آزاد
افغانستان

ارگان نشراتی مرکز مطالعات افغانستان

لومړی کال ، څلورمه گڼه ، ۱۳۷۷ش ، سلواغه - کب

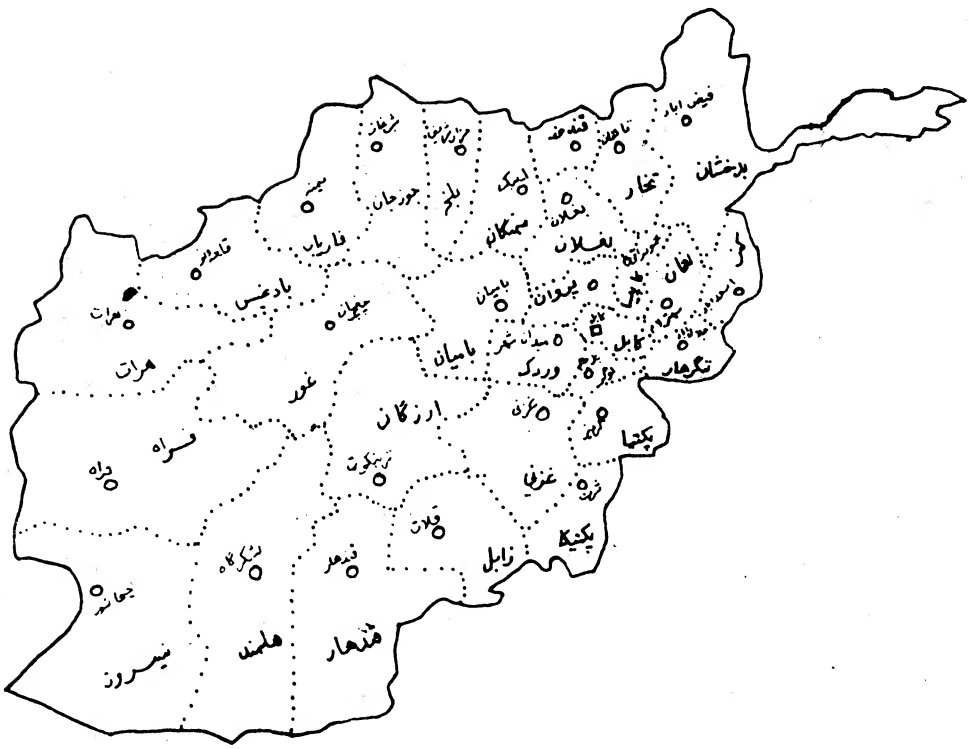

په آزادافغانستان کې دخپریدونکیو مطالبونظردمطالعاتومرکز دنظریګارندویی نه کوي

فهرست

شمیر	مضمون	لیکوال	مخ
(۱)	بازتاب مسایل حقوق بشر		۱
(۲)	دشریعت په نامه دطالبانو افراطی ...	سید شمس الدین مجروح	۳
(۳)	پیام اعلیحضرت محمدظاهرشاه		٦
(۴)	دښځو پرېشري حقوقو تیری	بلقیس مکیز	۹
(۵)	چپ وراست ما سروته یک کرباس	رهنورد زریاب	۱۵
(٦)	دبشرحقوق اودبشری حقوقو لومړنی مدافع دله	قانونپوه دوکتوربورکی	۲۲
(۷)	سروری برمشخصات اجتماعی جامعهء افغانی	اسدالله ولوالجی	۳۳
(۸)	دتحصیلی درجو دارزښتونو مساله	کشمالي	۴۳
(۹)	کنفرانس مطبوعاتی شورای تفاهم		۴۸
(۱۰)	دکروښکی خاطرات	پوهاندددوکتورحبیب الله تړی	۵۱
(۱۱)	نفاق ملی یا وفاق ملی	محمدکاظم امینی	۵۷
(۱۲)	رښتین هم مړ شو	پوهاندددوکتورمحمدحسن کاکړ	٦۱
(۱۳)	صداقت شرط اساسی رفع معضله	ناجیه سیار	۷۱
(۱۴)	جګړه مارو دلو افغانان او ...		۷۴
(۱۵)	نقش سکتور خصوصی دراحیای...	دوکتورحبیب الله فرهمند	۷۹
(۱٦)	دافغانستان دخیمو سیمو ...		۸٦
(۱۷)	نیم نکاهی برمیراثهاویادګار ها ...	پوهمل عبدالغفار صفا	۹۲
(۱۸)	دافغانی ټولنې معیوبین	روښان	۹۷
(۱۹)	تحلیل روز جهانی زن		۱۰۰
(۲۰)	شلمه پیری او ...	اسدالله عضنفر	۱۰۳
(۲۱)	سرګردانیهای کشتاسپ	پوهندوی طغیان	۱۰۹
(۲۲)	داروښاد استاد مجروح ...	عبدالغفور لیوال	۱۱۴
(۲۳)	کنفرانس مطبوعاتی مرکز تعاون		۱۲۲
(۲۴)	ددیوې لاندې تورتم	پروفیسور عبدالرسول امین	۱۲۴
(۲۵)	دیوې لاندې تورتم	دوکتور شیرزمان طاییزی	۱۲۹
(۲٦)	ددپلوماسی په تورتم کې یو پرک	محمدآصف صمیم	۱۳۴
(۲۷)	مشاعرهء نوروزی		۱۳۸
(۲۸)	دسخل ګل دشپو مالک	پیرمحمدکاروان	۱۴۰
(۲۹)	درواره های بستهء تقویم	واصف باختری	۱۴۴
(۳۰)	غزل	هاشم بابر	۱۴۵
(۳۱)	شعرونه	بیلا بیل شاعران	۱۴٦-۱۵۹
(۳۲)	ددوکتورمحمد اکرم غنچه مړینه		۱٦۰
(۳۳)	روان شاد جلیا	پایا	۱٦۳
(۳۴)	دیستو نومیالی لیکوال ...		۱٦۵
(۳۵)	دافغانستان دمطبوعاتي ...		۱٦۹
(۳٦)	دافغان لیکوال پرهیز مړینه		۱۷۱
(۳۷)	مرګ نابه هنګام دوعضو ...		۱۷۳
(۳۸)	فقدان یک شخصیت ملی و ...	دوکتورمحمدنادر عمر	۱۷۵

دمرکز مشر پروفیسور عبدالرسول امین

کتونکی سرمحقق زلمی هیوادمل

تخنیکی همکار محمد ظاهر بابری

دګډون بیه

افغانستان ۱۰۰۰۰۰ افغانی

پاکستان دوه سوه روپۍ

نوره نړۍ پنځوس دالره

دیوې ګڼې بیه ۱۰ روپۍ

آزاد
افغانستان

دوه میاشتنی سیاسي ، اجتماعی اوفرهنگي مجله

د ۱۹۹۹ م کال ، فروری - مارچ ؛ د ۱۴۱۹ ه ق کال ذیقعدة الحرام - ذیحجة الحرام

بسم الله الرحمن الرحیم

بازتاب مسایل حقوق بشر در راس برنامه های نشراتی مجلهء آزاد افغانستان

ناگفته پیداست که بیست سال پسین از بدترین سالهای تخطی حقوق بشر در تاریخ معاصر افغانستان شمرده میشوند.

در چهارده سال نخست این دو دهه، نظام خلق - پرچم و دوران تجاوز نیروهای نظامی اتحاد شوروی، بدترین دکتاتوری تک حزبی در کشور چهره افروخت ، تمام آزاد یهای مردم سلب گردیدند ، مخالفین رژیم وسلطهء نیروهای نظامی به فجیعترین اشکال نیست ونابود میشدند .

دراین دوران مردم شهری به گونه ی ومردم روستایی به گونهء دگری زیر چکمه های نیروهای امنیق ونظامی رژیم ومتجاوزین شوروی خُرد میشدند . اما آنچه در شش سال پسین بر کشور ومردم آن گذشت در زشتی خود نه تنها مانندی در تاریخ افغانستان ندارد، بل در تاریخ کشورهای منطقه نیز بی نظیراست . بادریغ بایستی بگوییم که نگونبختی وسیاه روزی مردم افغانستان دوام دارد . همه روزه گروههای در گیر در جنگ در مناطق زیر سلطهء شان آزادیهای مشروع وبرحق مردم افغانستان را از ایشان میگیرند وحقوق بشری شان را پایمال میسازند .

PROPERTY OF ACKU 5590

آنانی که طی شش سال واندی در داخل کشور زیسته اند وبا مناطق گونه گون کشور سفر کرده اند ، میدانند که رخدادهای فاجعه زای شش هفت سال پسین چنان که بایسته است ، در رسانه های گروهی افغانها وجهانیان بازتاب نیافته، تصویری راکه رسانه ها از حالت درد آلود ومرگبار این حوادث به دست ما میدهد ، بسیار خیره ونامکمل است . از صدها رخداد نامیمون ضد بشری واستخوان سوز همین سالها مردم خبرندارند ، موسسات ونشریه های پاسدار حقوق بشر،درافغانستان کار های زیادی در زمینه پیشرو دارند .

هیئت رهبری مرکز مطالعات افغانستان دربازپسین نشستش ، در پیرامون تخطیهای حقوق بشری مردم افغانستان بحثهای گسترده یی داشت ودر فرجام فیصله کرد که نشرات موقوت وغیر موقوت مرکز ،بازتاب مسایل مربوط به حقوق بشری مردم افغانستان را در راس برنامه های خود قرار بدهد .

مرکز ماهانه بولتنی رابه زبان انگلیسی نشر خواهد کرد ، محتوای نشرات آن تنها وتنها بیانگر تخطیهااز حقوق بشری مردم افغانستان خواهد بود .

بنابر همین فیصلهء مرکز مطالعات افغانستان ، ادارهء مجله آزاد افغانستان نیز دستور دریافت داشت که پس از این بیشترینه برگهای مجله آزاد افغانستان، به مسایل حقوق بشری ، تخطی از این حقوق ومباحث آزاد دراین موضوع اختصاص داده شود

مجله پس از این داستانهای کوتاه نشر نمیکند و به نشر مسایل فرهنگی کمتر خواهد پرداخت وتنها مطالب ومضامین پژوهشی دربارهء فرهنگ درآن جای چاپ خواهد داشت چون ما مطالب فرهنگی از پیش آماده داشتیم دراین شماره دستور هیئت رهبری مرکز را صددر صد عملی کرده نتوانستیم ودرشماره های بعدی چشمداشتی به دستور هیئت اجرائیهء مرکزخواهیم داشت .

از فرهنگیان ونویسنده گان گرامی که با ماهمکار استند صمیمانه میخواهیم که پس از این نبشته هایی در مورد مسایل حقوق بشری وتخطی از آن ، مسایل اجتماعی ونبشته های مربوط به بحران کشور به ما بفرستند.

شایسته به یادآوری است که نشریه های مرکز مطالعات افغانستان تمام نبشته ومطالب فرستاده شده را با برنامه های نشراتی خودهمگون میسازد. برنامه نشراتی ما دفاع از منافع ملی افغانها وافغانستان است ، هرعمل ضد منافع ملی را مانکوهش میکنیم . ودربرابر تمام گرایشهای منفی که هویت ملی کشور وحدت ملی افغانها را خدشه دار میسازد میرزمیم .

در فرجام این یادداشت رسمی یاد آور میشویم که این شمارهء مجله مربوط به ماههای دلو- حوت است ، اما ما دوسه مطلب مربوط ، سال نو ۱۳۷۸ خورشیدی رابه خاطری در برگهای این شماره گنجانیدم که براساس تقویم سال میلادی همین شماره مربوط به ماههای فروری ومارچ است و چند روزاخیر ماه مارچ مصادف با روزهای اول ماه حمل میباشد .

سیدشمس الدین مجروح

دشریعت په نامه دطالبانوافراطي پالیسي

دطالبانو دې پالیسی ښځې دخپل شرعي حقوقونه محروم کړې او دنارینه وو نه یې هم دخود ارادیت او مشروع ازادي واک او اختیار اخیستی دی . زه به دامطالب لندلند په خو مادو کې توضیح کړم .

۱ - له علم او له کارنه ښځه منع کول ناروا ده علم په نر او ښځې فرض دی او کار د نراو ښځې وظیفه ده. دین حلال کسب او کارته انسانان رابلي چې کسب او کارته ښه اونیک وایي. دشریعت مطابق دعورت پټول او ستر ساتل فرض دي . دعورت تعریف دنراوښځو او دهغې حد حدود تعین کړل شوي دي ، دعورت نه پرته دبل اندام پټول ضرور نه دي .

۲ - دښځې مخ او لاس عورت نه ګڼل کیږي . د مخ اولاس او پښو ښکاره ساتل روادي . ښځه دخپل کار او روزګارلپاره کوڅې اوبازار ، کروندې او کارخانې ته تلای شي او مکلفه نه ده چې خپل محرم ورسره وي. په صدر اسلام کې ښځه دپوړني او ټکري په سر اچولو باندې مکلف شوې وه ، چادري او برقه هغه وخت نه وه ، دچادري په کڅوړه کې ښځه اچول درسول اکرم (ص) او داصحابو په زمانه کې نه دي شوي . داخنده اوره خلطه چاهم نه پیژندله . دحضرت رسول اکرم (ص) ازواج مطهرات او داصحابو میرمنې لوڅ مخ ګرځیدلې ؛ عایشه صدیقه (رض) دخپل یو غلام (نوله) سره بار بار بهر ته تللې ده داحادیثو دجمع کولو تجسس کوونکي دعایشې (رض) حضورته ورتلل او درسول علیه السلام دژوند دحالاتو او ویناوو ټپوس به یې ترې کاوه هغې به داکسان قبلول او په لوڅ مخ به یې خبرې کولې .

ښځه دجمعې دلمانځه لپاره مسجد ته تلای شي ، دهغې احکام دفقې په کتابونو کې موجود دی . دااوس په مسجد حرم کې دلمانځه په وخت دښځو صفونه دناروینه وو نه کم نه وي ، ښځه په کور کې بندي ساتل او یاپرمخ پرده او نقاب غورځول په اوسنی زمانه کې په ښارونو کې رواج شوي

وو او داهم یوازې شته منو او متوسطې طبقې خلکو رواج و . هغو خلکو چې یې وینځې او نوکران لرل دخپلو میرمنو کار او کسب ته احتیاج نه لاره .

په افغانستان کې همداشان رواج اودستور موجود و، ښځې په اطرافونوکې په کور کې بندې نه دي دخپلو نارینه ووسره یې په دهقاني او نور کاروبارکې کمک کاوه ، او کوي یې ، ښځو له میلمنو سره روغ جوړ او هرکلی کاوه . نوراخئ چې اوس دطالبانو نه تپوس وکړو ، دغه شان پرده چې داسلام حکم نه وي او زموږ په دود دستور او کلچر کې هم نه وي نو دوی دخپلې نظریې الهام له کوم ځایه اخیستی دی .

که دوی ټولې ښځې د چادري په خلطه کې واچوي اوپه کور کې بندي کړي نو دژوند ارابه به ودریږي .

۳ - دنارینه وو حال له ښځو نه بهتر نه دی . له دوی څخه هم دیو مختار اوآزاد انسان حق سلب شوی دی . نارینه وو په سیاسي او اجتماعی امورو کې درایې حق او دتصمیم حق له لاسه ورکړی دماموریت حق یوازې ملا نو او طالبانو ته ورکړ شوی دی، نو دا تبعیض داسلامي مساوات نه مخالف کار او دشریعت سره موافق نه دی .

له اسلام نه ترمخه او وروسته دانساني ټولنو په منځ کې ډیره اوبریت دنارینه وو دنارینتوب (رجولیت) علامه وه او د ، نارینه ښایست ګڼل کیده ، دسروښته او زلفې جوړول اوکوڅې لرل دښځو دانوثت (ښځه توب) اودښایست علامه وه .

اسلام هم دادستور محفوظ او مروج اوښه وګانه . ډیره پرېښودل دیهودو او نصاراوو لپاره دینې وجیبه وه او اوس هم خپل ځان مکلف ګني . غیر له کاتولیکانو عیسویانو چې پاپ یې په روم کې (واټکان) کې دی نورعیسویان لکه قبطیان دمصر او افریقا او نسوریان دشام او فلسطین او قبرس او لبنان ټول ډیره پرېږدي او ساتي یې ـ ډیره داسلام خاصه او یوازینی علامه نه ده ، دهند په نیم قاره کې هندوان او سکان ډیره ساتي دهندوانو دادنهرو دخولې ډیر وروستی رواج دی دهندوستان دهقانان مزدوران کلي وال ببرې ډیرې لري زیراو سور پټکي په سرکوي .

دلباس دپاره په اسلام کې قیدنه دی موجود .دجزیرة العرب مسلمانانو او مشرکانو یوشان لباس اغوسته چې هغه اوږد کمیس او لنګ وو. په سر به یې یودسمال ایښود او چلتار به یې په سرکاوه، پټکی به دوی کې رواج نه او اوس هم هلته نه دی رواج .یوازې په اماراتو او سوډان کې او بعضې نورو اسلامي ملکونو کې ،لکه ایران کې پټکي لیدل کیږي . دشمالي ولایاتو خلک قره قلي په سرکوي او دباجوړ او سوات خلک هم زیات خولی په سر کوي، په پیښور کې سپینې خولی خلک په سر کوي دلونګی او پټکی رواج یوازې اپریدو او شینوارو کې شته دی . اوس چې طالبانو خلک دکوټ پتلون له اغوستو نه منع کړي او دپټکی په سرکول یې قانوني کړي دي نو دا خو داسلام حکم او ملي او وطني کلچر نه دی نو دا سوغات دوی دکومه راوړی دی .

دوی وایي مغربي طرز اودستور له جامعې نه وباسو . حالانکه دایوازې مغربي طرز او دستور نه دی نن دټولې دنیا له جاپان څخه نیولی په افریقا او چین کې همدغه یوشان لباس او دستور معمول دی، نن دنیا بیخي یو کور دی او دارتباط وسایل دومره سریع او عام دی ، لکه سړی چې په یوکلي کې ناست وي . لباس او ناسته ولاړه چې دکلچر جز دی په دنیا کې دآب وهوا دمحیط او اجتماعی محیط په اقتضاء منځ ته راځي دصنعتی انقلاب نه وروسته اوتکنالوژي انکشاف اوساینسي انکشافاتو (رنسانس) نه وروسته جهاني کلتور او دود دستور ورو ورو ستاندرډ کیږي او توپیر او یوشان ته کیدو خواته تحول او تبدل کوي. دکلتوري محیط جریان ، لکه قوي سیلاب روان دی او دقران مجید دحکمت ډک ایت چې " کل یوم فی شان" هرُ ورځ له بلې نه بل شان وي تغییر او تبدیل الهي سنت دی " ولن تجد لسنت الله تبدیلا " الایه .

۴ - داسلام قانون یعني شریعت داسلام یورکن دی او داسلام حقوقي نظام دی اما اسلام نورضروري ارکان هم لري ، لکه عقاید ، اخلاق ، او بنه او اجتماعي چال چلند ، یوسړی بنه او کامل مسلمان هله کیدلای شي چې اسلامي اخلاق او عقاید ولري او پر هغه یې له زړه نه تصدیق کړی وي او پرې عقیده او ایمان ولري . هغو اخلاقو او سلوک ته چې په اسلامي جامعه کې اړ لري باید لومړی توجه وشي .

خواب چشمه های صبح

شاعر: عزیزالله غفته ؛ صفحات : ٦٦+٧= ٧٣ ؛ جای چاپ : پشاور ؛ سال چاپ : ١٣٧٧ خورشیدی .

دومین دفتر شعر ،شاعر جوان کشور ما عزیزالله غفته ، در بسترگهای نخستین آن مقدمه یی از نقادگرامی سرورآذرخش براهمیت مجموعه افزوده است.

پیام اعلیحضرت پادشاه سابق افغانستان به مناسبت عید سعید اضحی وسال نوشمسی ۱۳۷۸

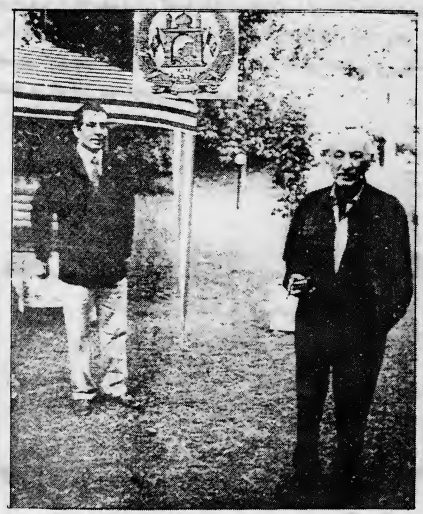

اعلیحضرت محمدظاهر شاه پس از دورهء نقاهت باصحت کامل درچمن منزل شان (در روم) دیده میشوند .

در عکس شهزاده میرویس هم به خدمت پدر ایستاده است . (عکس ازمجلهء وحدت ملی)

هموطنان عزیز ! حلول ایام مبارك عید سعید اضحی را با ورود سال نو هجري شمسي به حیث دو مناسبت فرخندهء اسلامي وملي که خوشبختانه در خلال همین یك هفته مقارن همدگر فرارسیده اند به شما فرزندان وخواهران عزیز تبریك میگویم .

تجلیل ازچنین مناسبات خوشی وسعادت ازطرف ملتی که در طول دودهه از نعمت خوشی وسعادت محروم است دلیل ایمان راسخ آن ملت به قدرت و عظمت خداوندبزرگ و شکیبایي وتحمل آن در برابر مصایب ومشکلات است .

سالی که گذشت در پهلوی رنج و عذاب برادر کشی وجنگ خانماسوز داخلی ، حوادث طبیعی از قبیل زلزله ها وآب خیزی سبب تلف شدن هزاران هموطن گردیده وویرانی بیشتر اجزای کشور مارا فراهم نمود . خاك افغانستان مورد بمبارد راکت های یك کشور بزرگ دوست واقع شد وبایك کشور اسلامی همسایه وبرادر افغانستان عنقریب به سرحد درگیری رسیده بودیم . همهء این وقایع تلخ سبب نگرانی و تاثر عمیق ما وهموطنان ماگردید.

هموطنان عزیز ! دلیل اساسی این برادر کشی که با ملت افغانتحمیل گردیده ، تمامیت ارضی، حاکمیت واتحادملی افغانستان را به خطر انداخته مداخلات خارجي در مور کشور مامی باشد . قدرت های متداخل توسط افغانها وبه قیمت خون آنها باهم مجادله مینمایند ومنافع خودرا پیش میبرند .

خواهران وبرادارن ، فرزندان عزیز ! همانطوری که مردم افغانستان در مواقع مشکل وتاریك تاریخ خود دست به اتحاد داده، در مقابل دشمنان منافع ملی خود به شکل واحد جبهه گرفته اند ، امیدوارم که در این موقع حساس ووخیم درکشور همه هموطنان ما این مسوولیت تاریخی خود رااحساس نموده ، به آشتی ملی واتحاد بپردازند. تآخر در آن عواقب ترمیم ناپذیر خواهد داشت. وقت آن رسیده تا مداخلهء خارجي در امور کشور ما متوقف گردد ، راههای اعاده صلح ووحدت ملی تدارك گردیده وبه مردم افغانستان موقع داده شود تا سرنوشت خودرا آزادانه تعین نمایند . مساعی صلح ازجانب افغان ها در داخل وخارج کشور قدمهای اولی در راه آشتی ملی و صلح می باشند . تنها حاکمیت ملی که توسط ارادهء آزاد ملت تثبیت گردد صلح واتحاد دوامدار در افغانستان بر قرار خواهد ساخت .

برای رسیدن به این هدف عالی باید هرچه زودتر شرایط اساسی برای دایر کردن یك لویه جرگهء افغانی که نماینده گان واقعی تمام اقشار مردم افغانستان در آن سهیم باشند آماده گردد.

توسط لویه جرگه که ممثل ارادهء مردم است زعامت ملی وانتخاب یك حکومت قانونی مؤقت تثبیت خواهد شد تا بتواند وظایف تحکیم صلح وامنیت ، طرح قانون اساسی جدید وآغاز اعمار دوباره افغانستان عزیز رابه دوش گیرد.

همکاری موثر موسسهء ملل متحد ، کنفرانس کشورهای اسلامی ، گروپ ۲+۶ واتحادیهء اروپا برای موفقیت این ابتکار اساسی است .

یك افغانستان مسلمان وآزاد با داشتن یك حکومتی که از طرفداری اکثریت مردم آن برخوردار باشد یك تضمین جدی برای همزیستی مسالمت آمیز با همسایه گان ، ثبات منطقه ، احترام به حقوق انسان ، مجادله با تولید مواد مخدره وتروریزم بین المللی خواهد بود .

هموطنان عزیز ! تعهد من در خدمت به کشورم وآماده گی ام برای به راه انداختن ابتکاری که منجر به صلح ووحدت ملی در افغانستان وحق تعین سرنوشت به مردم آن باشد به حالت خود باقیست ودر این وظیفه ملی با فهم مشکلات وتنها با نظرداشت مشافع کشورم با کمك الهی تا جایی که در توان بشری باشد از هیچ گونه سعی دریغ نخواهم کرد .آرزومندم به زودی خویشتن را درداخل کشور در میان هموطنان ببینم تابه توفیق ویاری خداوند بزرگ هرکدام ما مسوولیت ایمانی وملی خود را ایفا نمایم .

از بارگاه خداوند بزرگ دست به دعا آرزومندم تابه شهدای افغانستان بهشت جاودان وبه ملت مسلمان ومظلوم افغانستان نعمت صلح، وحدت وسربلندی عنایت فرماید .

آمین

ومن الله التوفیق

پرسندرویومین سندرې وایو

وینـاوال: لال پـاچـاآزمون ؛ مخونـه:۹+۹۲= ۱۰۱؛ خپروونکـی : دننگرهارفرهنگي یـون ؛ دچـاپ کـال : ۱۹۹۹م ؛ دچـا پ خای : دانش کتابخانه ، پیښور .

دپښتو دخوان شاعر ښاغلی لال پاچاآزمون دشاعری دویمه مجموعه ده ، چی تازه دپښتو ادب مینانو ته وراندې شوې ده .

بلقیس مکیز

دښځو پربشري حقوقو تیری

بشري ټولنه داسې ده ، لکه یوه کورنۍ چې دژوندانه دبقااو تکامل لپاره ډیرو دارتیاوړ وسایلو تـه ضرورت لري چې که په دغولازمو او ضروري وسایلو کې کموالی موجود وي او یارامنځ ته کیـږي نـو دکورنۍ دجاري ژوندانه په بهیر کې ورانوونکی خنډونه پیښیږي چې بد اثر یې دکورنۍ د ټولـو غـړو ژوند تر تهدید لاندې راولي او ناوړه اغیزه ورباندې کوي.

داخرګنده خبره ده چې خدای پاک پخپله نړۍ کې دنورو پریمانو پدیدو په څنګ کې یو شـریف مخلوق دانسان په نامه پیداکړی چې نارینه اوښځې دواړه پکې شاملیږي او داد خـدای مخلـوق پـه طبیعی ډول یودبل لازم او ملزوم ګڼل شوی اویو دبل په مرسته یې بشري ژوند تکامل خواته رهبري کړی چې نن ورځ موږ دانسانانودګډ تفکر او اندیښنې نتیجې په خپلو سترګو وینو او دحیرت ګوته پـه غاښ نیسو.

نودلته لیدل کیږي چې که ددغو مخالفو جنسونو څخه یو نه وای نو نړۍ به تـردې حـده نـه وه پراخه شوې او نه پوهیږم چې داهرڅه چې نن ددنیا په کرې کې ترسـترګو کیـږي موجـود وای کـه نه؟ په هر صورت یوه کورنۍ هم همداسې تشکیل لري ، یعنې لومړی نر او ښځه خپل ژونـد جـوړوي او وروسته داولاد په راوړلو سره یوه مکمله کورنۍ ترې جوړیـږي چـې دلتـه ښځه اونـر دکورنـۍپـه تشکیل کې یو ډول نقش لري او دواړه دخپلې کورنۍ دهوساینې ، ښوونـې روزنـې او نـورو ضـروري ارتیاوو په برخه کې یو برابر مسوولیت او دنده لري چې داوظایف خـدای تعـالی دهغـوی پـه غـاړه ایښي او که هریو له خپلې وظیفې څخه چې دهغه فرض ګڼل کیږي سرغړونه کوي دخـدای پـه نـزد ګنهکار دی . پس پدې صورت کې خدای (ج) دکورنۍ دغړو لپاره یو لړ حقوق ټاکلـي چـې بـاید لـه هغو څخه په استفادې سره خپل مسوولیتونه دکور او اولاد په وړاندې ترسره کړي.

داحقوق داسې نه دي ، لکه نن ورځ يې چې موږ اوتاسې په ځينو ټولنو کې يا کورنيو کې ګورو يا ترې خبريږو ، بلکه داحقوق هغه انساني حقوق دي چې په يوه معين چوکاټ کې ، لکه ديوه قانون په شکل راغلي او دانسان دارتياوو او غوښتنو سره پوره مطابقت لري . موږ به لرې نه ځو خپله ټولنه به وڅيړو او دښځو په اړه به يوڅو خبرې وکړو او څه مثالونه به وړاندې کړو.

ددې شلو کلونو - چې ډيره لويه غميزه ورته ويلی‌شو - په بهير کې افغاني ميرمنو څومره غمونه او دردونه وزغمل . داچې ولې يې وزغمل او ولې افغاني ښځې دومره صبورې او برده بارې او بې خولې بې ژبې دي داخوداسې نده چې که دوی دا توره ورځ نه وي غوښتی نونه به ورباندې راتله . بلکه دا بدمرغی په دې باندې وتپل شوه - دوی پداسې حال کې چې په جګړو کې ګډون نه درلود ، دومره بدمرغې شوې چې ددنيا له سترګو هم ولويدې . افغانه ښځه په ميړانه کې ، په قهرمانی کې ، په مهارتونو ، لکه دقالينو اوبدل ، دلاسي صنايعو، لکه راز راز ګندل ، اوبدل اوداسې نورو کې يوازينی ښځه ده چې په جهاني سطحه يې شهرت درلود ، دهغې دمهارتونو بيلګې لکه کندهاری دوزي ، ګراف دوزي ، ګلدوزي ، قالين بافي او ګليم بافي اوداسې نور ددنيا په لويو لويو مارکيټونو کې داسې شهرت درلود چې ساری يې نه وو . ليکن نن ورځ چې په هغې باندې ظلم شوی ، کونډه شوې ، بوره شوې ، بې وروره شوې ، بې کوره شوې او آواره شوې ده ؛ داددې بې کفايتی نه ښيي ، پلکې دادقدرت غوښتنې جګړې دي چې په لمو کې يې ددې هرڅه په ايرو بدل شول . ددې مورنی مقام تر پښو لاندې شو . ددې په عفت باندې دسته حمعي نيری وشو ، دا له لارې څخه وتښتول شوه اوبيا يې له څوورځو وروسته مړی دکور ددروازې ترشا واچول شو او پاکومې کندې ته ګذار شو ، ډير خلې داسې هم وشوه چې پغلې نجونې د ټوپک په زور زوره ور ځانته نکاح کړې دخپلو نورو ښځو په څنګ کې يې کښينولې.

ددغې کرغيړنې جګړې په وروستيو څو کلونو کې دنجونو او ځوانو ښځو په وړاندې دومره خطرونه موجود وو ، چې کورنی به حيراني پاتې وې چې داخپلې لونې چيرته پټې کړې چې دټوپک لرونکيو له خوا په زور له کوره ونه ايستل شي . داسې واقعې هم وشوې چې مثلاً پلار خپله نازولې مکتبي لور ددې لپاره چې دپلانکی قوماندان خوښه شوې او ويلې يې دی چې که په زور وي که په رضا نجلی به ترې وړي په خپل لاس وژلې او مړی يې په معين وخت دقوماندان مخې ته ايښي . داسې هم شوې چې نجلی يې راتښتولې او يايې په زور له کوره راايستلې او له ځانه سره يې خپلې فساد خانې ته بيوولې ، له خپلو شومو هوسونو او عملونو يې وروسته غولانځې ترې پرې کړې او بيايې په کومه دښته کې غورځولې . داسې هم شوې چې ځينې ښځې يې په تهکويو کې دخپلو شومو هوسونو دارضا لپاره ساتلې اوپه ضمن کې يې له هغوی څخه دخپلو جنګي ټپيانو لپاره وينې اخيستې . هغه نجلی خو دهيڅ افغان البته بادرده افغان له ياده نه ځي چې داوباشانو له لاسه يې - چې دهغې بې پته کولو لپاره په کورورننوتې وو خان له ځلورم پوړ څخه راغورځولی .داچې

دمیره له ځنګ ځخه چې په لاره به روان وو او ښځه ترې تښتول شوې او یا ناوې دګلپوش موټرځخه چور شوی داخویوه تکراري خبره ده.

دافغانانو لپاره چې سوچه مسلمان او غیرت من وګړي وي مرګ او ژوبله یوه طبیعي مساله ګرځیدلې ، مګر هرباغیرته او پتمن نارینه هڅه کوي چې په ناموس یې تیری ونشي اوبې عزته نشي او حیثیت ته یې صدمه ونه رسیږي سترګې یې چاته ټیټې نشي ، که نه خوداسې وژنې شوې چې شمیر یې له خلکو ځخه ورک دي ، کله چې راکټونه لګیدلي او کورونه نړیدلي په لسهاوو ښځې او نجوني بیګناه ټوټې ټوټې شوي یا ژوندی دخپلو کورونو په خاورو کې ښخې شوې دي.

آیا انسان دژوند حق نه لري ؟ ولې او دڅه لپاره په لکهاوو ښځې اوماشومان په انداختونو کې خپل خوږ ژوند له لاسه ورکړي او ولې دومره سړي دچا او چالپاره قربان شول ؟ دا هرڅه ددغو لپاره چې دقدرتمند لپاره قدرت دایمي شي اودقدرت غوښتونکیو لپاره قدرت میسر شي ؟ اوځوک دي چې بیا دهغو کورنیو پوښتنه او پالنه وکړي چې سرپرست یې دهغو لپاره خپل هرڅه قربان کړي دي.

زموږ افغاني ښځې پدې شلو کلونو کې بیا په تیره په روانه لسیزه کې دومره تحقیر او ذلیله شوې چې خپل ملي هویت یې له لاسه ورکړی دبیوطنی او آواره ګی په شرایطو کې خو ددغو باوقاره ښځو مقام تردې حده ښکته شو ، چې دخلک دکورونو په دروازو کې ګدایي کوي ؛ په دوکانونو کې ګدایي کوي او لارو او کوڅو کې په یوه مړی ډوډی پسې سرګردانه ګرځي له هرچا ځخه پوښتنه کوي چې چیرې په کوم کور کې کالي مینځونکي ته ضرورت نشته ؟ په کارخانو کې دمارکیټونو په هره برخه کې چې سړی وګوري افغانه ښځه زړه چادري په سر له هرچاځخه خواست کوي . یوه ورځ – چې مې دیوې موسسې له خوا دګدایګرو دسروې دنده په غاړه درلوده ـ یوه ښځه ودروله اوځینې پوښتنې مې ترې وکړې ، هغې راته وویل : ما پوهنځی لوستی په کابل کې دښوونکې دنده لرم . اوس هم کله کله کابل ته ځم او خپل معاش اخلم مګر باور وکړئ چې زه ډیره مجبوره یم او دخپلې ګاونډی په لارښوونه مې چې هغه هم زما په شانې تعلیم یافته ده او دجمعې په شپو ګدایي ته راوزي دې کارته مخه کړې ده . که زه په اوونی کې یوه یا دوه ورځې ګدایي ونه کړم کور والامې له کوره وباسي . کله چې داله ما ځخه ولاړه ماولیده چې یوه تحصیل کرده ښوونکې ددې په ځای چې دوطن دبچو دروزلو لپاره یوه مکتب ته ولاړه شي، دې کرغیړنو شرایطو داداسې یو عمل ته مجبوره کړې چې له هرکس او ناکس ځخه دخپلو بچودژوندانه دبقا لپاره یوه روپۍ غواړي.

همدارنګه مې یوه تقریباً شپاړلس کلنه نجلی په بورډ کې دګدایی په حالت کې ولیده سترګې یې رندې وې او یوه کوچنی خور یې هم ورسره وه ؛ مایوه روپۍپه لاس ورته کیښوده خو دهغې په بدل کې مې خو پوښتنې ورځنې وکړې : هغې وویل زموږ کور په کابل کې و؛ پلار او مور او څو خویندې او ورونه وو زه په مکتب کې وم ښه ژوند مو درلود پلارمې دکاندار و خو یوه ورځ زموږ په

کور راکت ولګید پلارمې له څو خویندو او ورونو سره له مینـځه ولاړه ، یـوازې زه ، مورمـې اودغـه وړه خورمې ژوندي پاتې شو ، مګر زما سترګې پدې حادثه کې ړندې شـوې ، ځـور مـې هـم معیوبـه شوه او په لاره نشي تللی نوزه مجبوره شوم ګدایي وکړم چې مې خور او مورکی له لـوږې وژغـورل شي.

داسې نجوني او ښځې پدې محیط کې ډیرې دي مخصوصاً ماته خو ځکه پته ده چې له ماسـره دې څو نورو ملګرو څو ورځې پدې برخه کې سروې وکړه او دچا خبره چې یـو مو ګړی مولـه خـروار څخه بیل کړ او نومونه موثبت کړه.

جګړه خولکه یوه ښامار زموږ دخاورې له خزانې څخـه تاوشـوې اونـه یـې پریـږدي چـې پـدې خزانې باندې دهغو خلکو لاس برشي چې یې حق دی ، مګر پدې تـرڅ کـې ځینـې امکانـات هـم موجود دي چې دخلکو لپاره حیاتی ارزښت لري ، هغـه داچـې : آیـا نشـي کیـدای چـې دنجونـو تعلیمي پروسه جاري شي ؟ داکوم داسې ناشوني کار دی چې دومره باید وځنډول شي ؟ آیـا دعلـم زده کړې دشرعي حکم په اساس په نر او ښځه فرض ندی ګڼلـی شـوي ؟ آیـا داد ښځو پـه حقـوقو باندې سترګې پټول نه دي ، ولې باید دغه خدای ورکړي حق له دوی څخـه واخیسـتل شـي ؟ کـه دنجونو ښوونځی پرانیستل شي او په شرعی چوکـاټ کـې دهغـوي لوسـت او لیـک جـاري شـي او داسلامي حجاب مساله هم دیوه لازم یونیفورم په شکل رواج شي په دین کې کوم داسې ناروا عمـل دی چې دومره مسایل یې رامنځ ته کړي ؟

زموږ ټولنه خو په اوسنیو شرایطو کین دعلم او فرهنګ له لحاظه ډیره فقیره ده او هغه ټولنه چـې دعلم له کمبود سره مخامخ وي او ملت له ناپوهی او جهل سره لاس او ګریـوان وي او دولـت هـم چې دملت دسرنوشت مزی یې په لاس کې دی او د هیڅ هغه عمل اجازه نه ورکوي چـې دټولنې دافرادو دفکر اوذهن دروښانه کیدوامکانات او عوامل پکې نغښتي دي نو فکر وکړئ چې دموجوده او آینده نسلونو سرنوشت به څه ډول وي ؟ همدا اوس په هیواد کـې دنجونـو لپـاره ښوونـځی او پوهنتونونه نشته ،ډیر افغانان چې دعلم او فرهنګ په ارزښت پوهیـږي او هـڅه کـوي چـې دخپـل اولاد لپاره دزده کړې زمینه برابره کړي که څه هم چې په خپل وطن کـې یـې کـوزاره کیـږي خـو دزده کړې دمراکزو دبندیدو په وجه دیخوا ها خوا ځي او له سرحدونو څخه را اوړي.

دلته هم له بده مرغه دعالي تحصیلاتو مخه ونیول شوه دا چې چاونیوله پدې څوک نه پوهیـږي مګر دپوهنتونو بندیدل دځوانـانو لپـاره یـوه معنـوي تبـاهي ده ، یـوه نـا امیـدي ده یونـه جبـیره کیدونکی اصل دی . نجونې په کور کې سودایي ناستې دي او محصل زلمیان په کوڅو کـې هسـې بې هدفه ګرځي چې پدې بې هدفی کې دهغوی لپاره ډیر خطرناکه دامونه خواره دي ، دمخـدره موادو سوداګران دځوانانو له مایوسی او بې سرنوشتی څخه ناوړه ګټه اخلـي او پـه راز راز نشـو یـې اخته کوي.

سړی نپوهېږي چې په دې وطن یعنې افغانستان کې به په څه ډول سوله ټینګه شي او کـه ټینـګه هم شي نو په چا به آبادېږي ، آیا اوسنی نسل ددې توان لري چـې وطـن تـه او خلکـو تـه خدمـت وکړي ، کنډوالې آبادې کړي ، څپه او مات زړونه خوشاله او کوشیر کړي ؟ آیا هغه تحصیل یافته قشر چې په غربي ممالکو کې ژوند کوي دې ته حاضرېږي چې له خپلو ټولو عصـري او مدرنـو امکانـاتو څخه ټېر شي او په دغه سوې او سپېرې خاورې کې چې حتی دهغوي لپاره یـې هـرڅه پـردي دي یعنې نه یې په تاریخ خبر دي او نه یې له خلکو سره اشنادي او نه یې دجـګړې وحشـت او دهشـت لیدلی راشي او دآبادی او ترقی لپاره یې متې راونغاړي او جوړ یې کړي ؟ زه خوپدې شي باورنه لـرم که داسې با احساسه او خواخوږي خوانان هم وي نو ښایې چې شمیر یې ډیر لږوي نو دلته له درنـو مشرانو څخه چې دملک او ملت واک یې ترزیاته حده په لاس کې دي هیلـه کیـږي چـې دښځو پـه حقوقو دې سترګې نه پټوي او هغوی ته دې دهغوی روا او مشروعه آزادي ورکړي ؛ دکـار او تعلیـم حق دې ورته ورکړي او دښځو دفکر او ذهن اواستعداد په رشد او ارتقـا کـې دې خپلـه اسـلامي او عادلانه مرسته جاري کړي ځکه ښځه چې مور او دټولنې نیمـایې برخـه ده آګاهـه او تعلیـم یافتـه او آزاده نه وي او خپلو انساني حقونو ته ونه رسیږي ټولنه به نیمګړی او ناکامـه وي ځکـه همـدا ښځه ده چې دښه اوانساني ژوند اولازمې آزادی په لرلو سره ښه نسلونه تربیه کوي ، او هم یې دتعلیـم او تربیې په برخه کې تر هغې ښه ښوونکي دماشومانو لپاره بل څوک نشـي کیـدای. یـوه بیلګه البتـه دخلکو له خولې چې پدې دوه درې راوروستیو کلونو کې تیره شوې او دهغې په اوریدو سـره سـړی ته ژړا راځي تاسې ته وړاندې کوم : یـوه ورځ یـو سـړی دخپلـې ښځې سـره پـه لاره روان و . ښځه ناروغه او دنوي ماشوم دزیږیدو په انتظار کې وه. تصادفاً دهغوی په لاره کـې کومـه ویالـه وه چـې ناروغه ښځه پرته دمیره ، له مرستې له هغه ځای څخه پورې وتې نشوه – میره دهغې لاس نیـولی او هغه یې ترې پورې ایستې ده – پدې وخت کې کوم طالب داوضعه لیدلی او راغلی لـه سـړی څخـه یې تحقیقات پیل کړي . سړي چې هرڅه اصرار کړی اوویلی چې وروره دا زما میرمن ده او تکلیـف لري روغتون ته یې بیایم خو متاسفانه چې طالب یا طالبان ندي قانع شوي او په ډیر قهریې سړي تـه ویلی چې که ښځه دې هم وي ته حق نه لرې چې لا س یې ونیسې.

سړی که هرڅومره زاری کړي دوی نه دې قانع شـوي ، ښځې هـم هـڅې کـړي هغـوي دې متوجه کړي چې داسړی دهغې میره دی او هغه چې سخته ناروغه ده د میره مرستې ته اړتیـا لـري ، مګرڅوک وو چې دچا خبر واوري . طالبانو دسړی په وهلو پیل کړی و او ښځې چې دا صحنـه لیدلـه غوښته یې چې خپل میره له وهلو څخه بچ کړي مګر برعکس ښځه خوارکـی هـم لـه وهلـو لانـدې نیول شوې وه ، لنده یې داچې دواړو دومره وهل خوړلی وو چې سړی بیهوشـه شـوی او ښځه پـوه لویه لارکې لنګه شوې ، کله چې دوي داحال لیدلی ښځه یې روغتون ته رسولی خو وروسـته ترهغـه بیا څوک ندی خبرچې څه به پیښ شوي وي.

نو دا به یو عادلانه عمل نه وي چې سړی دې دځینو عیب یادکړي او دځینو په باب په ژبه مـهر ولګوي . پدغه موجوده حالت کې هم داسې واقعې دځینو کسانو د خودسریو له امله منځ تـه راځي چې سړی یې په انسانیت باندې شکمن کیږي ځکه دهرانسان په نـهاد کـې عاطفـه او رحـم شـته او دهیڅ انسان په بل انسان باندې دومره خشونت او بیرحمی باید ونه لوریـږي ، هیـڅ انسـان تـه نـه ښایي چې دانساني معیارونو خلاف چلند وکړي . ځکه چې اسلام خو لا څه کوې چې دنړۍ په هـر مذهب کې ظلم او حق تلفي او دآزادیو سلبول او دراز راز ستونزو سره دبل انسان مخامخ کـول پـه جدي توګه رد شوي او داسې ورانوونکی اعمال سخت غندل شوي دي.

که ښځه دخپل میړه سره یو ځای چیرې ولاړه نشي اودضرورت او لزوم په صـورت کـې پـه میـړه باندې ټکیه ونه کړي نو په چایې وکړي ؟ آیا هغې ته خپل میړه شرعي محرم و چـې لـه لاسـه نیولـې وه، چې نه لویږي که هغه طالب چې هغه یې تروهلو او ټکولو لاندې ونیوله په عامـه لارکـې ولادت وکړ.

موږ دجګړې په کرغیړن دوران کې ډیرې بدې ورځې تیرې کړې او لایې تیروو ، اوس یو داسـې سیاسي نظام ته سترګې په لاره یو چې زموږ انساني ارزښتونو ته درناوی ولـري، زمـوږ مشـروع اوروا حقوق تامین کړي ، ملت ته دامنیت او مصوونیته ډکه فضا را منځ ته کړي پخپل وطن کې داوسـیدو لپاره راته زمینه مساعده کړي.

پخپل وطن کې راته تحصیلي او تعلیمي مراکز پرانیځي دکار او روزګار زمینه راته مساعده کـړي دښځو او نارینه ووترمنځ توپیر او دښځو دحقوق نقض له منځه یوسي.

پټه دې نه وي پاتې چې پدې وروستیو وختونو کې یو څه ښه کارونه هم شـوی کـه یادنشـي نـو دابه دښو اونیکو عملونو په وړاندې سخته بې تفاوتي وي.

دطالبانو محترم مشر ملامحمد عمر آخوند دوه فرمانونه صادر کـړي چـې ډیـر دتوجـه وړ دي او زیات ارزښت هم لري یو داچې : " هیڅوک نشي کولای چې کونډه ښځه دهغـې لـه رضـا پرتـه بـل چاته نکاح کړي – کونډه دخپل دسرنوشت دټاکلو حق لري . بل داچې : "بـد" یعنـې پـه بـدو کـې دنجلۍ ورکول منع شوې – مانا داچې که څوک خون کوي یـاکوم بـل جـرم بـاید چـې خپلـه سـزا ووینې، نه داچې دکورنۍ نجلۍ دهغه د جرم او ګناه قرباني شي او هغـه چاتـه دې ورکړشـي چـې دهغې ورسره خوښه نه وي او تل عمر به تحقیر او ذلت سره تیروي.

په رښتیا سره دغه دوه فرمانونه چې خدای دې وکړي چې عملي لوري ولري دسـتایلو وړ دي . نور دې نو پاک خدای (ج) په موږ خلکو ورحمیږي او له عذابونو اوکړاوونو څخه نجات ترې غواړو .

آمین

رهنورد زریاب

چپ وراست ما : سروته یك کرباس !

" تااین لحظه ، چنین به نظرمیرسد که " انقلاب ..." برای مردم افغانستان به همان اندازه شـــوم ومـــرگبـــار خواهدبود که " انقلاب ثور" بوده است . باهمین واژه هاست که " استه اولیسن " استاد پوهنتون کـــوپنـــهاگن ، کتاب ارزشمند وتفکر بر انگیز ش را که " اسلام وسیاست در افغانستان " نام دارد ، به پایان میرساند (۱).

به عقیدهء بنده ، نتیجه گیری این دانشی مرد باختر زمین ، واقعیت تلخی را خیلی روشن بازتاب میدهند . تنها لازم است براین نکته تاکید ورزیم که این روند شوم ومرگبار در افغانستان ، عمدتاً ، با " انقلاب ثور " آغاز شد . سپس رهبران " انقلاب اسلامی " با پیگیری وتلاش نمایان وچشمگیری ، این روند را ادامه دادند وسرانجام هـــم ، کار رابه خلف الصدق خودشان ، یعنی " طالبان کرام " سپردند تاآنچه دل شان میخواهد ، بکنند وایـــن" طالبـــان کرام " را هم دیدیم که کردند آنچه کردند ومیکنندآنچه میکنند .

***

اگر به بیست سال گذشتهء افغانستان ، با ژرف نگری نگاه کنیم ، با روشنی در مییابیم که در ایـــن بیســـت سال، آن نیروهای سازمان یافته پی در افغانستان روی صحنه آمده وقدرت رابه دست گرفته اند که هیـــچ گونـــه پایگاه مردمی و مشروعیت نداشته اند وپاسخ مردمان کشور ما ، به روشها وکنشهای این گروه هـــای غـــاصب قدرت ، اگر در آغاز تااندازه پی تایید آمیز بوده است ، خیلی زود یکسره دگر گون شده ورنگ نفی وانکار رابـــه خود گرفته است . به سخن دگر ، مردمان ما در درازای این بیست سال ، در فرجامین تحلیل وبه نوبـــت ، بـــه نیروهای چپ وفادار به مسکو ونیزبه نیروهای راست مذهبی بنیادگرا ، یك " نی" بزرگ وتاریخی گفته اند وبافریاد های درونی وفروخورده ، به آنها جواب رد داده اند .

این واکنش مردمان کشور ما ، به این نیروهای غاصب قدرت ، برای هرکسی که از کارنامه های این نیروهـا آگاهی داشته باشد ، کاملاً مفهوم میتواند بود ، زیراتمامی این گروه ها – از چپ شوروی گراگرفته تـــا راســـت مذهبی بنیادگرا – جز ستم وویرانی وتیره روزی ، ره آورد دگری برای توده های بینوای مانداشته اند .

هرچند این گروه های چپ وراست ، در قطب های متضاد قرار داشتند وهمـــواره بـــا همـــدگر در ســـتیزه وکشمکش بودند، با این همه ، بررسی رویدادها وکالبد شگافی سازمان هایی که این نیروهای غـــاصب را رهـــبری میکردند ، نشان میدهد که در میان این سازمان های چپی وراستی – برخلاف رویه ها و ظواهر آن ها – همـــانندی

های بسیاری وجود داشته اند . چنان که شناخت وشمارش این همانندی ها ، کار دشواری نیست . پس بیجا نخواهد بود اگر به پاره یی ازاین شباهت هااشارت هایی داشته باشیم :

(۱) سازمان های چپ وسازمان های راست مذهبی بنیادگرا ، در دههء چهل هجری خورشیدی ، بـــا بهـــره برداری از فضای بازسیاسی آن دوره ، اساس نهاده شدند . و اما ، هدف نخستین هر دوجریان ، در واقع ، نـــابود ساختن همان فضای سیاسی بازی بود که این سازمان ها ، درهوای مساعد آن پرورش یافته وبالیده بودند.

اگرچه تاریخ پیدایی اندیشه های چپ وراست موردنظر مادر افغانستان ، به سالهای پیش از دههء چهل میرسد، ولی این اندیشه ها ، به گونهء جریان های ملموس ونمایان ودر چارچوب سازمان ها و تشـــکیلات مشـــخص ، در همان دههء چهل چهره آراستند ، روی صحنه آمدند وبرای به دست آوردن قدرت به تکاپو افتادند ، ازهمـــین رو ، شاید بتوان گفت که این جریان های چپ وراست ، در حقیقت ، همزاد یك دگر بوده اند.

(۲) سرچشمه های الهام این جریان های چپ وراست ، درکانون هایی ، در بیرون ازکشور ، جای داشـــتند. شماری از درسخوانده گان شهری وروستایی ما ، از این سرچشمه ها اثر برداشتند وخود به پخش وتبلیغ موزه های این کانون هادست یازیدند . بدین معنی که گروه های چپ ، رهنمود های شان راز مسکو وپیکنـــگ میگرفتنـــد ونیروهای راست مذهبی ، نخست از سازمان " اخوان المسلمین " مصر وبعد تر ، از سازمان ، رابطهء العالم اســـلامی عربستان سعودی و جماعت اسلامی " مولانامودودی درپاکســـتان آمـــوزش و دســـتور دریـــافت میکردنـــد . وویسانترهم، سازمان های شیعی مذهب ، به کانونهای مذهبی ایران چشم دوختند.

" استه اولیسن " به نقل از " اولیویه رُوَه " دانشمند فرانسه یی ، میگوید که نخستین اثر سید قطـــب – نظریـــه پرداز برجستهء اخوان المسلمین – که " اسلام وعدالت اجتماعی " نامداشت ، درسال ۱۹۶۰ میلادی ، برابر بـــا سال ۱۳۳۹ هجری خورشیدی ، توسط یونس خالص ، در افغانستان ترجمه شدواین کار ، در دههء چهل هجـــری خورشیدی ، باترجمه های دگری از آثار همین نظریه پرداز به دست برهان الدین ربانی ، دنباله یافت (۲) . البتـــه ، آثار دوکتور علی شریعتی نیز در همین زمان ، درمیان شماری از کتابخوانان کشورما راه باز کردند .

(۳) تشکیلات واصول سازمانی این جریان های چپ وراست نیز ، تاندازهء زیادی ، شبیه هم بوده انـد . ازآن جاکه جریان های چپ جهانی ، در زمینه های سازمانی وتشکیلاتی ، پیشینه وتجربهء بیشتری داشتند ، سازمان هـــای بنیادگرای اسلامی ، تشکیلات واصول سازمانی شان را ازاحزاب چپ نسخه برداری کردند .

بنیادگذاران این احزاب اسلامی ، در نظام های تشکیلاتی وسازمانی شان ، تنها ازرهگذر کار برد واژه هـــا ، برخی از دگرگونیها را پذیرفته اند . به گونهء مثال ، دراین احزاب بنیادگرای اسلامی ، واژهء "امـــیر " جـــای " منشي عمومی" ، واژه ء " برادر " جای " رفیق " واژهء " بیعت " جای سنرالیزم دموکراتیك " واژه " شورا" جـــای "کمیتهء مرکزی " راگرفته است (۳).

(٤) گروهای چپ شوروی گرا وسازمان های مذهبی بنیادگرا ، برای جلوه دادن مشروعیت خودشان ، بـــه مقوله هایی توسل جستند که خیلی مجرد ودور از دسترس بودند و عملاً – هرگز– در صـــدد اثبـــات ادعاهـــای خودشان برنیامدند .

دراین راستا ، حزب دموکرتیك خلق ، بر " ارادهء بالقوهء زحمتکشان کشور " تکیه میکـــرد وتنظیـــم هـــای جهادی از " امت مظلوم " سخن میگفتند . واما در عمل ، حزب دموکراتیك خلق ، هرگز به " زحمتکشان کشور" فرصت نداد تا ارادهء بالقوهء شان را به فعل درآورند ونمایان سازند . تنظیم های جهادی نیز ، هیـــچ گاه ، ایـــن زمینه را برای "امت مظلوم" کشور فراهم نساختند تانشان بدهند که به چه کسی "بیعت " میکنند.البتـــه روشـــن است که صحنه سازی های آنان در این زمینه ، باناکامی وبا ریشخند مردم روبه رو شده اند. چنان کـــه میتـــوان گفت " شورای حل وعقد" ماه جدی سال ۱۳۷۱ برهان الدین ربانی که درکابل برگذارشد، همان اندازه نمایشـــی وساخته گی بود که انتخابات پارلمانی نجیب الله در بهار سال ۱۳٦۷ هجری خورشیدی.

(۵) سازمان های چپ – از جمله حزب دموکراتیك خلق – ازهمان آغاز پیدایی ، دچار کشمکش هـــای درونی بودند . این کشمکش ها به شکل انشعابات پیهم وستیزه های درون حزبی دایمی نمایان میشدند . وسرانجام هـــم ، این وضعیت ، در آغاز سال ۱۳۷۱ هجری خورشیدی ، به گونهء شرم آوری ، به از هم پاشیدن کامل این حـزب انجامید .

ازسوی دگر ، دیده شد که " جمعیت اسلامی " – به حیث نخستین تشکل بنیادگرایان مذهبی درکشور ما – در نیمهء اول دههء پنجاه هجری خورشیدی ، در بیرون از کشور ، در شهر پیشاور ، با انشعاب روبه روگردیـــد واز این انشعاب ، حزب اسلامی گلبدین حکمتیار پدید آمد . پسانتر ها ، حزب اسلامی یونس خالص وحزب قـــاضی امین وقاد ، از پیکر حزب اسلامی حکمتیار جوانه زدند . به همین گونه ، چند رهبر دگر نیز سازمان های خودشـــان را به میان آوردند که با همدگر هیچ هماهنگی وسازگاری نداشتند.

همان گونه که انشعابات حزب دموکراتیك خلق ، غالباً ، برپایهء منافع ، تمایلات وسلیقه های شخصی اســـتوار بود ، تا بر اساسات فکری وایدیولوژیك ، انشعابات واختلافات در احزاب بنیادگرای مذهبی نیز ، روی همرفتـــه ، از تکروی ها و جاه طلبی های افراد مایه میگرفت تا از دگرگونی دیدگاه ها و مواضع فکری . بـــه ســـخن دگر ، میتوان گفت همان گونه که گروه های چپ شوروی گرا ، فراموش میکردند که از جهان بینی یگانـــه پی پـــیروی میکنند ، رهبران جنبش به اصطلاح اسلامی نیز ، این اصل را نادیده میگرفتند که دستاویز های شان کتاب یگانـــه (قرآن) ودین یگانه (اسلام) است .

ناسازگاری های درونی جنبش چپ هوا خواه مسکو ، برتوانایی های خود این جنبش صدمه میزد ، ولی مردمان کشور از این کشمکش ها ، مستقیماً چندان زیانی نمیدیدند یاکم از کم چنین فرصتی به میان نیامد . اما زدوخوردها و اختلافات میان تنظیم های اسلامی بنیادگرا ، برای مردمان بیگناه مرزوبوم مان ، یك فاجعه هولناك و در تـــاریخ ما بی مانند بود . همین زدوخورد ها بودند که به ویرانی کامل بخش عظیمی ازپایتخت کشور انجـــامیدند ، مـــرگ آفریدند ، داشته های مدنی و فرهنگی ما را برباد دادند و در فرجام ، افغانستان را پارچه پارچه کردند .

دراین میان ، حالتها و مواردی هم دیده میشدند که دراین حالتها وموارد ، به دستور قدرت هـــای حـــامی وپشتیبان و باکاربرد تهدید وفشار ، نوعی اتحاد مکانیکی دراین جریان ها – چه چپ وچه راست – به وجود مـــی آمد . اتحاد جناح های " خلق " و " پرچم " را درسال ۱۳۵٦ هجری خورشیدی که به یاد داریم ونیز میتـــوان از

آن روزی یاد کرد که در آن روز ، حوصلهء جنرال ضیاء الحق به سر رسید وبه ساعت دوی صبح، دستوری صادر کرد . برپایهء این دستور ، تنظیم های هفت گانه بایستی اتحادی را به میان می آوردند و در این رابطه ، در ظرف هفتاد و دوساعت ، بیانیهء مشترکی را انتشار میدادند (٤) . البته روشن است که چنین اتحاد های دستوری ومیکانیکی ، به هیچ روی ، پایا وپایدار نمیتوانستند بود .

(٦) حزب دموکراتیك خلق ، جز خود وجز دیدگاه خود ، هیچ تشکل واندیشهء دگری را تحمل نمیتوانست کرد . از همین رو ، پس از کودتای ماه ثور سال ۱۳۵۷ هجری خورشیدی ، همه سازمان های سیاسی واندیشه های دگرگون ، تارومار شدند وحزب دموکراتیك خلق خواست یکه تاز میدان باشد . تنظیم های بنیادگرای اسلامی نیز، رد پای حزب دموکراتیك خلق را دنبال کردند. بدین معنی که بادست یافتن تنظیم های بنیادگرا بر کابل وشهر های بزرگ دگر ، هرگونه فعالیت سیاسی – به جز فعالیت های تنظیم های جهادی – ممنوع اعلام شد وبدین صورت ، این تنظیم ها نیز روا ندانستند که مردم کشور ما آواز شان را بلند کنند و ارادهء شان را نمایان سازند.

برهمین بنیاد ، میتوان گفت که هم حزب دموکراتیك خلق و هم تنظیم های بنیادگرا نهادهای خودکامه ومستبد بودند وبه اصل های آزادی اندیشه ، تساهل و تحمل ، هیچ گونه ارزشی نمیدادند .

(۷) حزب دموکراتیك خلق ، واژهء خوشایند وگوشنواز " دموکراتیك " را آویزهء بسیاری از مقوله های خویش ساخته بود . از جمله : جمهوری دموکراتیك افغانستان ، حزب دموکراتیك خلق ، سازمان دموکراتیك زنان، سازمان دموکراتیك جوانان و مانند این ها .

احزاب بنیادگرانیز ، واژهء پرکشش ومردم پسند " اسلامی " را همچون آرایه یی به کار میگرفتند . از جمله : دولت اسلامی افغانستان ، دادگاه اسلامی ، حزب اسلامی ، جمعیت اسلامی ، اتحاداسلامی ومقوله های دگری از همین قبیل . واما – چنان که در عمل دیده شد – واژه های " دموکراتیك " و " .... " در هر دو مورد ، خالی از محتوا و همچون طبل های میان تهی بودند .

(۸) گروه های چپ هوا خواه مسکو ، همواره از کرسی نشینان کرملین دستور میگرفتند . احزاب بنیادگرای مذهبی نیز ، عمدتا ، ازکانون های گونه گون قدرت در پاکستان ، عربستان سعودی وایران فرمان میبردند.

در مورد فرمانبرداری حزب دموکراتیك خلق از کرسی نشینان کرملین ، بسیار سخن رفته است و همه گان این نکته را نیك میدانند ، ولی اکنون ، کاملاً روشن شده است که تنظیم های اسلامی نیز همین گونه بوده اند . عبدالرسول امین – که خود در پاکستان ناظر وگواه قضایا بوده است – میگوید که بر اساس امر جنرال ضیاءالحق، مسایل نظامی واقتصادی مجاهدین افغان را شبکه های کشور پاکستان ومسایل سیاسی آنان را وزارت خارجهء پاکستان رهبری میکرد . (۵)

به همین گونه سید طیب جواد ،از قول عبدالرحیم غفورزی مینویسد که او(غفورزی) برای نخستین بار ، درکنفرانس طایف ، باسران مجاهدین وشمار دگری از افغان های سرشناس – به شمول دوکتور محمد یوسف –

اشتراك کرده بود ، موضوع کنفرانس ، مسایل افغانستان و فلسطین بود . عبدالرسول سیاف بـــه نمـــاینده گی از مجاهدین سخنرانی کرد . در روز آخر که قطعنامهء کنفرانس تصویب میشد ، آن بخش از قطعنامه راکه مربوط بـــه افغانستان بود ، وزیر خارجهء پاکستان به تنهایی تسوید کرد وبه دار الانشای کنفرانس سپرد. رهبران مجاهدین ، بـا آن همه یال وکوپال ، لب از لب نکشودند ونگفتند که چرا وزیر خارجهء پاکستان ، در بارهء این سند تـــاریخی ، ازایشان چیزی نپرسیده است . در اقدام مشابهی ، عربستان سعودی میخواست در آن بخش قطعنامه که مربوط بـــه فلسطین میشد ، دیدگاه های خودش را بگنجاند ، اما با مقاومت جدی سازمان آزادی بخش فلســـطین روبـــه رو گشت . وچون نمایندهء عربستان سعودی اصرار ورزید ، نمایندهء فلسطین بر سکوی سخنرانی رفت وبا برافروختـــه- گی فریاد زدکه قطعنامهء مربوط به فلسطین را باید فلسطینی ها تسوید کنند ، اوگفت :" مامجـــاهدین افغانســـتان نیستیم که از خود اختیاری نداشته باشیم و دگران از سوی ما گپ بزنند !" (٦)

بدین صورت ، میتوان گفت که این گروه های چپ وراست – برخلاف ادعا های شان – هـــرگز از آزادی برخوردار نبودند ودر واقع ، همچون افزار هایی ، از سوی بیگانه گان به کار میرفتند .

(٩) گاه گاهی گفته میشود که شماری از رهبران حزب دموکراتیك خلق ، آرزو داشتند که افغانســـتان بـــه جمهوری شانزدهم اتحادشوروی مبدل شود ، به همین سان ، عده یی از رهبران تنظیم های بنیادگرا نیز ، در پـــی آن بودند تا کشورمارا ، به گونه یی ، با پاکستان یکی سازند. هرچند رهبران حزب دموکراتیك خلق ، این تمایل شـــان را هیچ وقت آشکارا بیان نکردند ، ولی رهبران تنظیم های بنیادگرا ، با " شهامت " تمام ، ازبیان روشن وبی پـــردهء این آرمان شان باکی نداشتند. چنان که رهبر یکی از این احزاب در مصاحبه یی گفت :" اگر ماقدرت را بـــگیریم ، زنجیری را که در تورخم بین افغانستان و پاکستان کشیده شده است ، به رسمیت نمیشناسیم ." (٧) . وســـخنگوی یك حزب بنیادگرای دگر ، به روز نامهء "نیوز" گفت : " ماخواهیم کوشید تا روابط پاکستان وافغانســـتان را آن قدر نزدیك سازیم که سرانجام ، هردوکشور به یك مملکت مبدل شوند ." (٨) ودراین بـــاب ، شـــواهد واســـناد بسیاراست .

(١٠) حزب دموکراتیك خلق ، کشور و دارایی های آن را ملك طلق خود پنداشتند وبه هـــرگونـــه یی کـــه خواست باآن معامله کرد . تنظیم های بنیادگرای مذهبی نیز ، در این زمینه ، ازحزب دموکراتیك خلق نه تنها پـــس نماندند ، بل خیلی پیشی هم گرفتند . بدین معنی که اگر وابسته گان حزب دموکراتیك خلق ، غالبا پنـــهانی ودر پشت پرده ، دارایی های دولت ومردم را حیف ومیل میکردند ، احزاب وتنظیم های بنیادگرا ، آشکارا ودر برابـــر دیده گان همه ، دارایی های دولت ودارو ندار مردم را به یغما میبردند . یعنی در این کار ، "شهامت" بیشـــتری از خودنشان میدادند .

(١١) وابسته گان حزب دموکراتیك خلق ، بامردم کشور همچون برده گان زر خرید رفتار میکردند و "مردم دوستی " شان تنها در شعار های میان تهی خلاصه میشد . تنظیم های بنیادگرا نیز ، به توده های بـــزرگ مـــردم وآرزو ها وآرمان های آنان ، هیچ گونه ارج وبهایی قایل نبودند.

(۱۲) ستیزه های درونی نیروهای چپ شوروی گرا ، در فرجام کار ، به شکل موضعگیری های نمایان وخطرناك قومی نمودار گشتند. چنان که در پایان دورهء ریاست جمهوری نجیب الله ، پرخاش هایی که رنگ وآهنگ تند قومی وزبانی داشتند، حتی در جلسات دفتر سیاسی حزب ، به گونهء آشکارا وبی پرده ظاهر میشدند (۹) . وآخرین صف بندی ستیزه جویانه میان محمد اسلم وطنجار ، راز محمد پکتین و محمد رفیع از یک سو و فرید احمدمزدك ، نجم الدین کاویانی و عبدالوکیل از سوی دگر ، نیز نمایانگر تبلور همین عناصر قومیت وزبان بود .

به همین گونه ، سازمان های بنیاد گرای مذهبی ، با تمام تلاش هایی که به کار بردند تا از اسلام وشعار های اسلامی همچون پرده یی برای پوشانیدن خصلت های قومگرایی شان سودگیرند، نتوانستند این واقعیت تلخ را پنهان نگه دارند که برای رسیدن به کرسی قدرت ویا نگهداشت آن ، قومیت و زبان راد ستاویز خودشان ساخته بودند. این اصل ، به ویژه، هنگام رویارویی های مسلحانهء مرگبار گلبدین حکمتیار ، احمدشاه مسعود، عبدالرسول سیاف و عبدالعلی مزاری ، خیلی روشن چهره نمود .

به سخن دگر ، دراین مورد نیز ، نیروهای چپ شوروی گرا مقوله های طبقاتی " زحمتکشان" و " رنجبران" رایکسره فراموش کردند وگروه های راست مذهبی نیز ، مقولهء "امت" راکاملا از یاد بردند . درنتیجه ، شمار بسیاری از "رنجبران" و "زحمتکشان" و" امت" قربانی تنگ نظری ها و تعصبات قومی وزبانی این گروه های چپ وراست شدند .

در این میان ، آنچه سخت اهمیت دارد ، این است که – به طور مثال – نه محمد اسلم وطنجار ورازمحمد پکتین و محمد رفیع و گلبدین حکمتیار را پشتون ها به حیث نماینده گان شان برگزیده بودند ونه فرید احمد مزدك ونجم الدین کاویانی وعبدالوکیل واحمدشاه مسعود را تاجکان به نماینده گی انتخاب کرده بودند. در واقع ، هر دوگروه ، نماینده گان خودساخته به شمار میرفتند و خودشان رابه ناحق سخنگوی اقوام باهم برادر وبرابر افغانستان جلوه میدادند.

(۱۳) حزب دموکراتیك خلق ، تلاش شایسته یی به کار نبرد تاپیروان وهوا خواهانش را با عمق آموزه ها و جهان بینی کمونیزم آشنا سازد . در نتیجه ، بسیاری از اعضای حزب – حتی در سطح دفتر سیاسی – جز چند تاشعار وچند مقولهء گنگ ومبهم ، چیز دگری از کمونیزم نمیفهمیدند و ، به ویژه ، با اندیشه های مارکس کاملاً بیگانه بودند . در واقع ، میتوان گفت که کمونیزم هرکسی ، کمونیزم خاص خود او بود .

سازمان های بنیادگرای مذهبی نیز ، به کار پخش ونشر اصول وآموزه های انسانی وشریفانهء اسلام ، درمیان پیروان و وابسته گان شان ، هیچ گونه دلبسته گی نشان ندادند . از همین رو، در بهار سال ۱۳۷۱ هجری خورشیدی ، همه گان باروشنی دیدند ودریافتند که هر "فرمانده" و هر "مجاهد" اسلام ویژهء خودش را داشت وپسو پایهء همان اسلام ، آدم میکشت ، غارت میکرد ، ویران میساخت حتی به ناموس مردم دست میانداخت . این گفتهء جنرال رحمت الله صافی – که خود سال ها را در کار جهاد سپری کرد – بیانگر نمونه یی از چنین "اسلام" میتواند بود: " قرارگاه من ، درشمال جلال آباد ، در دهکدهء سوچ درهء نور بود. باری، باچندتن از قوماندانان

دگر نشسته بودم ، قوماندانی از سرخرود ، به دگروال امام پاکستانی که در تورخم بـود ، بـا دسـتگاه مخـابره میگفت:

– امام صاحب ، ان شاء الله مجاهدین مؤفق هستند ، مابه فضل خدا ، از دهکدهء خرکاران ، هشت زن وپنـج کودك را غنیمت گرفتیم !

باشنیدن این سخن ها ، من هم گریستم وهم به خنده افتادم ومتعجب وحیران گشتم ..." (۱۰)

پس بیجهت نیست که سید شمس الدین مجروح چند سال پیش نوشت که در افغانستان ، هم انقلاب کمونسـتی وهم انقلاب اسلامی ، تنها به نام کمونسق واسلامی بودند. یعنی نه آن انقلاب سرشت کمونیستی داشت ونه ایـن انقلاب خصلت اسلامی . (۱۱)

***

اکنون ، بانظرداشت آنچه گفته آمد ، شاید ازیك سو سخن " استه اولیسن " – که در آغازاین نبشـته آورده شد – تااندازه پیمفهوم وروشن شده باشد . واز سوی دگر ، این نتیجه به دست آمده باشد که در فرجامین تحلیل، نیروهای چپ شوروی گرا وتنظیم های مذهبی بنیادگرای راست ما ، هردو، در واقع سروته یك کرباس بوده انـد وبرای مردم وسرزمین ما ، جزسیه روزی وویرانی ، دست آوردر و ره آورد دگری نداشته اند.

پایان

رویکرد ها:

(1) Asta olesen, " Islam and Politics in Afghanistan " , Curzon Press, Britain, 1996 , p . 303 .

(۲) همان کتاب ، یادداشت نخست پایان فصل هشتم .

(۳) اولیویه روه ، "شکست اسلام سیاسی " ، ترجمهء عبدالکریم خرم ، پیشاور ، ۱۹۹۰ ص ۹ ، ص ٦٦ .

(4) M. Yousef and Mark Atkin, " the Bear Trap" Jang Pubilshers, Lahore , 1992 , PP 39-40

(۵) جریدهء " وفا" شمارهء ۳۳–۳٤ پیشاور ، ۱۳۷۵ .

(٦) سید طیب جواد ، هفته نامهء "امید" شمارهء شانزدهم ، سال ششم .

(۷) پروفیسور رسول امین ، " دافغانی ټولنی دزعامت خلاء" در آزاد افغانستان دلیکوالوټولنـه ، پیشـاور ، ۱۳۷٤ ، ص ۷۰ .

(۸) همان جا .

(۹) یارمحمد (معاون اول وزارت امنیت دولتی) ، " شعار مصالحهء نجیب الله چرا تحقق نیـافت؟" ، مجلـهء " صریر" ، شمارهء ۲٤ هالند ، ۱۳۷۷ .

(۱۰) جنرال رحمت الله صافی ، " افغانستان څنګه تباه شو؟" دانش کتاب پلورنځی دوهم چـاپ،پیشـاور ، ۱۳۷٦ ، ص ۱۲٤ .

(۱۱) سید شمس الدین مجروح ، هفته نامهء "امید" ، شمارهء ۱۰۲ ، صفحهء دوم ، ۷۳.

قانونپوه دوکتورمحمدطاهربورګی

دبشرحقوق اودبشري حقوقو لومړنی مدافع ډله

څرنګه چې دیوې مدني ټولنې غړي له لویو اجتماعي او ټولنیزو ستونزو سره لاس او ګریوان شوي او بیا له دې بحران څخه راوتلي نو ددې لپاره چې بیا هم له داسې حالاتو سره مخامخ نشي دهغو حوادثو دعللو دمیندلو او ددې عللو دله مینځه وړلو لپاره یې هڅې کړې او دخپلو هڅومولود نتایج یې نړیوالوته وړاندې کړي دي .

له دې مواردو څخه یو مورد هم دفرانسې دانقلاب دشهروند یاد بشر دحقوقو اعلامیه ده . دااعلامیه په ۱۷۸۹ م کال کې بشپړه او وروسته له یوې لنډې مودې دنړۍ په ډیرو هیوادونو کې راواخیستل شوه .

کله چې لومړۍ جهاني جګړه په ۱۹۱۴ م کال کې پیل او په ۱۹۱۸ م کال کې پای ته ورسیدله دجهان یوه ډله بشرپال انسانان را پاڅیدل او دبشري حقوقو دتضمین او دبشر دمکررې تراژیدی دمخنیوي لپاره یې مناسب بین المللي موسسات تاسیس کړل .

همدارنګه کله چې په ۱۹۳۹ م کال کې دوهمه جهاني جګړه پیل شوه او په ۱۹۴۵ م کال کې پای ته ورسیدله ، په لس ګونو ملیونو انسانان یې ووژل اودسلګونو ملیاردو په ارزښت دارایي ګانې یې تباه کړې بیا هم دجهان متفکرین اوپوهان راټول شول او دمللو د ستونزو دمخنیوی لپاره یې د بین المللي نهادونو اساسونه کیښودل او کوم اساسونه چې موجود وو هغو ته یې انکشاف ورکړ . په ۱۹۴۸م کال کې دبشردحقوقوجهاني ابلاغیه په یوه مشرح او مکمله توګه خپره اوڅنړۍ ډیرو هیوادونو هغه په خپلو اساسي قوانینو کې ثبت او ځان یې ددغو اصولو پلویان او مینه وال وښودل.

ددې اصولو احترام او متابعت دهیوادونو له فرهنګي سطحې سره متناسب و . څومره چې یوه ټولنه دلوړ فرهنګ خاونده او مدني ټولنیزه سطح یې لوړه وه ددې بشري اصولو رعایت هم هلته ژورو او چیرته چې یوه دپوهې او ثقافت خواره او فقیره ټولنه وه هلته هم که دابشري حقوق رااخیستل شوی وو ، دهغو رعایت سطحي اوظاهري ،و .

د۱۷۸۹ م کال دبشردحقوقو اعلامیې (۱۷) اصله لرل او د ۱۹۴۸ م کال دبشر دحقوقو اعلامیه (۳۰)اصله لري .

د ۱۷۸۹ م کال دبشر دحقوقو اعلامیه او مقدمه یې پدې ډول وه :

دفرانسې دملت اشتازي ، چې په ملي جرګه کې راغونډ شوی‌وو ، پدې پوهیدل چې دبشر له حقوقو بې‌خبري یا بشري حقوقو ته توجه نکول ، یادبشر حقوقو ته په سپکه کتل ، سبب ددې کیږي چې دولس ژوند بد او حکومتونه فاسد شي نو دملت استازو وپتیله چې دیوې رسمي ابلاغیې په ترڅ کې دبشر طبیعي لایزال او مقدس حقوق وړاندې کړي ، چې دادټولنې دټولو غړو نصب العین وګرځي او خپل حقونه او دندې په دایمي توګه په نظر کې ولري .

او هم په دې منظور چې دقانون جوړونکي قوې او اجرائیه قوې کارونه چې هر ان کیدای شي هغه دلویوسیاسي سازمانونو له هدفونو سره پرتله او مراعات شي .

همدارنګه پدې منظور چې دهیواد دخلکو اعتراضونه چې وروسته لدې به د ساده اصولو پربام ولاړوي په دایمي توګه داساسي قوانینو ساتنې ته متوجه او دټولو خلکو پر نیکبختی ناظروي .

په نتیجه کې ملي جرګه دخدای په حضور او دمتعال ځښتن په تائید دهیواد دخلکو او دبشر حقوقو ته دلوړ مقام په منلو په لاندې توګه اعلامیږي :

۱ - ماده : دانسان ازادي او برابري

" انسانان ازاد نړۍ ته راغلي ، ازاد ژوند کوي او دقانون په مقابل کې سره برابر دي .اجتماعي امتیازات یوازې له عمومي مصلحت څخه ناشي دي " دااصل دپخوانی ژوند یو منقلب شکل دی .پخوا لدې په اروپا کې ټول انسانان آزادنه ګڼل کیدل او دقانون په مقابل کې مساوي نه وو . دغلام زوی غلام ، د نجار زوی نجار ، دروحاني زوی‌روحاني او خان او اشراف زوی ، خان او داشرافوله ډلې وو . ټول لوړ او ټیټ اجتماعي مقامونه او ټولې حرفې اوپیشې په میراث اخلافوته رسیدلې . هلته پخواني سنتونو او تعاملاتو حکومت چلاوه نه عمومي مصلحتونو . دفرانسې دانقلاب له زمانې پخوا په اروپا کې د Zunpt صنفي سنتو حاکمیت درلود .

۲ - ماده : دسیاسي ټولنې هدف

" دهرې سیاسي ټولنې هدف دبشر دحقوقو دزوال نه منونکي طبیعي حقوقو ساتنه ده . داحقوق: آزادی ، ملکیت ، امنیت او دظلم او استبداد په مقابل کې مقاومت "

پدې اصل کې دسیاسي ټولنې منظور ښودل کیږي او ډیرو سوالونو ته ځواب ورکوي . داچې ولې او دکوم منظور لپاره یوه سیاسي ټولنه مینځ ته راځي ؟ آیا یوه سیاسي ټولنه ددې لپاره جوړیږي چې دیو شهنشاه ، دیو فرعون ، دیوشداد ، دیو نمرود ، دیو رهبر ، دیو روحاني ، دیو پاپ په خدمت لګیاوي ، دهغه لپاره تورې ووهي ، دهغه لپاره اهرام ، معابد او قصرونه جوړکړي ؟ ددې حکم ځواب ددې ټولو سوالونو په مقابل کې منفي دی ، دسیاسي ټولنې هدف او منظور دبشر دطبیعي

حقوقو ساتنه ده. طبيعي حقوق هم پدې اصل کې تشريح کيږي چې دبشر زوال نه منونکي حقوق دي او داحقوق څوک له چانشي اخيستلی او هغه دانسان لپاره داخلورحقونه دي : آزادی ، ملکيت، امنيت او دظلم او استبداد په مقابل کې دريدل . دفرانسې له انقلاب څخه پخوا چا دااصل ديو انساني حق په حيث نه پيژاند .

دعقاري ملکيت حق يوازې هغو خانانو او اشرافو او روحانيونو درلود چې له پلار او نيکه خانان، اشراف او روحانيون وو. ديوې حرفې خاوند ، دمثال په توګه يو زرګر که هر څومره دسرو او سپينو خاوند وای ، داحق يې نه درلود چې ديوې توټې زمکې خاوند شي . امنيت داو چې چا دخان او روحاني په مقابل کې سترګې پورته کولی نشوې . دبشري حقوقو دې اصل پخوانی سنتونه مات کړل . مقاومت دظلم او استبداد په مقابل کې بغاوت ګڼل کيده او دباغي او ياغي سردوهلو او مال دتالاوړوو .

۳- ماده : حاکميت :

" دهرحاکميت ريښه او اساسات په ملت کې دي هيڅ يوه هيئت يا فرد نشي کولی هغه اقتدار چې له ملت څخه ناشي وي – اعمال کړي "

دا اصل دحاکميت منبع ملت بولي . پخوا له دې دا اصل چانه پيژانده ، فرعونانو او شهنشاهانو خان دقدرت منبع باله . دالاڅه چې ۱۴م لويي ، د ۱٦ م لويي نيکه ، هم خان دحاکميت منبع ګانه. د ۱۴ لويي حکم قانون و او دهغه دلمسی او ۱٦ لويي په زمانه کې اجتماعي شرايطرو هومره تغيروموند چې ملت دهغه په مقابل کې قيام وکړ او سرې ورته ګويتين لاندې غوڅ کړ .

۴- ماده : دآزادی حدود

" آزادی دهرډول عمل داجراکولو قدرت دی چې بل چاته ضرر نه رسوي . له دې کبله دهر انسان دطبيعي عملونو حدود تر هغه ځايه دی‌چې دهمدې طبيعي حقوقواستفاده دټولنې دنورو غړو لپاره تضمينوي . محدوديت يوازې دقانون په وسيله ټاکل کيږي ".

دادآزادی دحدودو اصل هم دپخواني ټولنيز ژوند دسننو مخالف يواصل دی .پخوا له دې کليسا نه يوازې دعلم دانکشاف مانع وه ، بلکه په افکارويې هم د تفتيش حق درلود . ګاليلې پدې خبره چې ويلي يې وو چې " زمکه ګرځي " په جزا محکوم شو . دبشر دحقوقو داعلامې دې اصل مګر دآزادی حدود په هغه ځای وټاکل چې دبل فرد دآزادی حدود پيل کيږي او دبل چا آزادي ته ضرر نه رسوي . او داحد هم دمدعئ عادلانه بلکه هغه هم قانون ټاکي . دمثال په توګه يوسړی حق لري چې په خپل کور کې نيمه شپه هم راډيو واوري ،مګر دراډيو ږغ بايد هومره لوړ نه وي چې دخپل همسايه راحت اخلال کړي .دا راز عمل قانون منع کړی دی.

۵- ماده : قانون يوازې دهغه عمل مخه نيسي چې ټولنې ته زيان رسوي

" قانون یوازې حق لري دهغو کارونو داجرامخه ونیسي چې دټولنې لپاره زیان لري . له هیڅ یو عمله چې دقانون له خوا منع شوی نه وي مخنیوي نشي کیدای او هیڅ څوک په داسې کار مکلف کیدای نشي چې قانون دهغه په اجراامر نه وي کړي ."

دبشر دحقوقو پدې اصل کې دقانون دساحې مطلقیت ، محدود شوی دی . قانون نشي کولی هریو عمل منع کړي ، بلکه قانون یوازې هغه عمل منع کولی شي چې ټولنې ته یې زیان او ضرر رسیږي . دمثال په توګه قانون دعلم او فن او هنر پاسپورت مخه نشي نیولی داخکه چې دا اعمال دټولنې لپاره کوم زیان نه لري .

٦ - ماده : دقانون تعریف ، دهغه جوړول او مساوات .

" قانون دعمومو دارادې بیان دی ، دملت ټول اتباع حق لري چې دخپلو نمایندہ ګانو په وسیله دقانون په جوړولو کې ګډون وکړي . قانون دحمایت او هم دجزا ورکولو لپاره باید یوشان وي ، ټول اتباع دقانون په مقابل کې برابر دي او دخپل استعداد په اساس داستخدام او دعمومي مشاغلو له امتیازاتو برخمن کیدای شي. هیڅ څوک له نورو په غیر له راستی او استعداد رجحان نه لري ."

دبشر دحقوقو په دې اصل کې یو لړ مختلف مطالب راغونډ شوي دي . له هغې جملې یو یې هم دقانون تعریف دی . قانون دیوې ټولنې دټولو خلکو دارادې ښکارندوی ګڼل شوی دی . داد ټولو خلکو یا دعموم کلمه مګر دا معنی نه لري چې دیوې ټولنې ټول واړه او زاړه به دقانون په جوړولو کې ګډون کوي . دقانون په جوړولو کې هغه څوک ګډون کولی شي چې دی دحقوقی ارادې لرونکی وي . دحقوقی ارادې لرونکي هغه خلک دی چې دمعاملاتی اهلیت خاوندان وي اوقانوني سن ته چې هغه (١٨) کلني ده، رسیدلی وي ، لیونی یاد محکمې په حکم له مدني حقوقو محروم شوي نه وي . ددې مطالبو تفصیل په فرعي قوانینو کې راغلی او هلته توضیح شوی دی .

دقانون په جوړولو کې دقدیم یونان په شان یاد سویس دځینو ایالاتو په شان دخلکو مستقیم ګډون ضرور نه دی، بلکه معمولاً دخپلو نماینده ګانو او استازو په وسیله دقانون په جوړولو کې اشتراک کوي .

قانون په یوشان ټول حمایه کوي او یوشان ټولو ته جزا ټاکي . دیو هیواد ټول اتباع دقانون په مقابل کې برابر دي . دمثال په توګه ددولت دمامورینو قانون حکم کوي چې دماموریت لپاره لوړشرطونه ضروري دي نو هر څوک چې هغه شرطونه ولري دوزیر زوی وي یا دکوم روحاني ، دخان زوی وي یا دکوم جوالي ، توپیر نه لري ، کیدای شي چې دجوالي زوی ته ترجیح ورکړه شي ، دترجیح عامل به راستي او استعداد وي نه نور اوصاف .

۷- ماده : بند او حبس :

" هیڅ متهم ، توقیف یا حبس کیدای نشي مگر په هغو مواردو او په هغه شکل چې قانون ټاکلی وي ، هغه څوک چې غوښتونکي ، انجام کوونکي یا په خپل سر د فرامینو داوامرو اجراکوونکي وي باید په جزا ورسیږي ، مگر هغه څوک چې دقانون په حکم جلب یا توقیف شي باید فوراً اطاعت وکړي . دقانون په مقابل کې مقاومت جرم دی ."

دبشر دحقوقو داعلامیې داحکم دپخوانۍ اداري دستو مغایریو حکم دی . پخوا له دې دبې وزلو خلکو بندي کول او ربړول دخان او حکمران له خوا یوه طبیعي خبره وه . په سلگونو بې گناه خلک به ، دحکمرانانو له خوا ، په کلو کلو په زندانونو او جیلونو کې پراته وو . دبشر دحقوقو دې اصل دا اعمال دبشري حقوقو مغایر وگڼل او ددې اعمالو غاړه غړوونکی یې دجزا وړ وشمیرل .همدارنگه وویل شوچې هغه خلک چې دقانون له حکم سره سم جلب یا توقیف کیږي، دوی باید دقانون له حکم څخه غاړه ونه غړوی او اطاعت وکړي او که داونه کړي مجرم بلل کیږي . پدې توگه دبشر دحقوقو پدې اصل کې دتلې په دواړو خواوو کې داسې اندول راغلی چې دقدرت خاوند حکمران به بې دقانون له حکمه دچا آزادي ته صدمه نه رسوي او که دقانون په حکم په چا دجلب یا دتوقیف امر وشو هغه به دقانون حکم ته غاړه ږدي او اطاعت به یې کوي.

۸- ماده : دجزا ټاکل او دجزا ورکول

" قانون ، غیرله هغو مواردو ، چې په دقت او وضاحت لازم وگڼل شي ، جزا نه ټاکي هیچا ته جزا نه ورکوله کیږي ، مگر دمصوب او لازم الاجرا قانون په اساس چې دجرم له ارتکاب څخه وړاندې موجود اوله قانوني تشریفاتو سره سم په چلند کې لویدلی وي ."

ددې اصل په اساس یوازې هغه چاته جزا ورکول کیږي چې دهغه عمل ، دقانون په اساس دجزا وړگڼل شوی او قانون جزا ورته ټاکلې وي . دا قانون باید پخوا له هغه چې داعمل دچا له خوا پیښیږي نافذشوي او دجمعي وسایلو له خوا خلکوته وړاندې شوی او خلکوته ددې امکان میسر شوی وي چې ځان دقانون په نافذیدلو پوه کړي .

۹- ماده : بې گناهي دفرد اصلي حالت دی

" اصل دفرد بې گناهي ده ، مگر داچې دهغه محکومیت اعلام شوی وي ، که چیرې دچا توقیف لازم وي ، بې ضرورته شدت عمل دتوقیف له پاره باید دقانون په وسیله سرکوب شي ."

ددې اصل په اساس دمحاکمې دجریان مخه راوگرځیدله ، داسې چې پخوا له دې په یو جرم تورن مکلف و چې داثابته کړي چې دی مجرم نه دی . دې اصل مگر دجرم ثبوت ددولت په غاړه کښیښود . ددولت موظف خلک ، پولیس او څارنوال پدې مکلف شول چې دمتهم جرم ثابت کړي او تردې چې دا جرم نه وي ثابت شوی فرد بې گناه گڼل کیږي . بیا هم ضرور نده چې متهم توقیف شي او که چیرې دفرد توقیف ضروري وي . داچې دتورن دتیښتې خطر موجود وي او یا

داسې نور خطرونه نوکیدای شي چې تورن دقانون له حکم سره سم توقیف شي خو بیا هم دولتي مقامونو ته داحق نشته چې دتورن په برخه کې له بې ضرورته شدت څخه کار واخلي او که ددولت مقامونه له بې ضرورته شدت څخه کار واخلي دقانون له حکم سره سم دولتي مقام ته جزا ورکول کیږي .

۱۰ - ماده : دعقیدې آزادي

" هیڅوک دخپلو عقایدو په سبب باید تشویش ونه لري حتی د خپلو مذهبي عقایدو په سبب . خوددې عقایدو ښکارول باید عمومي نظم چې قانون ټاکلی ، اخلال نه کړي .

دبشر دحقوقوداعلامیې دې اصل دانسان سیاسي او مذهبي عقیده له قید څخه آزاده کړه . ددې اصل په اساس هرڅوک کولی شي کومه سیاسي یا مذهبي عقیده ، چې دده فکر او وجدان ته قناعت ورکوي ، غوره کړي ، هغه ښکاره او پرهغې عمل وکړي . دادعقیدې ښکاره کول باید داسې نه وي چې دټولنې هغه نظم چې قانون ټاکلی ، اخلال کړي . دمثال په توګه زموږ په هیواد کې چې ددین او مذهبي عقیدې لرل آزادو هندوان بې له کوم تشویش خپلو عبادت ځایونو ته تلل اوپه عمومي مراسمو کې ، لکه دویساک مراسم په آزاده توګه راغونډیدل . هیڅ یو شخص یا مقام دهغوی دعقایدو ممانعت نشو کولی. دوی یوازې پدې مکلف وو چې عمومي نظم او هغه هم دقانون له حکم سره سم وساتي او هغه اخلال نه کړي .

۱۱ - ماده : دافکارو اوعقایدو ازاد انتقال

" دافکارو او عقاید ازاد انتقال د قیمتدارو انساني حقوقو له جملې څخه دي . هر تبعه کولی شي خبرې او لیکنې وکړي او آزادانه یې خپاره کړي . خو له دې حق سوء استفاده او له مواردوتجاوز چې قانون ټاکلی دي ، دمسوولیت موجب ګرځي. دبشر دحقوقو دا اصل دټولنې هر یو غړی ته دخپلو افکارو ،دبیان ، دقلم دتمثیل، دخپرولو ، نشر او چاپ حق تضمینوي . خوداچې دا پراخه آزادي دټولنې په خیر او ګټه ترسره شي . فرعی قوانین، لکه دمطبوعاتو قانون ددې پراخې آزادي حدودټاکي .

۱۲ - ماده : دبشر دحقوقو تضمین

" دبشر اودتبعی دحقوقو دتضمین لپاره دعمومي قوې تشکیل لازم دی . داقوه دعمومو خلکو داستفادې لپاره جوړه شوې ده نه خاص دهغو خلکو لپاره چې داقوه ورسپارل شوې وي .

دبشر دحقوقو تضمین او چلند یوې قوی ته ضرورت لري . یو حق چې یې ترشایوه قوه نه وي نه عملي کیږي . دبشر دحقوقو په مورد کې داقوه باید دولتي قوه وي . پدې ډول دولت دخلکو داسوده حالي لپاره یوه وسیله ده نه خاص دهغو خلکو لپاره چې دا دولتي قوه هغوی ته ورسپارل شوې ده . په بیرته پاتې ټولنو کې چې دسیاسي ، اجتماعي شعور اوپوهې سطحه ټیټه ده ، هلته هغه څوک چې داقوه یې په هره وسیله لاس ته راوړې خان مالک او دټولنې خاوند بولي او هسې

عمل هم کوي . پرته له دوی دټولنې افراد هلته کوم حق نه لري . ددې عکس په پرمخ تللیو ټولنو کې چې دفرهنګ ، تهذیب اوپوهې او علم او دسیاسي ، اجتماعي شعور سطح لوړه ده هلته عمومي قوه یادولتي قوه دخلکو داسوده حالي لپاره یوه وسیله شمیرل کیږي . هلته یو مقتدر جمهوررئیس پدې جرم چې دروغ یې ویلی دټولنې له خوا ، دجرایدو ، تلویزیون ، ټولنو او پارلمان له لارې په شرمو شرمول کیږي .

۱۳ - ماده : دمالیاتو ورکول

" دعمومي قوې دساتنې او داداري مصارفو لپاره دټولو مالي مشارکت ضرور دی . داډول تادیات داتباعو ترمنځ باید دهغو دامکاناتو په اساس وویشل شي . "

دا اصل دیو هیواد دخلکو دمالیاتو ورکول لازمي کوي .دا مالیات باید دمالیه ورکوونکیو له مالي توان سره متناسب وي . په پرمخ تللیو هیوادونو کې مالیات دعمومي قوې دساتنې او داداري مصارفو لپاره وي نه دحکمران دکورنۍ دتنظیم لپاره . په بیرته پاته هیوادونو کې مګر دامالیات هم دامیر یا پاچا دکورنۍ په نامه اخیستل کیږي ، لکه چې امیر عبدالرحمن خان په زمانه کې " دسرچربي بي بي ، دچادر بي بي ، دخل جوال ، په نامه مالیات اخیستل کیدل ."

۱۴ - ماده : دمالیاتو تثبیت

" ټول اتباع شخصاً یا دخپلو استازو په وسیله حق لري چې دعمومي مالیاتو دبرقرارۍ په لزوم او دتادیې دآزادۍ په مورد کې او همدارنګه دمصارفو په طرز او داندازې په برخه او دوصول په شکل اومدت کې نظارت ولري ."

دبشر دحقوقو داعلامیې ددې اصل په اساس مالیه پدې ډول نه اخیستل کیږي چې حکمران حکم وکړي چې مالیات دې راوړل شي او ملک دحکمران له غوښتنې سره سم مالیات حکمران ته راوړي . دمالیاتو په ټاکلو کې دهیواد خلک یادهغې استازي ګډون کوي او دمالیاتو اندازه ټاکي .

داچې ددې مالیاتو کومه اندازه ، دټولنې دضرورت په اساس په کوم شي کې مصرف شي ، دادخلکودمالیه ورکونکیو کار دی ، نه دحکمران غوښتنه .

۱۵ - ماده : دحساب اخیستل

" ټولنه حق لري له هر یو دولتي مامورڅخه دهغه داداري دستګاه په برخه کې توضیحات وغواړي ."

کله چې د ۱۳ مې او ۱۴ مې مادې په اساس دمالیاتو دورکولو اود مصارفو دځای‌مسایل حل شول نو داموضوع مینځ ته راځي چې ولیدل شي چې په رښتیا دا مصارف په خپلو ټاکلو ځایونو کې په ښه وجه شوی دی اویا نقص په کې موجوددی . داهغې موضوع ده چې په ولسواکه پرمخ تللیو ټولنو کې اوپه هغو ټولنو کې چې ولس یې یوه ژوره عالي تربیه ولري ، پوره رعایت کیږي . زموږ هیواد افغانستان کې که څه هم په پرمخ تللیو هیوادونو کې نه راځي مګر له حیواني انقلابونو

چنگاښ ، غوايي ، ورغومي) وړاندې هلته يوه ژوره ملي عـالي تربيـه موجـوده وه ، دملـي شـتمنيو رعايت په ښه وجه کيده .

" پاچاهي کورنۍ په يوې ډيرې اوږدې مودې کې چې له ځلويښتو کلونو زياته وه ، دخان لپـاره دمال او منال دراغونډولو هڅه ونه کړه داسې چې اوس دافغانستان پخوانی پاچـا محمدظـاهر شـاه دعربستان دپاچا په مالي مرسته خپل عادی ژوند کوي. او دا د ټولوتقوی خاوندو افغانانو لپـاره يـو لوی افتخاردی.ددې عکس جهانيانو وليدل چې پدې لنـډه زمانـه کـې کلـه چـې دفلپـين جمـهور رئيس " مارکوس " يا داندونيزيا جمهور رئيس " سوهارتو" له قدرت څخه ولويدل دمليونونو ډالرو پـه اختلاس تورن شول اودمارکوس زوی په خپل اعتراف هغه تور په ثبوت ورساوه .

که له لوېې نړۍ خپل هيواد ته بيرته راوګرځو دانقلاباتوپه دورو کې ډير هغه خلک چـې نـه يـې پرزمکه سيوری اونه په آسمان کې ستوری درلود ، په ډيره لنډه دځوميـاشتو په موده کې دجـهان لـه ميليونرانو وګڼل شول . ته به وايې بام راسوری شوی اودډالـرو ويـالې پـر راتويـې شـوې دي . مـګر دوی له خپل هيواد بيت المال او دخپلو وطنوالو شته او دارايي تالا والا کړه او هغه يې دخان حـق وباله او چا له ويرې دټوپک له ويرې نشو کولی دوی ته پورته وګوري. خود حساب اخيسـتل دملـت حق دی اودابه هغه وخت کيږي چې دغاصب له لاسه ټوپک ولويږي .

۱٦ - ماده : دحقوقو تضمين او دقواوو تفکيک .

" په هغې ټولنې کې چې دافرادوحقوق تامين شوي ندي او دقواو تفکيک نـه وي عملـي شـوی هلته اساسي قانون نشته "

دولسواکې ټولنې دتحقق او دحقوقو دتضمين لپاره ډير مهم اصل دادی‌چې دولتـی قـدرت پـه يوه لاس کې نه وي . هغه هيوادونه چې اساسي قانون لري خو په اساسـي قـانون کـې يـې دقـواوو دتفکيک اصل نه وي منل شوی ،دبشر دحقوقو داعلاميې د ١٦ مـې مـادې پـه اسـاس هغـه اساسـي قوانين ، اساسي قانون نه بلل کيږي . ددې خبرې ښه ثبوت د شـوروي اتحـاد اساسـي قوانـين دي چې هلته دقـواوو تفکيـک نـه و پېژنـدل شـوی او دشـوروي نظـام يـو ديکتـاتوري نظـام ، دحـزب ددېکتاتوری نظام و . دقواو دتفکيک په اساس يوه مستقله قوه بايد قوانين جوړکړي . بله مستقله قـوه هغه جوړشوی قوانين اجراکړي ، دريمه مستقله قـوه بيـاد دجوړشـوو قوانينـو پـه اسـاس قضـاوت او عدالت وکړي .

يوه ځلورمه قوه چې هغه دمطبوعاتو او نشراتو قوه ده داخارنه وکړي .

چې څوک له ټولينزو ګټو او دقوانينو له تطبيق غاړه ونه غړوي .

۱۷ - ماده : استملاک

" مالکيت تعرض نه منوونکي او سپېڅلي او مقدس حق دی ، له چاسلب کيدلی او اخيستل

کیدلی نشي ، مگر داچې ټولنه په وضاحت او دقانون په صریحو عباراتو اوهمدارنګه دعادلانه غراماتو په بدل کې هغه لازم وبولي "

داستملاک په اصل کې دډیراهمیت وړتکی دادی چې دملکیت حق یو داسې حق دی چې هغه څوک له چانشي اخیستلی . په استثنایي حالاتو کې دیو چاملکیت هغه وخت دحکومت له خوا اخیستل کیدای شي چې ټولنې دقانون په صریح عبارت ددې حق دسلبولو غوښتنه کړې وي . استملاک دټولنې په ګټه اجراکیدای شي داسې چې په هغه ملکیت کې به دعامو ګټوپاره یاسرک تیریږي اویا به دعامه منافعودتاسیس لپاره هغه ملکیت اخیستل کیږي . سربیره پردې داستملاک کوم قانون چې زموږ په هیواد افغانستان کې جاري و ، پخوا له دې چې دچاملکیت ورڅخه دعامه ګټو په منظور واخیستل شي ضرورده چې دهغه ملکیت عوض وړاندې له وړاندې دیوې عادلانه قیمت په مقابل کې تادیه شي .

د۱۷۸۹ م دبشردحقوقو داعلامیې دا ۱۷ مادې وې چې په مرور دزمان په هغو کې تحول او بدلون راغی او مواد او احکام یې دبشر دحقوقو په ګټه زیات اوتوضیح شول .

دبشر دحقوقو دمدافعینو لومړی ډله :

کله چې دبشر دحقوقو اعلامیه جوړه شوه او په هغې کې دټولنې په ګټه ښه مطالب راټول او خپاره شول . دبشري ټولنې دخدمتګارانو کار تمام نشو ، بلکه ددوی کار ، ددې مطالبو دعملي کولو په منظور نورهم لا دروند شو .

دفرانسې له انقلاب څخه وروسته ، خصوصاً دعالمانو اوپوهانو هڅه داوه چې بشري حقوقوته تحقق وروبخښي اودهغو داجرالپاره نهادونه او موسسات جوړکړي . یو له دې هڅو د " دریفوس" دنجات اوژغورنې لپاره دفرانسې دمشهورو بشرپالو لیکوالو هڅې وې .

" دریفوس " دالزاس دمنطقې اوسیدونکی دفرانسې په اردو کې دعسکري منصب لرونکی جهودو کله چې دالزاس منطقه المانیانو له فرانسې ونیوله دهغه ځای ډیر خلک پاریس او دفرانسې نورو سیموته ولاړل .

" دریفوس " یهود دفرانسې عسکري منصب لرونکی هم پدې ډله کې و .

جهودان ، چې هغه وخت بې وطنه آواره ډله وه ، دجهان دډیرو خلکو په شمول ډیرو فرانسویانو او المانیانو هم هغوی ته په ښه نظر نه کتل او پلمې یې ورته لټولې چې له خپلې مخې یې لرې کړي . دریفوس هم پدې لړکې راغی او دفرانسې دیوې نظامي محکمې له خوا دجاسوسي په تور ونیول شو . یو څو ټوټې کاغذونه دسند په توګه لاس ته راغلل او شاهدان پرتیر شول . او" دریفوس " په جزا محکوم شو . د " دریفوس " دجاسوسي دثبوت سند څو ټوټې څیرې شوي کاغذونه وو چې له کاغذدانی راووتل . امضایې نه درلوده او هلته لیکل شوي و . د " ۱۲۰ توپ غرنی توپخانې دفتر "

" دریفوس " له عسکري طرد شو ، درستې عسکري رتبې او امتیازات ورڅخه واخیستل شول .

او دشیطان جزیرې ته تبعید شو . دشیطان جزیرې ته هغه مجرمین تبعید کیدل ، چې دوطن دخیانت په جرم به محکوم شول . د" دریفوس " ورور چې د دریفوس په بې گناهی یې باور و. خپلې هلې خلې یې دخپل ورور دخلاصون لپاره پیل کړې . دفرانسې بشرپالو مشهورو لیکوالو ته یې مراجعه وکړه او د " امیل زولا" په شان دفرانسې لوی لیکوالان یې د "دریفوس" په بې گناهی باوري کړل . امیل زولا د دریفوس په پلوي د " سپیده داغ " په ورځپانه کې یو سرخلاصی مضمون دجمهور رئیس په عنوان ، د "زه اتهام لگوم " ترعنوان لاندې ولیکه او دفرانسې ستر درستیز توب یې له شدید انتقاد لاندې ونیو . ددې مضمون په اثر دفرانسې مشهور لیکوال او سناتور تر محاکمې لاندې راغی . په یوه کال حبس او ۳۰۰۰ فرانکو غرامت محکوم شو . علاوه له دې جزا د امیل زولا نوم هم د (افتخار له لیژیون) څخه لرې شو . دی‌جزا امیل زولا له خپلو هڅو او دمحکوم جهودی دژغورلو له تصمیم وانه راوه او له خپلو مبارزاتو یې لاس وانه خیست . په ۱۸۹۸ م کال کې یې دبشر دحقوقو دپلویانو یوه ډله جوړه کړه او ددې ډلې او تولنې اساسنامه یې عامه افکاروته وړاندې کړه . هغه چا چې دفرانسې دعسکري حیثیت دساتنې په منظور هغه ورقه جعل کړې وه په خپلې گناه یې اعتراف وکړ اوعالي دیوان ددولت له خوا موظف شو چې ددریفوس موضوع بیا په دوران کې واچوي .

حقوقپوهان پدې عقیده وو چې د " دریفوس " دموضوع دوران به دجنگ اور دجهودانو په ضد نورهم لاتود اوتند کړي . ددریفوس پلویانو غوښتل چې حقیقت برملا کړي او عدالت اجراشي . دجهودي " دریفوس" مخالفان ، چې دعسکري حیثیت دساتنې پلویان وو ، هغوي دعسکری حیثیت ساتنه له هرڅه لوړه بلله او دایې نشو زغملې چې دیو جهود په سر دعسکري حیثیت او عزت تریښولاندې شي . عکس ددې دبشر دحقوقو پلویان چې علاوه له امیل زولا ، نور معروف لیکوال ، لکه "کلیمانسو" او اناتول فرانس په هغوی کې وو ، دوی ته دیو بې گناه انسان ژغورل او نجات دعسکری له حیثیت اوله هر څه لوړښکاریدل . دعسکری حیثیت دساتنې پلویانو د " وطن " په نامه یوه ډله جوړه کړه او د " صلیب" ورځپانه یې راوایستله او دبشر دحقوقو دپلویانو په ضد راپورته شول. داډله هم دفرانسې له لویو شخصیتونو جوړه شوې وه ، معروف لیکوالان ، سیاست پوهان ، خطیبان او شاعران پدې ډله کې راغونډ شوي وو. لکه : فرانسواکو په دفرانسې داکادمي غړی او مشهور شاعر دومون ، مشهور سیاست پوه او خطیب دورولد ، مشهور سیاست پوه او خطیب او دوطنپرستانو دډلې رئیس .

په ۱۸۹۹ م کال کې دفرانسې عالي دیوان ددریفوس دوسیه دجنگ شوری ته ولیږله او داکار ددې سبب شو چې د دریفوس په ضد لوی مظاهرات مینځ ته راشي ، د ۱۸۹۹ م کال د دسامبر په میاشت کې دجنگ شوری بیاهم دریفوس ته برائت ورنه کړای شو . خو دریفوس او دهغه پلویان هم مایوس نشول او خپلو هڅوته یې ادامه ورکړه تردې چې په ۱۹۰٦ م کال کې محکمې په قطعي توگه دریفوس ته برائت ورکړ او تول اخیستل شوي حقوق یې هغه ته بیرته مسترد او خسارات یې

جبران کړل . دبشر دحقوقو موسسان پدې تکي سره متفق شول چې دوی به په خپلې ډلې کې یوازې هغه پوهنتوني شخصیتونه مني چې دفکر سطح یې لوړه او دنظر افق یې پراخ وي . د ۱۸۹۴م کال د جون په ۴ د موسسانو هیئت جوړشو اودټولنې اساسنامه یې تصویب کړه او ټولنې په مرکزکې یې (۷) تنه دسیاسي محیط اعتدالي شخصیتونه ومنل اودټولنې فعالیت پدې دوتکوکې محدود شو :

۱- په حقوقي سطحې کې به قضایي هیئتونه اودلې جوړیږي چې دوی به داسې د " دریفوس" په موضوع په شان دوسیې د خپل کار په فهرست کې نیسي او دهغوی دژغورلو لپاره به هلې ځلې کوي .

۲- په سیاسي سطحه کې به دوی له حقوقو دفاع کوی ،لکه له جهودي او د ۱۷۸۹ م کال له اصولو دفاع ، چې دابه دمظاهراتو اودملي شوری دمداخلاتو له لارې تحقق مومي .

۳- دبشردحقوقو دې ټولنې ورو ورو په سیاسي ژوند کې خپل نقش اواثر ژور کړ . په ۱۹۱۹ م کال کې دموسسانو ټولنې توسعه وموندله او په ۱۹۳۳ م کال کې دې ټولنې ډیر زیات پلویان وموندل او جهاني ابعاد یې پیداکړل . کله چې له بین المللي سیاسي بحران آزادي اودبشر حقوق له خطر سره مخامخ کړل ، دې ټولنې به سرراپورته کړ اوبې له دې چې د چامخ او ځټ ته وګوري دمخالفت او ملامتی ږغ به یې په متجاوز وکړ .

په ۱۹۵٦ م کال کې کله چې دشوروي لښکرو په هنګري یرغل وکړ شوروي یې ملامت او متجاوز وباله او همدارنګه کله چې په همدې کال فرانسې او انګلستان په مصر تعرض وکړ دبشري حقوقو مدافع ټولنې له فرانسې او انګلیس سره مخالفت وښود .

په مترقي هیوادونوکې دبشر دحقوقو دمدافعې لړۍ مخ په ودې اوانکشاف ده . په بیرته پاته هیوادونو کې مګردې موسسې دبل هریو عالی بشری نهاد په خیر خپل اصلي ماهیت پریښی او دشخصي ګټې وټې او بزنس شکل یې غوره کړی دی .

اسدالله ولواجی

مروری برمشخصات اجتماعی جامعهء افغانی

تجاران بزرگ داخلی:

تجاران صاحب سرمایه بزرگ داخلی علاوه براین که برای تاجران مصروف دادوستد با خارج از کشور مواد تجارتی تهیه مینمودند ، کالاهای وارد شده توسط آنها رانیز خریداری کرده ، به شکل عمده برای کماشته گان منطقه یی وبا محلی خویش توزیع مینمودند . با عرضه گردیدن کالاهای مذکور توسط دکانداران دربازار های اطراف تولیدات محلی خریداران خویش را ازدست داده وبا لاثر ضربه شدیدی برکاسبین صنعتی واردمیگردید.

رابطهء تجاران داخلی بامردم وسیعتر از تجاران بزرگ مصروف در عرصهء خارج ازکشور بوده ، اینها اکثراً ازجمع دکانداران برمیخاستند که راه ورزق دهی به کار خود را بااستعداد خاصی که داشتند ، طی مناسبات مبادلاتی درمیافتند . این گروه نیز اشتغال در کار قومی را به نفع خودندانسته وعلاقه یی به سیاست نشان نمیداد. تجاران مربوط به قشر موصوف که بادادن قرض زیادشش برای اربابان ، خانها ، ولسوالان ووالیان جریان کار خویش را بی خطر میساختند ، محل بود وباش ایشان عمدتاً در موطن اصلی شان بوده ، خانه ها ومهاجنخانه های آنها با مروصورت بعرنسبت به دگر بخش طبقات بالایی ساحات اطراف به نظر میرسید . البته به دلیل آن که رابطهء دایمی ایشان با مراکز سبب میشد تا فرهنگ محصول شهر نشینی را پذیرفته و وارد زنده گی خانوادهء خویش سازند.

سودخواران :

افراد مربوط به این بخش مفتخوارو بهره مند از یك مقدار پولی که توسط آن عاید سرشاری رابه دست میآورند، با دادن قرضه های پیشه کی برای خوانین ، اربابها ، مالکان ارضی بزرگ وکوچك ، مالداران ، دهقانین وغیره اقشار محتاج به پول . با فرارسی زمان جمع آوری محصولات زراعتی ، مالداری وباغداری ، جنسی راکه در عوض

پول ناچیز به قرض دادهء خویش از معامله داران خود به دست میآورند آنرا ذخیره نموده ، دوباره به قیمت زیاد به شکل قرضه برای مراجعین مجبور شان توزیع میکردند .

حلقهء محدود سودخوار ، چنان نقشی را در فروپاشی چار چوب زنده گی آرام مردم بازی مینمود که حتی بزرگترین فامیل های اشرافی از شر آن نجات نیافته گاهی هم از طرف خوانین ، اربابان ، صاحب رسوخان و کارمندان دولتی در مقابل این حلقه توطئه چیده میشد .

سودخواران هیچگونه نقش مردمی نداشته ، چنان ممسك وخسیس بودند که کوشش مینمودند تا غذای سه وقته خود را در خانهء مقروضین خویش صرف نمایند . مراجعه کننده گان عمده به سود خواران عبارت از خانواده هایی میشدند که یا مراسم عروسی درپیش میداشتند ، یا ختم وخیرات از اثر مصیبتی بر آنها واجب میگردید ویا این که در رابطه به حادثه یی پایشان به دعوادر حکومت کشانیده میشد .

مالداران بزرگ کوچ نشین :

مالداران بزرگ یاکوچی های دارای مواشی زیاد ، در فصول مختلف سال از چراگاههای معینی جهت چرای مواشی شان استفاده می بردند . هنگام حرکت ایشان از یك منطقه به منطقهء دگر ، کشتزارهای مربوط به اقوام ساکن در جوار راههای عبور ومرور آنها متضرر میگردید. این امر باعث آن میشد تا جاروجنجال های زیادی درمیان مالکان زمین وکوچیان مذکور به وجود آمده ، تاحد سیاسی وقومی شدن بالاگیرد ، چون کوچیان اکثراً متعلق به قبایل مربوط قوم پشتون بود . وزراعت پیشه گان به اقوام و قبایل دگر تعلق داشتند . " وواله" نویسنده کتاب " انکشاف ولایات مرکزی (هزاره جات) " راجع به موضوع مذکور اظهار میدارد :

" کوچی ها از گروه نژادی پشتون بوده وبه طوایف مختلف انتظام یافته است ، تعین تعداد آنان خالی از اشکال نیست . به صورت عموم تعداد مجموعی آن در سر تاسر کشور به (۲۰۰۰۰۰۰) تخمین میشود . بخش بزرگی از آنان در ایام تابستان به کوههای مرکزی مهاجرت مینمایند "(۱)

زنده گی کوچیان کاملا بدوی بوده، علاقه به معارف وپذیرش بالاتر از سنت های قبول شده درمیان خودشانرا نداشتند . رابطهء این گروه قبایل با یکعده از دکانداران شهر ها وارباباں محلات عبور ومرور شان حسنه بود . آنچه که در این رابطه موثر می افتاد ، این بود ، که کوچیان مذکور از دکانداران مشخص مواد طرف ضرورت خود را به دست میآوردند وهمچنان در آشنایی با اربابها مصوونیت رمهء ایشان از دستبرد راهزنهای مربوط به اربابان موصوف مطرح میگردید . بنابران هنگام بازگشت از مناطق ییلاقی ، چند راس گوسفند طور تحفه به هر اربابی که دراین مورد کمکشان میکرد ، تقدیم میداشتند . حمل سلاح به کوچی ها مجاز بود زیرا اینها در ضمن مصروفیت اصلی خویش داد وستدی نیز با مردمان ساکن در مسیر حرکت شان داشتند که شکل تجارتی داشت . یعنی این که هنگام ورود خود به مناطق ییلاقی کالاهایی جهت فروش با خود میبردند ودر برگشت مواشی مردم محل را به قیمت نازل خریداری کرده ، در بازار ها به قیمت مناسب به فروش میرسانیدند . این موضوع عموماً درساحات هزاره نشین متظاهر بود .

کوچیها خبری از جریانات سیاسی کشور نداشتند وبزرگان آنها که به مرور زمان درساحات خاص متوطن شده بودند . با مقامات سلطنتی ارتباط داشتند . تفاهمی که درمیان ایشان ومقامات دولتی وجود داشت قبایل مربوط به خویش در دفاع از حاکمیت سلطنتی ذهنیت میدادند . ومقام سلطنت از نماینده گان آنها درلویه جرگه ها وپارلمان استقبال نموده به خاطر تصویب تصمیمات اتخاذی از جانب حکومت از حمایت شان برخوردار میشد.

باغداران بزرگ :

این گروه اشراف در مناطقی جلوهء قدرت داشتند که شرایط جغرافیایی به خاطر باغداری در آن مساعد بود. مثلاً در دند شمالی باغداران بزرگ دارای باغهای ارثی ، اجاره گیر ، قرار دادی ویا مزدور بوده وبرآنها حکم میراندند . چگونه گی تقسیم آب امتیازی بود که از طریق خوانین محل ومیر آب های گماشته شان بدان دست یافته ومشکلاتی که از این ناحیه دربین قوم بروز میکرد آنرا در مشوره با خوانین ، موی سفیدان قوم وعلمای دینی حل وفصل مینمودند .

گروه مذکور اکثراً مرتبت خانی ویاارباب قوم مربوط به خویش را نیز به عهده داشته واززنده گی پر زرق وبرق اشراف سودمیبرد . شیوهٔ برخورد آنها در برابر قوم ودستگاه اداری شباهت زیادی با خوانین وارباباں محلات دگر داشته ونسبت به این همقطاران خود تحول پذیرتر بودند.

ب : طبقه متوسط جامعهٔ :

طبقهء متوسط درجامعهء افغانی شامل اقشار ذیل میباشد :

۱ – زمینداران که مالك ۲۰ تا پنجاه جریب زمین آبی ویاللمی معادل آن بودند :

مصروفیت این بخش زمیندار در رابطه به مراقبت دایمی شان از چگونه گی کار دهقانهای حق بگیرمطرح گردیده واین امر سبب میشد تا با مصروف شدن در محور روزگار ساده خود وارد معرکه های دوستی ودشمنی قومی نگردند . علاقهء ایشان به وارد آمدن تحول در جامعه خوب بوده موجب آزار واذیت گروههای دگر شده نمیتوانستند . رابطهء آنها با اربابان وخوانین در رعایت قرار دادهای قومی شکل میگرفت .

۲ – دهاقین مرفه :

این بخش مولد به گروههای ذیل تقسیم میگردید :

– کارنده کاران

– مناصفه کاران

–اجاره گیران

۱ – کارنده کاران :

دهاقین کارنده کار شامل آنعده از دهقانانی میشدند که برزمینهای خارج از ادارهء مستقیم خوانین وزمینداران بزرگ ، با استفاده از امکانات مستقلانهء خود کار نموده ،سالانه یك بردهم حصه از محصولات زمین تحت کار خویش را طور مالیه به صاحب زمین میپرداختند . گروه مذکور با داشتن گاو های قلبه یی . زمین شخصی ومواشی کم یا زیاد از رفاه لازم برخورداد بوده ، به هیچگونه مشکل معیشتی مواجه نبودند . گاهی هم دیده میشد . که

برای پیشبرد کار خود افراد بی زمین را به صفت دهقان استخدام مینمودند . علاقمندی ایشان به مصارف بد نبوده وسروکاری به مقامات دولتی نداشتند .

۲- دهقانان مناصفه کار :

این بخش دهقانی نیز حدودی از زمین زمینداران بزرگ ، دکانداران ، تاجران وخانواده های که توانایی کار در روی زمین خودرا از دست میدادند ، با دریافت تخم بذری از آنها کار نموده ودر آخر سال حاصلات به دست آمده از زمین را طور مناصفه بازمیندار تقسیم مینمود .گروه نامبرده که در پهلوی کار دهقانی از فراورده های دامپروری نیز بهره میگرفت ، دارای زنده گی آرام وبی درد سر بوده ، کوشش می نمود تا با پرداخت پول زمین تحت کارش را از مالکان خریداری نماید .

۳- اجاره گیرها :

دهقانان اجاره گیر شامل آن گروه از دهاقین میگردیدند که با دریافت زمین از زمینداران که قبلاً بدانها اشاره رفت ، سالانه یکمقدار معین محصولات خویش را در برابر هر جریب ویا هر جوال زمین وی میپرداختند . ویاهم این معامله را با تادیهء پول انجام میدادند . این که کشت دهقان مذکور در جریان سال حاصل خوب میداد ویا خراب بالای مقدار تعین شده اجاره از جانب زمیندار تاثیری نمیگذاشت .

شرایط معیشتی دهقانان اجاره گیر نیز خوب بوده واز رفاه نسبی برخورداری داشتند . این رده نیز با علاقمندی به فرهنگی شدن جامعهء خویش مینگریستند .

٤- دکانداران :

شاملین این گروه بزرگ در عرصهء داد وستد مواد مورد ضرورت جامعه که بین پیشه خود وسرمایه دار شدن در تحول بودند. کالایی راکه از تجاران بزرگ داخلی خریداری مینمودند، آنرا برای مردم به فروش رسانیده واکثرا زنده گی مرفهی داشتند . روابط عده یی از ایشان درساحه وسیع دید وادید های همیشه گی با مردم شهر نشین تامین بوده ومهمانهای خاص شان رامعامله داران آنها در قریه جات تشکیل میداد که به خاطر خریدمواد مصرفی به شهری آمدند.

دکانداران بزرگ ومتوسط نسبت به إقشار اجتماعی هم سطح خویش با فرهنگ شهری آشنایی بیشتر داشته ومساعد ترین بخش به خاطر ترویج همزیستی درجامعه بودند . اکثریت شاگردان مکاتب شهر را فرزندان ایشان تشکیل میدادند . اینهانیز علاقه زیادی به شامل شدن در معاملات سیاسی نداشتند. رابطهء عدهء محدود ایشان با اربابان ، خوانین وکارمندان دوایر دولتی که کاملاً وجه اخلاقی وتشریفاتی داشت ، موجب آن نمیشد تادر رقابت های قومی دخیل شان سازد .

۵- دکانداران قریه جات :

دکاندارانی که در سطح دهات مصروف فروش مواد مصرفی بودند ، معاملهء آنها عمدتاً به اساس تبادلهء جنس به جنس صرت میگرفت . عده یی از اینها که علاوه بردکانداری مصروفیت زمینداری ویا دامپروری نیز دارا

بودند. قسمتی از مردم قریه کالای ایشانرا در طول سال طور قرضه برداشت نموده ،با فرارسی فصل جمع آوری محصولات ، به عوض پول به ایشان جنس میپرداختند .

دکانداران مذکور یابه اثر بدمعامله گی معامله داران خویش ورشکست میشدند ویا این که کارشان با گذشت هرسال روبه بهبود رفته وموفق به خرید زمین وگاوقلبه از دگران میگردیدند. تلاش دکانداران ده این بود تا در پهلوی مصروفیت اصلی خود کار زمینداری ودامپروری شان نیز رونق یابد . این بخش محدود از افراد آگاه وهوشیار قریه جات به حساب می آمدند. ایشان عموما به صفت رواج دهنده گان مناسبات اجتماعی شهری در حدود قریهء مربوطه خویش عمل نموده ومیخواستند که فرزندانشان تحت تعلیم وتربیه عصری قرار گیرند.

۶- جلابان :

گروه محدود جلاب وظیفه داشت تا مواد تولیدی زراعتی ، با غداری ، دامپروری وصنعتی محل را از نزد دهقانکاران ، باغداران ، مالداران واهل کسبه خریداری نموده ، برای تجاران بزرگ داخلی به فروش برسانند . سرمایهء دورانی ایشان عمدتاً توسط تجاران مذکور پرداخته میشد. خریدو فروش مواشی نیز به خودکاری آنها ارتباط یافته واز زنده گی خوبی برخوردار بودند.

جلابان با فرهنگ شهری آشنایی داشته ،علاقه میگرفتند تا پسران شان وارد مکاتب گردیده ،به آموزش عصری دستیابند .

۷- دلالان :

دلالان بخش کوچك دگری بودند که در تسریع وسهولت بخشیدن عملیهء خرید وفروش میان معاملهء داران محل وخارج ازآن اجرای نقش نموده ، از هر دوطرف معامله چیزی را به دست می آوردند ، تابتوانند بالوسیله جهت زنده گی خویش سروسامان بخشند . زنده گی ایشان راحت وبیدرد سربود .

سرایداران واجاره گیرهای مندوی در شهر ها :

این گروه اجتماعی که سالانه سرایهای مربوط به اشخاص متمول شهر ویا مندویهای دولتی را به اجاره میگرفتند . با به دست آوردن منفعت ازطریق اکثراً کار ایشان بالاگرفته وتاحد دستیافتن به سرمایهء قابل ملاحظه میرسید . شیوهء زنده گی شان در حدوسط میان شهری شده گان وافراد عادی جامعهء اطراف شکل میبافت .

۸- کسبه کاران مرفه :

صنوف مربوط به این قشر وسیع وقابل حساب در جامعهٔ ماعبارت میشدنداز : نجاران ، معماران ، قالین بافان ، گلیم بافان ، الچه بافان ، کفاشان ، زرگران ، چرمگران ، صابونسازان ، قنادان ، کلچه پزان ، نانوایان ، قصابان ، زرشویان ، خیاطان ، سلمانها ، رنگمالان ، دیگ ریزان ، مسگران ، آهنگران ، کلالها ، نعلگران ، ریسنده گان ، ترمیم کاران وسایط نقلیه وغیره . کاسبین مذکور با متحمل گردیدن زحمات شبانه روزی عایدی را به دست می آوردند که با استفاده از آن به زنده گی آرام وبدون جنجال خویش ادامه داده وبی آن که احتیاج به کمك دگران باشند امرار حیات مینمودند .

فرزندان کسبه کاران مرفه بعد لزدکانداران بخش اعظم متعلمین مکاتب شهر را تشکیل میدادند. ورود سرسام آور کالاهای خارجی درچند دههٔ اخیر به بازار های کشورمان اکثریت قابل ملاحظهٔ این قشر زحمتکش راورشکست ساخته وبه تدریج راهی دیار فقر شان نمود. بنابران ایشان در مخالفت با ماشینی شدن مناسبات تولیدی قرار داشتند .

۹- دریوران :

این گروه متفرق که شامل دریوران وسایط باربری ، تکسی چلانها ، دریورهای وسایط شخصی ، دریوران وسایط مسافر بری ، دریوران وسایط دولتی ، ترکتورچیها میشدند . از زنده گی نسبتاً خوب برخوردادر بوده آن بخشی از ایشان که در خدمت بزرگان ادارات دولتی قرار میگرفتند در تناسب به دگران صاحب فرهنگ مساعد بودند . علاقه اکثریت آنها به رشد معرفت ووارد گردیدن تحول اززنده گي عقب مانده مردم شان قابل درك بود.

دریوران اگر شکایت ویا خوشبینی نسبت به زنده گی روزمرهٔ خویش میداشتند ، به باقی ماندن ویانماندن یك قسمت از کرایه وسایط به آنها رابطه میگرفت .

اینها به صفت یك قشر متشکل وسازمان یافته در اتحادیه های مربوط به خود احراز مقام ننمودند ، تابتوانند که از طریق مذکور نقش موثری در سرنوشت سیاسی کشور شان ایفا نمایند.

۱۰- معلمین ومامورین پایین رتبهٔ دولتی :

رده های تحصیلکردهٔ مذکور که معاش ناچیزی را ازطریق ادارات دولتی به دست می آور ند با وجود بیرنگ بودن آسایش در زنده گی شان . نمیشد که آنها را در قطار طبقهٔ پایین به حساب گرفت . بخش معلمین این کتگوری از همان آغاز وارد گردیدن مظاهر فرهنگ سرمایه داری درکشور دست به مبارزهٔ بی امان زده وبا قبول فداکاری تلاش ورزیدند تا جامعهٔ نا آگاه شان را به سطحی ازآگاهی لازم برسانند . سهم معلمین در تربیهٔ فرزندان خانواده های مربوط به جامعهٔ شان یك واقعیت غیر قابل انکار است . اینها گاهگاهی در برابر مدرسین علوم دینی نیز قرار داده میشدند .

ج- طبقه پایین :

این طبقه راکه بی بهره از ملکیت شخصی معرفی داشته اند . در جامعهٔ ماحکم مذکور دقیق نمیباشد .چون ، اکثریت اقشار مربوط به این طیف طبقاتی ، صاحب ملکیت کوچك ویا زمینهٔ محدودی عایداتی بودند . با آنهم طوری که دیده شده است طبقهٔ بهره ده موصوف از محرومترین گروه اجتماعی در افغانستان بوده وبه بخشهای ذیل تقسیم میشدند.

۱- کارگران :

همان گونه که در مباحث پیشین مذکور افتاد ، مناسبات سرمایه داری درافغانستان ، تنها در مراکز شهری رنگ ورونق نسبی پیدا کرده ، درشهر های بزرگ ویا شهرك های صنعتی بود که تاسیسات تولیدی ماشینی به پیمانهٔ بیشتر ایجاد گردید . از آن جمله میتوان به شهر کابل، شهرك پلخمری ، شهر شبرغان ، شهر بغلان صنعتی ، شهر کندز ، شهر جلال آباد ، شهر مزارشریف وجبل السراج اشاره نمود . ولی جان مساله دراینست که تازمان

سقوط جمهوری داود خان سرمایه داران کشور ما در حد یك قشر مربوط به طبقه ء بالای جامعه باقی مانده، کارگران مصروف در دستگاههای تولیدی نیز به خاطر کم شمار بودن خود به صفت یك طبقهء مسلط برموازین طبقاتی خویش تثبیت موقف نمودند . تابتوانند به شکل منظم وآگاهانه دست به ایجاد تشکیلات مربوط به صنف خود زده و روابط نظم یافته یی را درمیان گروههای پراگندهء خویش برقرار سازند .

گذشته ازاین شرایط زنده گی گروه مذکور ،با طرز زنده گی کارگران تیپیك کشور های سرمایه داری فوق قابل ملاحظه داشت .اکثر کارگران کشور ما علاوه بر معاش ماهوار خویش دارای یك سلسله عایدات کوچك دگری هم بودند که مربوط میشد به پیشه های قبل از شمولیت ایشان در فابریکاتی که درآن کارمیکردند . سنتهای اخلاقی آنها متاثر از فرهنگ عقب ماندهء مسلط بر جامعهء مابوده وعدهء زیادیازایشان از سواد عادی بی بهره بود.

از آن جایی که طرف معامله بخش عمدهء این قشر فقیر وزحمتکش را مراجع دولتی تشکیل میداد ، آرزوی روبه بهبود یافتن کارشان را درچوکات تصمیماتی حدث میزدند ، که از طرف حکومتهای وقت درمورد بالارفتن معاش ویا فراهم آوری تسهیلات زنده گی برایشان گرفته میشد . نه از جانب سرمایه داران خصوصی بنابر آن ، دستگاه رهبری دولت هدف مبارزهء صنفی ویاسیاسی ایشان بود .

دهاقین بی زمین :

دهقانان بی زمین با در اختیار داشتن نیروی کار خویش که آنرا در خدمت مالکین ارضی قرار میدادند. سالانه یك حصه از شش یا هفت حصه از محصولات زمین مربوط به زمینداران راکه خود در آن کار میکردند به دست می آوردند. مالکین زمین را قرار براین بود تا دهقانان مصروف درملکیت شانرا لعاشه نموده ، در طول سال چند جوره لباس پاپوش ، والبسه زمستانی به آنها تهیه دارند . استراحتگاه دهاقین در فصل زمستان گرم بوده وتربیت گاوهای قلبه ودگر حیوانات مربوط به زمیندار در صورت نبودن دستیار به دوش ایشان گذاشته میشد . به همین ترتیب دهقانان وظیفه داشتند تا در دورکردن برف از روی بامهای منازل نشیمن وباشگاههای حیوانات صاحب زمین مصروف شده ، به تهیه چوب سوخت وآب آشامیدنی ازچشمه هاویا منابع دگر آب نیز بپردازند . سطح آگاهی این ردهء مولد از موضوعات اجتماعی کاملاً نازل بوده ، عمدتاً علاقه به مطالب معرفتی نمیگرفتند. چون فرهنگ پذیرش این مهم را نداشتند.

دستیاران دهاقین بی زمین :

دستیاران دهاقین بی زمین عبارت از جوانهایی بودندکه سن وسال آنها درمیان ۱۵ تا ۲۰ ساله گی قرار داشته وظایف شانرا تربیت حیوانات موجود در اسطبل صاحب زمین ، پاك نگهداشتن اسطبل وکارهای خوردوبزرگ خانهء زمیندار تشکیل میداد . این جمع ، به اثر قرار دادی که سالانه با مالکین ارضی می بستند، در آخر سال پول ویا جنس قابل دریافت خویش را اززمیندار به دست آورده یا دوباره تجدید قرار داد مینمودند ویا به خاطر دریافت کار به جاهای دگر سر میزدند .مصارف روزمرهء آنها نیز به دوش صاحب زمین بود.

باغبانان :

این جمع بی بضاعت ، سر از آخرسال به صاحب باغ به توافق رسیده ،ودر شروع سال جدید به کار باغداری میپرداخت . همین که درختان بار میگرفتند ، با خانوادهء خود وارد باغ گردیده الی به فروش رسیدن ویا مصرف شدن حاصل آن از جانب باغداران در آنجا زنده گی کرده ، مصارف بخور نمیر یکساله خویش را از مدرك قرار داد خود به دست میآورد.

باغبانان نسبت به دهاقین فرهنگ پذیر بوده ،علاقه داشتند تا فرزندان ایشان به آموزش درمکاتب بپردازند .

شبانها :

شبانها یا چوپانها جمع دگری از زحمتکشان فاقد ملکیت بودند که سالانه ویا به شکل مستمر جهت به چرابردن رمهء رمه داران مصروف میشدند . اینها با شروع فصل تابستان رمه های تحت ادارهء شان رابه مناطق ییلاقی که مالچرهای معلق به صاحبان رمه ویا چراگاههای لامالك در آن قرار داشت میبردند ، زمان بازگشت ایشان از ییلاقها مصادف به آغاز فصل خزان میشد ، که باید به ساحات گرمسیر برمیگشتند . آنچه که در عوض کار خود از بابها به دست میآوردند عبارت بود از چند راس گوسفند ویا پول نقدی که به اساس قرار داد صورت گرفتهٔ قبلی بارمه دار باید برایشان داده میشد.

چوپانها به حدی منزوی وبی خبر از جریانات اجتماعی روزگار خودبودند که گویی هیچ رابطه یی با محیط اجتماعی خویش نمیداشتند این گروه عقب مانده وبدوی هیچگونه تمایل به تحولات فرهنگی در جامعه نداشته واصلا به مفهوم این ضرورت تاریخی پی نمی بردند . شبانان دستیاری به نام " چاکر" داشته واکثراً یکی از فرزندان رمه داران تحت عنوان "بای بچه " باگشت وگذار دایمی با آنان به سرمیبرد . تابتواند از وضع گوسفندان مراقبت نماید.

پاده بانها :

پاده بانها وظیفه داشتند تا با شروع فصل بهار پادهء مربوط به خانواده های مسکون در قریهء خویش را از طرف صبح به چراگاههای معین برده ،در ختم روز به قریه برگردانند . مصرف روزمره ایشان از جانب قوم تهیه شده ، درهنگام برداشت محصولات زراعتی یکمقدار غله رابه نام " ده یك " از خرمن زمینداران به دست میآورند. حقوق سالانهء ایشان به اساس شکل قومی از صاحبان حیواناتی که شامل پاده ساخته میشدند جمع آوری گردیده ، توسط بزرگ قریه برای آنها تسلیم داده میشد.

پاده بانها از لحاظ فرهنگی یکی از عقب مانده ترین عضو جمعیت محل زیست خویش بوده وعلاقه یی به متمدن شدن نداشتند .

مزدورکاران :

مزدورکاران یا کارگران روزمزد ، عبارت از افرادی بودند که جزنیروی کار خویش چیز دگری برای دریافت معاش نداشتند . این بخش بی بضاعت سر از آغاز فصل بهار به کار های چون ، حفرو پاك کاری جویبارها، نهر ها، شامل گردیدن در پروژه های دولتی ، همکاری با معماران در آبادی تعمیر ها ، گل کاری ، خشت مالی وغیره کارهای مقطعی ویا ماهوار اشتغال ورزیده ، مزدی را که از این طریق به دست میآورند یکمقدار آنرا

روزمره به مصرف رسانیده یك اندازهء دگرش را به خاطر خرید ضرورتهای زمستانی خویش ذخیره میکردند . مزدورکاران نسبت به دگر همقطاران زحمتکش محلی خویش اشتیاق کامل به معرفت پذیری داشته ، خوشنود میشدند تا پروژه های وسیعی به خاطر آبادی وطن شان ایجاد گردد . چون از همین طریق بود که کار دوامدار وعاید خوب برایشان میسر میگردید.

اجیران مصروف درموسسات وادارات دولتی :

این صنف محروم از رفاه نسبی ومعاشخوار عمدتاً به صفت چپراسیهای مکاتب و پیش خدمتان دفاتر مامورین خورد وبزرگ ، امر برها ویا محافظین محلات خاص اجرای وظیفه کرده در آخر هر ماه معاش ناچیزی را تحویل میگرفتند که به مشکل میتوانست تکافوی زنده گی بخور نمیر شانرا تامین نماید.

گروه مذکور از آگاهی نسبی راجع به جریانات اجتماعی بهره ور بوده ، علاقه داشتند تا فرزندان شان را تابع آموزش درموسسات تعلیمی وتحصیلی گردیده ، از طریق مذکور راهی را به خاطر مصروف شدن در ادارات دولتی باز نمایند.

کسبه کاران دارای عاید نازل :

گروه زحمتکش موصوف که شامل نجاران عادی ، معمارانی که مهارت چندانی در کار خودنداشتند ، موچیها ، جوال دوزان، شاگردان کاسبین مرفه وغیره میشدند . نسبت عدم دریافت عاید کافی برای پیشبرد زنده-گی بخور نمیر خویش اکثراً در هنگام برداشت محصولات زراعتی به خرمن های خوانین ، اربابان وزمینداران بزرگ مراجعه نموده با دریافت ده یك ویا یکمقدار کاه برمیگشتند . این جمع سرخورده ومتاثر از زنده گی خیلیها خواب خویش اکثراً تن به تقدیر داده وبا روح خسته از روزگار زنده گی میکردند .

خصوصیات اجتماعی واقتصادی اقوام وقبایل پشتون در سالهای قبل از دههء دموکراسی

با مراجعه به آثار دیده میشود که کلیمه افغان منحیث نام یك گروه خاص اجتماعی در بخش تعلیقی شهنامهء فردوسی به کار برده شده و" کك کهزاد" به صفت پهلوان مربوط به گروه اتنیکی مذکور در آن معرفی گردیده است ، که در جنگ بارستم به قتل میرسد . به همین ترتیب نویسنده گان کتاب " سرزمین جاوید " راجع به پتانهای محافظ قصر " پریس پولیس " (تخت جمشید) که در نوامبر سال ۳۳۱ قبل از میلاد توسط اسکندر مقدونی به آتش کشیده شد . نوشته اند : " پادگان شهر غیر از پادگان کاخ بود ویکدسته سربازان از سپاه " گدروزیا" ازکاخ پریس پولیس نگهداری میکرد ... سربازان سپاه گدروزیا که امروز بلوچستان میگوییم ودر قدیم در جنوب افغانستان ویا تانستان هم جزء آن ناحیه بود مردمانی بودند بلند قامت و چهارشانه دارای چشم های آبی وموهای طلایی از نمونه های برجسته وخالص نژاد آریایی وامروز هم فرزندان آنها را میتوان در پاتانستان واقع در جنوب افغانستان دید.. ناگفته نماند که سربازان سپاه مزبور یکدست نبودند واز همه برجسته تر سربازان پاتانستان به شمار می آمدند ..." (۲)

همچنان مولف کتاب" حدود العالم " (۳) منطقهء " سول" راکه شاید در دامنه کوه سلیمان قرار داشته است تعلق به افغانها داشته واز تاریخ تدوین کتاب مذکور که نویسندهء آن معلوم نیست فهمیده میشود که اقوام وقبایل پشتون بیشتر از یکهزار سال قبل از امروز در قسمتهای جنوبی افغانستان متوطن بوده اند.

با زراعتی شدن چراگاههای ایشان از جانب دولتهای مقتدر ومتمرکز وقت مجبور به انتخاب سه شکل زنده گی ذیل گردیدند :

۱- قبایلی که زنده گی مسکونی وکشاورزی را بر زنده گی بادیه نشینی ترجیح داده ودر ساحات زراعتی شده مالچرهای مربوط به خود سکونت گزیدند .

۲- قبایلی که به هر دو شیوهء زنده گی اشتغال ورزیدند.

۳- قبایلی که با قبول همان شیوهء اول به پیش رفتند.

رویکرد ها :

(۱) و. واله - " انکشافات ولایات مرکزی (هزاره جات) " ترجمهءمحمدعلم رشنو- ص ۶۳ چاپ چاپخانهء فروردین ،سال نشر ۱۳۷۱ .

(۲) ماریژن موله - هرتزفلد وگریشمن - سرزمین جاوید - جلد سوم - صفحات ۱۶۵۷ و۱۶۵۸ ترجمهء ذبیح الله منصوری .

(۳) حدودالعالم منتشر شده از جانب کتابخانهء طهوری به کوشش منوچهر ستوده .

کشمالی

دتحصیلی درجو دارزښتونو مسأله

څه موده دمخه مې دتعاون په مجله کې یوه مقاله ولوسته . دامقاله دافغانستان دعلمي موسساتو له علمي رتبواودرجوسره دوروستیو شلو کالو په دوران کې -کابل ته دراغلیو رژیمونو -دبرخورد پرمسأله کښل شوې وه او ترکومه ځایه چې لازمه وه پرموضوع رڼا اچول شوې وه . خو پدې ارتباط یوه موضوع چې په هغه مقاله کې نه ده یاده شوې ، هغه دافغانستان په شمال کې له پوهنتوني علمی رتبو سره دچارواکیو دبرخورد مسأله ده . زه هم له دې مسالې نه وم خبر . اوس چې دافغانستان له شمال نه زموږ فرهنګیالي او دبلخ پوهنتون استادان پېښور ته راغلل . هغوی داخبره وکړه ، دتعاون دمجلې دهغې مقالې لیکوال ته به هم نه وه معلومه ؛که به ورته معلومه وای نو دا جالبه خبره به یې نه وه هیره کړې .

له مزارشریف نه راغلیو استادانو راته وویل : جنرال دوستم پر مزار شریف دخپلې دواکمنۍ په دوران کې دپوهنتون داستادانو دخوشحالۍ لپاره فرمان ورکړی و ، چې دبلخ پوهنتون ټولواستادانو ته یوه علمي رتبه ترفیع اجراکړي .

غالباً دولتی او حکومتي مشران دځینوخانګړیولوایحو اوقوانینو له مخې داواک لري چې مامورته دولتی رتبه ورکړي اویاهم دولتونه ځینې مدالونه ، نښانو او تقدیرنامې لري ، چې اخیستونکي یې په امتیازکې دترفیع لپاره دقِدم اویا هم راساً لوړې رتبې ته دترفیع مستحق ګرځي . نوښایي جنرال دوستم ته به دپوهنتون علمي درجې هم ددولتي رتبو په څیر ښکاره شوې وي او استادانو ته به یې دیوې علمي رتبې دترفیع داجرا امر ورکړی وي .

دخوښۍ خبره داوه چې دبلخ دپوهنتون استادانو داونه منله چې دوی ته دې یوه علمي رتبه ترفیع وړیا ورکړل شي . ځکه استادانو استدلال کاوه ، چې علمي رتبه له علمي کار اودقانوني مراحلو له تیرولو پرته څوک چاته نشي ورکولای . نوبې ځکه داخیراتي علمي ترفیع قبوله نه کړه .

دعلمي ترفیع له مسالې سره دغسې یو عاقلانه برخورد کابل پوهنتون هم کړی و . خبره داوه چې کله د ۱۳٦۵ ش کال په اواخرو کې دځینو افغان پوهانو او ځینو نورو کسانو لپاره داکادمیسین

او کاندید اکادمیسین درجې اجراکیدې نوپدې نویو اکادمیسینانواو کاندید اکادمیسینانو کې نـه ټول پوهاندان وو او نه ټول سرمحققان .

داکادمي هغه غړي چې سرمحققان نه وو په فرمان سرمحققان شول . محققانو ته دوې درجـې او معاون سرمحققانو ته یوه درجه فرماني ورکړل شوې . چاته چې دادرجې فرماني ورکـړل شـوې وې خپله خولې یې په غوړو کې لویدلې ګنله ، خو داکادمي نوروغړیو داویـل چـې علمـي رتبـې څوک چاته نشي بخښلای . په دغو کسانو کې چې یـې فرمـاني رتبـې ګنلـې وې ځینـو ددې درجـو وړتیـا درلوده ، خودا چې په فرمان اخیستې رتبې یې ومنلې ،خلکو دابنه کارنه باله او دایې ویل چـې کـه واکمنو غوښتل چې له اکادمیسینې او کاندید اکادمیسینې سربیره داکسان سرمحققان هم شي نو بویه چې یوه علمي لاره یې ورته پیدا کړې وای .داکادمی دغړیو تر څنګه چې پـه پوهنتـون کـې چاتـه اکادمیسینې او کاندید اکادمیسینې ورکړل شوې وه په هغو کې هم ځینـو کسـانو پوهـاندان نـه وو . داکادمي اعضـاوو تـه داخیسـتې فرمـان پراسـاس بـاید پوهنمـل ، پوهنـدوی او پوهنـوال کـاندید اکادمیسینان هم . په یو مخ پوهاندان شوی وای . ، مګر دپوهنتـون استادانو او هـم دپوهنتـون شوری داخبره ونه منله .

دوکتور اسدالله حبیب هغه وخت دکابل پوهنتون رئیس و ، خپله دی کاندید اکادمیسـین شـوی و ، خوعلمی رتبه یې دپوهندوی وه، خوده داکار ونه کړ چې ځانته فرماني پوهـاندي واخلـي. کنـه کولای یې شول چې دپوهنتون پر شوری داخبره ومني ، ده هغه وخت له خپـل نامـه سـره کـښل: کاندید اکادمیسین پوهندوی دوکتور اسدالله حبیب .

دعلمي موسسو له علمي درجو سره دحکامو دبرخورد پـه بـاب لـه دغـو دوو ضمنـي یـادونو نـه وروسته اوس راځم اصلي موضوع ته چې هغه دتحصیلی درجو دارزښتونو مسأله ده .

هر هیواد دتحصیلي درجواو ددغو درجودارزښتونو دټاکلو لپاره خپل قوانین او مقـررات لـري ؛ ددغو قوانینو او مقرراتو په رڼاکې تحصیلي درجې ډلبندی کوي او ارزښت ورته ټاکي .

موږ پوهیږو چې په وروسـتیو څولسیزو کـې زمـوږ پـه هیـواد کـې دتحصیلـی درجـو دټاکلـو او دارزښتونو دښودلو لپاره مقررې اولایحې موجودې وې .

زموږ په هیواد کې دنهمو ټولګیو فارغان په دولتي ادارو کې په یوولسمه دولتي رتبه منل کیـدل . ددولسم ټولګي فارغانو ته بکلوریا پاس ویل کیدل او چې فارغ به یې دولتی ادارو تـه مراجعـه کولـه نوبه یې دلسمې رتبې مامور په حیث مانه .

دعالي دارالمعلمینونو (بیادپیداګوژي دانستیتونو) او ځینو نـورو انسـتیتونو ، مسـلکي ښوونـو او تخنیکومونو دځوارلسمو ټولګیو فارغان دمافوق بکلوریا په نامه نومول کیدل او په دولتـی ادارو کـې به لسمه رتبه منل کیدل او دوه کاله قدم به یې درلود . دغه راز له شپاړسم صنفه وتلـی دپوهنتونونـو دبیلابیلو پوهنځیو فارغان به په نهمه رتبه اودوه کاله قدم منل کیدل . لیسانسه ګانو که به په خـارجي هیوادو اویادهیواد دننه دماستری M.A دوه کلن کورسونه تعقیب کړل او بریالی به شول ، نوبه یې

ددې کورسونو فارغان ماستران بلل او دولتی رتبه یې اتمه منل کیده اوقدم به یې هم درلـود اوکـه به چاددنیا له پوهنتونونو د PH.D شهادتنامه راوړه ، نوبه یې دغوکسانو ته دوکتـور وایـه او دولتـی رتبه به یې اوومه ټاکل کیده له څه لاندې باندې قدمونو سره .

له دې سربیره دبکلوریاشهادتنامې خاوندته سل افغانی ؛ دعالی دارالمعلمین دخورلسم فارغ تـه به یونیم سل افغانی؛ لیسانسته وو ته دوه سوه افغانی ؛ ماسترته درې سوه افغانی او دوکتور ته بـه یـې څلور سوه افغانی مسلکی معاش هم ورکاوه .

که به ددغو لړو یادو شویو درجو څخه دځینو درجو درلودونکـي پـه پوهنتونـو او اکـادمیو کې منـل کیدل . دتحصیلی درجو سره معادل به علمي درجې هم ورته ټاکل کیدلې ، لکه :

که به لیسانس دپوهنتون په علمي کادر کې دشمولیت شرایط پوره کړل نوبه دنامزد پوهیالی پـه توګه منل کیده او که به داکادمی دعلمي کادردشرایطو درلودونکي و نو یې دنـامزد څیرونکـی یـا نامزد معاون محقق په توګه مانه؛ ماستران به یې په پوهنتون کې دنامزد پوهنیـار اوپـه اکادمـی کـې دنامزدخیرنیار اویانامزد محقق په توګه منـل او دوکتـور پـه پوهنتونونـو کـې دنـامزد پوهنمـل اوپـه اکادمی کې دنامزد څیرنمل اویانامزد معاون سرمحقق په حیث منـل کیـده . دنـامزدی دیـوه کلنـې دورې له تیرولو وروسته به دقانون له احکاموسره سم کاندید رتبوته رسیدل .

څنګه چې دروانې هجري شمسي پیړۍ په لومړیو درې لسیزو کې زموږ په هیـواد کـې دباسـوادو کسانو شمیر ډیرلږ و او تعلیمیافته ګان خو دګوتو په شمار هم نه وو . دولت دحکومتـي اداري دارابـو دچلولو لپاره ځیني قصیرالمدت کورسونه او ځیني خاص ښوونځی هم جوړکړی وو ، چې فارغان بـه یې له مقرراتو سره سم په دولتی ادارو کې جذبیدل . ددې ترڅنګه هغه مهال ډیر داسـې کسـان بـه هم دفتر ودیوان ته جذبیدل ، چې درسونو به یې نه درلودل ، خوپه جوماتونو کې به یې خصوصـي تعلیم کړی واو سواد به یې درلود او دخط به یې هم خورابنه مشق کړی و . داډول خلک به غالباً پـه اداره کې دیو امتحان له تیرولو وروسته د ۱۲ مه رتبه کاتب په حیث کارته شاملیدل .

دغه رنګه که به ددیني علومو طالبانو – چې به یـې مدرسـې ویلـې وې – پـه دولتـی ادارو کـې دمعلم او یا دمفتی - محرر په توګه دشمولیت لپاره مراجعـه وکـړه ، نولـه دغسـې دینـي عالمـانو بـه خانګړی امتحان اخیستل کیده او ددولت دمعمولو لایحو سره سم ورته دولتی رتبه ټاکل کیده او بیـا به کارته شامل شول. خودې ډول کسانو ته چې به یې خصوصـي تعلیـم کـړی و، مشـخصه تحصیلـی درجه نه ټاکل کیده ، ځکه چې دا تحصیلی درجې دښوونې او روزنې او دلوړو او مسلکي تحصیلاتـو دخانګړو لایحواوتعلیمـي دورو لـه تـیرولو وروسـته ورکـول کیـږي نویـې ځکـه دخصوصـي تعلیـم درلودونکیو کسانو ته تحصیلي درجه نه ټاکله .

همداراز پخوا زموږ داکادمیو او عالي تحصیلاتو په لوایحو کـې دځینـو هغـو عالمـانو لپـاره هـم دشمول دروازې خلاصې وې ، چې به یې خصوصي زده کړې کړې وې ؛ داثارو او تالیفاتو خـاوندان

به وو. ددوی دآثارو له ارزیابی وروسته به دوی په یوه علمی رتبه مقرریدل ، خو هیڅکله یې ددوی دآثارو او علمی کار دارزیابی په نتیجه کې دوی ته یوه تحصیلی درجه نه ورکوله .

دمثال په ډول دافغانستان دعلومو اکادمی داستخدام په لایحه کې یوه ماده وه ، چې که څوک خصوصی تعلیم ولري ، اما دخپل ذوق او استعداد له امله یې تحقیقي کارونه کړي وي او آثار یې چاپ شوی ؟ په اکادمی کې دیو علمي با صلاحیته هیئت له خوا دآثارو له ارزیابی وروسته دمحقق درجه ورکول کیدای شي .همداراز زموږ پوهنتونونو دشلمو- دیرشمو او حتی دڅلویښتمو کلونو په پیل کې ځینو عالمانوته – چې یې زده کړې خصوصي وې – دآثارو له مخې پوهاندي ورکړه خو تحصیلي درجې یې ورنه کړې .

دموضوع ددغې تاریخي سابقې له بیانه وروسته په دې ارتباط دیادونې وړخبره داده چې پرکابل حاکمه اداره کله ناکه درادیو افغانستان له څپودبیلابیلو خبري سرویسونو په ترڅ داسې یو خبر خپروي چې :

نن دعلماوو کمیسیونونو دلسو یازیاتو کمو دیني طالبانو او عالمانو اسناد ارزیابي کړل ، ځینې یې دبکلوریا، ځینې یې دلیسانس ، دوه یادرې تنه یې دماستراو دومره یې ددوکتور په حیث ومنل .

محترمو عالمانو اود چارواکو ښاغلیوته باید په درناوي وویل شي ، لکه څنګه چې علمي درجې څوک چاته بخښلی نشي دغسې تحصیلي درجې هم چاته څوک بخښلی نشي او دا تحصیلي درجې دیوې معینې تحصیلي دورې ترسرته رسولو ، په هره تعلیمي او تحصیلي دوره یې دځانګړیو نصابونو تر لوستلو ، او دهرکال په پای کې دازموینو ترتیرولو وروسته دیوې علمي او تحصیلي او ښوونیزې باصلاحیته دستګاه له خوا ورکول کیږي . زموږ ځیني نومیالی عالمان ، لکه استاد الفت ، پوهاند عبدالحی حبیبي ، استاد بینوا او استاد قیام الدین خادم دډیرو تالیفاتو خاوندان وو، په جوماتونو کې یې له متبحرو دیني عالمانو نه دیني ، ادبي کتابونه او ځوماتونو او کلیوالی مدارسو نصاب کرده لوستی و، دوی ددولت په ادارو کې له لوایحو سره سم شامل شول دولتی ترفیعات یې هم په نوبتی ډول وکړل ، ریاستونو ، وکالت او وزارت ته هم ورسیدل ، مګر چاورته دبکلوریا لیسانس ، ماستر او دوکتورو تحصیلی درجه ورنه کړه ، که نه وي نو زموږ ددوران دنړۍ دپرمختللیو هیوادو فارغ التحصیل د PH.D ددپلوم خاوندان یې دشاګردانو شاګردان دي او هریوه دسړي دوزن په اندازه آثار لیکلي دي . خو ددوی مقام ځانته دی او دتحصیلیافته دوکتور او ماستر یالیسانس مقام ځانته .

که به محترم چارواکي غواړي چې خپلو طالبانو ته په دولتی دستګاه کې ځای ورکړي ، هرڅه ددوی په لاس کې دي ، هر څوک چې په هرمقام کې مقرروی څوک شته چې له دوی پوښتنه وکړي اویاورته ووایي چې داکار مو ولې کړی دی. او هغه محمود ، احمد ، کلبي او مقصود چې موپه فلانی او هغه یا دغه پُست کې مقرر کړی دي ددې پُستونو وړتیانه لري. ؟

خوکه چیرې دوی غواړی چې خپلو دغو غوښتنو ته قانونی لاره ولټوي ، نو لاره یې داده چې ممتحنه یا دداوری هیئت باید دخپلو معیارونو له مخې دوی ته دولتی رتبې وټاکي اوپه ادارو کې یې مقرر کړي نه داچې تحصیلي درجې ورته وویشي . دخصوصي مدرسو فارغانو ته څوک په هیڅ معیار او هیڅ قانون تحصیلي درجې نشي ورکولای .

زموږ په هیواد کې دننه پخوا دینی مدرسې وې ، لکه نجم المدارس ، ابوحنیفه ، عربي دارالعلوم ، تخارستان ، اسدیه او مولانا جامي چې درسمي منل شوي دولتي نصاب پراساس یې دیني علوم تدریسول او فارغان یې دبکلوریا پاس په حیث منل کیدل او که به یې دشرعیاتو پوهنځی ولوست دکابل پوهنتون له قوانینو سره سم لیسانس ورکول کیده او که به الازهر او نورو پوهنتونونو ته دلوړو دیني زده کړو لپاره لاړل او برپالی به بیرته راغلل که به یې دماستری دپلوم راوړی یا ددوکتوری نوبه یې اسناد دعالي تحصیلاتو دوزارت دخانګړی کمیسیون له خوا ارزیابي شول او بیا به ددپلومونو ارزښتونو ته پاملرنه ورته امتیازات ورکول کیدل .

حاکم چارواکي باید دغه نورمونه په پام کې ونیسي او دیو قانوني مدرک تر اساس نیولووروسته باید ددغو محترمو طالبانو په باب فکر وکړي . کومه شیوه چې دوی اختیار کړې ده په هیڅ معیار برابره نه ده او بنایې په آینده کې دقانون له حکمروایي سره سم دغو خلکو ته ستونزې پیداشي .

گزارش عقل سرخ

نویسنده : استاد واصف باختری ؛ صفحات : ۱۳۶+ ٤= ۱٤۰ ؛ جای چاپ : مرکز نشراتی میوند ،پشاور ؛ سال چاپ : ۱۳۷۷ خورشیدی .

مجموعهء سیزده نبشته پژوهی استاد واصف باختری که ازسوی عبدالناصر هوتکی گردوآوری گردیده ودر دفتری زیر نام گزارش عقل سرخ به دوستداران فرهنگ تقدیم شده است.

کنفرانس مطبوعاتی شورای تفاهم ووحدت ملی افغانستان

ساعت ۱۱ روز ۲۲ فروری سال ۱۹۹۹ م کنفرانس مطبوعاتی از سوی شورای تفـــاهم ووحـــدت ملـــی افغانستان در پریس کلپ پشاور دایر گردید .

دراین کنفرانس مطبوعاتی شاغلی پیرمحمد اعتمادی رئیس وتنی چند از اعضای هیئت اجرائیه شورای تفـــاهم ووحدت ملی اشتراك کرده بودند .

شماری از ژورنالستهاونماینده گان رسانه های گروهی در پشاور در این کنفرانس مطبوعاتی حضور داشتند .

نخست از همه شاغلی پیرمحمد اعتمادی رئیس شورای تفاهم ووحدت ملی افغانستان به شاملان این کنفرانـــس مطبوعاتی خوش آمدید گفت واز اشتراك شان دراین کنفرانس اظهار سپاس وخوشنودی نمود وبه تعقیب آن بیانیـهء اساسی این کنفرانس مطبوعاتی‌رادر حضور ژورنالستها ونماینده گان رسانه ها به خوانش گرفت .

درآغاز این بیانیه سخنانی در پیرامون ساختار ،اهداف وکارکردهای شورای تفاهم گنجانیده شـــده بـــود وپس از آن از رخداد های نامیمون چند سال پسین در افغانستان یادکردهایی داشت . ودرجایی از این بیانیه آمـــده بود: " شورای تفاهم ووحدت ملی افغانستان به گروه های جنگ افروز اعلام میدارد که از جنگهای جاری بـــرادر کشی دست بردارند . استقرار صلح پایدار وحل سیاسی عادلانهء قضیهء افغانستان خواست ملت ستمدیدهء افغـــان

است . گروههای جنگ طلب بایستی بدانند که جنگ راه حل مسالهٔ کشور نیست ، شورای تفاهم از کشورهای برادر ایران وپاکستان میخواهد که در رابطه به مسالهٔ افغانستان از طرحهای مغرضانه شان دست بردارند وبگذارند مسالهٔ افغانستان راه حل سیاسی دریافت نماید . ماازاین دوکشور اسلامی تقاضا میداریم که برای دریافت راه حل سیاسی عادلانهء قضیه افغانستان بین شان توافق صادقانه نمایند . مردم افغانستان درقبال قضیهء کشور خودبه اعلامیه ها واظهارات کشورهای منطقه باورندارند واز این کشورها میطلبند که برای حل سیاسی مسالهٔ افغانستان صداقت شان را عملاً نشان بدهند.

درجای دگربیانیه میخوانیم ؛ امروز افغانستان به آموزشگاه تروریستان بین المللی ،تولید وقاچاق مواد مخدر مبدل شده است .

در بازپسین بخشهای این بیانیه آمده بود ؛ " شورای تفاهم ووحدت ملی افغانستان از مردم جنگزده ومصیبت دیدهء افغانستان میطلبد که علیه جنگ وبیدادگروههای جنگ افروز آوازشان رابلند کنند و صفوف شان را فشرده بسازند ونگذراند که گروههای جنگی برسرنوشت شان بازی نمایند . شورای تفاهم ووحدت ملی افغانستان درراه تامین وحدت ملی واستقرار صلح سراسری درکشور از هر اقدام وابتکار افغانها پشتیبانی مینماید ."

پیرمحمد اعتمادی رئیس شورای تفاهم ووحدت ملی افغانستان باردگری از اشتراك کننده گان این کنفرانس ابراز تشکرکرد واز ژورنالستان خواست اگر پرسشهایی داشته باشند وی وهمراهانش در اختیارشان قرار دارند .

شاغلی جمال کوتوال نمایندهء روزنامهء پشوزبان وحدت پرسید : شما خواهان آتش بس فوری وتدویر لویه جرگه استید ، مامیدانیم که طالبان به دموکراسی ، شوری ولویه جرگه باورندارند . شما چگونه میتوانید لویه جرگه دایر نمایید ؟

پیرمحمد اعتمادی : لویه جرگه آخرین واساسیترین مرجع حل قضایای ملی وکشوری افغانها است ، ما درتمام شرایط مجبوریم به این موسسه ونهاد عنعنی افغانی رجوع کنیم . بالاثر فشارهای داخلی از سوی افغانها وفشار های بین المللی از مجاری ملل متحد برکشورهای مداخله گر وگروههای جنگ افروز زمینه برای تدویر لویه جرگه آماده شده میتواند.

ژورنالست دگری پرسید : بیست سال است که افغانستان ومردم آن در آتش جنگ میسوزند ، چرا راه حلی به این مشکل دریافت شده نمیتواند . آیا شمادر بین خود مشکلاتی دارید ویا شما مورد اعتماد ملت افغان نیستید ؟

پیرمحمد اعتمادی : برای این که مشکل کشور ما ومردم آن تاهنوز حل نیست ما ناگزیریم سخنان و خواستهای پیشین خودرابارها تکرار نماییم .

زرغونشاه شینواری معاون مرکز اطلاعاتی افغان :شما به حیث رئیس شورای تفاهم ووحدت ملی افغانستان از الاخضرابراهیمی فرستاده ویژهء سازمان ملل چگونه پرسشهایی خواهید داشت ؟

پیرمحمد اعتمادی : ما از او دربارهء دشواریهای راه حل مساله افغانستان ، عملکرد ملل متحد در قبال این مساله وبرخورد همسایه گان ما با مسالهء افغانستان به بحث ومذاکره خواهیم پرداخت . چنان که همهء ما میدانیم ، کشور های همسایه ما به ویژه دوهمسایهء ما هریك شان میخواهد حکومت دست نشانده اش را برملت ومردم ما

تحمیل کند. ما به باور کامل میگویم که موقعیت ستراتیژیك وساختار اجتماعی کشور ما حکومتهای تحمیل شده از سوی همسایه های ما را نمیپذیرد .

شهنواز جانباز از بخش پشتوی رادیو (بي بي سي) :طی چند سال اخیر زیرنامهای گونه گون چندین شوری تاسیس شدند که یکی از اینها شورای تفاهم است ، اما چنان که بایسته مینمود این شوری نیز کار سازنده یی انجام داده نتوانست . آیا شما برنامهء تازه یی برای حل مساله افغانستان دارید ؟

پاسخ به این پرسش را عضو هیئت اجرائیهء شورای تفاهم جناب محمد حکیم اریوبی ارائه داشت :

اکنون در اردوگاههای آواره گان افغان در صوبه سرحد وبلوچستان افغانها گردمیآیند ومیخواهند در راه تامین صلح سراسری در افغانستان همصداوهمپیمان باشند .

شورای تفاهم ووحدت ملی افغانستان نیز وظیفهء خود میداند که همه یی افغانها را روی طرح واحدی گردآورد و آرزوی ماست که افغانها متحد شوند وبرای مسایل کشوری شان راه حل دریافت بدارند .

شماری از کشورها فکر میکنند که طالبان از پشتونهای افغانستان نماینده گی میکنند وهمینسان شمار دگری چنین میاندیشند که گروههایی شامل در ائتلاف شمال از گروههای اقلیتی افغانستان نماینده گی میکنند مابه صراحت اظهار میداریم که نه طالبها نماینده گی از پشتونها کرده میتوانند ونه هم گروههای شامل در ائتلاف شمال نمایندهء اقلیتهای افغانستان شمرده میشوند.

به نظرمابرگزاری جلسهء وسیع البنیاد یا لویه جرگه -که متشکل از نماینده گان تمام اقوام ساکن درکشور باشد- میتواند کشور مارا از بحران نجات بدهد .

به نظر ما بایستی پیش از همه آتش بس بین گروههای درحال جنگ برقرار شود ، پس از آن اسیران وزندانیان تبادله گردند ودرمرحلهء سومی تشکیل لویه جرگه متشکل از شخصیتهای با نفوذ درجامعه .

ژورنالست دگر: دراین روزها پیرسید احمد گیلانی وحضرت صبغت الله مجددی نیز شورایی تاسیس نموده اند . روابط شما بااین شوری چگونه است ؟

اریوبی : ما با آنها روابط داریم ، مانظر وپیشنهادهای خودرابرای شان تقدیم داشته ایم .

ژورنالست : دربیانیه یی که از سوی رئیس شورای تفاهم خوانده شد در جایی آمده بود که افغانستان پرورشگاه تروریستان بین المللی است ، این ادعا راشما چگونه به اثبات رسانیده میتوانید؟

اریوبی : در افغانستان حکومت مستقر وحاکم برهمه نقاط کشور واداره‌ء واحدی موجود نیست ، هرگروه تفنگدار هرچه دلش میخواهد همانسان میکند . تازمانی ادارهء واحد وسیستم قابل پذیرش به وجود نیاید وضع درکشور همیسنان خواهد بود .

کنفرانس ساعت یك روز پایان پذیرفت .

پوهاند دوکتور حبیب الله ټړی

دکروسنسکی خاطرات

دهوتکو دتحریک او واکداري په باره کې تر ټولو نه پخوانی اومعتبر سند

داتلسمې پیړۍ په اوله نیمایي کې دافغانانو او ایرانیانو ترمنځ جګړې اوپـه پـای کـې دصفویـانو ددولت سقوط اوپـه ایـران بـاندې دافغانانودسـلطې ټینګیـدل پـه هغـه وخـت کـې دسـیمې ډیـر سترحوادث جوړوی. خوکه یوپولیندی ددغو پیښو په وخت کې پـه اصفـهان کـې نـه وی ، نوښایـي چې یابه ددغو حوادثو په اصطلاح له غویي نه یو غدود ثبت شوی وی اویا به یې دبـاور وړ تـاریخی سند هیڅ نه وی پاتې.

ایرانیانو به یا ددغو حوادثو ثبتولو ته زړه نه ښه کاوه اوحتی غوښتل به یې چې بیخي هیر شـي ؛ یابه یې له خپل دود سره سم داسې ثبت کړي وي چې ددوی خپله خوښه وه اوپه افغانـانو کـې بـه ښایي داسې څوک نه و چې ثبت یې کړي . خو تقدیر داسې پیښه کړه چې داحوادث یـوه پولنیـدې چې په صفوی ایران باندې دافغانانو دواکداری دټینګیدلو په وخت کې پـه اصفـهان کـې دمسـیحی اسقف منشي و او تدوز کروسنسکی نومیده ، په ښایسته تفصیل او بیطرفی ، ثبت کړل.

دکروسنسکی دالیکنه نه یوازې په ایران کـې دافغانـانو دواکـداری او مربوطـو پـیښو لومړنـی او ترټولو نه معتبره منبع ده ، بلکه په حقیقت کې دپښتنو په باره کې لومړنی غربی اثر هم دی.

کروسنسکی په ۱٦۷۷ م کال په پولیند کې وزیږید او دخوانی په شپو ورځو کـې یـې پـه اصفـهان کې کار پیل کړ . څرنګه چې کروسنسکي یو مستعد ځوان اوپه شرقي ژبو کې ښه وارد و ، نو پـه ۱۷۲۰ کال کې په اصفهان کې داسقف منشي او دهغه ترجمـان مقـرر شـو . دی تـر ۱۷۲۵ کـال پـورې پـه اصفهان کې واوپه هغه ښار باندې یې دافغانانو دسلطې ټینګیدل او مربوط حوادث په سـترګو لـیدلی اودخپلو خاطراتو په حیث یې ثبت کړی دی.

کروسنسکی خپل خاطرات په لاتینی لیکلي وو . خو دخاطراتو تر ټولونه پخوانـی چـاپ شـوې نسخه یې هغه ده چې دعیسویانو درومن کتولیک دفرقې یوه غـړي ، دوسغسیو پخپـل یـوه اثـر کـې راوړې ده . دوسغسیو دااثر چې دفارس وروستی انقلابونه نومیږي په ۱۷۲۵ کال کـې پـه هیـګ کـې خپور کړی دی . داکتاب دوه ټوکـه اودرې برخـې دي . اولـه برخـه یـې هغـه ده چـې خپلـه یـې دصوفیانو دتاریخ ترعنوان لاندې لیکلې ده . دوهمه برخه یې دکروسنسکی خاطرات دي . دوسغسیو وایي چې کروسنسکی دا خاطرات یوه بل مذهبی شخصیت ، فلو غیو تـه ورلیـږلی او هغـه بیـاده تـه ورکړي اوده په خپل دغه تالیف کې ځای کړي دي.

ددوسغسیو دتالیف درې یمه برخه هغه معلومـات دي چـې مولـف وایـي ټول یـې دوخـت لـه اخبارونو او خپرونو نه راټول کړي او دفارس له انقـلاب نـه وروسـته پیـښې پکـې بیـان شـوې دي . دوسغسیو وایي چې دکروسنسکی په خاطراتو کې یې دمفهوم په لحـاظ یوټکـی بدلـون هـم نـه دی راوستی . خو دپیښو دترتیب په برخه کې یې دکروسنسکی له خاطراتو نه تخلف کړی اوسره وړانـدې وروسته کړي یې دي.

یو بل مولف چې دکروسنسکي خاطرات یې له دوسغسیو نه څه کم دیرش کالـه وروسـته (۱۷۵۳م) په خپل تاریخ کې ځای کړي دي ، هغه یو انګریز مولـف ، هـانوې ، دی . هـانوې هـم وایـې چـې دهوتکو او صفویانوپه ارتباط مطالب یې تقریباً ټول دکروسنسـکی لـه خـاطراتو نـه رااخیسـتي دي . وروسته بیا دامطالب دفارس دتاریخ نورو مولفینو، مثلاً جان ملکم هم اخیستي اوپه یو څه بدلون یـې په خپلو تالیفاتو کې ځای کړي دي.

اما دکروسنسکی دخاطراتواصلي نسخه په لاتینی ژبه لیکل شوې وه او اول ځل په ۱۷۳۴ م کـال کې په لمبرګکې په وړه قطع چاپ شوې ده ، خو دپښتوژبې او تاریخ وتلی محقق ، برنارد ډورن ،بیـا دکروسنسکی دخاطراتو له یوې بلې لاتینی نسخې نه استفاده کړې ده او دنعمت الله هروی دتـاریخ خانجهانی ومخزن افغانی دانګـریزی ترجمې دیادداشتونو دیو اویایم مخ په حاشیه کې یـې دهغـې دچاپ کال ۱۷۴۰ م ښودلی دی.

دکروسنسکی دخاطراتو یو بله لاتینی نسخه هم شته خوهغـه خپلـه دکروسنسـکی لیکنـه نـه ده ، بلکه دهغه دخاطراتو دیوې ترکی نسخې ترجمه ده.

کله چې کروسنسکی له ایران نه اروپا ته روان و په لاره کې څه وخت په قسطنطنیه کې تـم شـو ، هلته یې دخپلو خاطراتو یوه ترکی ترجمه دترکیې معروف وزیر،ابراهیم پادشـاه تـه ورکـړه .ابراهیـم پادشاه دا نسخه په ۱۷۲۹ م کال په قسطنطنیه کې چاپ کړه . وروسته همداترکي نسخه دلیـپ زیـګ دپوهنتون دعربی ژبې استاد ، کلا دیس ، په لاتین ترجمه اود "تاریخ سیاه " په نامـه یـې پـه ۱۷۳۱ م کال کې چاپ کړه . وروسته بیا همدا لاتینی ترجمـه جـورج متفرد پـه انګریـزي ترجمـه کـړه اوپـه ۱۸۴۰م کال کې یې دیو مسافر خاطرات تر عنوان لاندې په لندن کې چاپ کړه.

متفرد په دې ترجمه باندې یوه ډیره پخه ، عالمانه او بیخی مستنده تحلیلی مقدمه هم لیکې ده. دامقدمه چې توله یې څه باندې څلویښت مخه ده او دهوتکو دعصر دپښتو او تاریخونو په باره کې ډیر ګټور مطالب لري ، ځانته په ترجمه اونشرارزي.

راځی چې اوس خپله دکروسنسکی دخاطراتو دمحتویاتو په باره کې په ډیر لنډ ډول یو څه ووایو. دکروسنسکی خاطرات دهغه په خپل قول دایران دنوی عصر دواکدارانو ددور اومودې له بحث نه پیل کیږي او پیادافغانانوبحث ته ورداخلیږي . دافغانانو برخه کې تر تولونه اول دپښتو په اصل اونسب او دهغو په اصلي ټاټوبی اودې ټکی باندې یو مجمل بحث کوي چې پښتانه په پښتونخوااو په تیره بیا کندهار کې څه وخت او څنګه دیره شول.

کروسنسکی په دې پسې په کندهار اوبیاداصفهان او کندهار تر منځ لارو او فاصله باندې غږیږي او بیاپدې بحث کوي چې فارسیانو کندهار ولې اوخنګه ونیو ؟ پدې پسې په کندهار کې دصفویانو دحکمران ، ګرګین او دهغه په مقابل کې دهوتکو دقیام بحث ته ور داخلیږي . دلته دی دهوتکو دستر مشر ، حاجی میرویس ، په سیاسي ژوند او تدابیرو په ښایسته تفصیل غږیږي او داخبره هم په ډیره مزه کوي چې هوتکو ګرګین څنګه وواژه ، کروسنسکی دابحث دمیرویس په مرګ پای ته رسوي اوبیادمیرویس دورور دواکداری په لنډه دوره په مختصر ډول غږیږي . پدې پسې پدې بحث کوي چې دمیرویس زوی میر محمود دخپل تره له وژلو نه وروسته څرنګه قدرت ته ورسید اواصفهان یې څنګه فتح کړ.

خوداچې دکروسنسکی دخاطراتو مطالب دصحت او دواقعیتونو دبیان په لحاظ څنګه یو اثر دی ؟ پدې باره کې نظریات په عمومي ډول بیخی مثبت دی .دوسغسیو خو وایي چې دده دخپل تالیف هغه برخه چې دکروسنسکی له خاطراتو نه جوړه ده ، داسې یوتاریخی سند دی چې دحقایقو دبیان له نظره به یې په نړۍ کې ساری کم وي . دی وایې چې کروسنسکی په اصفهان کې داسې وظیفه لرله چې دصفوي شاه حسین له وزیرانو او درباریانو سره یې پرله پسې تماسونه لرل او ددربار په بیشماره اسرارو اوکیسوباندې خبرو او ددې ترڅنګه یې له فاتحو افغانانو سره دومره صمیمیت لاره ، لکه له مغلوبو فارسیانو سره یې چې لاره او ځکه یې نو خپل خاطرات ، فقط دتاریخی حقایقو په توګه ، په بیطرفی ثبت کړي دي . دکروسنسکی په باره کې به ددوسغسیو دا خبره بیخی رښتیا وي ، خودکروسنسکی دخاطراتو په بیلو بیلو نسخو کې ځینی مطالب په بیل بیل ډول راغلي دي او ځینې ټکی کروسنسکی دخپل وخت دداسې روایتونو پربنا لیکلي دي چې له تاریخی حقایقوسره اړخ نه لګوي . پدې ارتباط به دلته یو دوه بیخی بارز مثالونه وړاندې کړو.

یوټکی چې کروسنسکی دافغانانو بحث پرې شروع کوي هغه دپښتنو داصل اونسب او دهغوی دلومړنی ټاټوبی خبره ده ، کروسنسکی وایي چې دافغانانو تاریخ بیخی مبهم دی اودامعلومه نه ده چې دوی اصلاً دشیروان یا هغه ولایت دی چې دکسپین دبحیرې په خواکې ، داغستان ته ورځرمه ، پروت دی اوکه دهغو دښتو دي چې له دغه ولایت ... هم سرحده اوله باب الابواب نه هاخوا دي

اوکه لرغونی کسپی دي اویاددغه ملت یوه ځانګه ده ، کروسنسکی خبرې ته دوام ورکوي او لیکی کله چې ګوډتیمور فارس اونور ګاونډي ملکونه تالا کړل نو دغه خلک یعنې پښتانه یې له خپل اصلي ملک یا ارمنستان نه یوه لری ځای ته چې دفارس او هند تر منځ پروت دی، ددې دپاره ولیږدول چې هم دوی خپله له تولویرغلونو نه په امان وي او هم نور زیانمن نه کړي . دی لیکی ځینی مورخین په دې عقیده دي چې دا ولس هغه وخت دارمنستان نه راوتی دی چې دشیروان ولایت دالبانیا په نامه یادیده او خلک یې البانیایان بلل کیدل . دی وایې دشیروان او قره باغ په سیمه کې دلویو لارو ساتونکی اغوانیځ بلل کیږي ، چې دارمنیانو په ژبه کې یې معنی دافغانانومشر دی او دګیلان په سرحد کې ارمنیان ځانونه اغوان لیک ګني اوپه دې نامه ډیر ویاړي. کروسنسکی لیکي ډیر امکان لري د [افغانستان] دکندهار نوم وروسته له هغه چې دوی پکې میشته شول ، دکندسار له نامه نه جوړشوی وي او ځینې مولفین کندسار هغه مانی ګني چې ستر سکندر جوړه کړې وه ... کله چې افغانان له ارمنیانو سره اوسیدل نو بې شکه دهغوی په دود او مذهب وو . خو کله چې له خپلې اصلي خاورې نه لرې شول او له هندیانو سره ګډ شول نو په وروورو یې اسلام ومانه . کروسنسکی لیکي حتی په اوس وخت کې هم چې افغانان ډوډی پخوي په یوه خوایې دصلیب علامه کاږي او داددوی ارمنی عنعنه ده چې تراوسه یې ساتلې ده . خو دی وایې افغانانو هند ته دنږدې والی له امله له جنګ سره عادت پیداکړی دی . کروسنسکی داهم لیکي چې دافغانانو یااغوانانو نوم خپله ددې ښکارندوی دی چې دوی اصلاً دالبانیا دي . ځکه چې البانی ژبه کې زموږ دلام توری د "غ" په توری بدلیږي او زموږ "ب" توری په "و" بدلیږي او پدې ډول دالبان له کلمې نه اغوان جوړشوی اود "اغوان" لفظ بیا په افغان بدل شوی دی.

دکروسنسکی دپورته عباراتو په باره کې څوتکی دیادولو دی . یو داچې دامطلب د دوسغسیو دفارس دانقلابونو په تاریخ کې او دمتفورد په ترجمه کې ، په یو څه تفاوت ثبت شوی دی . بل داچې دجورج متفورد په ترجمه کې دافغان کلمه په همدا خپل شکل یعنې افغان لیکل شوې ده . مګر د دوسغسیو دفارس په انقلاب کې دافغان کلمه دکتاب له سره تر پایه پورې د "اغوان" په شکل لیکل شوې ده او ښایي ددې خبرې دلیل هم داوی چې کروسنسکی افغانان له اصله ارمنیان بولي او ارمنیان له ډیر قدیم نه د " اغوانانو" په نامه یاد شوي دي . درې یم دکروسنسکی پدې عباراتو کې ویل شوي دي چې ګوډ تیمور " افغانان" له شیروان نه داسې یوه ملک ته وشړل چې دفارس او هندوستان ترمنځ پروت دی . خو وروسته هم په همدې اثر کې او هم دوسغسیو دایران دانقلاب په تاریخ کې پدې باره کې زیاتره توضیحات راغلي او داخبره تصریح شوې ده چې ددغو عباراتو د "کندهار" مطلب همدانی دافغانستان کندهار دی.

څلورم دپښتنو داصل نسب او اصلي ټاټوبی په باره کې دکروسنسکی لیکنه پداسې یوه روایت بناده چې پخوانی معتبر تحریری اسناد یې په قاطع ډول ردوی . پخوانی معتبر اسناد، لکه څنګه چې دافغانستان دمجلې په یوه پخوانی ګنه کې موږ په تفصیل پرې غږیدلی یو په وضاحت ښیي چې

دګوډتیمور دیرغلونو په وخت کې په ننني افغانستان کې پښتانه یو آباد ولس دی او تیمور څو څو واره یرغلونه پرې کړي اوډیرزیات یې ورنه وژلي دي . مولاناشرف الدین یزدی چې دغه یرغلونه یې په پوره دقت په ظفرنامه کې ثبت کړي دي دګوډ تیمور په وخت کې په پکتیا او شاوخوا سیموکې حتی دځینو مشخصو پښتنی قبایلو اودهغودمشرانو نومونه هم اخلي . علاوه پردې داسلام داوایلو ډیر معبر اسناد هم، لکه حدود العالم او دبیروني ، عتبي ، ابن اثیر او نورو لیکنې او دغزنویانو دوخت یوشمیر ډیرو وتلو او معروفو شاعرانو اشعار ، داښیي چې پښتانه له ګوډتیمور نه څوسوه کاله دمخه دنُتۍ افغانستان له بیلو بیلو سیمو نه نیولې بیا داباسیند ترغاړې پورې میشته او اباد دي . دوی پدې سیمو کې له دومره پخوانه اباد شوي دي چې له تیمور نه ډیر دمخه یوه ډیره لویه سیمه ورته منسوبه او دسیفی هروي په تاریخنامه او یو شمیر نورو معتبرو اثارو کې په لس ګونو واره د"افغانستان" په نامه یاده شوې ده.

خو یو له هغو ټکو نه چې دکروسنسکی دخاطراتو په بیلو بیلو نسخو کې په مختلفو شکلونو ثبت شوي دي . هغه دګرګین دوژل کیدلو پښه ده . مثلا دکروسنسکی دخاطراتو په هغې نسخه کې چې دوسغسیو دفارس دانقلابونو په تالیف کې ځای کړې ده ویل شوي دي چې دګرګین چاره خپله میرویس وکړه مګر عسکریې ټول ، خلکوله تیغه تیر کړل.

کومه دخاطراتو ترکي نسخه چې اول کلا دییس په لاتینی او بیا متفرد په انګریزي ترجمه کړې ده په هغې کې بیا راغلی دې چې ګرګین دهغه بندو بست په نتیجه کې ووژل شو چې میرویس له بلوچانو سره کړی و . دانسخه وایې کله چې دصفویانو واکدار میرویس ته اجازه ورکړه چې بیرته خپل هیواد ته ولاړشي نو په ډیره بیره یې خان کندهار ته ورساوه او هلته یې ګرګین تود هرکلی وکړ . وروسته میرویس خپلې مینې ته ولاړ او هلته یې یوه ورځ دبلوچو او پښتنو له قومي مشرانو سره دګرګین دتباه کولو دپاره پټه غونډه وکړه ټولو په قران قسم وکړ اوخبره یې ښه سره پخه کړه.

میرویس وروسته له دې بندوبست نه دګرګین قصر ته ورغی او هغه ته یې وېل چې بلوچوپښتانه تالا کړي دي اوبایدچې پدې باره کې څه وشي . ګرګین یې خبره ومنله اوله خپلو پوځي مشرانو سره یې فیصله وکړه چې مخ په بلوخو وروخوځیږي.

ګرګین میرویس ته وویل چې هغه دې هم خپل جنګي میرونه سمدستي تیار کړي اوپه یوه ټاکلي ځای کې دې انتظار ورته وباسي . میرویس درې زر وسله وال میرونه ورسره یوځای کړل او هغه ټاکل شوي ځای ته ولاړ ګرګین هم له خپلو یوزر میرونو سره ور روان شو . کله چې ټاکلي ځای ته ور ورسیدل ، هغه دوه لیکې پښتانه چې دهرکلي دپاره یې دواړو خواوو ته ولاړ وو ، پرې ور وغورځیدل او ګرګین له خپل پوځ سره " لکه کافر فرعون غونډې دجګړې په سمندر کې ډوب شو" دګرګینیانو ټول تباه شول او دومره څوک یې هم پاتې نه شو چې دقتل عام خبرې کندهار ته ورسوي.

هانوې بیا په خپل تاریخ کې چې اول ټوک یې په ۱۷۵۳ م کال کې یوې روسي کمپنۍ ته اهدا او چاپ شوی دی ، وایې چې ګرګین دحاجي میرویس هوټک په یوه کلیوالی کلا کې دننه په یوه

خیمه کې دیوې شانداري میلمستیا په وخت کې ووژل شو. دی داهم وایې چې ګرګین میرویس ته خبر ورلیږلی و چې خپله پیغله لور چې دښایست یې نوم لګیده ګرګین ته ورولیږي او دې کار دمیرویس په زړه کې سخت غرور پیدا کړی و.

متفرد وایي چې فرانسوي لیکوال پدې خبره یو بل ټکی هم ورعلاوه کړی دی او هغه داچې میرویس له مجبورې ورځې ګرګین ته دخپلې لور په نامه یوه مینځه دوه میاشتې پخوا له هغې میلمستیا نه ورولیږله چې ګرګین پکې ووژل شو. وروسته هانوي او جان ملکم هم دکلیغک داخبره په خپلو تاریخونو کې رااخیستې او په نهایت کې دافغانانو په درسي کتابونو کې هم ثبت شوې ده. متفرد دګرګین دقتل په باره کې روایت هم یادوي او لیکي چې دسلمان په جغرافیه کې چې وایې داپینې ان تر ۱۷۳٦ م کال یعنې دهمدې اثر دخپریدلو تر وخته په کامل صحت او دقت پکې ثبت شوې راغلې دي چې کوم وخت میرویس دصفویانو ددربار اعتماد بیا ترلاسه کړ اوله یو زیات شمیر کسانو سره له اصفهان نه کندهار ته روان شو، ګرګین یې مخې ته ورووت. دمیرویس میرونو کندهار ته دګرګین دبیرته تګ مخه ونیوله او دکندهار واک اختیار میرویس تر لاسه کړ.

دګرګین دقتل په باره کې له دې لنډو تذکراتو نه اوچته ښکاري چې دهوتکو دعصر یوه ډیره مهمه پېښه دهغه وخت په بیلو بیلو آثارو کې څه چې حتی دعین اثر په بیلو بیلو نسخو کې په بل بل رنګ ثبت شوې ده.

دګرګین دقتل بیل بیل روایتونه او دپښتنو دنسب او اصلي ټاټوبی په باره کې دکروسنسکی لیکنه، داواقعیت په ډاګه کوی چې دنورو په اثارو کې دکروسنسکی دخاطراتو په شمول، ځینې داسې مطالب راغلي دي چې دپښتنو دتاریخ دلیکلو دپاره یې چانول اوسره کول بیخی ضرور ښکاري.

دکروسنسکی دخاطراتو په باره کې او په خاص ډول زه ددیر دقیق مولف مونستوارت الفنستن، داخبره چې په افغانستان کې یې دغلامی او پښتنو ددود اوسلوک دبحث په وخت کې ددوسغسیو له تالیف نه داستفادې په وخت کې کړې ده، دپوره توجه وړبولم دی لیکي چې دکروسنسکی خوشباوري او دهغه دخاطراتو دناشر وچت تخیل یو ډیر ښه رنګین تاریخي داستان جوړکړی دی، داسې داستان چې دمعلوماتو کمی پکې نشته خو دحقایقو او غلطیو سره جلا کول یې چې دیوه رښتینی تاریخ دلیکلو دپاره ضروری شرط دی، ډیره پوهه او سنجش غواړي.

دهوتکو دعصر دتاریخی منابعو په باره کې داټولې خبرې ددې ښکارندوی دي چې دپښتنی ټولنې دواقعی تاریخ لیکل تر هغه نه چې کله کله ګومان شوی دی. ډیر زیات غور، زحمت، خبرت، او افاقی قضاوت او دپښتنو دتاریخ دشاګردانو بیخی پراخه حوصله غواړي. کامیاب دې وي!

ددې لیکنې عمده مراجع ددوسغسیو دفارس دانقلابونو تاریخ او دمتفرد "دیوه مسافر خاطرات" او دهغو مقدمې دي.

محمد کاظم امینی

نفاق ملی یاوفاق ملی ؟

بیست سال تمامست که تن تبدار کشور باستانی ما افغانستان خانهء واحد همه افغانها در آتش جنگ برادرکشی میسوزد ، اگراین جنگ تاسال ۱۳۷۱ش – که فروپاشی حاکمیت وقدرت ادارهء مرکزی شمرده شده – قابل توجیه بود پس از استقرار وحاکمیت اسلامی وپیروزی تنظیم های‌مجاهدین هیچگونه توجیه منطقی وعقلی نداشته وندارد.

بایدبه خاطر داشته باشیم که افغانها باسابقهء سلحشوری ورشادت وقهرمانی در راه حفظ استقلال ، تمامیت ارضی ووحدت ملی در دراوزنای تاریخ بین مجامع بین المللی وکشورهای منطقه دارای کارنامه های درخشان وافتخارات سترگ وبالندهء تاریخی بودند که به گونهء ضمنی وتلویحی میتوان از پیروزیها افغانها در دوجنگ بزرگ افغان – انگلیس در اوایل قرن بیستم نام برد که طی این مبارزات رهایی بخش وآزادیخواهانه امپراتوری نیرومند بریتانیای کبیر که بزرگترین قدرت استعماری جهان در آنزمان بود ، در مقابل این مبارزات آزادیخواهانه به زانو در آمده ومجبورشد که استقلال افغانستان را به رسمیت بشناسد . از برکات این سلحشوری ورشادت افغانها ، شبه قارهء هند که مرکزمستعمرهء انگلیسها در قارهء آسیا بود شاهد موج بزرگی ازمبارزات استقلال طلبی وآزادیخواهانه برعلیه انگلیسها بود که با الهام گیری از مبارزات استقلال طلبانهء افغانها راه افتاده بالاثر آن به آزادی واستقلال شبه قاره منجر گردید . همنیگونه با وقوع کودتای خونین ثور ۱۳۵۷ش که دست دول ومنابع خارجی و کشورهای همسایه برای مداخلات آشکار وپنهانی در امور کشور ما بازتر گردید وپیوست به آن تجاوزقشون سرخ شوروی وقت، که یکی از ابرقدرتهای نیرومند جهانی بود ، افغانهای سلحشور که صفوف مبارزان آنرا اقوام باهم برادر پشتون ، تاجیك ، ازبك ، ترکمن ، هزاره ، پشه یی ، بلوچ ، نورستانی ، عرب و .. تشکیل میدادند باردگر در برابر آزمون تاریخی دگری قرار گرفته وباقبول قربانیهای بیحد وحصرورشادت ودلیری تمام با جهاد برحق خود ماشین بزرگ جنگی اپر قدرت شوروی وقت را با جهاد برحق وقهرمانانهء ۹ سالهء خود توانستند از کار انداخته و نهایتاً زمینه ها ، علل واسباب فروپاشی این سیستم آهنین ونیرومند را در سطح جهانی فراهم آورند که متلاشی شدن امپراتوری شوروی ومحونام بلاك کشورهای سوسیالستی حذف نام آن از نقشهء

سیاسی جهان نه تنها آزادی وتمامیت ارضی افغانستان را تضمین کرد، بلکه سبب آن گردید که ممالك تحت مستعمرهء آسیای میانه زنجیرهای اسارت واستعمار هفتادسالهء شوروی را درهم بریزند .

حرف اصلي این جاست ، ملت ومردمی که آنهمه دلدادهء آزادی واستقلال وتمامیت ارضی خود بوده وازابتدای تشکل سیاسی‌خود برروی نقشهء سیاسی جهان ،از خویش رشادت وپایمردی نشانداده ، تاریخی مشحون ازافتخارات بالنده در راه کسب هویت واستقلال خود دارند ، درست بیست سال تمامست که چار نعل به سوی پرتگاه سقوط وبربادی میتازند وهیچ معلوم نیست که این درد بیدرمان کجا گریبان این ملت بدبخت واین وطن به معنای واقعی کلمه ویران شده را خواهد گرفت ؟

تجارب تلخ حاکمیت هفت سالهء احزاب وتنظیم های مجاهدین برشهر کابل که بدون شك یکی از تراژیدیهای خونین ورقتبار تاریخ معاصر کشور مان را میسازد وپیآمدهای ناگوار این تراژیدی بزرگ که آبروی ملت ومردم مانرا برده سبب سرافگنده گی افغانها در مجامع ملی وبین المللی شد ، نه تراژیدی‌یی است که بدین آسانی تصور پایانش را داشته باشیم .

اکنون همه متوجه این حقیقت تلخ شده اند که باند گروها وتنظیمهای مجاهدین در دورهء هفت سالهء حاکمیت خود ، جهاد قهرمانانهء ملت ومردم مانرا به بیراهه کشانید از نتایج وثمرهء این جهاد که به قیمت گزاف بالای مردم ووطن ماتمام شده بود ، بهره برداری سیاسی نموده از همه متاثر کننده تر این که با جان هم انداختن یك قوم برعلیه قوم دگر ویك قبیله برضد قبیله دگر به آتش کینه وکدورت بین اقوام باهم برادر کشور که قرون متمادی در زیر یك پرچم واحد وکشور مستقل باهم برادر وار زنده گی نموده بودند دامن زاده سبب فروپاشی وحدت اقوام مختلف کشور که به گروه های اتنیکی ، زبانی ومذهبی مختلف تعلق دارند گردیدند که تمام مصیبت وپرابلم های موجود کشور ناشی از آن بوده مهار کردن این آتش سالهای زیادی را دربر خواهد گرفت ، با به قدرت رسیدن گروههای سیاسی ونظامی وتنظیمهای جهادی در کشور که وطن ما عملاً در معرض تجارت سیاسی ومعامله گریها قرار گرفته وشیرازهء سیسم واحد ادارهء دولتی برهم خورد ، کشور عملاً در راه بربادی وسقوط کشانیده شد .

در این مدت همه سرمایه های کشور به غارت رفته ، چنان فضای دهشت و وحشت وسبوتاژ واختناق وخانه جنگی در کشور حکمفرماگردید که شهر های معمور وآبادان با اهالی بیگناهش به خاك وخون کشانیده شد ، تمام دارونداز ملت ووطن از اثر آن ازدست رفته وسبب مهاجرت میلیونهانفر از هموطنان مارا به خارج ازکشور فراهم نمود، در کشور مابه ندرت کسی یافت میشود که از این بدبختیها بی بهره مانده باشد، باید تذکر داد که در این نبشته نه منظور نگارنده ، گوش شیطان کر جبهه گیری در مقابل این یا آن رهبر معظم یا گرو وجناح به خصوصی است ونه هم برائت دادن این آن تنظیم وسازمان سیاسی در جفا وخیانت عظیمی که در حق وطن ومردم ماصورت گرفته است ، بلکه اشارات توضیحی به خاطر وضاحت نوشته ء مان میباشد .

اگر قرار باشد که بدبختی ومصایب این جنگهارا برشماریم لازم است تا دهها مجله ، کتاب با شرح وبسط نگاشته شود ولی از یادنبریم که روزی وروزگاری از بزرگان و جهاندیده های خود میشنیدیم که کشور ما از لحاظ

امکانات رفاهی وزنده گی هیچ چیزی نداشت ، ولی بعد از پشت سرگذاشتن مصایب وبدبختیها دامنه دار به ایـــن بیاندیشیم که مادرکشور خود همه چیز داشتیم ولی نخواستیم یااین که نتوانستیم آنرا حفظ کنیم .

به هر حال تفاخر به مرده ریگ اسلاف وافتخارات گذشته گان خودرا به رخ ملل واقوام دگر کشیدن در این مرحله دردی را دوانمیکند ، درست است که نیاکان مامردمان شجاع وبا شهامتی بودند ولی ما هیچوقت نتوانسـیم به جای پای گام گذاشته وراه وروش آنانر دنبال کنیم .

امروز هر افغان با احساس ووطنپرست در هرنقطه یی از جهان که باشد به این میاندیشد که ترازیدی جنگ چه وقت پایان میابد . باید گفت که با گذشت هر روز هنوز هم افراد دگری راهی دیار هجرت وغربت میگردنـــد ، فرار تحصیلکرده ها وافراد کار آمد وکشتار اهالی بیدفاع توسط تفنگداران مسلح ، آزار واذیت مـــردم وکشـــتار دسته جمعی اهالی ، کوچ اجباری مردم مناطق به این یا آن عنوان دامن زدن به عصبیتهای قومی ، زبـــانی ومذهـــبی مصیبتی است که تاهنوز گریبان وطن ومردم مارا رهانکرده ونمیکند . البته برای افراد خبیر وآگاه پوشیده نیســـت که از اثر این عملکرد چه نتایجی عاید مردم مصیبت دیده ووطن ویران شدهء مامیشود ، موج مهاجرتهای جدید مردم صفحات شمال از اثر حوادث اخیر دلیل روشنی برپیچیده شدن وضع سیاسی درکشورمیباشد، اوضاع اسفباری کـه در صفحات شمال کشور جریان دارد محتاج آنست که وجدانهای بیدار نسبت به آن غمخواری ودلسوزی نمـــایند، بدبختانه در کشور مایك تعبیر وعادت بد کمابیش نزد همه گان وجود دارد که اشتباه یاندانم کاری یك یاچند نفـــر رابه نام یك قوم حواله میکنند ، اگر قرار باشد بپذیریم آقای جنرال ملك فردی ظالم وعیاش وخاین ملی بود، پـــس تمام اوزبکها راغیشود که ظالم وخیانتکار شمرده ، تك – تك آنها را مجازات کنیم ، زیرا شاید زیره درکرمان بـــردن باشد که بگوییم خوبی بدی هیچوقتی منحصر ومخصوص به یك قو م نبوده ونیست ، همه افراد یك قوم نمیتواند همـــه خوب باشد وبرعکس آن همه یکسره نمیتواند افراد ناباب وخاییني باشند وقتی هم شاغلی ربانی شخصیتی بی کفـــایت وبی اراده یی است ، نمیتوان حکم نمود که تمام افراد برادران تاجك چنین اند و...

– حرف اساسی این جاست که دگر افغانها بیشتر از این منتظر یك معجزهء آسمانی که وطن و مردم مانرا ازایـن گرداب بدبختی نجات دهد ، نه نشسته ، وقت آنست که تاهمه ء اقوام ساکن افغانستان با تشریك مساعی زمینـــهء برقراری روابط متقابل فرهنگی را باافراد تحصیلکرده وروشنفکر اقوام مختلف باهم برادر کشور فراهم نموده ،از این مجرا به نزدیك شدن وبرقراری مناسبات حسنه بین اقوام ساکن کشور وشکستن فواصل ایجاد شده بین آنها اقـــدام گردد.

– به نظر نگارندهء سطور قبل از این که مردم مادر این حالت به تامین صلح وقطع جنگ نیازمند باشـــند بـــه وحدت ملی واتفاق ضرورت دارند، ماقبل از ختم جنگ درکشور باید در راه زدودن کینه وکدورتهاوسوء تفاهمات ملی که از اثر اختلافات گروه های جنگ افروز تنظیمی وسیاسی درکشور در گرفته تاسرحد تنازعات واختلافات قومی پیش رفته ، باندیشیم . راه های بیرون رفت ازمعضلهء کنونی بحران درکشور اینست که کارگزاران امور باید در تعمیم وتقویه تعمیل روحیهء وحدت ملی بین اقوام باهم برادر کشور دلسوزانه مساعی مشترك به خرج دهند

منافع علیای وطن ومردم از مامیطلبد که با دلسوزی ودرایت تمام واحساس مسوولیت دربرابر مسایل ملـــی ، زبانی ومذهبی درکشورمان برخورد کرده آنرا نه بادادن شعار های احساساتی‌وظاهری ، بلکه از راه های علمـــی ومنطقی بابهره گیری از تجارب ممالك کثیرالملهء همجوار ، حل وفصل نماییم .

چنان که ، ناگفته پیداست کمترکشوری درجهان پیدامیشود که از لحاظ ساختار وتشکل اتنیکی از یك تـیره تبار بوده باشند ، این حرف بدان معناست که تقریبا اکثریت قریب به اتفاق جوامع وملل موجود درجهان از اقـــوم مختلف بازبانها ومذاهب مختلف به وجود آمده اند ولی هیچ کشور کثیر الملهٔ پی در جهان مانند مملکت ما ســـیاه روز واسیر نفاق‌وشقاق نبوده ونیست .

– با تجربه اندوزی از جنگ بیست ساله به خصوص حاکمیت هفت سالهء گروهها وتنظیم ها در افغانستان که کشور را دچاریك فاجعهء سیاسی واداری وگذشته از همه انسانی نموده باعث آن گردید که‌اجزاءء مرکزی واحـــد وقدرتمند از بین رفته ودر نظام دولتی کشور عملا خلاء قدرت به وجودآمد ؛ تمام افغانهاقطع نظر از قوم ومذهـــب واهل دانش وبینش دراین راه قدم پیش بگذارند قبل از همه این مسوولیت وطنی متوجه نهادها ، موسسات ، مراکـز واشخاص وافرادی که در کشور های همسایه به ویژه کشور پاکستان فعالیت دارند ، میشود .

این موسسات ونهاد ها به خاطر تعمیم وبه وجود آوردن روحیهٔ تفاهم ، تعـــاون وتســـاند بـــین خـــبره گان وفرهنگیان مربوط به ملتهای مختلف ، ازشیوه های ممکن کارگرفته اهداف اصلی خویشرا در متحد نمودن صفـــوف درهم پاشیده ء ملی اقوام مختلف کشور از طریق برقراری مناسبات در سطوح فرهنگی فی مابین آنها متمرکز نمایند .

تاکجاممکن است این وضع ادامه بیابد وهمه منتظرآن بنشینند که سازمان ملل متحد یـــا ســـازمان کنفرانـــس کشورهای اسلامی در مورد حل قضایای افغانستان تصامیم غیر قابل عملی گرفته ،دول مستعمره جـــوی منطقـــه وجهان با تحریك حساسیت های ملی ، مذهبی وزبانی تنور داغ جنگ رابا انبار کردن پشتاره های هیزم بیشـــتر از پیش گرم نگاهداشته ،بازهم آب به آسیاب دشمنان بریزند .

اگر قرار باشد که تاجکها ، تاجکستان ، هزاره ها ، هزارستان ، اوزبکها . ترکستان ، ترکمنها ، ترکمنســـتان وعربها ، عربستان ... بسازند درمدت هفت سال فروپاشی قدرت ادارهء دولتی میساختند ؟ تجارب تلخ حـــاکمیت سازمانها وتنظیمها به خوبی مبین این امر بوده واست که شاغلی احمد شاه مسعود باشورای نظارش ، شاغلی خلیلـــی ومحقق با حزب وحدت اسلامیش و هم شاغلی جنرال دوستم با جنبش ملی – اسلامیش ، هیچ یك این اســـتعداد ودرایت را نداشته وندارند که زخمهای ناسور این وطن جنگزده واین مردم مصیبت دیده را مرهم گذاری کنند .

تجارب تاریخی نشانداده است که همیشه کلید حل مسایل ومعضلات افغانی – تفاهم بین الافغانی است ، وهمـــه مسوولین وکارگزاران امور وافراد متعهد ودلسوز به مصالح ومنافع وطن ومردم درخارج از کشور با همیاری مجامع ومحافل جهانی ذیربط به خاطر تامین روحیهء وحدت ملی ووفاق ملی همه باهم در راه ایجاد یك افغانســـتان واحـــد ومستقل ویکپارچه ویك حکومت مقتدر مرکزی که حقوق اقوام مختلـــف کشـــور راتـــامین نمـــوده بتوانـــد بـــا حضورارگانیك وفعال تمام اقوام اعم از پشتون ، تاجك ، اوزبیك ، ترکمن هزاره و... مساعی خودرامتمرکز نمایند تاباشد که درخت آمال وآرزو های مردم برای قطع جنگ وتامین صلح وثبات پایدار در کشور به ثمر دهی بنشیند .

پوهاند دوکتور محمدحسن کاکړ

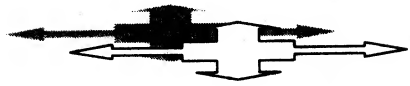

رښتین هم مړشو

دنوروانسانانو دمړینې په شان داروابناد پوهاند صدیق الله رښتین مړینه هـم غیرمتوقعـه نـه وه ، خو دژورې خواشینی وړده . له بده مرغه ټول انسانان مري او هیڅ قوه ، هیڅ څوک دمرګ له پنجـو نه خلاصولی نه شي . مرګ تر اوسه دغومره انسـانان وژلي چې دافغانسـتان ټول میرزایـان څه چې حتی دنړۍ ټول میرزایان یې هم شمیرلی نه شي . نو دانسان واقعی دښمـن مـرګ دی ، خولـه بـده مرغه مرګ نه ماتیدونکی دی . که دنړۍ ټول انسانان هم دمرګ په مقابل کې سره یو موتی شي ، پـه مرګ باندې به غالب نه شي . دمرګ دهمدغه ماتوونکي زور له امله ده چې خلـک وایـې مـرګ حـق دی . له بده مرغه دغه حق تبعیض کوي ؛ یعنې له ټولو انسانانو سره برابره معامله نه کـوي ، هغـوی چې بیوزلې وي ، بې واسطې وي ، زاړه وي ، واړه وي ، نـاروغ او نـاتوان وي زر یـې وژنـي او ډیـر وژني خو واسطه والا ووته مهلت ورکوي . داچې په شتمنو او مخکې تللیو ملکونو کـې دعمـر اوسـط حد اوياکاله دی ، اوپه بیرته پاتې ملکو کې ترهغه ډیر ښکته دي ، دغه حکم تاییدوي .

مرګ په افغانانو باندې په خاص ډول بې رحمي کوي . په تیرو شلو کالونو کې یې له پنځلس نیم میلیون افغانانو څخه نزدې یو نیم ملیونه له مینځه وړي . خو افغانان دې خیر یوسي ، لکه هسې چې نورو ولسونه له جنګ نه وروسته تولداتو ته زوره ورکوي ، دوی هم تولداتو ته زور ورکړی و او خپـل شمیر یې اوس دوه ویشت میلیونو ته رسولی او باید نوره هم تولداتو تـه زوره ورکـړي ، دافغانسـتان شته والی دافغانانو په زیادت کې دی.

دتلفاتو په دغه پورته مهال کې یقین لرم چې مرګ به ستاسې ډیـر عزیـزان تلـف کـړي وي ، لکـه چې زمایې ډیر عزیزان له مینځه وړي دي ، چې پـه هغـو کـې دپوهـاند دوکتـور سـید بـهاء الدیـن مجروح او پوهنمل دوکتور غلام غوث شجاعي مرګونه ما اوس هم زوروي . له دې امله له مرګ سـره زما دښمني حقیقی اوَنه پخلاکیدونکې ده ، او ترینه نه ډاریـږم . تراوسـه چـې څوخلـې پـه مـاپسـې راغلی ، په بري سره مې په لغته وهلی ، او ځان مې ترینه ژغورلی دی . خو په دې کار کـې بـه تـل کامیاب نه اوسم . داسې وخت راتلونکی دی ، چې نه به زه اوسم ، اونه تاسو خو مرګ دخپل مطلـق قدرت سره سره پخیله ژوند له مینځه وړلی نه شي ، او هغوی چې له مینځه وړي ، دهغوي معنـوي او

فکري آثار له مینځه وړلی نه شي . په دې ډول ژوندي له هغو تللیو سره نه شلیدونکی تړاو لري چې معنوي او فکري آثار یې په میراث پرې ایښي وي . په کومو ولسونو کې چې دتللیو آثار ډیروي ، هغه ولسونه په هماغه تناسب شتمن وي . همدغه سبب دی چې ژوندی دخپلو هغو تللیو یادونه ژوندی ساتي چې زیات آثار یې راپرې ایښي وي . اروابناد صدیق الله رښتین ددغسې تللیو په ډله کې راځي.

اروابناد صدیق الله رښتین یو اتیا کاله دمخه دلومړي جهاني جنګ په اخر کې (۱۹۱۸م) دننګرهار ګ مومندو دسره کمره په سیمه کې دغازی آباد په کلي کې زیږیدلی . عبدالروف بینوا په اوسنیولیکوالو کې دی په ختیه مومند ګنلی ، خو نورو ډیرو لیکوالو دی سلیمان خیل ښودلی دی . پلار یې مولوی تاج محمد مشهورپه مهتمم و چې دلیسانس تر درجې یې تحصیل کړی او عربي او انګریزی یې هم زده وه . دی وروسته په صوبه سرحد کې د ټولو اسلامی مدرسو رئیس او مهتمم شو. دتبلیغ او تدریس ترڅنګه یې دوخت دلویانو په تیره د ترنګزوله حاجی صاحب سره جهاد هم کاوه . داسې ښکاري چې ده په ۱۹۲۴ م کې دپاچا امان الله په وخت کې دمنګلو په بغاوت کې برخه اخیستې وي چې په همدغه کال کې په خوست کې وفات او هماغلته ښخ شو . دا وخت رښتین دشپږو کالو و. دغه شپږ کلن یتیم او کشر ورور یې عبدالله رښتین ، بل مشر نه لاره خود خپل پلار دروحانیت په برکت ، او دخپلې مور په کوښښ سره په خپل کلی کې یې تحصیل ته ملاوتړله، په داسې حال کې چې هلته له لیک او لوست سره علاقه نه وه ، لکه چې پخپله دی وایي : " په هغه وطن کې چې هلته تعلیم یو نا اشنا کاردی زموږ کار اوشغل دزده کړې نه په غیر بل شی نه و . زموږ مور هم زموږ په تعلیم کې دیر کوښښونه او زحمتونه تیر کړي دي . او دهغې لویه آرزو یوازې زموږ تحصیل و . ماپه دغه وطن کې بل څوک مشر نه لاره بې دیوې مورنه چې هغه هم په کوردننه زما پوره روزنې او پالنې ته نه رسیده ، هو ، یوازې قدرت زه تربیه کړی او روزلی یم او کله کله دترنګزو حاجی صاحب دشفقت نظر زما سره کمک او مرسته کړې ده".

درښتین په ژوند کې نوې مرحله هغه وخت پیل شوه . چې دی په ۱۹۳۱ عیسوی کال کې جلال آباد ته نزدې دهډې په نجم المدارس کې دشاګرد په حیث ومنل شو . هلته یې درې کاله زده کړه وکړه . په ۱۹۳٦ م کال کې دکابل په عربي دارالعلوم کې داخل شو . دی وایي چې په کابل کې " زما دمعلوماتو دایره ورو ورو پراخه شوه ، او دعربي تعلیم نه پرته نور نوي معلومات مې هم لږ او ډیر پیداکړل . " خورښتین په خواشینی سره وایي چې " مګر افسوس چې زما عصري تعلیمات په صحیح ډول سرته ونه رسیدل." رښتین درې کاله وروسته په ۱۹۳۹ م کال کې له عربي دارالعلوم نه فارغ شو. په دې ډول رښتین شپږ کاله اول په نجم المدارس او وروسته په عربي دارالعلوم کې دعربي علومو تحصیل په درې او عربي کې وکړ او لکه چې دی وایي د دارالعلوم نه مې " دمتوسطې دورې اعلی درجه شهادتنامه واخیسته"

داسې ښکاري چې کوم هغه خوځښت چې دپښتو دعمومي کيدو دپاره په کابل کې پيل شوی و، په رښتين باندې له عربي دارالعلوم نه زيات موثر شوی وي . دغه تاثير په ده باندې داصلاح دورځپانې له خواشوی دی ، لکه چې دی وايي : " په دې باب کې زما لوی استاد داصلاح اخبارو زماتول نوی معلومات ددغه بختور اخبار مرهون دی . " اما دی داخبار په لوستلو کې ازادنه وو، لکه چې وايي :" زه په دارالعلوم کې استادانو داخبار له کتلو نه منع کولم ولې زما طبعې هيڅکله دې ته غاړه نه کيښوده ، که په پټه به وه که په ښکاره خوخپل کار به مې کاوه . دمجلو ، اخبارونو او جريدو سره زما زيات شوق پيداشو اوپه دغه واسطه زه دنوی دنيا سره اشنا شوم".

دادپښتو هغه دريم خوځښت و ، چې دسردار محمد هاشم خان دصدارت په وخت کې پيل شوی ، او بيا دسردار شاه محمود دصدارت په وخت کې يې کمبله توله شوه . په ۱۹۳۷ م کې په اصلاح کې يو فرمان ووت ، چې پښتو دې دفارسي ترڅنګه په دولتي دفترونو کې ځای ومومي ، او ددې لپاره دې حکومتي ماموران پښتو زده کړي چې دملت او دولت ترمينځ مفاهمه حقيقي وګرځي او ملت له ستونزو څخه وژغورل شي او ملي پيوستون لاتينګ شي . دپښتو دخوځښت حقيقي موسس امير شيرعلي خان دی ، چې دقاضي عبدالقادر پيښوري په مرسته يې پښتو په اردو او دفتر کې جاري کړه ، په دې هدف چې پښتو دوطن يوازينی ملي او رسمي ژبه وګرځوي . په هغه مهال کې دغه پروګرام زرعملي شو ، په دې چې واکمنه کورنۍ په وينا ا وکړو کې پښتنه وه او فارسي يې " ...." بللې ، پښتانه په وطن کې په پوره اکثريت کې وو ، بيوروکراسي محدوده وه ، او حکومتي لويان محمد زيبان نه، بلکه زياتره دغلزيو او وردګو مشران وو . خو دانګريزانو دوهم يرغل دغه خښته له مينځه يووړ، لکه چې وروسته يې اصلي افغانستان له اوسني افغانستان نه بيل کړ ، او پښتانه يې دوه توټې کړل . دپښتو دخوځښت دوهمه دوره دپاچا امان الله په وخت کې بيا پيل شوه ، خودغه خوځښت بيخکي نه و او دپاچا په نسکوريدو سره په ځای ودريد . په دريمه دوره کې پښتو په مخ ولاړه خو اصلي هدف ته ونه رسيده ، چې هغه دې په عمل کې رسمي وي . او حکومتي ماموران ، يعنی هغوی چې له بيت المال نه معاش اخلي، په پښتو کې ليکل او لوستل وکړای شي . په دې هکله نظرونه سره توپير لري او دپښتومخالفان لا ادعاکوي ، چې دغه حرکت پر مختګ ته خنډ شو په دې باندې شايد ټول موافق وي چې ددغه حرکت دناکامي اصلي علت دادی ، چې پخپله واکمنې کورنۍ پښتو ترک کړې ، او... شوې وه ، او ددې توان يې نه لاره چې پښتو رسمي او عمومي کړي . سره له دې هم دغه حرکت دپښتو دپرمختګ دپاره اغيزمن ثابت شو.

دمعارف په عمومي کيدو سره داطراف پښتانه په مختلفو لارو کابل ته ننوتل او دوی هلته دپخوانيو پښتنو په شان نه منحل کيدل : هلته يې هم پښتو ويله ، هم پښتو پالل ، او هم پښتو کوله . دغه شعور په اصل کې اروابناد محمد ګل خان مومند په پښتنو کې ويښ کړ ، او دسره کمر رښتين ددی کار يو څرګند او ډير فعال غړی ، لکه چې دی پخپله وايي :" هرکله چې زما تعليم ټول په عربي کې و ، نو په عربي کې مې هم پوره لاس درلود . ماځينې عربي مقالې هم ليکلې ډې ، چې

یوه نیمه یې په اصلاح او دکابل په مجله کې هم نشر شوې ده ... که مادغه لار ټینګه کړې وای ، نو په عربي کې به مې ښه لاس پیداکړی واي ، مګر خبره داده چې دپښتو هنګامه غالبه شوه اوزه یې دې خواته راوګرځولم." دی وړاندې وایې چې " په دغه وخت کې که څه هم ددارالعلوم دیوه فارغ دپاره ټاکلې داوه چې یادې قاضي مفتي شي اویادې چیرته معلم ، مګر زه دپښتو دهغې زیاتې مینې په وجه چې زما په زړه کې یې ځای نیولی و ، بلې خواته پرې نه ښودلم او دپښتو دخدمت خواته یې راښکلم . هغه و چې په همدغه کال کې (۱۹۳۹م) پښتو ټولنې ته راغلم او دلته په ابتدایي عضویت ومنل شوم ." داهغه وخت و چې دپښتو دادب ، شعر ، او تاریخ نورمخکښان یعنې اروابناد عبدالحی حبیبي ، اروابناد عبدالروف بینوا ، اروابناد ګل پاچا الفت ، او اروابناد قیام الدین خادم هم په خپلو شخصي هلوځلو سره بې له دې چې منظم رسمي تحصیل یې سرته رسولی وي ، هسک شوی و ، اودوی ټولو په پښتو کې یو نوی حرکت راووست . دوی په عملي سیاست کې هم برخه واخیسته ، اوله نورو سره یې دوینې زلیمانو ګوند هم جوړ کړ ، چې دغه ګوند وروسته دنورو سیاسي ګوندونو دراهسکیدو لپاره محرک وګرځید . په دوی کې ځینې وکیلان ، سناتوران ، وزیران او مشاوران هم شول ، خوپه اصل کې اوپه عمده ډول دوی په معارف ، مطبوعاتو ، پوهنتون او تاریخي اوادبي ټولنو کې په خدمت کولو سره ، او په تاریخ ، ادب ، او شعر کې او همدا راز دملک دسیاسي او اجتماعي اوضاع په هکله دډیرو وړو او لویو کتابونو او لیکنو په ایستلو ، اودرسمي او غیر دولتي اخبارونو ، مجلو ، او نشراتي موسساتو په چلولو سره په وطن کې یو نوی دور پرانیست او ددموکراسي هنګامه یې هم توده وساتله ، او پښتو یې تردې حده پورې په مخ بوتله او پراخه او شتمنه کړه . چې نور نو ممکنه نه ده هغه دپخواپه شان په کلواو باندو کې ایساره پاتې وي او دملي او رسمي خدمت کولو له چانس نه محرومه وي ، په تیره چې پښتو دیوې ژبې په حیث دخپل جوړښت ، ګرامر او دځلوېښتو صوتونو په لرلو هره دهر راز باریکې او پیچلې افادې او دنامحدود انکشاف استعداد ، او رسمي کیدو ، علمي کیدو ، او عمومي کیدو پوره اوصاف لري . (په دغو اصافو سره پښتو دنړۍ په اوله درجه ژبو کې راځي)

ددغو استادانو په موفقیت کې ددوی شخصي پرله پسې زیار ، استقامت او زغم لوی لاس لاره لکه چې رښتین دخپل خان په هکله وایي :" په دې باره کې چې کوم شي ماسره لویه مرسته کړې ده هغه یوازې زما حوصله اوسړه سینه وه ." دی وړاندې وایې چې " اخبارونو ته مې مقالې ورکولې زیاتې به که چا چاپولې هم نه ، مګر ما دخپل کارنه لاس نه اخیست ، او په دې خبرو زما شوق نه سړیده . په دې ډول زه دپښتو سره اشنا شوم ، او دپښتو دټولو لارو سره بلد شوم ." په دې ډول رښتین ، او همداراز هغو نورو اطرافیانو یوازې او یوازې په خپلو پرله پسې زیارونو ، استقامت ، او حوصلې سره دکابل په نااشنا محیط کې خپل ځانونه ورسول ، په اجتماعی ، سیاسي او کلتوري ساحو کې مخکښان شول او دزرګونو نورو کسانو دپاره سرمشق وګرځیدل اوپه جامعې باندې یې اثرواچوه . دوی اوس سره له دې چې مړه دي ؛ دډیرو دپاره دالهام او تحرک منابع دي ، په دې

معنی چې ددوی آثار او ددوی دژوند داستانونه دنوي نسل خوانان او خوانانې دعلمي ، ادبي ، شعری او هنري اوسیاسي فعالیتونو دپاره هڅوي او په دې ډول کوم هغه حرکت چې دوی پیل کړی و، دوی هغه لاهم پیاوړی کوي ، غني کوي ، او دوام ورته ورکوي.

رښتین په پښتو ټولنه کې له ابتدایي عضویت نه مدیریت ، لوی مدیریت اوپه پای کې دپښتونولنې ریاست ته ورسید . دپوهنې په وزارت کې مشاور هم شو ، چې په عین مهال کې یې په پوهنتون کې دادبیاتو پوهنځی کې استادی وکړه ، اوپوهاند شو ، په نورو وختونو کې ده یو شمیر رسمي جریدې په اطراف کې هم چلولې دي . رښتین په دې ډول ٦١ کاله ذهني تولیدات او له تحصیل نه وروسته په علمي او ادبي موسساتو کې خدمت وکړ . ده ٧١ واړه او لوی آثار په پښتواو یو څو هم په درې کې ولیکل . تر ١٩٦١ پورې یې اته سوه مقالې هم خپرې کړې ، چې دمرګ تروخته به یې مجموعې نمبر له زرونه هم اوښتی وی . دده د ٢٤ کتابونو او کتابګوتو لست چې یې په ژوند چاپ شوي دي ، دښاغلی زلمی هیوادمل په قلم دآزاد افغانستان دمجلې په تازه ګڼه (لومړی کال، دویمه ګڼه ، لیندی میاشت ١٣٧٧) معرفي شوي دي.

درښتین عمده آثار دپښتو دادب تاریخ ، دپښتو شاعرانو تذکرواو دپښتو ګرامر ته وقف شوي دي.

دی ممکن دپښتو لومړی عالم وي چې هم په لرې او هم په برې پښتونخوا کې یې دپښتو دګرامر په باب ډیر څه لیکلي دي . خو څنګه چې دی په عربي پوهیده دپښتو ګرامر یې دعربي ګرامر په اساس تنظیم کړی ، حال دا چې پښتو یوه آریایي ژبه ده ، نه دعربي په شان دسامي له دلې څخه . رښتین یو ځل په کابل کې دلرې پښتونخوا پوهانوته وویل چې دلته په پښتو ګرامر باندې کافي کار شوی دی ، اوښه به داوي چې تاسې دپښتو په نورو اړخونو کې کار وکړئ . په هر حال اروابناد رښتین دپښتو ګرامر یعني دپښتو ژبې دقواعدو په تنظیم او تصنیف کې بیخکی کار کړی او دده سهم په دې هکله ګرامه بیجوړې دی . دپښتو دپخوانیو شاعرانو دتذکرو معرفي کول، دوی داشعارو ټولول ، معرفي کول او چاپول او همداراز دکلاسیکو شاعرانو یعني عبدالرحمن مومند ، خوشحال خټک ، عبدالحمید مومند اوپیرمحمد کاکړ دیوانونه په کراتو چاپول دده هو بل اساسي کار دی . دده سفرنامې ، په تیره دده دهند سفرنامه دده دنثر نمونې تشکیلوی چې دهغو غټ خصوصیت وضاحت ، صراحت ، محاورې ته نږدې توب ، طبیعي توب او رومانتیک توب دی . دده دنثر ښکلا له هغې لیکنې نه څرګندیږي ، چې ده پښتو ته په خطاب کې کښلې په نامه دستامینه:

"لاروکې وم ، ددنیا په سود اوزیان ښه نپوهیدم ، یوازې دمور او پلار ، ملګرې او اشنا مینې مې په زړه کې ځای نیولی و".

" په همدغه وخت کې خدای پاک ستامینه زما دزړه په پردوکې واچوله ، په ډیره ښه مې سادمینې مرغلره په سیبې کې وسائله".

"خلکو هرڅه هرڅه وویل ، قسماقسم نومونه یې راباندې کښیښودل ... مګر زما په زړه کې دنورو مینو ځای نه و".

"له لومړی ورځې څخه دزړه پریکړه داوه چې":

"خلک به هرڅه هرڅه وایې - زه زوړ اشنا په نوي یارنه بدلومه".

"مادزړه په سندخ کې شامدام ستامینه، لکه خزانه ساتلې وه . زه تل ستا په مینه ځان ډیر شتمن او بډای بولم . ماپه ډیرو سختو وختونو کې ستا ذمینې زر زرې ځنځیر له لاسه نه دی ورکړی . زما دزړه خونه ستا دمینې پلوشو داسې روښانه کړې ده چې ډیر خلک یې له رڼا اوبریښنا نه خوندونه اخلي".

" زه ټول عمر ستا دښایست په رنګینو وړانګو پسې وګرځیدم . په غرونو ، رغونو ، سیندونو ، دریابونو کې مې ستا دښکلا او جمال ذرې ولټولې ، ستا ښکلې ونې ، ښایسته سترګو، تورو زلفو ، سرکو شونډو تماشې ته مې اولسونه په تګ تکور راوستل".

"ستا دخوشبویه زلفو وړمې ټوله نړۍ داسې مسته کړه چې اوس هم ستا په یادو سندرې وایي او ستا دلیدوهڅه کوي ، په تاپسې شونتې رڼاکوي ، په تاپسې ډیوې په لاس ګرځي . اوس ستا دښکلا انګازې له هرناو ، هرې درې ، هرې مانۍ ، هرې منارې او هربن څخه پورته کیږي . ته اوس دسپوږمۍ په پلوشو کې خلکوته ځان ښیې ، غرونه او سیندونه ستا دښکلا بدلې وایي".

"دشعر او ادب خاوندان ، دعلم او پوهې ځښتنان ستاله یادو،ستاله نومه دخوندۍ لذت غونچې جوړوي اوستا خوږ نوم هرځای ډاخیستل کیږي . ورځ په ورځ دې مینان ډیریږي . اوستادمینې له مرغلرو څخه هارونه جوړوي ، ته دمین په زړه ، دشاعر په قلم او دادیب په فکر کې داسې ننوتې یې چې پس له مرګه به هم ورسره ملګرې یې ، اوس تاهر څوک پیژني او هرڅوک دې په مینه غواړي".

" نو زه به هم په جار ووایم : اې زما ګرانې پښتو ! تل تر تله تازه اوخیرازه اوسې" !!

رښتین هم ، لکه څنګه چې وایي هرپښتون په ځوانۍ کې شاعر وي ، شعر ، وایه ، خو شعر ویل یې وروسته بس کړه . دزړه درد تر عنوان لاندې دده دنظم یو څوبیتونه دادي ، اوداسې ښکاري چې هغه یې په زیار او فکر سره ویلی وي:

خو به موږ ویده یو دهاتیانو په غوږونو کې
هیڅ به نه ویښیږو په داهسې رنګ شورونو کې
څوپیړۍ دمخه له موږ تللي کاروانونه دي
ډک پرې پړاوونه دي
موږه لا پراته یو په کټونو پالنګونو کې
خان کاکا موغرق وي ترغرمې لا په خوبونوکې
یوکلی مولاس کې دی ملک ملک به بولو ځان
ځان ته به هم وایو خان

ګورو به کاږه کاږه عزیز ته په بریتونوکې
وینې به یې زبیښو که موراشي په لاسونوکې
اوردتربګنیو زموږ کور کې څو بلیږي به
ښه ځلمي ورکیږي به
سوځوبه ترڅو دجهالت په سرواورونوکې
لویږو به ترکومه دفتنو په ګرنګونوکې
خان دی که ملک دی که تاجر که میاملا زموږ
دغه شان میرزا زموږ
غواړي مال دولت پیسې له خلکو په سودونوکې
یاپه شکرانواونذرانو او رشوتونو کې
زړه کې مې دردونه ارمانونه بیحسابه دي
ټول دقوم له بابه دي
څه وکړم بې وسه یم راګیریم په غمونو کې
لیږمه یارانوته خپل درد ځکه بیتونوکې

اروابناد رښتین دعمل په ډګر کې هم دپښتو او پښتنو دپاره زیات کار کړی دی . دپښتو ټولنې دمشر په حیث یې دخپلو اکی په جشنونو اونورو ښادیو کې دلرې پښتونخوا مشران ، ادیبان ، لیکوالان او شاعران کابل ته بلل . دغه کار دپښتو ټولنې نورو مشرانو یعنې اروابناد بینوا او اروابناد الفت هم کړی دوی ټولو په واقع کې دلرې اوبرې پښتونخوا دادیبانو، عالمانواو شاعرانو په نزدې کولو کې شخصي ابتکارونه او فعالیتونه کړي دي . ددوی ټولو دنزدې والی یوه ګټه دپښتو دلیک دود دمعیاري کولو یا یوراز کولو په لور هڅې وې . په لیک دود باندې ددوی موافقه وشوه . خوله بده مرغه هغه تر اوسه هم عمومي شوی نه دی او ددغه کار لپاره نور کوښښونه هم په کاردي برسیره پردې رښتین دپښتوټولنې له خوا لکه چې محترم ببرک ځاخی وایي : " دهغې خانګړې مینې او درناوي په بنیاد چې (رښتین) دپښتو ادب سالارانو ته ... درلود . دقلم او توري خاوند ننګیالی خوشحال خټک اونومیالی رحمان بابا دحق اداکولو په غرض یې دنوموړو دمړستنو دقبرشناختې په کابل کې دمرمرو له ډبرو څخه جوړې کړې چې دنوموړو له پیژندګلوی برسیره یې ددوی د شعرونو لنډې نمونې ورباندې ولیکلې او پښورته یې ولیږلې چې دغه تیږې اوس ددوی په مړستنو ولاړې دي ." په رښتیا چې دخوشحال خټک مړستن چې دخټکو په اکوړې کې دیوې پښتې په ډډه کې پروت دی ، دمرمرو په دغې شناختې سره دروند او موزون ښکاري ، او هغه ددغه ستر شاعر او زړه ور مبارز دشخصیت ښه تمثیل کوي.

پښتو ته درښتین بل اساسي عملي خدمت دادی چې دده اودډیرونورو په کوښښونو سره پښتو دقانونی پاچایي په اساسي قانون کې ددري په څیر درسمي ژبې په حیث سره مسجله شوه او پښتو

رسیره پرهغه دهمدغه قانون د ۳۵ مې مادې له مخې دملي ژبې پـه حیث هـم ومنلـه شـوه او هـم دولت ته وظیفه ورکړل شوه چې ورته انکشاف ورکړي او قوي یې کړي . خو دولـت ددغـې وظیفـې په اجرا باندې قادر نه شو. او حتی دایې هم ونه شوکولی چې خپل ماموران دهغې زده کولو دپـاره وهڅوي ، سره له دې چې ولسي جرګې په دې هکله کوښښونه وکـړل ، چـې ناکـام شـول . رښتـین پښتو ته ځکه دزړه کار وکړ چـې پښتـون ولـس پـرې بـاندې ګران و ، لکـه چـې خپـل ولـس پرهغـه چاباندې ګران وي چې ورته رښتین وي . رښتین چې دمومندو دغـازی آبـاد لـه سـره کمـر نـه ځان کابل ته ورسوه ، او هلته پوهاند او دپښتو ټولنې مشر او دعزت او اعتبار خاوند شو اوپه پښتو او پښتنـو باندې یې په زرګونو پاڼې ډکې کړې دا څه اسان کـار نـه و . ده پـه دې لارکـې کړاوونـه ګاللـي دي . محترم پخوانی سناتور غلام نبي چکنـوری دهغـه دلومړیـو ورځو کـړاو پـه دې شـان څرګنـدوي : " رښتین صاحب به دغازي آبادو مومند دسرلړلی په کند و دبـهی غځیدلـې دښت ، دبرغـولي غـاښې غرونه د پښو لاندې کول، او بیا به دبرادري داوږد خوړ ستونزه ورته په مخ کې پرته وه . دافغانسـتان دلال پورې کلي ته به چې ورسید نویوه جوړه ټوې څپلی یه (یـې) مښلـې شـوې وې ، ځکـه چـې ددې مزلونو هر پړاو دپنځه اواته ساعتونو نه کم نه و ، هغه هم په غرونواو رغونو او وچو دښتو کـې د لال پورې په کښتی به چې دکنړاو کابل په سین پورې ووت ، نو بیا به یې دسرک په غاړه دبـارداري لاری انتظار کاوه . هغه زمان په افغانستان کې دسورلیو لپاره دبس او سرویس انتظام نه و . خلـک بـه ددې لاری په سرناست وو. د کچه سرک دګردونو بوربوړه کوبـه پـرې خـاک ریـزي کولـه . اوسـنی دوران دغه وران سرک دهغې زمانې سرک ته سلام کوي . هغه وخت د ننګرهار او کابل ترمنځ سـرک دلته بنـد دغرونـو پـه جنـوب کـې دخوګیـانیو او جګدلـک پـه لاړ بتخـاک تـه منتهي شـوی و . او دننګرهارنه به موټر یوه شپه ترمنځ کابل ته رسیده . رښتین داټول زیاړونه په کراټو مراتو دتورو تکـو سوچه توري یې لکه داحجار کریمه په شـان ذخـیره کـړل ، خـو رښتـین سـخي سـوداګرو . ده بـه داقیمتی سوچه توري مفت په وطنوالو ویشل . په ورځپاڼو ، رسالو ، مجلو او دښوونځیو کتـابونو کـې به یې نشرول ، او دپښتو ټولنې دمشر په حیث به یې دکابل په مجله کې دغه نوموړي انعامونـه ددې لاندې بیت په مصداق خلکو ته ورکول":

"دشاهانو ورکړه لال وجواهر دي - دادب دخاوندانو دزړه وینې"

رښتین به بار بار ویل چې:

"چې پرې غم غلطوم درې مې محرم دي - یو قلم دویم کتاب دریم اشعارخپل"

خوسره له دغومره خدمتونو چې یې پښتون ولس ته وکـړل بیـاهم ځان دهغـه پـوروړی ګڼي او پوښتي یې چې:

خدمت دې څومره په ماپور دی - چې ژوندپرې ورکړم نور به څومره باقي شمه

خودرښتین دغه خبره ډیره غټه او په واقع کې ناشونې وه . اما اروابناد رښتین سره له دې هم دغه خبره کړې ده . دپښتو تیرو نامتو مشرانو هم دغسې غټې خبرې کړې دي ، لکه امیر کروړچې ویلي:

زه یم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته
په هندوسند وپر تخار پرکابل نسته
بل په زابل نسته له ماتل نسته

یالکه خوشحال خټک چې ویلي:

دافغان په ننګ مې وتړل توره – ننګیالی دزمانې خوشحال خټک یم

متصوف عبدالرحمن مومند لاویلی چې:

خوشحالا او دولتا مې غلامان دي – زه رحمان په پښتو ژبه عالمګیریم

حقیقت دادی چې اروابناد رښتین خپل ولس او پښتونه ترمرګه پورې قلمي او معنوی خدمت وکړ . مهمه لا داده چې رښتین هغوته دمرګ تر وړځې رښتین پاتې شو .دده ددغه رښتین توب غټ مثال دادی چې په هغه وخت کې چې په هیواد باندې یرغل وشو او یو لاس پوځې رژیم ورته جمړشو او درښتین یادشوي ژوندی ملګری دهغو په لور وکولیدل دی ددرانده او محترم دوکتور علی احمد پوپل په شان ، سره له دې چې دواړه په کابل کې وو، خپل ولس او وطن ته رښتین پاتې شول او دسناتور چکنوری په وینا " په اخر عمر کې یې دافغانستان په حال دزړه وینې دسترګو په کونجوکې خلیدلې".

دوطن نامتو شاعر محترم عبدالله غمخور ، چې درښتین نزدې ملګری و ، پښتو ته درښتین رښتین توب په یوه شعر کې په دې ډول خرګند کړی دی:

چادپښتو ناوې ته جوړکړه قیمتی شالونه
چاورپه سرکړه پښتنې ته پښتني شالونه
چادادب له تورو وتړله توره لنګی
چاکړه پلوله مخه لرې له دې سپینې خولګی
چا دقلم په څوکه لیک وکړودزړه دخوکو
څوک دښاروپه شان روان وودپښوپه نوکو
چا دتحقیق په سردرو کې غلبلې وکړې
چادمرغی په ځیر په ډکې باندې شپې وکړې
چاله دې شاړې کروندې نه لاله زار جوړکړ
چاله تالا باغونو بیا دګلوهار جوړکړ
چادابې سره رباب سرکړ دهنر په ګوتو
چاچپاوونه دشپې ویوړه دسحر په ګوتو

چاپښتنو له دپښتوقلمې جوړې کړې
چادوربشو دخګونه قتلمې جوړې کړې
چادقومونودعمرونو تنده ماته کړه
چادپښتو دارمانونو روژه ماته کړه
چې يې ترمرګه سراوخنه دپښتوکړې ده
بې له رښتينه وايه چا دغه پښتوکړې ده

نوبې دليله نه ده چې داروابناد رښتين مړينه پـه خـاص ډول پښتومينـانواو ولـس مينانوتـه يـوه غمناکه پيښه ده له ښه مرغه له رښتين سره تړاو پوره شکيدلی نه دی هغه په زرګونو پاڼې موړ تـه پـه ميراث پرې ايښي . دهغوله لارې موړ کولی شوله هغه سره ارتباط وساتو . هغه پښتو غنـي کـړې ده . دهغه درناوی په کار دی . درناوی به يې هغه وخت شوی وي چې پښتانه دپښتو حرکـت لا پـر مـخ بوزي او پښتو لاشتمنه کړي . دغه کاراوس پوره ممکن دی . رښتين په يوه ځان بـاندې پښتـو غنـی کړه ، اوس خوپه سل ګونوپښتانه عالمان او ليکوالان په وطن کـې اولـه وطـن نـه دبـاندې راهسـک شوي . اوس خو دپښتو حرکت درښتين اونورو له برکته بيخ نيولی او دهغـه لپـاره دجنـګ اوګډوډي په موجود حال کې هم په لرې او برې پښتونخوا کې فرهنګي او ادبي ټولنې تنظيم شوي چـې هغـه محترم صلحجو دآزاد افغانسـتان پـه وروسـتی ګڼه کـې رامعرفـي کـړي، لکـه : افغـان ادبـي بـهير ، دننګرهار فرهنګي ټولنه ، افغان فرهنګي ټولنه ، داحمدشاه بابا فرهنګي ټولنـه ، داخوندموسـی‌بنې کوټې فرهنګی ټولنه ، داستقلال ادبي ټولنه ، د سيلاب صافي فرهنګي ټولنه او دصديق روهی ټولنه. داسې هم اوس دساپي دپښتو پراختيا مرکز پرانستل شوی ، چې هغه محترم امام الدين ساپي دپښتـو آثارو دخپرولو دپاره وقف کړی ، او دم ګرحال زما په لاس تدوين شوی يو اثر چاپوي چې نـوم يـې دی رڼا او دفاع يا دافغانستان دنفوسو ، تاريخ او روانو پيښو په باب ليکنې . په کـار ده چـې دپښتـو دلا شتمنې کيدو په غرض دغه ټولنې تقويه شي ، درښتين په نامه يوه بله ټولنه جـوړه شـي ، او زمـوږ دغه کلتوري ټولنه له دغو ټولنو سره رابطه قايمه کړي او همکاري ورسره وکړي .

يادونه:

له محترم سيداګل غريبيار نه مننه کوم چې داروابناد رښتين دهغې ليکنې کاپي چـې دبينـوا پـه تدوين سره په اوسني ليکوال کې راوتی وه ، را اسـتولې . دغـه ليکنـه مـاددغې ليکنـې او همـداراز دهغو ليکنو له مخې برابره کړه کومې چې دآزاد افغانستان دمجلې په دويمه ګڼه کې ددغو ذواتو پـه قلم خپرې شوي : محترمان سـناتورغلام نبـي چکنـوری ، عبـدالله غمخـور ، بـبرک ځاخی ، محمـد صديق پسرلی ، جبيب الله رفيع ، عبدالرسول امين ، صلحجو اوزلمی هيوادمل.

ناحیه سیار.

صداقت شرط اساسی رفع معضله

در درازنای سده های پر از واقعات وتحولات گونه گون ، تاریخ افغانستان شاهد گویای از تهاجمات ، یورشها و تطاول گریهایی دراین خطهء باستانی بوده که باعث قیامها ، رزمنده گیها ورادمردیهای پرافتخار وپیروزی های حیرت انگیز گردیده ، وادعای وحدت سرتاسری ملت غیور افغان را تثبیت میکند.

رزمنده گیهای جلال آوروقدرت پرطنطنه وباشکوه شان نسل درنسل تجلیل گردیده ، این حقیقت مسلم قابل یادآوریست وتاریخ نیز میرساند ، مردمی که ، در داخل حدود مرزی افغانستان زیست داشته ، زاده وتبعهء این سرزمین تاریخی ومردآفرین بوده اند . همه این مسوولیت عظیم انسانی را درك کرده ، شعارشان وحدت وباهمی بوده که از شهامت وشجاعت و سلحشوری شان در برابر مداخلات وتهاجم اجنبیان ، اوراق تاریخ با سطور زرین افتخارات شانرا در سینهء خود منحیث حجت معتبر وموثق ثبت نموده ، که واقعاً قابل مباهات است. بهتر این که از تبعیضات قومی ولسانی وتبلیغات غرض آلود وبه هم اندازیهای خونینی که امروز بین افغانها به وقوع پیوسته هرگز تذکر نرفته ،گرچه در آن زمانها اذهان مردم آنقدر روشن نبود بدین معنی که سواد وتعلیم وتربیه وتحصیلات عالی رشد نیافته بود . ولی وحدت وباهمی بین شان رشته های خیلی عمیق داشت . اگر گاهی روی موضوعات بین شان جروبحث ونزاعهای صورت میگرفت با پادرمیانی بزرگان واشخاص روحانی معضلات حل شده، دامن نزاعهای بی مفهوم چیده میشد . درشهر وده ودشت وصحرا وکوه وکتل در هرکجا افغانها اعم از کهن سالان، جوانان واطفال ، وقتی از کنار هم ردمیشدند به هم سلام میگفتند وتعظیم میکردند واین از ویژه گیهای اسلام است که محبت واخوت را متین تر وزنجیراتحاد را محکمتر میسازد ودر آن زمانهامردم به وجه احسن از آن استفاده مینمودند . حتی چنین اتفاق میافتاد که افغانی به خاطر افغان دگر ، به خاطر هموطن ، خودهم دین وهم پیمان خود حیات خود را به خطر میانداخت وجان او رانجات میداد . این همه صفاو صداقت از خصوصیات مردم افغانستان بود . باجود وحدت سرتاسری ، مردم هریکی از ولایات افغانستان دارای عرف وعادات ، فرهنگ و عنعنات به خصوص خود بودند که هرکدام به جای خود معقول وپسندیده بوده . تاهم اکنون به آن عادات پابندی دارند

همین عنعنات وعرف وعادات در زمان هرحکومت وزمامدار به دیده قدر نگریسته شد وبه آن احترام گزارده اند. اکثر شاهانی که در افغانستان حکومت نموده اند ، با وجودی که پشتون بوده اند ، مگر تعصب نداشتند ، در پهلوی عنعنات ملی افغانها ، انسان رانیز احترام میگذاشتند . بازهم تاریخ گواه است چون مردم دری لسان افغان فاقد تبعیضات لسانی و قومی بودند ، اگرکسی از آنها در راس اموری به کار گمارده میشد ، هرگز قوم پرستی ننموده برتری لسان خودرا بردگران تحمیل نکرده اند وهمین طور رشتهء کار را به هم لسانان خود انحصار نساختند. بلکه کار را به اهلش میسپردند از هرکجای کشور که میبود ، واین راز موفقیت شان بود ، دراین جالازم یادآوریست که همین ویژه گیهای پی ریای افغانیت مردم کابل بود که سبب شد شاه تیمور پسر ارشد احمد شاه بابای کبیر ، کابل را که مهد تنویر وتفهیم ودانش بود پسندید وپایتخت را از شهر کندهار به کابل انتقال داد. مردم شهر کابل آن انصار بی خدعه وصادق وراستین که از سده های خیلی دور مردم با فرهنگ وبا کلتور عالی بودند ، از حلول مقدم حکومت وجشن وشادمانی آن به شهرشان منحیث موهبت عظیم تاریخ استقبال نمودند، که تا امروز کابل نام پر آوازه در افغانستان است.

کابل شاهراه وبندر تجارتی اقوام وقبایل که توجه جهان بدان معطوف بوده ، در لسانهای دگر نیز از کابل به نامهای زیادی تذکر رفته ومیرساند که شهر زیبا وباستانی کابل با تاریخ نهایت کهن از جمله شهرهای مهم و از بندرهای پر منفعت تجارتی بوده که آمد شد های اقوام و قبایل با نام و نسب تاثیرات عمیق ونیکو را در روند زنده گی مردم به وجود آورده بود که کوچکترین تحول کالی بو دگر گونی عظیمی را درتمامی عرصه های علمی وعملی وفراگیریهای بارز در کابل به وجود آورده ، پیش گامان ونهضت گذاران ملی ومترقی افغان در شهر کابل هستهء مفکوره های خود رابی ریزی کردند وبه پیروزی رسانیدند.

پلان حصول استقلال کشور ازمرکزشهر کابل به تکامل رسیده باوجود نارضایتی های عدهء ازکسانی که به شیوهء تدریس در مکاتب نظر خوش نداشتند ، نهضت آوران ملی افغان مکاتیب پسران ودختران وپوهنتونها را در شهر کابل اساس گذاشتند، زیرامردم کابل با ذهنیت روشنتر ودید وسیعتر ، پلانها وکار کردهای منفعت عامه وکشور را میپذیرفتند . فلهذا کابل قافله سالاری بود که خود محك مشکلات وحلال معضلات گردیده ، بعد از رفع نابولیها ونابرابریها سهولتهارا که در برگیرندهء تمامی فراگیریهای احسن و فواید عامه بود به ولایات کشور ارسال میداشت . در دورهء سیاه کمونستان شهر کابل شاهد ایثار و جانبازي مردم خود بود به ویژه محصلین ومعلمین وطن خواه وغیرتمند که باخون پاك شان جهاد مردم کابل را رنگین ساختند وبا خط درشت وجلی افتخارات شانرا برناصیه تاریخ نوشتند که ناهید شهید مثالیست از شهدای خونین تن زنان ودختران عفیف وباشهامت کابل . آنها در ضدیت با هجوم بیگانه به میهن شان جانهای شیرین شانرا فداغودند وراهی شط خونین شهادت شدند همه ناهیدهایی سرافراز اند که در کنار ملالی ایستادند وتمامی زنان رهسپران شهر کابل با تجدید پیمان با ملالیها وناهیدها در سنگرهای مقاومت با قلم وبازبان ، علم مبارك سرافرازی را بردوش کشیدند . در عرصهء فرهنگ وادب وسیاست ، دانشمندان واهل خبرهء شهیر درشهر کابل به معراج دانش خود رسیدند . خلاصه این ها هرچه به تحریر آمد مقدمه یی بود که ازشایسته گی وابراز زنده گیهای کابل ومردمش به صورت

اشاره تذکر رفت ، کابلی که فعلاً ازخودش وافتخاراتش فقط یك نام باقی مانده و یك تودهء خاك بیمار که بـــرای نسلهای آینده تنها اسطورهء پرابهت خواهد بود وبس ، شاید هم حالت متاثر کنندهء کابل ، برای کسانی دل شـــاد کننده باشد که از سالهای مدیدی در مقابل نام کابل ومردمش عقده داشتند، که مطلب از تحریر این همه یادآوریـــها بر سرهمین موضوع است، که چرا یکعده بابرداشت غیر منصفانه و تبلیغات عناد آفرین ذهن بسیاری از مردم راکه دور از کابل زیست داشتند ، دربرابر اهل منطقه یی که جز اخوت ونوع دوستی منظوری نداشته بدبـــین ومکـــدر ساختند چنین وانمود کردند که اهالی کابل و آن عدهء باشنده گان افغانستان که درکابل مســـکن گزیـــن شـــدند بعدازمدتی رسم ورواج کابل را اختیار نمودند این ها همه فرزندان اصیل حکومت ها بوده اندوبقیه مردم افغانســـتان سوای این حقیقت بوده از نعمت فرزند بودن محروم شده وازترقی وتمدن به دور مانده اند . ایـــن قضـــاوت غـــیر عادلانه بود ، واقعاً غافل از این که کابل پایتخت است وباید این برازنده گی را داشـــته باشـــد کـــه مـــهمانان ودیپلوماتهای خارجی را به سویهء روسای جمهوری پذیرایی نماید. مادرخانه ء خود نیز اطاقی به نام مهمانخانه داریم که آبروی اهل خانه میباشدوکابل نیزآبروی افغانستان بود. متاسفانه که هنوزهم این عقده ها وجود دارد که میشـــنویم ومیخوانیم واین جای بسیار تاثراست. باگذشتاندن بیست سال بدبختی عبرت نگرفته باشیم و اصولاً نباید زیرنـــام اتحاد و وحدت افغانها ، عقده های دیرینه که تبعیض را تقویه میکند در اذهان عامه تزریق گردد که این راه رسیدن به صلح وامنیت نیست . مادیدیم که دشمنان مردم مان را چقدر به راه های غلط سوق دادنـــد . زمـــانی قبـــایل را تحریك کردند ودشمنیهاآفریدند وزمانی هم به نام شیعه وسنی مردم مارابه جان هم انداختند و تماشادیدند و یا این کـــه به نام پشتون وتاجك معضله خلق کردند .

امروز مساله افغانستان بی نهایت حاد وبغرنج وتاثر آوراست که هرگونه کشیده گیهای دگر را تحت الشـــعاع قرار داده میباید به حل آن کوشیده شود تادامنهء دربه دریها متداوم ورنج حسرت وحرمان مردم ما چه در داخـــل افغانستان وچه در آواره گی تلخ چیده شود ، که سیاستهای اجنبیان نقش برآب وناکام گردد. این راه اتحـــاد وزدودن کدورتهاست .افغانها باید بدانند که استقلال وامنیت تمام ارضی افغانستان است که آسوده گی وآســـایش ملت افغان را تضمین میکند ، خوشبختی و سعادت وترقی وتعالی مردم ما در آغوش افغانســـتان آزاد ومقتـــدر بـــه معراج خود میرسد وبس .

ابراهیمي له افغاناناو سره په خبرو کې :

جګړه مارو ډلو افغانان او افغانستان یرغمل نیولې دي

دافغانستان دمطالعاتو مرکز مشر پروفیسور عبدالرسول امین په وروستیو دریو څلورومیاشتو کې د افغانستان دمسالې په ارتباط له ځینو کسانو ، دځینو هیوادوله استازیو او دپلوماتانو سره لیدنې کتنې وکړې ، موږ ددغو لیدنو کتنو په اړه مصاحبه ورسره کړې ده ، چې پدې ګڼه کې تاسوته وړاندې کیږي.

پوښتنه : تاسې په وروستیو میاشتو کې دافغانستان دقضیې په ارتباط له کومو هیئتونو اودپلوماتیکو شخصیتونو سره لیدنې کتنې کړې دي ؟

ځواب : دلته ما له پاکستاني مقاماتو ؛ دپاکستان دباندینو چارو وزیر ؛ همداسې دایران له سفیر سره او له چین څخه چې کوم هیئت راغلي و ؛ دامریکې له سفیر سره او نورو چې دافغانستان په مسایلو کې دخیل خلک دي لیدنه کړې او خبرې ورسره شوې دي:

زما په نظر باید دافغانستان دمسالې دحل لپاره ګاونډي هیوادونه دیوه واحدنظر پالیسي خپله کړي.

دافغانستان مساله پاکستان دخپلې زاویې نه مطرح کوي ، ایران یې له خپلې زاویې نه مطرح کوي ، چینایان یې له خپل نظره ګوري ، د مرکزي آسیا جمهوریتونه یې له خپلې زاویې نه مطرح کوی ، موږ نه دي لیدلي چې دوی دې ناست وي او دافغانستان دمسالې دحل په اړه دې مشترک فکر کړي وي . ددوی ټولو په خبرو کې دایوه مساله مطرح ده چې موږ په افغانستان کې سوله غواړو اوپه افغانستان کې سیاسي حل غواړو ، لیکن داچې څنګه سوله او څنګه سیاسي حل غواړي؟ په دې کې بیا ددوی ټولو نظرله یو بل سره فرق لري.

افغانستان دجغرافیایي جوړښت او دقومونو دترکیب په لحاظ داسې موقعیت او ترکیب لري چې که له ګاونډیانو نه یو هم په افغانستان باندې نه خیټه اچولی شي او نه یې دخپلې نفوذي حوزې په حیث

استعمالولی شي ځکه چې زموږ جغرافیایي موقعیت داسې دی چې چاپیره تـرې ټول پراتـه دولتونـه په تاریخي او فرهنګي لحاظ مسلمانان دي . له دې نه سربیره دغه دولتونه که تاجکستان ، ازبکستان، ترکمنستان ، ایران او که پاکستان دي . ددوی اوسیدونکی په افغانستان کې لـه میشتو قومونـو سـره اتنیکی مشترکات لري . دغه ستراتیژیک موقعیت چې یې افغانستان لري نوکه دغـه ملکونـه وغـواړي چې داهیواد تر خپل تاثیر لاندې راولي زه ګومان کوم چې داکار نه شي کیدی او افغانان یـې هـم نه مني نو ترهغې چې دافغانستان په موقعیت او قومي ترکیب باندې فکـر ونشـي او د واقعیتونـو پـه اساس یو سیاسي حل لاره ورته پیدا نشي ، نو دا تکلیف به افغانانو سـره هـم وي او ګاونډیـانو سـره هم.

پوښتنه : تاسې چې لـه کومـو کسـانو سـره کتلـی دی دافغانسـتان دقضیـې پـه اړه مـوځه ډول موضوعات ورسره مطرح کړي دي ؟

ځواب : ما له ټولو هیئتونو اوشخصیتونو سره دپراخ بنسټه حکومت په خصوصیـاتو خـبرې کـړې دي.

دغه دپراخ بنسټه حکومت چې یې دوی په افغانستان کې غواړي په افغانسـتان کـې لـه اجتماعی ترکیب اوموقعیت نه علاوه یو څه نور پرابلمونه هم منځ ته راوړي ، هغه پرابلمونـه دادي ، چې افغانستان ته ایدیالوژیکانې راغلې دااید یالوژیکانې دافغانستان د عنعنه یـې ټولنـې لـه جـوړښت سره په تضاد کې واقع شوې او ومولیدل چې ناکامې شوې.

دثور له کودتا وروسته چې هر څوک افغانستان ته له یوې ایدیالوژي سره راغلـی نـو ورسـره یـې خپل حزبي جوړښت هم درلود؛ ټول امتیازات یې دهماغه حزب غړو ته ورکړي دي یا په بل عبـارت دوی دحزب او درهبری په اساس افغانستان خپل شخصي ملکیت باله ، اولـه همـدې املـه دبیګانـه ګی یو ډول احساس له خلکو سره پیدا شو دهمدغه بیګانه ګی احساس له املـه خلـک ووژل شـول ، وخورول شول او له وطنه تیښتې تـه مجبورکـړای شـول . دایدیـالوژیکانـو تـابع حزبونـو دوه ډولـه نظریې درلودې ، دیوې نظریې خاوندانو له افغانستان نه لوړ بین المللي فکر کاوه ، لکه چپیـان چـې افغانستان ته راغلل خپله ایدیالوژي یې مطرح کـړه . مـوږه ولیدلـه چـې دافغانسـتان خلـک ددغـې ایدیالوژي قربانیان شول.

بیا چې داسلام په نوم ایدیالوژیکانې راغلې ، لکه دچپیانو غوندې له دوی سره هـم دافغانسـتان مسأله مطرح نه وه ، دوی ویل موږ غواړو چـې داسـې یـو سیسـتم منـځ تـه راشـي چـې داټول اسلامی ملکونه پکې یوځای شي.

له دې نه علاوه ځینې داسې تنظیمونه منځ ته راغله چې هغوی دافغانستان نه لاندې فکر کـاوه ، په دې معنی چې هغوی ځینې دقوم په نوم ، ځینې دژبې ، څوک دسیمې په نوم ، څوک دشـخصیت پرستی په مرض اخته شول یعنی دوی هم دافغانسـتان مسـاله مطـرح نـه کـړه ، نـو پـه پـراخ بنسـټه حکومت کې هم همیشه داسې خلکوته ځای ورکړ شوی دی چـې هغـوی یـو تربلـه ایـدیولوژیکـی

اوحزبي اختلافات درلودل ، استعداد په نظرکې نه نیول کیده ځوک چې به یو مشر ته نـژدې و هغـه په کې راغلل په دې کې شک نشته چې په دوی کې به ځینی ښه خلک هـم وو امـا اکـثریت داسـې خلک ووچې دافغانستان دمشکل دحلولو په عوض دوی دخپلې رهبرۍ او ایدیولوژۍ لپاره کارکاوه.

موږ وایو چې که په افغانستان کې یو حکومت جوړېږي داحکومت باید پراخ نظره حکومـت وي او داسې خلک پکې داستعداد پر اساس راشي چې پوه وي اوبل داچـې دغـه حکومـت کـې چـې کوم خلک راځي داخوپه زرګونو نه وي یو څو کسه وي . نو باید داخوکسه نه هر قوم نه وي ، بـاید داسې کسان وي چې تر هرڅه دمخه باید افغانان وي ، یعنې چې په افغانستان باندې فکر کوي بـاید دیو افغان په حیث فکر وکړي.

په افغانستان کې چې له سیاسي پلوه هم ټولې موسسې له منځه تللې دي ، پـه اقتصـادی لحـاظ هم ټولې موسسې له منځه تللې دي نو ځکه زموږ هیواد او خلک له ستونزو او له حده زیاتو ربړوسـره مخامخ دي او دغه پرابلمونه هغه و ـت حل کیږي چې په هیواد کې یو پراخ نظره حکومت منځ تـه راشي چې دغه حکومت باید له ګاونډیو ملکونو سره دوستانه روابط ولـري ، دوسـتانه پـه دې معنـی چې دافغانستان خپل جغرافیایي موقعیت او دقومونو ترکیب په لحاظ هرحکومـت چـې راځي بـاید دټولوګاونډیانو سره مساوي دوستانه اړیکي ولري ، څه چې دافغانانـو پـه ملـي ګټو پـورې اړه لـري باید ګاونډیان یې په نظرکې ونیسي او څه چې دګاونډیانو ملي ګټې دي نوبـاید پـه افغانسـتان کـې مراعات شي.

افغانستان په دغه حوزه کې یو ستراتیژیک موقعیت لري ، که افغانستان کې لـه ټولوسـره دوسـت حکومت منځ ته راشي نو په تجارتي ساحه کې اوهم په فرهنـګي او ددوسـتۍ پـه ټولـو ساحو کـې بهترین رول لوبولای شي په دې شرط چې داټول ګاونډي ملکونه په دې موافق شي چې افغانسـتان دیو دوست حکومت منځ ته راتللو ته زمینه مساعده کړي.

پوښتنه : تاسې دجنوبي آسیا لپاره دامریکي دخارجه چارو معین ښاغلي اندر فرټه سره هم لیدنـې کتنې درلودې ، تاسو هغه ته څه ویل او دهغه نظر دافغانستان دمسالې په اړه څه و ؟

ځواب : اندرفرټه سره په لیدنه کې چې جناب حضرت صاحب ، پـیر صـاحب اونوروافغانـانو هـم ګډون درلود زه ګومان کوم پر ډیرو مسایلو هلته خبرې وشوې تقریباً دوه ساعته ملاقات و ، پـه سـولې باندې خبرې وشوې ، په لویې جرګې باندې خـبرې وشـوې ، پـه دې خـبرې وشـوې چـې دلویـې جرګې ترکیب به څنګه وي ؟ دپخوانـــی پـاچـااعلیحضرت محمدظاهرشـاه پـه رول بـاندې خـبرې وشوې . لیکن په دې ټولو خبرو کې یوه خبره دافغانانو له خوا له هغه سـره مطـرح شـوه داده چـې اندرفرټه ته وویل شول چې : دجهاد په وخت کې امریکي لـه افغانـانو سـره پـه نظـامي برخـه کـې کمک کړی دی او همدارنګه بشـري ، دپلومـاتیکي او اقتصـادی کومکونـه هـم شـوي چـې ځینـي مستقیماً او ځینې غیر مستقیم ، اما تر کومه چې دافغانانو سیاسي ملاتړ دی هغه امریکې نـه دی کـړی او داموږ ورته په ډاګه ویلی چې سیاسي برخه کې یې هیڅ رول نه دی لوبولی.

امریکې دافغانستان دمسالې په ارتباط دملګرو ملتو دهڅو ملاتړ کړی خوهغه یې هم دزړه له اخلاصه نه دی کړی ، که امریکا په افغانستان کې دتروریزم دکمپونو اویا تاریاکو خبرې کوي ، دغه ټول مسایل له یو سیستم سره ارتباط پیداکوي ، که چیرې په افغانستان کې داسې یو سیستم راشي چې هغه ټولو افغانانو ته دمنلو وړ وي ، او افغانان له خپل سیستم سره مرسته وکړي ، لکه څنګه چې په تاریخي لحاظ موږ وینو چې دافغانستان ټولو قومونو او خلکو له مرکزي حکومت سره کومک کاوه ، نوکه چیرې دا سې سیستم منځ ته راشي نو بیا خلک دا اجازه نه ورکوي چې دلته تروریستان تربیه شي او دهیروینو قاچاقبران راشي ، نوامریکا باید ددغسې یو سیستم لپاره مرسته وکړي نه انفرادي مرسته ، ځکه چې په انفرادی مرستو دغه مساله نه حل کیږي.

په دغوخبرو کې چې له دوی سره مطرح شوې - یوه اساسي خبره چې هغوی ته په ګوته شوه داده چې موږ دوی ته وویل ستاسو دبې علاقه ګی په نتیجه کې افغانان له وروستیو بدو ورځو سره مخامخ شول یعنی کله چې شوروي اتحاد ماتې وخوړه نو امریکې هم له افغانانو سره خپله علاقه پرېښوده او موږ داخبره دوی ته وکړه چې ستاسو دبې علاقه ګی په وجه افغانستان دګاونډیو ملکونو دبزکشی په میدان بدل شو.

دافغانانو له نظریو وروسته ښاغلی اندرفرتهم خبرې وکړې ، چې ځینې ما لپاره جالبې وې او هغه خبرې دادي:

اندرفرتهم وویل چې همیشه موږ ته ځینې خلک راځي او وایې چې موږ دلوېې جرګې له لارې حکومت غواړو ؛ داسې حکومت غواړو چې دخلکو په خوښه او انتخاب وي . ددوی له دې خبرونه معلومیږي چې هغه خلک چې ځان ته معتدله قوتونه وایي ، دوی تراوسه پورې داکوشش نه دی کړی چې سره راغونډ شي او ځان تثبیت کړي او یومرکزیت ولري ، په رښتیا هم که دلته کوم قوتونه وي که په خارج کې وي او دافغانستان دسولې لپاره کارکوي که چیرې دوی سره یو ځای راټول شي یو مرکز ولري اوخپل ځان تثبیت کړي نو په هغه صورت کې به امریکا ورسره مرسته وکړي.

پوښتنه : تاسو دملګرو ملتونو له خاص استازی ښاغلی ابراهیمی سره هم لیدنه وکړه . له ده سره چې موکومې خبرې کړې دي ، په دې باب هم خپل نظر راته ووایاست ؟

ځواب : دملګرو ملتو خاص استازی الاخضر ابراهیمی سره چې کومې خبرې وشوې ، هغه وویل چې موږ کوم خاص پلان نه لرو ، افغانانو سره خبرې کوو ، دوی نه یې زده کوو او افغانانو نه غواړو چې موږ سره په سوله کې مرسته وکړي . ماورته وویل: له کوم وخت نه چې دافغانستان لپاره دملګرو ملتو دفعالیت لړی شروع شوې ده او دکوردویز نه تراوسه راروانه ده ، نو هر یو نماینده چې راغلی همدا خبره کوي ، نوماورته وویل چې داخو دډریوری دزده کړې مرکز نه دی ، چې هر یو راځي خپله ډریوری پکې زده کوی او بیا ترې ځي ، تاسو باید راشئ دافغانستان مساله یو ځلې وځیړئ ، ځان وربانډې پوه کړئ اویا په ملګرو ملتو کې دامنیت شوری اویا هرڅوک چې وي تاسو باید

هغوي ته يو پلان ورکړئ او دپروګرام له مني وروسته بيا دسولې پلان او پروګرام عملي کړئ . نو داچې هريو راځي او وايې زه کوم پلان نه لرم ، کلونه تير شول همداخبرې دوام لري ، حتی تاسو تراوسه په دې نه يئ بريالي شوي چې جګړه مارې ډلې سره کښينوئ چې سولې ته حاضرې شي.

ماورته ويل چې آيا تاسو تراوسه بريالی شوي ياست چې دغه جګړه مارې ډلې سره يو ځای کړئ ، هغه وويل کوشش کوو؛ ماوويل هغه حکومتونه چې په افغانستان کې مداخله کوي آيا تاسو هغوي راضي کړی دی ، ځکه هغوی چې مداخله کوي هم داخبره کوي چې مداخله دې بنده شي او هغي چې مداخله نه کوي هغوی هم وايې چې مداخله دې بنده شي ؟ په بله اصطلاح غل هم نارې وهي چې غل دی او کور والا هم نارې وهي چې غل دی . ماورته وويل : داچې تاسو جګړه مارې ډلې هم نشئ يو ځای کولای ، مداخلې هم نشئ بندولای ، او دسولې لپاره کومه فارموله هم نه لرئ نوستاسو ضرورت څه دی ؟ هرڅلې چې تاسو راځئ دافغانانو اميدونه له خاورو سره برابر شي.

ده هم ځينې خبرې ومنلې چې واقعاً ځينې ملکونه مداخله کوي ، او دغو جګړه مارو افغانان او افغانستان يرغمل نيولی دي . بله داچې موږ ورته وويل : هرکله چې تاسو راځئ له هغو خلکو سره ګورئ چې هغوی ته بهرني مداخله ګر وسلې او پيسې ورکوي ، اوتاسو بايد پوښتنه وکړئ چې څومره خلک جنګ غواړي او څومره خلک دجنګ نه ستړي شوي دي او جنګ نه غواړي دافغانستان(۹۹) فيصده خلک جنګ نه غواړي ، زموږ دغه خبره هم هغه ومنله.

خوهغه يوه خبره وکړله چې کوم ماموريت او کوم صلاحيت چې موږ ته راکړ شوی دی موږ دهغه په چوکاټ کې کار کوو.

اوبله خبره يې داوکړه چې که افغانانو ته وسله بهرني مداخله ګرورکوي ،نوماشه خو دوی چلوي اوخپل ورونه خو دوی وژني ، او وطن خو دوی ورانوي ،نوکه چيرې يو سړی واقعا افغان وي هغه بايد داکار ونه کړي او دپردو په وسله خپل ورونه ونه وژني.

هغه داخبره هم وکړه چې زموږ کوشش دادی چې د (۲+٦) ملکونه په تاشکند کې سره راټولېږي بايد دافغانستان دمسألې لپاره دحل يوه فارموله جوړه کړي.

بيا موږ ورته ويل چې افغانستان ځينې ګاونډي ملکونه ، لکه پاکستان ، ايران بايد سره کښينول شي او دمسالې دحل لپاره يوفارموله جوړه کړي، ځکه چې دپاکستان ترشاسعودی عربستان ، ځيني غربي ملکونه هم ولاړ دي او امريکا هم ورسره سرخوځوی همدارنګه دايران تر شا روسيه ، هند ، دمرکزي آسيا ملکونه او داسې نور ملکونه ولاړ دي ، نوکه چيرې دوی په دې قانع شي چې افغانستان کې بايد يو سم او دوست حکومت جوړشي چې هغه له ټولو سره دوستانه روابط ولري او دا ډول حکومت به نه يوازې دتروريزم اودکوکنارودکر مخنيوي وکړي ، بلکه افغانستان به ددې ټولې حوزې لپاره ډيرښه اقتصادي رول ولوبوي.

دوکتورحبیب الله فرهمند

نقش سکتور خصوصی دراحیای مجدد افغانستان

افغانستان در یکصد سال گذشته آزمایشگاه لابراتوار ریفورمها، اقدامات وسیاست های گوناگون اقتصادی ، اجتماعی ، فرهنگی ، ایدیولوژیکی وسلاحهای متنوع جنگی بوده است . انواع میتودهای تجربه ناشده در عرصه های مختلف دراین جامعه مورد آزمایش وتجربه قرار گرفته است .دانشمندان افغانی درعرصه های مختلف باید مطالعات دقیق را انجام بدهند ، نواقص ، خلاها ، واشتباهات را برجسته بسازند ودر پرتو آن نظام مناسب ومطلوب به حال جامعهء افغانی را برای افغانستان فردا ؛ برای افغانستانی که در آن صلح وامنیت سراسری تامین باشد ، طرح نمایند .این مطلب به خاطر آن درخور توجه است که جامعهٔ افغانی دگر توان تحمل تکرار اشتباهات وخیانت ها را ندارد وعلاوتاً تجربه ثابت ساخته که دگر نمی توان با اقدامات احساساتی وطرحهای احیایی وانکشافی وارداتی وبیگانه ، وطن ویران شدهء ما را به ترقی وپیشرفت رسانید . نباید بار دگر مطلق گرایی سکتور دولتی ویا سکترو خصوصی شیرازهء جامعه را برهم بزند از این که ساختار اقتصادی – اجتماعی جامعهٔ افغانی چند ملکیتی است باید از کلیه ملکیتها اشکال وانواع سیستم های موجود اقتصادی طور مطلوب وموثر استفاده به عمل آید . متاسفانه اکثریت افغانها وخارجیها از حکومت فراگیر ملی صحبت می نمایند ولی هیچکسی به این مطلب توجه نکرده، که اساس وبنیاد چنین نظام فراگیر را اقتصاد فراگیر ملی تشکیل میدهد ؛ تازمانی که درکشور عقب مانده ـ یی مانند افغانستان همردیف با فعالیت های سیاسی ، مسایل اقتصادی واجتماعی مدنظرنباشد ، نمیتوان نتیجهء مطلوب رابه دست آورد . به نظرمن مشارکت وسهم گیری مردم در امور کشور بدوبخش سیاسی واقتصادی تقسیم میشود . سهمگیری مردم درساختار موجود اقتصادی – اجتماعی به تنهایی کافی نبوده ، بلکه باید در تغییر مثبت این ساختار توجه شود و بدین صورت میتوان عدالت اجتماعی را در جامعه تامین نمود . در این مقاله میخواهم مختصراً پیرامون مشارکت سکتور خصوصی در احیای مجدد افغانستان صحبت نمایم در اول نگاهی گذرا

به گذشته سکتور خصوصی‌انداخته ، آنگاه دور نمای این نهاد را در نظام اقتصادی آیندهء کشور مورد بررسی قرار میدهیم :

گذشتهء تاریخی سکتور خصوصی :

درسالهای قبل ازحصول استقلال زمانی که ایجاد یك دولت درحال تشکل بود حاکمان زمان کوشش میکردند که دولت نوتشکیل از نگاه اقتصادی ومالی قوی باشد ازهمین جهت یك سلسله اقدامات در رشته های مختلف اقتصادی به منظور تقویت سکتور دولتی به عمل آمد . بعد از حصول استقلال شاه امان الله خان دست به یك سلسله ریفورمها واصلاحات اقتصادی واجتماعی زد باوجود آن که نظامنامهء تشویق سکتور خصوصی انفاذ یافت ولی بیشتر توجه به سکتور دولتی مبذول میگردید . در دههٔ سی همانطوری‌که از اصلاحات دوران امانی دوری صورت گرفت متصدیان ومتشبثین خصوصی به حکومت طرحهای اقتصادی را پیشکش نمودند که در راس آن عبدالمجید زابلی قرار داشت وی در طرح خود گفته بود که دولت نباید درامور اقتصادی مداخله نماید . بانك ملی افغان تشکیل یافت ، در اسرع زمان تحرکات اقتصادی به مشاهده رسید فابریکه نساجی پلخمری ، قندسازی بغلان ، شرکت برشنا ،فابریکه حجاری ونجاری ، شرکت سرویس ، شرکت صنایع دستی ، پشمینه بافی کابل وقندهار ،شرکت عمران به مقصد اعمار خانه های عصری وکوپراتیف مالداری تشکیل یافت ، تجارت رونق گرفت وزراعت از جمله در ساحهء پخته ولبلبو تحولی رونماگردید ولی دولت به زودی ملتفت شد که خزینه اش خالی است و بانك ملی افغان همه عرصه های اقتصادی وتجارتی را تحت تسلط خود آورده است .

بعد از جنگ دوم جهانی که اکثریت کشورهای روبه انکشاف خواستند امور اقتصادی واجتماعی شانرا از طریق " پلان گذاری مرکزی " انکشاف بدهند حکومت افغانستان برای سالهای ۱۹۵۶ تا ۱۹۶۱ م اولین پلان پنجساله انکشاف را طرح و به منصهء اجرا گذاشت . به تعقیب آن پلان دوم انکشافی ۱۹۶۶-۱۹۶۲ را طرح وتطبیق کرد . در این سالها سرمایه گذاری دولتی وکمکهای خارجی در سکتور دولتی آنهم زیربنای اقتصادی به کار انداخه شد . بعد از قانون اساسی جدید در سال ۱۹۶٤ م قانون سرمایه گذاری خصوصی داخلی وخارجی درسال ۱۹۶۶م انفاذ یافت . آنوقت دولت به مشوره کارشناسان خارجی سیاست اقتصادی مختلط را اعلان کرد وتوانست با استفاده از تجارب پلانهای انکشافی اول ودوم به عوض تقویت سکتور دولتی ، درپی تشویق وانکشاف سکتور خصوصی افتاد . پروژه های کوچك ومتوسط خصوصی به کمك سرمایه های خصوصی داخلی وخارجی ایجاد گردید اما متاسفانه متصدیان داخلی وسرمایه گذاریهای بیشتر خارجي جلب نگردید ارقام گواه است که در آغاز دههٔ هفتاد مجموعاً هفتصدوپنجاه وپنج میلیون افغانی در عرصه های مختلف ، توسط خارجی ها سرمایه گذاری شده بود که به مقایسهء ، کشورهای همسایه افغانستان ، ایران وپاکستان خیلی ناچیز بود ، تجربهء پلان سوم انکشافی نشان میدهد که رشد اقتصادی خیلی کاهش یافت وسکتور خصوصی نتوانست رشد لازم اقتصادی را به بار آورد . به امید سرمایه گذاریهای خصوصی پلان پنجساله انکشافی سوم تطبیق نگردید وبحران اقتصادی واجتماعی شدت یافت . باوجود آن که در پلان انکشافی چهارم بار دگر توجه به سکتور دولتی شد ولی بالاثر کودتای نظامی سردار محمد داود این پلان تطبیق‌شده نتوانست در سال ۱۹۷۳ م که نظام جمهوری جای سلطنت

را گرفت باپیروی از اقتصاد راهنمایی شده تغییرات قابل توجه با رعایت ارجحیت سکتور دولتی اقتصاد ملـــی بـــه وجود آمد . در آغاز نظّم جمهوری قانون جدید سرمایه گذاریهای خصوصی داخلی وخارجی نافذگردید هدف ایـن را قانون تشویق حمایت ، رهبری وکنترول سرمایه گذاریهای خصوصی تشکیل میداد . پروژه هایی که در چوکـات این قانون فعالیت میداشتند برای چهارسال درکابل وشش سال در ولایات از تسهیلات مالیاتی وگمرکی برخوردار بودند واموال سرمایه یی از محصول معاف بود. در سال ۱۹۷۵ مقررهء خریداری اجناس انفاذ یافت؛ در مادهء ٦ چنین حکم شده بود که هیچ اداره‌ء دولتی وتصدی دولتی نمیتواند جنسی راکه در دایره یاتصدی دگر برای فـروش واگذاری موجود باشد از هیچ منبع دگر خریداری نماید . به اساس این مقرره ارگانهای دولتی نمتیوانستند امـــوال مورد نیاز شان را از سکتور خصوصی خریداری نمایند بااین عمل تبعیض سکتور دولتی رقیبی نداشـــت وزمینـــهء انکشاف سکتور خصوصی عملاً فراهم نشده بود. به تعقیب آن قانون مالیه مواد استهلاکی که به نام " قانون ســه روزه " معروف است ضربه یی به سکتور خصوصی وارد کرد . باکودتای هفت ثور باوجود آن کـــه در خطـــوط اساسی وظایف انقلابی وفرامین هشت گانه به اشتراك همه مردم به شمول متشبثین خصوصی وسرمایه داران ملـــی در اعمار جامعه شگوفان وسعادتمند اشاره میشد اما در عمل کمتر به فعالیت تشبثات خصوصی میدان داده شد .

سرمایه گذاران درسه سال اول این دوران با درنظر داشت تشویش وتردد از جریانات سیاسی ، درخواســـت احداث پروژه ها رابه مراجع مربوطه ارائه میکردند . اما در تاسیس آن اقدام سریع به عمل نیاوردند .

چنانچه در طی سه سال اول نظام چپی ازجمله یکصد وسیزده پروژه فقط چهل وشش آن به فعالیت آغاز کرد. اوسط سرمایه گذاران در این دوره بیش از پنج ملیون افغانی وتعدادکارگاران آن سی وپنج نفر محاسبه مي شـــود ، باو جودآن که در اصول اساسی رژیم چپی ملکیت خصوصی تضمین شده بود اما سرمایه گذاران خیلی محتاطانـــه گام میبرداشتند وانتظار تحولات جدیدی را میکشیدند.

در دورهء دوم دربین سالهای ۱۹۸۱- ۱۹۸٦ م با وجود آن که سه صد پروژه باسرمایهء هفت ملیارد افغانی منظور شده بود اما در عمل حرف یکصدوپنجاه پروژه باسرمایه خصوصی یك ملیارد افغانی تاسیس شد.

بعداز خروج قوای شوروی ازخاك افغانستان قانون جدید سرمایه گذاریهای خصوصی انفاذ یـــافت وســـرمایه گذاری خصوصی علاوه ازسکتور صنایع اجازهء فعالیت درسایر عرصه ها به شمول انـــرژی ، معـــادن، مخـــابرات راکسب کردند ،در طی سه سال سه صدوپنجاه ودو پروژه منظور شد که سرمایهء مجموعی آن به هفده میلیـــارد افغانی میرسید اما باآنهم یکصد وچهل پروژه باسرمایهٔ دوملیارد افغانی تاسیس یافت از جمله شرکت سهامی قـــو بـــا لایسنس امریکا، کمپلکس صنعتی آقچه (فابریکات روغن وصابون) به کمك سرمایه گذاران ترکیه ، وخدمـــات تخنیکی وترانسپورتی وحدت ، شرکت افغان کاریلا (تولیدات ادویه) با سرمایه مختلط افغان وهند، شرکت فـولاد سازی عمرزی (تولیدانواع مواد) وصنایع پشمی ایشان نیشنل (تولید انواع تارپشمي) قابل یاد آوری است. در آن وقت سرمایه گذاری خصوصی در عرصه های مختلف در داخل افغانستان رونق گرفته بود. در پاکستان ، تعداد زیادی موسسات غیر دولتی به کمك منابع خارجی اعم از ملل متحد ، موسسات خیریه بین المللـــی وکشـــورهای خارجی به فعالیت آغازکردند که در نقاط مختلف کشورتاحال فعالیت دارند .

دربخش سکتور خصوصی باید یادآور شدباوجود آن که اکثریت فابریکه ها وشرکتهای خصوصی در دوران حکومات چپیها و همچنان دردوران جنگ های هشت سال اخیر تخریب شده ،سرمایه گذاران وتاجران صدمهء شدید مالی وجانی واقتصادی دیده اند اما بازهم در شرایط کنونی سکتور خصوصی در همه عرصه ها فعال میباشد البته بیشترین مفاد را تاجران به دست می آورند . اصلاً منبع سرمایهء صنعتی افغانستان ، تجارت بوده همین که درساحه صنعتی مشکلات خلق شد صنعتگران بار دگر به ساحهء تجارت روآورند ویك مدت زمان ضرورت است که آنها در تشبثات صنعتی علاقه بگیرند وطورمطمئن سرمایه گذاری نمایند.

نظام اقتصادی افغانستان فردا :

باآنچه دربالا تذکر رفت باید از جریانات اقتصادی یکصد سال گذشته ، درس عبرت گرفت، باید کوشش به عمل آید که گرایشات انحصاری وتك سکتوری جلوگیری به عمل آید . حکومت آیندهء افغانستان باید از کلیه اشکال وانواع وسیستمهای اقتصادی کشور اعم از دولتی ،خصوصی ، مختلط ، سهامی ، اقتصادکوچیگری به نفع اقتصاد ملی استفادهٔ موثر به عمل آید بادر نظر داشت وضع کشور وخواست جامعهٔ جهانی ، سرمایه گذاری های خصوصی خارجی ، مستقیم وکمك های مالی دولتی ، موسسات بین المللی مال وبانکهای خارجی راجلب وتشویق نماید.

بنابرجریانات سیاسی وارائه جنگهای بیست ساله تعداد زیادی از سرمایه داران وتاجران افغانی ، کشورراترك کرده اند وسرمایه های شان را درکشورهای مختلف به کار انداخته اند باید به سرمایه داران وتاجران افغانی که در خارج کشور به سرمیبرند ضمانتهای مطمئن داده شودوعلاوتاً متخصصین وماهران افغانی را بدون تبعیض دعوت نمایند که در عرصه های مختلف در احیای مجدد وطن شان صادقانه کارنمایند . دولت آینده افغانستان باید برسیستم پلان گذاری که نواقص زیادی دارد ، تجدیدنظرنماید ، سیسم پلان گذاری اقتصادی ، منطقه یی وموسسات طوری بازسازی شود که موثریت وهطلوبیت بیشعر به بار آورند . افراد باتجربه ، لایق ، صادق ودلسوز در امور اقتصادی واجتماعی مصروف ساخته شوند واز انواع بیروکراسی ، فساد ، وبیماریهای منطقه یی ، محلی ، قومی وزبانی جلوگیری به عمل آید . همه تلاشها برای وحدت ملی ، تمامیت ارضی ، استقلال ورفاه مردم افغانستان که سالها رنج دیده اند ، صورت بگیرد .

برای تشویق ، انکشاف وجلب سرمایه گذاری های خصوصی داخلی وخارجی پیشنهاد شود که : دولت نباید سخت گیر یی جاباشد ، باید صادقانه عمل نماید موانع ومشکلات ایجادنکند به مولدین ومتشبثین ارج بگذارد وسکتور دولتی به حیث همکار قابل اعتماد سکتور خصوصی عمل نماید.

اسناد تقنینی کشور مطابق شرایط جدید کشور تجدید نظر شود وقوانین ومقررات که آنقدر موثریت ندارند لغوشوند. به منظور تنظیم بهتروهماهنگی فیصله های خصوصی ادارهء تشویق وانکشاف سرمایه گذاری واحد اداری مستقل وبا اعتبار عرض وجود کند . شورای مشورتی اقتصادی باید از حالت شکلی فعلی بیرون رفته ، به یك ارگانی که تفاهم میان سکتور دولتی خصوصی به وجود آورد،مبدل شود .

بانکهای اختصاصی صنعتی ، زراعتی ، رهنی وتعمیراتی وانکشاف صادرات که موقف انحصاری دارند باسرمایه های مختلط ویاسهامی تحت مطالعه قرار بگیرد.

سکتور خصوصی به تحلیل وارزیابی دقیق جنبه های اقتصادی وتخنیکی پروژه ها نیاز دارد. باید موسسات آزاد ومستقل که بتواند سکتور خصوصی را در تحلیل های اقتصادی وتخنیکی وامور محاسبه وحسابداری کمك برساند ایجاد شود یکی از مشکلات جدی سرمایه گذاران خصوصی تهیهء وسایل تجهیز ومواد خام ووسایل ایجاد شود تا ضروریات رشته های مختلف این بخش راتهیه وتورید نماید در سیاستهای مالیاتی وبانکی دولت تغییرات اساسی به وجود آید .

تطبیق هرگونه سیاست آیده آل اقتصادی وتعمیل گونهء آرمان های صادقانه زمانی عملی شده میتواند که عاملین سیاست های اقتصادی که میان سکتور خصوصی ومقامات دولتی قرار دارد در انکشاف وطن ورشد سکتور خصوصی صادقانه عمل نماید بنابرآن به تقرر وانتصاب افراد در همه سطوح که با بخش خصوصی سروکار دارد توجه خاصی مبذول گردد.

ارگانهای مختلف واختصاصی سازمان ملل متحد وموسسات مال بین المللی علاقمندی به انکشاف سکتور خصوصی دارند ،بنابرآن جلب همکاری های این موسسات درسکتور خصوصی نهایت با اهمیت تلقی میشود.

کاجها وسرزمین آهك

ویراستار : ضیااحمد صدیق افضلی ؛ صفحات :۱۲+ ۱۳۲= ۱٤٤؛ جای چاپ : پشاور ؛ سال چاپ : ۱۳۷۷ خورشیدی .

گزینهء داستانهای کوتاه نویسندگان مهاجر کشورمااست ، شامل ده داستان کوتاه ، درنخستین برگهای کتاب یادداشتی از ویراستاز شاغلی افضلی ومقدمه یی از نویسندهء دگر کشور ماشاغلی نویسا آمده است .

دافغانستان په ځینو سیمو کې دخلکوبشري حقوق

له کومه وخته چې دافغانستان زیاتره سیمې دتیروتوپکیانو له ولکې وتې دي اودطالبانو پــه ولکــه کې راغلې دي ، افغانستان ته تک هغه ستونزې او مشکلات نه لري ، لکه چې یې د ۱۳۷۱ ش کال لــه غوایي د ۱۳۷۵ ش کال تر تلې درلودل . دتوپکیانو ددوران دلارو حال هر چاته ښکاره دی ، فکرنــه کوم چې داسې افغان به وي چې یې دهغه دوران نادودې یا خپله په خپلو سترګو نه وي لیدلې اویــا یې له خپلو نورو هیوادوالو اوریدلې اویا په مطبوعاتو کې لوستې نه وي . اما اوس چې کــه دې ډیــره وه او لږ مبسودې جامې دې اغوستې وي ، چې ته پر طالبانو غرض ونه لری ، دوی یــې پرتانــه لــري ، نه درنه څوک دژبې ، قوم اوسیمې پوښتنه کوي اونه دې له جیبونو پیسې وباسي اونه دې هم غــوتې پلتې اوکه یې عامې پلتلې ، وبه یې پلتې خودچاله لوښیو کودیو سره غرض نه لري.

همداعلت دی چې زموږ ډیر هیواد وال له پیښور ، کوټې او دپاکستان له نــورو ښارونــو اویــا لــه اروپا او امریکا راغلي افغانان بې ویرې افغانستان ته ځي . زړه هم په وروستیو کلونو کې افغانســتان تــه ډیر ورځم چې کله مې په پیښور کې زړه تنګ شي ، نو افغانستان ته منډه کړم ،په رښتیا چــې دا وران هیواد اوس هم ډیر راکښون لري ؛ کندواله او جنګ ځپلې وجود یې اوس هم سړی خوشــحالولی شي.

دروژې په وروستیو ورځو کې مې وپتیله چې اختر بــه کلــي کــې تــیروم ، دروژې آخــره ورځ لــه پیښوره مخ په تورخم روان شوم . داختر ورځې اوله اخترہ وروسته ددلودمیاشتې څو ورځې مې هــم په لغمان ، جلال آباد اونورو شاوخوا سیمو کې تیرې کړې.

دافغانستان ددریو شرقي ولایتونو (لغمان ،ننګرهار ، اوکونړ) دوضعې په باب مې له خلکو پوښتنــې وکړې او هم مې خپله دهیواد شرقي سیمو بیلابیلې برخې ولیدلې . له خپلولیدنو کتنواواوریدنو مــې دالاندې ګزارش برابر کړی دی ، ګوندې وې چې څوک ولولي.

۱- سړ کال د جلال آباد په ښار او دلغمان په مرکز کې تر پروسړکال همداشپو ورځو دخلکو ګڼه ګوڼه زیاته وه . ددې ګڼې ګوڼې په باب زما خپله رایه داوه ، چې ښایې له ګاونډیو هیوادونو نه ددې سیمو اوسیدونکي بیرته خپلو کلیو او سیمو ته راستانه شوي وي ، خوله پوښتنو راته ښکاره شوه ، چې په ټول ۱۳۷۷ هـ ش کال کې ډیر لږ خلک دې سیمو ته راستانه شوی دي اوددې شرقي سیمو په ښارونو کې دموجودې ګڼه ګوڼې علتونه دادي :

(الف) دافغانستان ددریو شرقي ولایتونو : ننګرهار ، لغمان ، کونړونو ډیر خلک په پیښور او دپاکستان په نورو سیمو کې کار وبار کوي او داختر دتیرولو لپاره خپلو سیمونه راغلي دي ، چې کله اختر تیر شي بیرته دکار وبار سیمونه ورځي .

(ب) دکابل او شاوخوا لنډو ولایتونو خلک دیخنی موسم په جلال اباد او دلغمان په خینوسیمو کې تیروي ؛ دکابل اوشاوخواسیمونه راغلیو کورنیو هم ددې سیمو دنفوسو په زیاتو الی کې وګډه در اودې ده . دلته دیوې بلې خبرې یادونه ضروري ده ، پروسړکال چې ګوچنی اختر کې دې سیمونه راغلي وم ، په جلال آباداو لغمان کې به مې په هرکلی او قصبه کې داخبره دخلکو له خولو اورېدله ، چې له اختره وروسته له دې کلی دومره کورنی اوخوانان پاکستان او ایران ته روان دي . اما دخوښی خبره داوه ، چې سړکال مې داخبره دومره واته ورید.

(۲) په شرقي ولایاتو کې دخلکو له خوا دبیاجوړونې او آبادیو په اړه رغنده کارونه زما ترسترګو نشول . دجلا آباد په ښار او خینو نورو کوچنیو ښارونو کې خینوکسانوخال خال ، کورونه او دکانونه آبادکړی دي، خوډیر او محسوس نه دي . له ودانیو سره دخلکو د نه علاقی علتونه دادي چې په افغانستان کې دپاتې خلکو اکثریت دناوړه اقتصادي وضعې اودکار وبار دنه موجودیت له امله دخپلو ګیډومړولوته حیران دي ، نو ودانې به په څه شی جوړې کړي . ددې سیمو هغه خلک چې پیسې لري زیاتره په پیښور کې کار وبار کوي ، به افغانستان کې دنه خپله سرمایه په کارنه اچوي . ماتا دا چې دطالبانو له امنیت سره سره دافغانستان دننه کار وبارته زړه نه ښه کوي او پر وضع ناباوري دي.

یوبل چابیا په دې اړه راته وویل چې دافغانستان زیاتره تاجران په زیاته دشرقي ولایاتوتاجران دپیښور په کارخانو بازار کې لوټې لوټې تجارتخانې لري . خارجي تجارتونه زیاتره دافغانستان پر اسنادو کوي ، اما مالونه یې له تورخمه بیرته دکارخانو بازار ته انتقالیږي او له تجارته یې دافغانستان خلکو ته ډیره فایده نه رسي . ددې سیمو خلکو دتجارانو په باب داخبره هم کوله چې دوی په پیښور اودسرحد په تورو سیمو کې جایدادونه اخیستي ، کورونه یې جوړ کړي ، هلته موټرې او دکانونه لري . دوی چې ترکومه وخته دافغانستان پر تجارتی اسنادو چلیدای شي استفاده کړې کوي خو داکثرو افغانستان ته دبیرته راتګ خیال نشته.

له شخصي ودانیو سربیره عام المنفعه کارونه هم په دې سیمو کې سوکه څه چې حتی په نشت شماردي ، داخکه چې بین المللي غیر دولتی موسسې دطالبانو دسختچارېو له امله له خینو خاصو ساحونه پرته رغنده کارونه نه کوي او افغانی غیر دولتی موسسی خینې په بودجه یې ستونزو اخته

دي اوخينې چې بودجه لري ، ترنيمايي زياتې پـه جيبـو کې اچـوي، دپـاتې پيسـو يـوه برخـه پـه معاشونو، تک راتک او نور لګښتونو خرڅې شي او په غوايي کې غدود په پروژو مصرفوي.

دملګروملتو دبيلابيلو موسسو کارونه هم د ۱۳۷۷ ش کال له زمري مباشتې وروسته غرنـد شـول او دوړي دمياشتې پيښو دملګرو ملتونو تعميري کارونه خو لاپريږده چې حتي دافغانستان دخلکـو لپـاره بشري مرستې هم له ستونزو سره مخامخ کړې . دهيواد دخينو نوروښارونو سره يو ځای دجلال آبـاد په ښار کې په ارزانه بيه دوچې دودی دويش پروژه هم وتړله شوه . داپروژه ديوې مودې لپاره تړلـې وه او تړلو يې دجلال آباد دښاريانو پر اقتصاد مستقيمې اغـيزې درلـودې . پـه وروسـتيو مياشـتو کې داپروژه بيا بيرته فعاله شوه . داپروژه دجلال آباد دښار زرګونو بيوزلو کورنيو ته دودی تهيـه کـوي . که څه هم دجلال آباد ښاريان وايي چې خينو کورنيو دوه حتي درې کوپونه اخيستي دي اودغسـې خينو داسې کورنيو ته هم کـوپونونـه ورکـړل شـوي دي ، چـې پـه وس کـې ښې دي او با لمقـابل حاجتمنې ، بې واسطې په زرګونو کورنۍ له دې مرستې برخمنې نـه دي . ماتـه خينـو کسـانو وويـل چې خينې کسان په واسطو وسيلو ددوديز کوپونونه ترلاسه کـوي او بيـا پـه سـلګونو زرو افغـانيو پـه اروخلکو پلوري .د دې پروژې له نانوايانوسربيره - په دې کارکې - دخيلې غير دولتـي موسسـې هـم وهنې کوي . له دغو ټولو نواقصواو نيمګړتياوو سره سره ددې پروژې له برکته په جلال ابـادکې پـاتې دي ، کنه دجلال آباد ډير ښاريان به له مجبوريته له دې ښاره وتې وای.

۳- دافغانستان دشرقي ولايتونو خيني لوی بازارونه او بازارګې له غلو ،دانو ، ميوو، بيلابيلـو تـازه سبو اودخلکو ارتياوړ موادو ډک وو. دننګرهار او لغمان له سيمو تازه سـابه، لکـه : ګلپـي ، نـوش پيـاز اوپالک او ورسره تروه نارنج په لاريو لاريو کابل ته روان وو . په دغو ولاياتوکې دداخلـي او خـارجي خيزونو ، ميوو ، سبو او دخلکو له نورو ارتياوړ موادو بې دپاکستان له ټولو ښارونـو ټيـټې وې ، خوکـه سړی يې په افغانستان کې دخلکو دسړي سرعايد او دپيسو دپيداکولوڅرايعو ته پاملرنه وګوري نوورتـه ښکاري چې ددې بازارونو بې ډيرې لوړې دي . ځکـه کاروبـار نشـته ، ددولـت عسـکري او ملکـي مامورين ، ښوونکـي او اجـيران – پرتـه لـه طالبـانو- اول خوديـرې لـږ تنخـواوې لـري بلـه داچـې داتنخواوې هم پر وخت نـه وررسيږي ، دااو خينـي نـور عوامـل چـې سړی پـه پـام کې ونيسـي دافغانستان دننه دپيسو پيداکول دعامو خلکو لپاره ګران دي.

دهيواددشرقي سيمو په اکثرو بازارګيو او ښارونو کې دتير کال ددلو دمياشتې په پرتله دخوراکي موادو اوارتيا وړ خيزونونرخونه لس پنځلس فيصده جګ وو . مايې دعلت پوښتنه وکړه ، خلکـو راتـه وويل چې دلته دنرخونو لوړوالي او ټيټوالي دافغانيو او کالدارو په تناسب اړه لري . که افغاني لـږښې شوې نو نرخونه ورسره ښه کيږي او که افغاني دکالدارو اونورو خارجي اسعارو په وړاندې نـوره هـم ټيټه شي نو متناسب ورسره په بازارونو کې نرخونه هم جګ شي . داچې دتيرکال په پرتله سـړ کـال نرخونه لوړ دي ، علت دادی چې افغاني خپل ارزښت له لاسه ورکړی دی.

دجلال آباد دښار دصرافي بازار صرافانو او دلغمان دمرکز صرافانو راته وويل چې په وروستيو مياشتو کې قوماندان مسعود ته روسانو په ملياردونو افغاني چاب کړې او دا افغاني دهمدې دريو شرقي ولاياتو بازارونو ته راننوتې اوله ې خايه پښورته لاړې.

بازار ته ددغو نويو پيسو راتګ هم دافغانيو پيسو بيه دکالدارې په وړاندې راتيټه کړه.

اوس هم دشرقي ولاياتو په ټولو سيمو کې غټې معاملې ، لکه دزمکو ، کورونو دکانونو او باغ باغچو اوموټروخرخلاو ورسره دعمده مالونو راکړه ورکړه ټول په کالدارو کيږي او حتي دزمکو، کورونو اودکانونو ګروي هم پرکالدارو کيږي . ګندونکي (درزيان) خپله اجوره په کالدارو غواړي . دننګرهار دشينوارو سيمو اوله نرنګونو بر دکونړپه خينو خايو کې کالداري باب دی افغاني پکې نه چليږي .

۴- دلغمان په مرکز ، دکونړ په مرکز او دننګرهار په مرکز جلال آباد کې دصنعتي لرګيو ډيرسترګوداموونه او ذخيرې دسړي نظر له ورايه خانته جلبوي ، هره ورځ له کونړه ، لغمان او ننګرهاره لاري لاري صنعتي لرګي مخ په کابل روان دي . دجلال آباد دښار په کوڅو کې چې سړي ګرځي ، نو حتماً به پرصنعتي لرګيو بار سترې لاري ويني ، چې کابل ته دتګ تياري نيسي . دجلال آباد دښار دصنعتي لرګيو په ګودامونو کې دلرګيو داسې خرې ولاړې وې چې سړي پاس ورته وګوري نو يې مبالغې چې خولې ورته له سره لويږي.

دلرګيو دغه ګودامونه او چلندچې سړي ويني ، نوپدې باوري کيږي چې ددغو دريو ولاياتو غرني خلک د ځنګلونو وهلوته هم لکه پخوا اړم دي که څه هم دروان ۱۳۷۷ ش کال په اوايلو کې ملامحمد عمر يو فرمان صادر کړی و اودايې ويلي وو ، چې ځنګلونه دې نور نه وهل کيږي . اما دلرګيو داذخاير او وړل راوړل په دې دلالت کوي چې دملاصاحب فرمان ته چاتوجه نه ده کړې.

دننګرهار له ځنګلوسره په همدې ورځوکې يوه بله لوبه داشوې وه چې دروژې په لسمه دهسکې مينې له ولسوالی نه خينې خلک ځنګلونوته تللی دی او دسکرو دجوړلو لپاره يې اورونه بل کړي دي او دسکروله جوړولو وروسته بيرته خپلو کليو ته راغلي دي . خو اور يې ښه نه دی مړکړی او څه سکروتې تړې پاتې دي او دهمدې اورله امله ځنګله اور اخيستی دی . راويانو راته وويل چې پنځلس ورځې اوشپې پرځنګله اور بل و . په دې پنځلسو شپو کې دځنګله ډيره ستره برخه وسوځيده او اورخپله مړشو.

کله چې اور مړ شو دهسکې مينې ولسوال درې سوه کچرې او خره ورپسې واستول اودرې سوه باره سکاره يې ترې راوړل.

دځنګلونو دبيا احيا لپاره کارنه کيږي ، دځنګلونو ځارنه نشته او خلک پدې نه پوهيږي چې دځنګلونو له منځه تګ سره څه ډول مصايب مله دي.

(۵) په شرقي ولاياتو کې له پخوانه يوازې دجلال آباد ښار څه دولتي او څه خصوصي صنعتي تاسيسات درلودل خو دوروستيو کلونو پښو کې دجلال آباد دښار خيني دولتي او خصوصي صنعتي

تاسیسات له منځه ولاړل مګر له دې سره اوس هم ځینې خصوصي صنعتي تاسیسات پکې شته . خپل تولیدات لري ، لکه دخپلکو، غیر الکولي مشروباتو ، صابونو جوړولو او هم د دارو جوړولو او ځینې نورې وړې غټې فابریکې ، چې تولیدات یې په دریو شرقي ولایاتو کې توزیع کیږي اوکابل ته هم وړل کیږي .

دافغانستان درې واړه شرقي ولایات دصنعتي تاسیساتو دجوړیدو ډیرې ښې زمینې لري ، دشکرې،کاغذ ، غوړیو ، داروګانو ، حجاري او نجاري ، دتوکرانو ، دباغي او چرمګرۍ لویې وړې فابریکې پکې جوړیدای شي . ددغسې فابریکو لپاره خام مواد په همدې دریو ولایاتو لاس ته راځي.

که دوج کوټ ددیرو سکروکان به فني ډول استخراج شي نوبه دانرژي دتولیدله دې وسیلې ډیر ګار واخیستل شي . داډول کارونه هغه وخت کیدای شي چې په افغانستان کې دننه یو ملي حکومت جوړشي . په دولتي سطح دې خواته توجه وکړي او یا ددې سیمو هغه سوداګر او سرمایه داران چې اوس په پاکستان کې دي خدای (ج) مهربان کړي او راشي په خپل وطن کې سرمایه ګذاری وکړي او دشرقي سیمو په صنعتي کیدوکې برخه واخلي.

٦- په شرقي ولایاتو کې دتیروګلوئو پرتله سړ کال کوکنار ډیر کرل شوي وو . په تیره په لغمان کې چې پخوا دکوکنارو کر رواج نه درلود ، سړ کال په دې ولایت کې هم ډیرو خلکو په خپلو زمکو کې کوکنار کرلی وو. اما ولیدل شول چې په همدې وروستیو ورځو کې طالب چارواکو په شینوارو او دننګرهار په ځینو نورو سیمو کې دهیروینو جوړولو فابریکې خرابې کړې . خود طالبانو مخالفینو په جلال آباد کې ویل چې دطالبانو داکار محض سرسري او دعامه ذهنیتونو دګرځولو لپاره کړی دی او بالمقابل یې په خوګیانوکې دا کارخانې پرېښې دي .

٧- په دریو واړو شرقي ولایتونو کې هغه ښوونځي نسبي فعال دي ، چې دخارجي موسسو له خواورسره مرسته کیږي په دغو ولایاتو کې دطالبي اداري له خوا هم ځینې مکاتب فعال ساتل شوي دي ، خو ښوونکیو ته تنخوا په خپل وخت نه ورکول کیږي ، نو ځکه یې دلوستونو خوند هم نشته.

په لغمان اوننګرهار کې ځینو ښوونکیو راته وویل : موږ چې دوطن ځوان نسل روزو موږ ته خپل داناخیز معاش نه راکوي ، خو خپلو طالبانو ته په کالدارو معاشونه او دخرڅ خوراک او جاموپسې لاسرباري ورکوي . په درې واړو شرقي ولایاتو کې دمدرسو بازاربنه تود دی . په دیو واړو شرقي ولایتو کې تر دووسوو زیاتې وړې و غټې مدرسې شته . دامدرسې دبیلا بیلو عربي موسساتو او څه هم دطالبانو دادارې له خوا تمویلیږي جاراته وویل چې یوازې دجلال آباد په ښار کې ترپنځه شپیتو زیاتې مدرسې فعالې دي .

٨- دطالبانو ترولکې لاندې سیمو له امنیته چاشکایت نه درلود ، خو دجلال آباد دښار او دسره رود دځینو کلیو خلکو له بې امنیتي شکایت درلود . دځوکورونو دغلا او دقتلونو خبرې مې هم

واوریدې ، ځینو کلیوالو او ښاریانو راته وویل چې موږ هر شپه پیرې کوو ځینو ښاریانو بـه ویـل چـې طالبان تل پرخپل امنیت وپاړي اوکه ددوی دغه راوستی امنیت هم ګډوډ شي ،نوبه بیـا دوی هیـڅ دست اوردونه لري.

۹- دطالبانو اداري پرخلکـو ډول ډول مـالیې او ټکسـونه وضـع کـړي وو ، پـه درې واړو شـرقي ولایاتو کې طالبانو په هر جریب زمکه پنځوس زره افغانی مالیه وضع کـړې ده . بزګرانـو او زمکوالـو ویل چې دطالبانو اداره له موږه دغلو دراټولولو پروخت عشـر هـم اخلـي او اوس یـې دادی پرمـوږ مالیه هم حواله کړې ده .

ځینو خلکو به ویل چې دې اداري موږ ته څه راکړي دي ، چې اوس په بیلابیلو نومونو له مـوږه مالیې اوټکسونه اخلي

پر موټروانانو ، ګاډیوانانو ، دکاندارانو او لویو وړو تاجرانو او نورو کسبه کارو په بیلا بیلـو نومونـو ټکسونه او مالیې وضع شوي دي.

خلک له دې ډول برخوردونو او ځینو نورو سختچاریو ډیر په تنګ دي ، ماپه دغو سیمو کـې پـه لسهاوو ځایه له طالبانو نه شکایتونه اوریدلي دي ، خـوچـې ورتـه وویـل شـي کـه طالبـان نـه وي ، پخواني تنظیمیان به بیرته راځي ، ددې خبرې په مقابل کې دهرچاله خولو اوریدل کیږي چـې لـه هغوی خو دوی په مراتبو ښه دي . ملا داچې له طالبانو له نارضایتی سره سره هیوادوال بیـا دهغـو تنظیمیانو دوباره راتګ ته آماده نه دي او هماغسې ترې بیزار دي .

۱۰- دروژې اخرو او داختر تر لومړیو دوو ورځو پورې ددغو دریو شـرقي ولایـاتو خلـک دبـاران دنه اوریدلو له امله په ډیر تشویش اخته و ، په غرونو کې دواورو ذخـیرې نـه وې او کـه یونیـم ځای وې دتیروکلونو په پرتله ډیرې لږې وې.

بزګرانو به ویل چې که باران ونه شي ، دمنی په فصل کې شولې خو لا پریږده چې حتـی جـوار به هم ونه شي.

اما داختر په دریمه شپه دشرقي ولایاتو په ټولو برخو کې وریا شروع شوه ، په سمه بارانونه او پـه غرو او غرنیو سیمو واورې واوریدل او بیا پرله پسې وریا روانـه وه ، غرونـه ښه لـه واورو ډک شـول او دوچکالی خطر رفع شو .

۱۱- په درې واړو شرقي ولایاتو کې په سلګونو کورنۍ کوچیان راغلـي وو. ددې سـیمو ډاګونـه یې له رمو او ګلو ډک وو . له وریښمین تنګې چې دلغمان حدود شـروع کیـږي ، ددرونـتې تـر تونلـه پورې دکڅونو په سیمو کې شاوخوا سیموکې دغه رنګه دسرخکانو ، قرغیو او دلغمان دمرکز ، الینـګار او الیشنګ په درو کې ځای پرځای دکوچیانو کډې لیدل کیدې، په ننګرهار کې دجلال آباد تورخـم دلوی واټ دواړو خواووته په غرونو رغونو او دښتو بیدیاوو کې دکوچیانو مینې ترسترګو کیـدې او ان دتورخم ترسیمې پورې ټول ناوونه له کوچیانو ډک وو.

داکوچیان دمیزان په میاشت کې لـه کـابل - شـمالي سـیمو ، لـوګر او پـروان نـه راکوزیـږي او دشرقي ولایاتو بیلابیلو برخو کې اوسي او دحمل په میاشت بیرته باریږي او سرو سیموته ځي.

۱۲- دننګرهار اخبار او هم ننګرهار مجله دواړه دجلال آباد له ښاره خپریږي .پـه دې ورځوکـې طالبانو دکونړ په نامه دیوې بلې مجلې خپرول هم شروع کړی دي . دغسې په جلال ابـاد ، کونـړ او لغمان کې عامه کتابخانې شته او یا اوس جوړې شوې دي . امادتاریخي آبداتو دساتنې خوند نشته . په ننګرهار ، کونړ او لغمان کې ځیني نوي تاریخي ساحې هم کشف شوې دي چې پخـوا چانـه وې ښوولې . ما واوریدل چې ځیني کسان په دغو ځایونو کې په غلا ، غیر مسوولانه او غـیر فنـي کیندنـې کوي او لاس ته راغلي آثار خارجي بازارونو ته لیږدوي.

۱۳- دهیواد په دغو شرقي سیمو کې ځای پرځای کلنیکونه او لـوی روغتونونـه فعـال دي ، خـو مرستې ورسره دخارجي موسساتو له خواکیـږي . دارو درمـل اومعاشـونه ورتـه دا خـارجي موسسـې برابروي . درملتونونه او شخصي معاینه خانې په لویو او وړو بازارونو کې شـته . پـه جـلال آبـاد کـې دځینې خدماتو دکارکوونکیو دروزلو لپاره تدریسي پروګرامونه هم فعال دي .

مـاواوریدل چـې پـه درې واړو ولایـاتو کـې دمرسـتندویه موسسـو او روغتونونـو کـارکوونکي دافغانستان دخلکو لپاره راغلي دواوې بازار ته راباسي او پردکاندارانوپې پلوري .

ماواوریدل چې طالب چارواکي په دغسې غلاوو پسې دي ، میاشت کې یو ځل په هرښار او بـازار کې درملتونونه تفتیشوي ، جعلي ،تاریخ تیرې دواوې او له موسسونه غلا شوې دواوې ترې راوباسـي او متخلفینو ته جزاوې ورکوي.

۱۴- په درې واړه شرقي ولایاتو کې مې دخلکو له خولـو واوریـدل چـې چـارواکي اوس دپیسـو ټولولو په خوند پوه شوي دي او لګیا دي پیسې ټولوي ، هیڅ کاربې رشوته نه کیږي . رشوت دپخـوا په پرتله څوچنده زیات شوي دي .

۱۵- دهیواد شرقي سیمو کې تر څو شپو وروسته بیرته په داسې ورځ له جلال آبـاد نـه پیښور پـه نیت مخ په تورخم وخوځیدم ، چې دجلال آباد پرښار او دجلال آبـاد - تورخـم پـر واټ دشـرنګ باران وریده .

موږ چې له مزې تیر شو ، نودې خواته مولیدل چې لسګونو افغـان ماشـومان ولاړ وو ، دچـاپرشـا دړو رو غوټه ګی وه ، دچا په لاس کې ددریو ، څلور او یا پنځو لیترو تیلو پلاستیکي ګیلنه او له چاسـره بله سودا . خوداماشومان سرحدي پولیسو نه پرینبودل چې خپل هیواد خواتـه تـیر شـي ، زه ددوی نندارې ته ولاړ وم - چې یو لس دولس کلن ماشوم چې دمن یو نیم من اوړو غوټه یـې پرشـاوه ، لـه خپله ځایه وخوځید او غوښتل چې ځان مزې ته نږدې کړي ، اما څنګ ته ولاړ پولیس ، داسې غـوټه پرې وکړه - لکه خونخوار باز چې پرښایسته کوتره منګولې ښخې کړي - او په ختو کې یې راځمـلاوه نه یې مخ ته ورکتل نه یې څټ ته په لغتو پرې خوت ، پـه سـرک کـې ولاړ خلـک ټول دپولیـس پـه

نندارہ وو او لیدل مې چې خوارماشوم دپولیس تر لغتو لاندې څومره چیغې وهې او زاری ورته کوي .

دې پولیس لا ددې افغان کوچنی وهل نه وو تمام کړي ، چې په هابله خوا یو بل پولیس دیو بل افغان ماشوم له لاسه دتیلو ګیلنه وترورله او تیل یې ورتل کړل ، دتیلو له توییدو سره ماشوم په ژړا شو، له ژړا سره بل پولیس پرې را باندې کړی داسې وواهه چې جامې یې په ختو ککړې لمدې خیشتې شوې په همدې لارې دوه تنه صراف افغانان ناست وو ، هغوی راته وویل ، داکار یوازې نن نه دی شوی ، بلکه ددې خوارو ماشومانو هر ورځ همدا حال وي او پولیس وهي تکوي.

دنی کوڅه

ویونکی : استاد محمد صدیق پسرلی ؛ مخونه : ۹+۴۰۱ = ۴۱۰ ؛ دچاپ ځای : دانش کتاب پلورنځی ، پېښور ؛ خپروونکی : دناهید دکتاب خپرولو موسسه ؛ دچاپ کال : ۱۳۷۸ ش .

دپښتو دنومیالی لیکوال او شاعر استاد محمد صدیق پسرلی درنګینو غزلومجموعه ده . داغزلې دپښتو په اوسنیو غزلوکې کمنظیرو غزلو څخه ګڼل کیږی .

پوهنمل عبدالغفار صفا

نیم نگاهی برمیراثها ویادگارهای تاریخی وفرهنگی بدخشان

این نبشته برگرفته از مجموعهء یادداشتها ، خاطرات وچشمدید های نویسنده در بارهء تـــاریخ ، جغرافیـــا ، فرهنگ ومردم شناسی بدخشان است که قرار است در آینده به گونه مجموعهء کاملتر نشر گردد. آنچه که این جا در بارهء میراثهاویادگارهای تاریخی وفرهنگی بدخشان بحث شده ، قطعا ویژه گیتحقیق راندارد ، بل ثبت آگاهـــی هاومعلوماتیست که دریك سفربسیار کوتاه مدت (بهار سال ۱۳۷۷) فراهم شد و مستلزم تدقیق وتحقیق اکادمیك میباشد ؛ بیشتر در بارهء آن محلاتی است که تاکنون روی کار نشده به همین دلیل از توضیحات در بارهء " چنـــار گنجشکان" که از زمرهء نخستین کانون های زیست اولیهء انسانهادر افغانستان است ، احتراز به عمل آمده ، هـــم چنان دربارهء " با با درویش " که مستشرق امریکایی ، لوپی دوپری روی آن تحقیقاتی انجام داده است .

به باورنگارنده در وضعیت کنونی دومساله از الویت برخوردار است ، یکی جلوگیری از انهدام وغارت بیشـتر این میراثها که یادر اثر بی توجهی ویاهم در اثر کاوشهای غیر فنی وخودسرانه خطر نابودی آنها وجـــود دارد ؛ دوم ثبت روایات وافسانه های عامیانه پیرامون این یادگار هاست که احتمال آن وجود دارد این افسانه ها باگذشـــت روزگار تحریف ، مخدوش ویا هم به بوتهء فراموشی سپرده شود . اگر این نظریهء دانشمندان که باور دارند نخستین

کانونهای اولیهء زیست افغانستان درسه یا چهار حوزهء آبی تشکل یافته درست باشد سرزمین بدخشان باداشتن نزدیکترین فاصله با حوزهء آن و شرایط خاص جغرافیایی برای تشکل همچو کانونی مساعد بوده است چنان که موجودیت " چنار گنجشکان " گواه این مدعاست ، اگر این سرزمین خود مؤجد تمدنی نبوده ، در بحبوحهء شکوهنده گی تمدن های آسیایی شرایط وصل آنها را فراهم آورده که موجودیت آثار وبقایا ونشانه های راه ابریشم گواه براین مدعاست . از جانبی بدخشان باداشتن مناظر زیبا واعجاب برانگیز طبیعی و گذر گاههای محیر العقول چون حوض و دشت شیوه و جمل جس ها وآتنگ ها (گذرگاههای منسوب به ناصر خسرو) در آینده دارای اهمیت بزرگ تورستیك برای کشورماست .

اهمیت آثار باستانی درکشم وحفریات غیرفنی:

وادی سرسبز وفراخ کشم از لحاظ داشتن اراضی زراعتی وآب وهوای مساعد ، متعدد مناطق باستانی وهم جوار بودن باحوزهء " چنار گنجشکان " درمیان سایر ولسوالی های بدخشان دارای اهمیت خاصی است . ضمن بازدید از جاهای دیدنی این شهر زیبا که دریای کشم آنرا به دوحصه تقسیم نموده ، گذرمان افتاد به گور های کنده شده در انتهای دهکدهء فراجغانیها که به نام " قوتنك" یادمیشود ودر دامنهء تپهء سرخ به فاصلهء سه یا چهار کیلومتری شرق مشهد یا شهر جدید کشم موقعیت دارد . یکی از باشنده گان قریه حکایت کرد که درسال گذشته یعنی ۱۳۷٦ شخصی به نام محمد انور در همین نقطه مصروف گل کنی بود که یکی از این گورها برخورد، علاوه براسکلیت انسان درتمام گور ها مقدار جواهرات ، ظروف ووسایل یافت شده ، آنچه از اولین گور به دست آمده طبق گزارش ومعلومات خود محمد انور عبارتند از : یکصد وهفتاد مهره ، یك حلقه دستبند ، یك حلقه پابند، کوزهء سفالی ، یك جوره گوشوارهء طلایی ویك قبضه کارد .از سایر قبرها نیز کم وبیش از همین اشیاء دریافت شده . در حدود بیست گورطور غیر فنی وخود سرانه توسط اهالی قریه حفریات شده ، برخی ازگورها دوطبقه یی بوده اند . طبق گزارش اهالی مسکوکات یونانی نیز درمیان اشیای یافت شده وجود داشته که احتمال آن خیلی کم است . بسیاری از این اشیاء مخصوصاً زیورات طلایی به پاکستان انتقال داده شده است . در آن روزها حفریات جریان نداشت ، ازوضعیت قبرها نیز آشکارمیگردید که از دیر زمانی کنده کاری صورت نگرفته . قوماندان امنیهء ولسوالی کشم که خوداز اهالی قریهء فراجغانیهااست اظهار داشت که پس از این به کاوشهای خودسرانه اجازه نخواهد داد "والله وعلم ..." درعقب تپهء سرخ به طرف شرق دهکدهء وخشی موقعیت دارد که براساس گزارشهای اهالی محل در آن جانیز حفریات خودسرانه به عمل آمده ، علاوه برجواهرات ووسایل کار ، خشتهای پختهء مربع شکل به رنگ سفیدنیز از عمق زمین به دست آمده است .

هم چنان در قریهء تیشکان سال گذشته در اثر زمین لرزه یی که در آن ساحه به وقوع پیوست ازعمق زمین لوله های سفالی انتقال آب به دست آمده ،دلالت برموجودیت کانال های انتقال آب آشامیدنی مینماید .

یکی دگر از نقاط جالب باستانی درکشم " جرشابابا " در انتهای جنوبی این وادی است که در گذشته قبل از احداث راه جدید که این ولسوالی را از طریق چنارگنجشکان به تالقان وصل مینماید ، همان نقطه مدخل شهر بوده است . طوری که استاد سرور همایون شخصاً در آن جا تحقیق کرده اند ، جویی درزمان حکمداری یکتن از

افسران بابربه نام شابابا از انتهای جنوبی وادی به طرف شهر کشیده شده بود که تاهنوز نشانه های باقیست وبه نام " جرشابابا" شهرت دارد . دراین منطقه مخروبهء قلعه های کهنه نیز برفراز شماری از ارتفاعات دیده می شود.

دردهکدهء سبز بهار:

درفاصله بین قریهء آتین جلب ودامنه های غربی باریکراه قره کمر دهکدهء زیبایی در ساحل چپ دریای کوکچه موقعیت دارد که برفراز ودامنهء کوههای مشرف براین دهکده غلایم موجودیت دبگدان سنگی ، آونگ بزرگ سنگی وآسیاب دستی دیده میشود که استفاده از آن ها برای انسان هایی با ساختمان فزیکی کنونی ناممکن است . در رابطه به این آثاروبقایای افسانه ها یی که دربین مردم دهکده رایج است مبنی براین که : روزگاری خواهر عنق بن عاج مصری در همین دهکده زنده گی میکرد و تنها او قادر بود که از این وسایل استفاده کند . این افسانه هرچه باشد نشاندهندهء رابطهء دیرین فرهنگی میان تمدن وادی نیل با سرزمین ماست .

سنگ مهر:

در انتهای شمال غربی شهر فیض آباد تپهء درکنار چپ دریای کوکچه است که بر فراز آن خرابه های یک ساختمان کوچك به مشاهده میرسد که تانیمه های دوم قرن دوازده هجری خرقهء مبارك حضرت محمد (ص) در آن نگهداری میشد وپس از آن توسط شاه ولیخان وزیر احمد شاه بابا به قندهار انتقال داده شد.

بهارك تلاقیگاه سه تمدن آسیایی:

بهارك وادی سرسبز وخوش آب وهواییست که از طریق چهاردرهء زیبابامرکز بدخشان یعنی شهر فیض آباد درشمال غرب ولسوالی های جرم، کران ومنجان وزیباك درجنوب ، ولسوالیهای شکاشم وواخان وشغنان درشمال شرق وصل میگرددیا به عبارهء دگر نقطهء تقاطع این ولسوالیهاست .دره های زردیو وردوج از دره های زیبا و افسانویست ، دریای کوکچه از یکجاشدن دریای جرم ، زردیو و وردوج درهمین نقطه تشکیل میگردد که منظرهء زیبا را به وجود آورده .

تپهء سفید خاکی یا معبد بودایی لاجورد:

در مدخل تپهء زردیو تپهء بلندی موقعیت دارد که به نام " تپهء سفیدخاکی " معروف است . در آن آثار وبقایای یك معبد بودایی بسیار بزرگ دیده میشود . به اساس روایاتی که در بین مردم محل وجود دارد این معبد از سنگ لاجورد اعمار شده بود تیمور آنرا تخریب وتوسط فیل به سمرقند انتقال داده است .

این معبد مشرف برمیدان وسیعی است که شکل یك جمنازیوم ورزشی را دارد واکنون در آن مسابقات بزکشی صورت میگیرد . این تپه در زمان تسلط روسها موضع مهم نظامی بوده آثار کندن کاری در ساحهء معبد دیده میشود .

جوی خسرو ، قصر شیرین ودشت فرهاد یا دشت فراق :

به سمت شمالی تپهء سفید خاکی در امتداد راهی که به طرف زردیو میرود ، در دامنهء کوتل پیشروك بقایای نهری مشاهده میشود که به نام " جوی خسرو " یادمیگردد ، وقتی از ارتفاع تپه که در گذشته به نام "سرشهر" نیز

یاد میگردید، به طرف غرب یعنی انتهای شهر که به نام " پایان شهر" یادمیشده نظاره کنیم به فاصلهء حـــدود ده کیلومتر تپهء کوچکی به نظر میرسد که بر فراز آن اتاق خشتی قرار دارد وبه نام " قصرشیرین" یاد میـــگردد ودر عقب آن دشت وسیعی است که به نامهای " دشت فرهاد" ، " دشت فراق " و " دشت فراخ " شـهرت دارد . در رابطه به این محلات افسانه هایی در بین اهالی بمارك وجود دارد وآن افسانهء شیرن وفرهاد است . به عقیده ء مردم خسرو شاه ایرانی نژاد ، شیرین دوشیزهء ارمنی وفرهاد جوان چینایی است ، موجودیت این افسانه ونشـــانه هـــای موجود گواهی است بر این امرکه بمارك زمانی تلاقی گاه سه تمدن شکوهمندآسیایی بوده است .

در انتهای شمال بازار تپه یی موقعیت دارد به نام بیوکان یا بیوگان که در آن آثار مخروبه های قدیمـــی دیـــده میشود ، فعلاً قسمتی از آن به قبرستان مبدل شده است .

گفته میشود که در ارتفاعات کوههای شرقی بمارك آثار ونشانه های یك راه بزرگ کار وانرو وجـــود دارد ومردم عقیده دارند که یکی از شاخها های راه ابریشم از همین نقطه میگذشت .

جمل جس ها وآتنگ ها :

افغانستان که یك کشور کوهستانیست ارتباط میان مناطق و محلات آن از طریـــق راهـــهای دشـــوار گذار کوهستانی تامین میگردد که بسیاری از آنها در سطح کشور شهرت دارند ،چون کوتل شیبر ، کوتل حـاجی گك ، کوتل مرغ ، کوتل خاواك ، کوتل قره کمر ، کوتل سبزك ، کوتل آق رباط وصدها کوتل دگر که اکثر آنهـــا در فصل زمستان وموقع ریزش برف وباران ماههاقطع میگردند. باوصف آن مردم از تلاش برای تامین ارتباط وتبادلـهء اقتصادی مخصوصاً ازطریق راههای بزروباز نمی ایستند . اما این جمل جسها وآتنگ ها از نوع دگر است. شاید در سطح جهان از عجیب ترین وهیجان انگیزترین راههاباشد .

جمل جسها مجموعهء گذرگاههایست در منطقهء سدوتك که فاصلهء هژده ساعت راه پیاده روبین ولســوالیهای درواز وشغنان رابه ده دقیقه کاهش میدهد وآن به گونه یی که درچند نقطه ازیك کمرگاه بلند ترین قله که جـــایی برای نگهداشتن دست وپاوجود ندارد به فاصله های کمتر از پنجاه سانتی متر میخ های چوبی از چوب گز کوبیـده شده و روی آن نیزخمچه های باریك به هم بافت خورده ، به جزمردم محل هرکسی نمیتواند جرآت گذشـــتن از آن را بنماید ، آنها یی که جرآت میکنند با چشمان بسته خود را به رهنمای محلی میسپارند . در فاصلهء راه بین خاهان وچاه آب نیز از همینگونه جمل جسها وجود دارد که به نام " آتنکها" شهرت دارند . قرار معلوم حدود بیست وپنج سال پیش در آن تحکیماتی صورت گرفته است .

اساساً ساختمان این جمل جسها وآتنکها را مربوط به حکیم ناصر خسرو بلخی میدانند و این گذرگاهها به نام جمل جسهای ناصرخسرو نیز شهرت دارند . تلفظ وصورت اصلي کلمه قابل دقت است چه ممکن در اثر گذشـــت زمان به این صورت درآمده باشد زیرا معنی درستی از آن گرفته نمیشود .

چنار الله اکبر:

در داخل درهء جوی‌محل تاریخی وجود دارد که به نام " الله اکبر" مشهور است ، وآن صفه ایست در زیر چنار کهن سال . که به روایت مردم ، اهالی این دره مهمترین تصامیم شان را روی همین صفه اتخاذ میکرده اند . ایـــن تصامیم شامل طرح شورشها وقیام ها دربرابر خوانین وحکام ظالم منطقه بوده است.

مدافع قریهء زولزما :

در بیرون قریهء زولزمای ولسوالی راغ یك تخته سنگ بسیار لشم وبزرگ وجود دارد ، دربین این سنگ نقـش یك چوکی به نظرمیرسد که با ظرافت خاصی تراشیده شده در مقابل چوکی جای یك تیر کـــش وجـــود دارد ، چوکی به نحوی است که اگر کسی روی آن بنشیند از بیرون معلوم نمیگردد .میگویند این موضع مربوط به یکی از پهلوانان افسانوی است که در هنگام هجوم بیگانه گان از قریهء زولزما دفاع میکرد .

پښتانه

لیکوال : پوهاند دوکتور حبیب الله تړی؛ لـــه مقدمـو او فهرسـتونو سـره : ۳۲۴ مخونه ؛ خپرونکی : دپښتني فرهنګ دودې ټولنه (جرمنی) ؛ دچـــاپ ځای : دانـش کتابخانه ،پیښور ؛ دچاپ کال : ۱۹۹۹ م .

داکتاب اته فصله اویوه مقدمه لري .په دې کتاب دپښتنو پرنسب ، داوسیدو ځای،مهاجرتونه ، پښتو ژبې ، دافغانستان ، افغان اوپښتون پرنومونو داول لاس اسنادو پر اتکا خبرې شوې دي او په حقیقت کې داکتاب دپښتنو اجتماعی تاریخ او په خپله ساحه کې بې ساری نه لیدل کیږي .

دافغاني ټولنې معيوبين

هسې خو دنړۍ په هره برخه کې معيوبين شته او همداوجه ده چې پرمختللي هيوادونه له معيوبينو سره د هر اړخيزومرستو پراخه پروګرام لري . دنړۍ په ډيرو هيوادونو کې خيريه ټولنې او انجمنونه او دولتي پروګرامونه شته چې دمعيوبينو ارزيابي کوي او بيا دپرخپل وخت مرستې رسولو لپاره اقدامات کوي . دملګرو ملتو دسازمان په چوکاټ کې هم له معيوبينو سره دمرستې لپاره ځانګړی پروګرام شته او په بيلا بيلو هيوادونو کې ترمختلفو نومونو لاندې کارکوي .

افغان معيوبين چې دجنګ ددوران معيوبين يې زياته برخه تشکيلوي ، دزياتو ستونزو سره مخ دي او زياتو مرستو او پاملرنې ته اړ دي . دافغان معيوبينو هراړخيز پروګرام CDAP چې په منظمه او علمي توګه له معيوبينو سره دمرستې پروګرامونه پرمخ بيايي دنړيوالې تجربې پربنياد بنسټيز اقدامات کوي ، چې افغان معيوبين پرخان متکي شي او ځان دټولنې داوږو باراحساس نه کړي . تردغو پروګرامونو لاندې دروزنې دمرکزونو دشبکې پراختيا او دساحه يي کارمندانو روزنه زيات اغيزمنتوب لري . دا ډير دخوشحالۍ ځای دی چې ددغې پروژې په چوکاټ کې دنړيوالو توجه دافغاني ټولنې ډيرو مستحقو وګروته راجلب شوې ده ، ځکه چې له يوې خوا ددوو لسيزو جنګونوټول افغانان له زياتو ستونزو سره مخ کړي دي او اقتصادي امکانات دسالم ژوند دتيرولو لپاره له منځه تللي دي نوله بلې خوا دمعيوبينو يو داسې بې وزلې قشر منځته راوړی دی چې دهر چالومړی دمرستو او تعاون مستحق دی .

پخوا چې کوم افغان معيوبين دځينو طبعي پيښو په نتيجه کې په ټولنه کې وو اوياهم دزيږيدو له وخته معيوب وو اويا دنورو ناروغيو له امله معيوبيدل ، په هيواد کې دمنظم پروګرام دنه موجوديت له امله دنړيوالو له پام څخه ليرې وو او دولتونو هم دې مهم کارته خاصه توجه نه درلوده . هغه کورني معيوبين چې په کليو او باندو کې وو له لومړنيو او اساسي مرستو څخه محروم پاتې وو . ډيرې کورنۍ خو لاتراوسه هم پخپلومعيوبو اولادونو باندې شرميږي او هغوی له عامه انظار نه پټ ساتي او په دې ډول له معيوبينو سره ناهيلي او مايوسي دټول ژوند په دوران کې ملګرې وي . خوکه عامه شعور ددې مسالې په اړوند روښانه شی نو بياخو معيوبين دټولنې فعال او

خوشحاله غړي ګرځيدلای شي او دهغو تجربه دنورو نسلونو لپاره يوه پانګه ګرځي . هغه بنديزونه چې د ټولنيزرول دلوبو لپاره معيوبينو په وړاندې نشته دټولنيز پراخه فعاليت په نتيجه کې له منځه تللي شي . ټولنيز کارکوونکي دکليو اوباندو وګړو دې ته هڅولی شي چې هغوي معيوبين دډيرو ګټوروفعاليتونو لپاره چمتو کړي . دهغوي دمعيوبتياوو ارزيابي وکړي او له موجوده استعدادونو او صلاحيتونو څخه يې کارواخلي ، دنړۍ په مختلفو هيوادونو کې دمعيوبينو سره دهر اړخيز کار تجربې شته دهغو په تعميم او له محلي شرايطو سره دتطابق په ورکولو سره ډيرې په زړه پورې نتيجې ترلاسه کيدلی شي .

دافغانستان په کليو او باندو کې طبيعي او دجګ ډير داسې معيوبين شته چې دډيرو ساده وسايلو دنه موجوديت له کبله حتی دآزادې هوا او فضا څخه له خوند اخيستلونه محرومه دي . ډيرداسې معيوبين شته چې له هغوی دژوندانه صحي شرايط دنه مراعاتيدو له امله په ساري مزمنو ناروغيو اخته کيږي اوډير ژر مړه کيږي . که چيرې کورنيو او دمعيوبينو نږدې کسانو ته دغه ډول لارښودنې ورسيږي چې د CDAP له خوا برابرې شوې دي نو يقيناً چې دډيرو انسانانو ژوند ژغورل کيږي او معيوب افغانان به له ډيرو ستونزو او مشکلاتو څخه خلاص شي .

که چيرې په ښارونو ، قصبو او کليو کې داسې مرکزونه دخلکو په ونډه او مستقيمه مرسته دساحوي فعالوکارکوونکو په لارښوونو سره منځته راشي چې دمعيوبتياوو ارزيابي کيږي، دلومړنيو مرستو دترلاسه کولو منابع ورته په ګوته کيږي او همدارنګه له محلي امکاناتو څخه دمعيوبينو دستونزو دحل لارښوونه وشي نو دابه ډير اغيزمن کاروي . دمثال په ډول ډير داسې کلي شته چې په يو يا څو کورونو کې دبدن دلاندنی برخې اويا دخلوروانداموئو معيوبين همېشه په کټ کې پراته دي او هغوی ته دبستر ټپونه او نورې ستونزې منځته راځي - په داسې حال کې چې له محلي وسايلو څخه په استفادې سره ددغه ډول او نورو معيوبينو سره پوره مرسته کيدلی شي .

که چيرې په افغاني ټولنه کې دکلي دروغتيايي کارکوونکيو مفهوم عام شي او کليوال هغوته دمراجعې ، زده کړې او معلومات ترلاسه کړي نوليږي نه ده چې معيوبين به دژوندانه ناامېده اوناهيلې ورځې شپې نه تيروي - هغوی به دټولنې فعال کسان وي .

که چيرې دمعيوبو اولادونه مينديې او پلرونه له سيمه ييزو وسايلو او امکاناتو څخه کار اخيستل زده کړي نو کيدای شي چې په کليو او باندوکې ځينې معيوبينو دهمېشه مرستې پرځای په هغو څوکيو کې چې له لرګيو څخه په ډيرې اسانۍ سره جوړيږي او ترمخ يې دلرګيو داسې ميز وي چې ورڅخه دمختلفو هدفونو لپاره کار واخيستلی شي .

په ډيرو ځايونو کې لا تراوسه هم له لکړو او ويلچيرونو څخه ګټه اخيستنه نه ده پيل شوې او ډير داسې معيوبين شته چې له دغو وسايلو په استفاده دهغو په ژوند کې يوستر بدلون اوتغيير راتلای شي .

هغه معيوبتياوې چې په عام ډول په افغاني ټولنه کې شته په لاندې توګه دي :

- داندامونو اودبدن دغړو نشتوالي ، داډول معیوبان دنـورې نـرۍ پـه پرتلـه پـه افغاني ټولنه کې دنفوسو دټولې شمیرې دفیصدي داندول له مخې ډیر زیـات دي ، چـې لـه ۲۰ کلن خونړي جنګ او دروسانو دتیري نتیجه ده . افغانستان دنـرۍ هغـه سـیمه ده چیرتـه چـې زیاتو زمکنیو ماینونو دمعیوبتیاوو تعداد زیات کړی دی .

- دپولیو او فلج له وجې معیوبین : داهغه شومان دي چې په کلیو او لیرې پرتـو سیمو کې دپخپل وخت نه واکسین کیدوله وجې معیوب سوي دي . ځکه چې دروان جنګ لـه وجې په کلیو او لیرې پرتو سیمو کې دواکسین کولو منظم پروګرام نشته .

- کونوالي او ذهني ځنډتیا : پـه هغـو غرنیـو سـیمو کـې زیاتـه معیوبتیـاده چـې دایوډین کمښت پکې احساسیږي .

- رونډوالی : داډول معیوبتیا دویتامین (اې) دکمښت له وجې په ځینـو ماشـومانو کې رامنځته کیږي او زیاتره په غذایي او دخوړو په رژیم پورې اړه پیداکوي .

- دهډوکو کوږوالی اوریکتس .

- دسوځیدنې ناوړه شکلونه : داډول معیوبیتاوې په هغو سیمو کې زیاتې دي چیرته چـې وکـړي داور ځنګ ته ویده کیږي اویاهم په اور پخلی کوي اود پخلي په وخت دماشومانو خیال نه ساتي.

- توبرکلـوز ، جـذام ، شـرې د نـاوړه خـوراک او غـیر صحـي شـرایطو لـه املـه رامنځتـه شـوې معیوبتیاوې:

ددې تصنیف پر اساس هرډول معیوبتیاځانته خصوصیات لري چې دهغو ارزیابي علم پـلان له مخې دهیواد په سطح کیدلای شي .

دمعیوبینو ستونزې به ترهغه وخته پورې همدغه شان زیاتې وي ترکومه وخته پورې چـې جنګونـه ادامه لري – ځکه چې جنګونه له یوې خوا نـوي معیوبـین منځتـه راوړي او لـه بلې خـوا دنـورو ناروغیو بسره پوره مجادله صورت نه نیسي دکومو له وجې چې نوي معیوب کوچنیـان پـه ټولنـه کـې زیږیږي اویاهم زوغ رمټ کوچنیان دپولیواونورو ناروغیو له امله دمعیوبینو په ډله کې شامليږي .

ترهغه وخته پورې چې په افغاني ټولنه کـې عامـه شـعور رابیـدار شـوی نـه وي چـې دمختلفـو معیوبتیاوو مخه ونیسي او له بلې خوا دموجودو معیوبینو سـره مرسته اوزړه سـواندي وکـړي ،ترهغـه وخته پورې به دافغاني ټولنې معیوبین ځان له ټولنې څخه جلا ګڼي اودفعالو ، خوشحالو او مسـتحقو غړو په توګه به ډژوند تیرولو امکانات ونه لري .

تجلیل روز جهانی زن

شماری از موسسات افغانی مقیم پشاور مانند هر سال ، امسال نیز ۸ مارچ – روزجهانی زن – را درشهر پشاور تجلیل کردند.

گردهمآیی وکنفرانس به همین مناسبت ازسوی کمیسیون حقق بشر افغانستان درشهر پشاور تدویر یافته بود. خبرنگار مجلهء آزاد افغانستان در این گردهمآیی شرکت داشت وگزارش زیرینی را از این کنفرانس وگردهمآیی تهیه دیده،که در این شماره تقدیم به خواننده گان میشود .

گردهمآیی وکنفرانس ساعت ده پیش از چاشت روز ۸ مارچ باتلاوت آیه چندی از کلام الله مجید گشوده شد.

شاغلی گل ملاهکار گردانندهء برنامه کنفرانس از شرکت حاضرین دراین گردهمایی ابراز سپاس کرده. به شاغلی لعل گل رئیس کمیسیون حقوق بشر افغانستان دعوت داد تابیانیهء افتتاحیه خودراتقدیم شرکت کننده گان کند.

شاغلی لعل گل درآغاز به اشتراك كننده گان گردهمآيي خوش آمديد گفت وپس از آن دربارهء حقوق بشری زنها وهمينسان درپيرامون روز هشت مارچ سخنانی داشت ، درجايي از بيانيهء او آمده بود : زنان نصف نفوس جامعهء بشری راتشكيل ميدهد در اكثر كشورهای جهان زنان دركارهای سياسی ، اجتماعی وفرهنگی مصروف كار-اند و به ذوق وسليقه زنان ارج ميگذارند.

زنان حق تعليم وتعلم دارند . دفاع از حقوق بشری زنان وظيفه كميسيون حقوق بشر افغانستان است ، ما از گروهايي مسلط برافغانستان توقع داريم كه زمينه كار وآموزش به زنان ودختران افغان مساعد سازند. او در فرجام بيانيهء خود ازگروههای جنگی خواست ، كه به جنگهای برادركشی خاتمه دهند وزمينه رابه تاسيس يك حكومت ملی وفراگير- كه ضامن تامين حقوق بشری همه اتباع افغاستان باشد - مساعد سازند .

بلقيس مكيزمعاون كميسيون حقوق بشرافغانستان هم دراين گردهمآيي سخنرانی كرد. دربارهء حقوق زنان وتجليل از روزهشت مارچ به طور عام سخن گفت ، پس از آن تخطيهای حقوق بشری زنان رادرجامعهء افغانی برشمرد وهمينسان درپيرامون تخطی از حقوق بشری زنان دردياغربت نيز سخنهايي داشت .

اوازفرمان اخيرملامحمدعمر در رابطه به آزادی بيوه گان در انتخاب شوهر - ستايش به عمل آورد واز ادارهء طالبان خواهش نمود كه در دايرهء شريعت غرای محمدی به زنان ودختران افغان زمينه آموزش وتحصيل آماده سازند واز كارفرهنگی واجتماعی زنان جلوگيری ننمايند .

دوكتور فخر النساء فيضانی مسوول بخش زنان شورای ملی واسلامی افغانستان بيانيه يي دراين كنفرانس ايراد نمود .

دراين بيانيه وضع حقوق بشری زنان در افغانستان به بررسی گرفته شده بود .از حالت زار زنان وكودكان افغان در داخل كشور وديار هجرت سخنها گفت واز جامعهء بين المللی تقاضا نمود تادر پيرامون وضع زن دركشور ما توجه مبذول دارند ، شمار زيادی زنان وكودكان افغان در بازار ها وروستاهای داخل افغانستان وهمينسان دربازار های كشورهای همسايه به تگدی ميپردازند . ما اميد واريم كه جامعهء بين المللی در راه اعادهء صلح دوكشور ما صرف مساعی نمايند تافرزندان افغانستان دوباره به كشور شان بروند واززنده گی پرمشقت ديار غربت رهايي يابند .

نوريه مذهبی ، قاضی مرضيه بابكرخيل وتنی چند دگرنيز سروده ها وبيانيه های شان رادر كنفرانس ارائه كردند .

پس از آن شاغلی لعل گل رئيس كميسيون حقوق بشر به توزيع تقديرنامه ها پرداخت ، اين تقديرنامه ها از سوی كميسيون حقو بشری برای شماری ازنويسنده گان وشاعران كشور منظور گرديده بود .

درپايان برنامه دوكتور احدی رئيس حزب افغان ملت سخنرانی كرد، درسخنان او آمده بود : دركشورهايي كه انارشی مسلط شود ، زمينه های كار سالم اجتماعی ، فرهنگی وسياسی محدود ميشود ، جنگ همه گان دربرابر همه گان آغاز ميشود ، حكومت از بين ميرود . دركشورويا منطقه يي كه حكومت نباشد آزاديها تامين شده نميتوانند ، بايستی گفته شود كه انسان به امنيت و آزادی هر دوضرورت دارد . تنها برقراری امنيت كافی نيست .

حقوقی راکه زنان افغان میطلبند درهمه یکشورهای اسلامی به زنها داده شده است . آزادیهایی راکه زنان افغان میخواهند ، همگون باآزادیهای زن در جهان غرب نیست .

حق آموزش وتحصیل علوم مخالف باروحیه واساسات دین مقدس اسلام نیست ، درکشورهای اسلامی زنـــان ودختران به مکاتب وپوهنتونها میروند.

- درکشورهای اسلامی زن در فعالیتهای اجتماعی ، فرهنگی واقتصادی سهیم اســـت . در اداره‌ء مکتب، پوهنتون ودستگاههای صنعتی وتولیدی واقتصادی به کارمیپردازند . کشورهای اسلامی حـــق کار را از زنان جوامع شان نگرفته اند .

- زنان کشورهای اسلامی درسیاست جوامع شان نیزشرکت میجویند .

اگر به زنان افغان در دایره‌ء شرایط اخلاقی واجتماعی جامعه‌ء افغانی واسلامی حق شمول در سیاست داده شود باکی نخواهد داشت .

دبنکلا یو شیبه

شاعر : احمد تکل ؛ مخونه : ۷+ ٦١= ٦٨ ؛ خپروونکی : دانش کتاب پلورنځی ، پیښور ؛ دچاپ کال : ۱۳۷۷ ش .

دپښتو دخوان او نوښتګر شاعر ښاغلی احمد تکل دویمه شعري مجموعه ده، چې څه وخت دمخه دپښتو دشعر مینه والو ته وړاندې شوه . مقدمه پرې ښاغلی لیکوال او ښه نقاد ښاغلی زرین انځور لیکلی ده .

اسدالله غضنفر

شلمه پیړۍ اودکیسو دفن یوه لویه بریا

دنولسمې پیړۍ اواوسنۍ زمانې دکیسو په فن کې یو ډیر لوی اوحتی ترګردو لـوی تـوپـیر دادی چې پخوا به دلیدلوري (Point of View) محدود،والي ته توجه نه کیده خواوس دفن تقاضا داده چې لید لوری محدود وي.

په نولسمه میلادي پیړۍ کې به معمولاً ناولونه داسې بیانیدل چـې لیـد لـوری بـه یـې ټولکسیز (Omniscient)وو. هغه به دملي هنداري دنکلونو دنکلچي پـه څېر دهـر کرکـتر لـه زړه او ذهنـه خبریدلی شو او په هر چااو هره موضوع چې به یې خوښه وه ، تبصره کوله . په شلمه پیړۍ کې چـې دناول فن نوره هم وده وکړه د ټولکسیز لید لوري عیبونه معلوم شول.

زما په خیال په لنډه کیسه کې له دغه لید لوري ددې فن استادانو هیڅوقت استفاده نه ده کړې لنډه کیسه که حتی دڅو کسیز لید لري په ذریعه هم بیان شي ،کامیابي یې ډیره ګرانه ده.

دلنډو کیسو لپاره مناسب لید لوري هغه دی چې په یوه کس پورې محدود وي . یعنې راوي یـې یوازې دیوه کس له ذهن او سترګو دکیسې دنیا ته وګوري . دارنسټ همینګوی په څیر لیکوالـو خـو لید لوری نور هم محدود کړی او داسې یو کس په چوکاټ کې یې ایسار کړی دی چې زړه اوذهـن ته یې لاره نه کیږي . دی له کیسې بهر ولاړ دی او دیوې کامرې په څیر یوازې هغـه څه چـې وینـي اوري ، راته وایي.

دلید لوري محدودوالی دکیسې له کامیابۍ سره ډیره مرسته کولای شي چـې ځینـې مـوارد یـې دادي:

الف : محدود لید لوری دکیسې دتلوسې (تجسس ، (Suspense)په ساتلو اوزیاتولو باندې مثبت اثر لرلی شي.

ب : له لوستونکي سره دهغې تجزیې په مناسب انتقال کې مرسته کوي چـې د کیسـې دلوسـتنې له لارې یې حاصلوي.

ج: دکیسې دپلاټ په انسجام او دتاثیر دحدودو په راغونډولو باندې مثبت اغیز شیندلی شي.

دپاسنیو خبرو دوضاحت لپاره به یو مثال راوړو: احمد فکر کوي چې محمود یې ډیر کلک ملګری دی‌خو دمحمود له ځینو خبرو او کارونو شک ورپیداکیږي چې محمود په ملګرتوب کې صادق نه دی او دمحمود دځینو نورو کړو په نتیجه کې داحمد شک په یقین بدلیږي.

اوس که وغواړو چې په همدغه پیښه باندې دنامحدودلیدلوري په اساس کیسه ولیکو دکیسې سسپنس به مو ډیر کمزوری وي ځکه چې زموږ دکیسې دغه ډول راوي د احمد او محمود وا ورله زړه خبر دی اوپه همدې خاطر هغه انتظار له منځه ځي چې لوستونکي ته داحمد دشک دسم والي یا ناسم والي په باب ورپیداکیږي او یوازې د انتظار دا برخه په خپل حال پاتیږي چې آیا احمد به هم دمحمود په خیانت پوه شي او کنه ؟

همداراز دراوي دنامحدود لید لوري په نتیجه کې به لوستونکی په هغه تجربه کې په مناسبه طریقه شریک نه شي چې یوه کیسه یې لیږدولای شي . داځکه چې موږ په واقعي ژوند کې یوازې دخپل زړه له حاله خبر یو او دنورو په حال بس دومره پوهیږو چې له کړو او خبرو یې رامعلومیږي . احمد هم دمحمود په پټو نیتونو هغومره پوهیدلی شي چې دمحمود له خبرو او عملونو ورځرګندیږي. که چیرې احمد دمحمود له زړه څخه خبروای (چې طبعاً داصلاحیت نه لري) نوبیا خوبې ددوستانو دخیانت تجربه داسې نه شوای حاصلولای ،لکه انسان چې یې په واقعي ژوند کې دخپلو امکاناتو په حدودوکې حاصلوي . لوستونکی یو واقعی انسان دی او دعادی او واقعی انسان صلاحیتونه لري .دی په هغه تجربه کې دګډون‌وس نه لري چې دده له ممکنه صلاحیتونو بهر ده . له بلې خوا دلید لوري محدود والی ، له یو بل سره دکیسې دصحنو اوپیښو په راغونډیدو اوتړاو کې مرسته کوي چې دغه شی دکیسې دتاثیر دحدودو په ټاکنه مثبت اثراچوي.

دیوې صحنې دوجود یوضروري جز لید لوری دی . واحد لید لوری دداسې تاراثر لرلای شي چې دکیسې ټولې صحنې ورباندې پیل کیږي.

پاسنی کیسه موږ دمحمود له لید لوري هم بیانولی شو . په دې بنه کې به لوستونکی د یوچاهماغه تجربه احساس کړي چې له ملګري سره دخیانت کولو په نتیجه کې حاصلیږي.

دلید لوري محدود والی داوسني انسان له علمي او فلسفي بریاوو سره هم سمون خوري . اوسنی انسان په دې پوهیږي چې په دنیا کې د (۴=۲+۲) په څیر حقایق بیخي لږدي . نور نو اکثرو هغوځیزونو ته چې موږ حقایق وایو دزمان اومکان او افرادو دتفاوت په اندازه بیلابیلې بڼې لرلای شي.

که ایکي یوه پیښه شل مختلف کسان ووینې ، هریو به یې دخپل بیل فزیکي او روحي موقعیت په بنا ، شل ډوله مختلف ګزارش وړاندې کړي.

دکندز ولایت دمرکز او ددغه ولایت دچاردرې داولسوالی ګډه پوله یو سیند تشکیلوي چې دکندز دښار اوسیدونکي یې دچاردرې سین بولي او چاردره وال ورته دکندز سین وایي . داځکه

چې کندزیانو ته دغه سین دچاردرې په لور پروت دی او دچاردره والو لپاره دکنډز په لـور . څرنـګه چې دنورو افغانانو په نزد ، کندز تر چاردرې مهم دی نو د هیواد دجغرافیاپه کتـابونو کې نومـوړی سین دکندز په نامه یادیږي.

دحقایقو نسبیتوب ته په پام سره ذکر شوې پیښه دمحمود له لید لوري یوه معنا لري اوداحمـد لـه لید لوري بله ، پاسنی کیسه داحمد له لید لوري شاید دا پیغـام ولـري چې : کلـه ناکلـه ډیـر کلـک ملګری هم خیانت کوي او دمحمود له لید لوري به احتمالاً دهغې پیغام داسـې وي : پـه ملګرتـوب کې خیانت آخر افشاکیږي.

لنډه داچې که لید لوري محدود نه وي دحقایقو دنسبي توب خیال پکې نه شي ساتل کیدلی.

دشلمې پیړۍ په سرکې چې دهنري جیمز (۱۹۱٦- ۱۸۴۳) او د سر پرس لوباک (چې د The Craft of Fiction) په نامه معروف کتاب یې په ۱۹۲۱ کې چـاپ شـو) مشهورو کیسـه پوهـانو پـه کتابونو اومقالوکې دلید لوري داهمیت او دمحدود لید لوري دګټو په باب خـبرې وشـوې ، لـه هغـه راوروسته ددنیا په کیسه یې ادب کې محدود لید لوري عام شو اوپه تیره بیا په لنډه کیسه کې دواحـد کس له لید لوري دکیسې روایت ته پوره پام واوښت . څرنګه چې لنډه کیسه دنـاول پـه نسبت ډیـر راټول پلاټ لري نو دناول په نسبت یې دلید لوري دلمن راغونډیدا ته اړتیا زیاته ده.

خوپښتو کیسي لاتراوسه ، چې یوویشتمې پیړۍ ته یوازې څومیاشتې پاته دي ، دشلمې پیړۍ دې ننني ارتقاته په لازمه اندازه توجه نه ده کړې.

تاسې دښاغلي زرین انځور دیوې لنډې کیسې (تروړمی) دسر جملوته پام وکـړئ " هغـه سـخت درد راپه مخه کړې وه . نور یې نو د درد توان نه لاره ، ډیر خلې یـې خپـل سـرته پربـالښت بـاندې خوله ولګوله پر برستنه یې پرغاښونو زور کړه خو طاقت یې ونه شو .بیا یې پرخپلو لاسونو خولـه ښخـه کړه اوبیا یې هم د دردهیڅ تسکین ونه شو . تاوراتاو شوه . په ټوله کوټه کـې تاوراتـاو شـوه ، بیخـي یوازې وه ، سکمونه یې په فریادونو بدل شول اوبیا لاړه خپله موریې له خوبه راویښه کړله . مور یـې په حیرانتیا له خوبه راویښه شوله او چې کله یې دخپلې لور سـکمونه او فریادونـه واوریـدل نـو پـوه شوله چې څه خبره ده له سترګو یې داوښکو څو څاڅکي راتوی شول او پرته له دې چې دلور یـې ورته پام شوی وي ، هغه یې پټ شانته دخپل پروني په پیڅکه پاکې کړې او وچتـه لـه ځایـه راجـګه شوه."(۱)

دلته تاسې وینئ چې بې له څه ضرورته راوي دخپل لید ساحه لویه کـړې او دمـور زړه او ذهـن یې هم پکې شامل کړی دی.

یونیم وخت ممکن لیکوال دیوې ګټې په خاطر په لنډه کیسه کې د لید لوري سـاحه لویـه کـړي خو داسې شاید ډیر لږ وشي چې ددې کار دګټې په نسبت دې تاوان کم وي.

ښاغلی زبیرحسرت د "دښمن" په نامه یوه لنډه کیسه لري (دښمن) په اوله کې دیو پلار (سـکندر) له لید لوري راته بیانیږي .سکندر خپل زوی (بختیار) له ماشومتوبه ددې لپاره روزي چې خپل غلیـم

(جلال) ورباندې ووژني خوکله چې بختيار شل کلن شي اودسکندر دارمـان دپـوره کيـدو وخـت راورسيږي او بختيار دجلال وژلو ته واستوي نو : " بختيار رخصت شو او سکندر لکه بيا چې دخيـالونو دنيا کې ورک شوی وي.

شل کاله لږ خونه وي ... انتظار .. اوږد انتظار .. خوهغه ديوې شپې انتظـار کـې شـل کالـه تـير کړي وو او هاغه شپه نن وه".

بختيار ددروازې شاته پټ و . دهغه په لاس کـې دبـلار دلاس چـاړه وه ، کـوته کـې تورتـم وو . دهغه ښکار موجود و . دروازې طرفته يې شاوه اودکړکۍ مخـې تـه ولاړ و . د سـپوږمۍ تنـه رڼاراتلـه اودتيارو لمنه يې ځيرله.

بختيار سا راښکله او دپنجو په سرشو . په ډيره توندۍ پخپل ښکار ورغوته شو. د هغـه لاسـونه پـه تيزۍ دښکار خولې ته ورسيدل . هغه دځان دخلاصي ړ ميرکوشش وکـړو خوناکـام شـو . د بختيـار ښي لاس وچت شو او دښکار په مرۍ يې چاړه راښکله ، بې رحمه چاړه تر څټه ورسيده بختيـار،لکـه چې بې خوده وو.

"ماخپل غټ دشمن ووژلو ، اوس ماته هيڅ خطـره نه شـته ...سـبا لـه .. سـباله دجـلال واردی .".ښکار اخري ځل دهغه په لاسونو کې وپرکيده .دبختيار مخې ته دپلار سکندر مروجود لکـه دواورې يخ پروت و ." (۲)

ددې کيسې په باب ښاغلی طاهر اپريدی ليکي : " زبير حسرت دې افسانه کـې تجسـس هـم پـه ځای ساتلی دی او ديوداسې زلمي نفسيات يې هم ښودلي دي چې که دهغه تعميري تربيت شـوی وي نو ممکنه وه چې هغه به دمعاشرې يوداسې فرد جوړشوی وای چې کلي اولس به ورباندې ويـاړ او فخر کولی ." (۳)

تاسې ولوستل چې ليکوال دليد ساحه لويه کړې . اول دی دپلار او بيا دزوی له ليد لوري کيسـه بيان کړې ده . په ظاهره خو ليکوال څکه ليد لوري دوه کسـيز کـړی چـې قـاتل څوک وژلی دی او څکه خو طاهر صاحب هم ورباندې تيروتې او دتجسـس دسـاتل کيـدو خـبره يـې کـړې ده ، مـګر حقيقت دادی چې دلته تجسس ناسم او مصنوعی دی.

ددوهم کس له ليد څخه دروايت په وخت راوي ته دامعلومه ده چـې زوی دپـلار دوژلـو هـڅه کوي خوله لوستونکي يې پټوي او لوستونکي ته دپلار په ځای دښکار کلمه وراوروي . لوستونکی لـه راوي څخه دا توقع نه لري چې دهغه دتير باسلو او په آخره کې دحيرانولو لپاره دې ديـوې کلمـې په ځای بله کلمه راوړي.

په شلمه پيړۍ کې دليد لوري دمحدود والي داهميت معلوميدا دراوي دمداخلې عيبونو ته هـم توجه په يو کيسه کې دراوي دمداخلو او تبصرو لوی عيب دادی چې دکيسې په خپـل حرکـت کـې خند او خند راولي . کيسه په ځای پاته وي او راوي خپلې خبرې راته کـوي . ددې شـي بـل عيـب

دادی چې لوستونکی دکیسې په باب فکر کولو ته نه پرېږدي. چیرته چې لوستونکی باید قضاوت وکړي ، راوي قضاوت کوي.

په کیسه کې مداخله کوونکی او قضاوت کوونکی راوي طبعاً بې طرفه نه شي پاتیدای نو، لکه څنګه چې موږ په واقعي ژوند کې دجانبداره سړي په خبرو چندان باور نه کوو دغسې په کیسه کې هم دجانبداره راوي روایت راباندې ممکن ډیر اثر ونه کړي . څرنګه چې زموږ اکثره لیکوال دلیدلوري دمحدودوالي او دراوي دبې طرفی له اهمیته پوره نه دي خبر ، نو ، ګڼې کیسې مو دراوي دبې ځایه مداخلو ښکار شوي دي.

داحمداو محمودپه مرضي کیسه کې دلید لوري دمحدود والي او دراوي د بې طرفی له اهمیته بې خبر لیکوال ممکن دهغې په پای کې ، دپیغام (Theme) دلاښه رسولو په نیت داسې پسې زیاته کړي: هو ، هغه کسان چې له خپلو دوستانو سره خیانت کوي باید یاد ولري چې یوه ورځ به یې خیانت په ډاګه کیږي او ددوی دوه مخې ځیره به بربندیږي".

دراوي ددارنګه او نورو مداخلو او تبصرو یو اصلي علت دادی چې لیکوال لوستونکي ته دخپل پیغام او احساس په رسولو ډاډمن نه وي ، حال داچې دغه ډاډ باید پخپله دکیسې له جوړښت ترلاسه شي ، نه له هغو جملو چې دکیسې په اصلي او ضروري جوړښت باندې ورتپل کیږي.

دراوي دمداخلې له عیبونو خبر لیکوال هڅه کوي چې دخپلو کیسو نثر دشاعرانه قضاوت له ژبې او هغه نثره چې دوچویو اړخیزو تبلیغاتو لپاره استعمالیږي ، بیل کړي.

دشاعرانه ژبې خاوند معمولاً یو عاطفي دریځ لري اولکه یو هوده ګر یا عاشق یا خواستګر چې دیوې خبرې دبیا بیاکولو له لارې غواړي په مخاطب اثر وغورځوي ، دی هم یوه خبره ممکن بیا بیا وکړي دغه تکرار دشاعرانه ژبې یو بنیادي خصوصیت دی چې دکیسې دکامیابی په لاره کې ممکن ستونزې پیداکړي.

زموږ په کیسه لیکوالو کې ښاغلي قادر مرادي دیو سمبولیک تاثر دشیندلو لپاره له دغه ډول تکرار څخه پراخه استفاده کړې چې دغسې په ځینو کې دهغه د کیسوحرکت ته زیان رسولی‌دی.

دښاغلی زرین انځور یوه لنډه کیسه داسې پیل کیږي : رنګ یې ټک زیړ و ، لکه چې زبیښلی دې وي ، لکه چې ټوله وینه ترې زبیښل شوې وه " (۴) له همدغوځوکلمو دراوي تاثر او جانبداري معلومولی شو.

داروابناد میرمهدي شاه مهدي دیوې لنډې کیسې (پښتون) پیل دادی:

"هغه هم هغه شان روان وو . ډیر زیات مزل یې کړی وو . هغه ته په خپل مزل کې ډیر تکلیفونه اومصیبتونه راغلي وو . دهغه تر پښو ددیر اوچتو اوشدلو غرونو پیچومي ، کندې ، کپړې لاندې شوې وې . دهغه پښو څو پرکه څرمني غورځولي او بیا توکولې وي . دهغه ډیر کرت دغرونو دقسماقسم ځناورو او درنده ګانو سره مقابلې راغلې وې . هغه ډیر کرت سخت زخمي شوی اودردیدلی و...(۵)

دغه ډول نثر او دراوي دارنګه روایت ، سړي ته دراډیوګانو وچ تبلیغات وریادوي چې یوازې دوخت ډکولو لپاره یې دواکمنو په ګټه کوي.

البته ، په ځینو کیسو کې درواي مخالف یا موافق دریځ نه یوازې تاوان نه لري ، بلکې دکیسې خوند زیاتوي . ددغو موردونو دپیژندلو لپاره په کار ده چې له کیسې سره دراوي تړاو ته یوه ځغلنده کتنه وکړو.

راوي له کیسې سره درې ډوله تړاو لرلای شي : فزیکي ، ذهني او عاطفي . له فزیکي تړاوه مطلب دادی چې آیا راوي دکیسې په منځ کې دی اوکه بهر دی ؟ که په منځ کې وي آیا اصلي کرکتر دی اوکه ضمني کرکتر ؟ که بهر وي آیا دټولو کسانو له زړه او ذهنه خبر دی اوکه دځینو کسانو یایوکس . اوپاداچې دفلم دکامرې په څیریوازې هغه څه رابنیي چې له یوثابت ځایه یې لیدلی – اوریدلی شي.

له کیسې سره دراوي دذهني ارتباط موضوع دا ده چې راوي ماشوم دی که لوی ؟ لوستی دی که نالوستی ؟ آیا تر کومه حده په خبره پوهیږي ؟

اوله عاطفي تړاوه منظور دادی چې آیادی دکوم لوري پلوی دی که نه دی ؟

که یو کوچنی هلک د خپل کورنی ژوند کیسه روایت کړي نو ممکن ووایي : " مور مې ډیره ظالمه ده ، زما زړه کیږي بام ته وخیژم دامې نه پریږدي ." دغه ډول پلویتوب یا مخالفت دکیسې په اصلي جوړښت کې خاصه برخه تشکیلولی شي او اکثره وخت دیو ډول عالي طنز چې دراماتیک طنز (Dramatic Irony) یې بولي او دراوي دبیان او واقعیت ترمنځ له توپیره زیږي ، سبب ګرځي.

پرسي لوباک (Percy Lubbock) وایي : " زما په فکر دکیسې ذفن تولې خبرې په یوه شي پورې غوټه دي او هغه لید لوري دی یعنې داچې راوي له خپلې کیسې سره څنګه رابطه لري".

څو پورې چې زموږ کیسه لیکوال دلید لوري په اهمیت ځان ونه پوهوي دیوشتمې پیړۍ بریا به یې تر شلمې پیړۍ چندان زیاته نه وي.

پای لیکونه :

(۱) ژرین انځور ، تروږمی (دلندو کیسو ټولګه)، پیښور ، ۱۳۶۹ ، ۵۱ مخ.

(۲) زبیر حسرت ، قصه خانه (دلندوکیسو ټولګه) ، پیښور ، ۱۹۹۸ ، ۲۴ مخ.

(۳) قصه خانه ، (دطاهر اپریدي تبصره) ، ۱۰۳ مخ.

(۴) تروږمی ، ۲۳ مخ.

(۵) دمهدي داستاني کلیات ، دزرین انځور تدوین اوسریزه ، ۲۷۳ مخ.

پوهندوی محمد یونس طغیان ساکاپی

سرگردانیهای گشتاسپ در روم

سرگردانیهای گشتاسپ در شاهنامهء فردوسی با سفرهای اولیس در ادیسهء هومر توسط دانشمند هندی آقای جهانگیر کویلجی مقایسه شده است .

وامانمونه های دگری از این گونه سیر وسیاحت وسفردر افسانه وتاریخ سرزمین ما وجود دارد که در نظراست ضمن شرح این داستان به چند مورد دگر این گونه سفرها تا روزگار خودش اشاره هایی داشته باشیم.

گشتاسپ پسر جوان ونامجوی لهراسپ است ، لهراسپ غیر از او پسر دگری بنام زریر دارد که ظاهراً یکی از شخصیتهای مهم برای گسترش دین زردشتی است .

گشتاسپ ازپدر خویش میخواهد که امور مملکت را به او بسپارد .این یکی از خصوصیات عینی ابنای بشراست اما کمتر کسی در تاریخ وافسانهء سرزمین های شرقی باصراحت گشتاسپ آنرا مطرح کرده اند.

لهراسپ درجواب پسرمیگوید :

جوانی هنوز این بلندی مجوی　　سخن را بسنج وبه اندازه گوی

گشتاسپ از پدر قهرمیکند وراهی دیار هند میشود .

ازهمان روزگار قدیم سرزمین هند پناه گاه مردم ما محسوب میشده است . اگرمحمود غزنوی و شهاب الدین غوری واحمدشاه کبیر برای تصرف این سرزمین دست به لشکر کشی زدند ، امیر خسرو به خاطر دریافت حقایق ودهها شاعر ونویسندهء دگر برای ادامهء حیات در اینجا پناه گزیده اند . در روزگار ما که حوزهٔ رودخانه سند میلیونها مهاجر وآوارهء کشور مارا پذیرفت.

به هرصورت گشتاسپ به سوی هند عزیمت کرد . اما شاه به زودی از قضیه آگاه شده زریر را فرستاد تا اورا دوباره به بلخ برگرداند ، گشتاسپ را به بلخ آوردند ، اما او یکی از ناراضیان دربار وبه اصطلاح امروز اپوزیسیون آن دستگاه به شمارمیرفت.

یکی از بهانه های دگر او دراین نارضایتی نزدیکی کاوسیان (فرزندان کاووس) به دربار است که لهراسپ بدانها توجه بیشتر دارد وظاهراً همانهاست که مانع پیشرفت واقتدار گشتاسپ دردربار قرار گرفته اند.

کیکاوس وکی پشین دو برادر بوده اند از پشت کیقباد . پادشاهی به کیکاوس تعلق میگیرد . واینك لهراسپ بنابر وصایای کیخسرو قدرت رادردست گرفته است . لهراسپ از اولاده های کی پشین است . اما چنان که تذکر رفت چون پادشاهی را کیخسرو پسر سیاوش پسر کیکاوو پس به اوبخشیده است. بدین لحاظ لهراسپ ممنون احسان بزرگ خانواده کاووس و در پیشبرد امور هم متکی بدانهاست . گشتاسپ میخواهد کودتایی را در دستگاه سلطنت انجام وقدرت را از کاووسیان بستاند.

گشتاسپ بار دگر اما اینبار مخفیانه تر بلخ را ترك میکند واینبار آهنگ دیار روم را دارد . شاید گشتاسپ میخواسته است در هندویا روم قدرتی را درسایهء دگران به دست آورده ، پدر را برای واگذاری سلطنت تهدید کند .زیرا هنگامی که روانهء هند بود به اطرافیان خودش گفته بود :

یکی نامه دارم من از شاه هند

نوشته زمشك سیه بر پرند

که گرزی من آیی ترا کهترم

. زفرمان ورای تو برنگذرم

وشاید به همینگونه آرزومندی ازشاه روم ، عازم آن دیار شد .اینبار هر قدر اورا جستند ، نیافتند بازهم سفرهای ناصر خسرو رابه یاد می آوریم . سه سال درشرق وبازهفت سال در غرب ، ناصرخسرو در سفر هفت سالهء خودش در شام ومکه ومصربود که به مقصد رسید و به عنوان داعی‌اسماعیلیان موظف به فعالیت در جزیرهء خراسان شد . در اوایل قرن دوم هجری یکی دگر ازشاهزاده گان بلخ نیز به خاطر سیروسفر در آفاق وانفس این شهر را ترك کرده بود این شاهزادهء آزاده راابراهیم ادهم میگفتند که.درست برخلاف سیستم فکری سلف خویش گشتاسپ دست از سلطنت این دنیایی کشید وبرای به دست آوردن عقبی کمر همت بست .

جالب این است که بسیاری از آواره گان کشور ما طی بیست سال گذشته که به پاکستان سرازیرشده اند ، از همینجا راه دیار غرب را درپیش گرفته اند ، که سفرشان به خیرباد.

گشتاسپ نزدیك دریارسید . مقداری دینار درکف ناخدا نهاد وآب راعبور کرد وبه روم رسید . در شهری که سلم بن فریدون بنانهاده واینك مرکز وپایتخت قیصر روم بودچندی به سیاحت پرداخت . پولهای کیسه اش را خرج کرد وبنابرآرزو به دیوان قیصر مراجعه کرد تاکاری دست وپاکند . دبیران بارگاه قیصرهنگامی که تاب وتوش اورامشاهده کردند باخودگفتند این را اسپی باید وکمان وکمندی که در میدان های جنگ داد مردانه گوی دهد وخطاب به او :

به آواز گفتند ما را دبیر

نبایدازایدر ره خویش گیر

گشتاسپ ازشنیدن این جواب بسیارمایوس شد با رخساره گان زرد از آنجا بازگشت ومجبورشد کـــه نـــزد چوپانان رود. سربه صحرا نهاد جایی که گله های اسبان قیصر را نگهداری میکردند رفت . اما مرد چوپان هـــم از پذیرش او به حیث همکار درچراندن ونگهداری‌گله انکار کرد ، اوبرایش گفته بود:

بیابان و دریا واسپان یله

به ناآشنا چون سپارم گله

این مرد ناآشنای غمگین از بازی های سرنوشت تازه قدرپدر را دریافته بود وباخودمیگفت :

همی گفت هرکس که درد پدر

بجوید ازین بدترآید به سر

واز آن جانزد ساربانان خرامید واین بار برای ساربان پیشنهاد کرد که :

مرا ده یکی کاروان شتر

چورای آیدت مزدماهم ببر

حالاحاضراست که فقط برای شکم کارکند .اما کسی اورا نمیپذیرد.

سرنوشت او سرنوشت آواره گان افغانستان را میمانست اینها هم برای دست وپاکردن وظیفه پی ســـراپـــای کشورهای همسایه را زیرورو میکنند ، اما تلاش شان بی فایده است وسرانجام همه نیروی کارشان را فقط به خـــاطر سیرکردن معدهء شان ، میفروشند . دراین گشت وگذارها چه روهایی که زردمیشود وچه دست هایی که میلـــرزد ومادر وطن یادشان می آید . اماچه چاره !

گشتاسپ دوباره به شهر رومی آورد وبدین سو وآنسوی شهر سرگردان میگردد، سرانجام به بازار آهنـــگران میرود و تقاضای کار را درجمع شاگردان آهنگری مینماید که اسپان شاه را نعل میبندد . آهنگر می پذیرد اما بخـــت بااو سازگار نیست . وقتی که پتك را در دست اومینهند وگویاکه کارهاورا امتحان میکنند:

به گشتاسپ دادند پتك گران

براوانجمن گشته آهنگران

بزدپتك وبشکست سندان وگوی

ازاوگشت بازارپرگفتگوی

گشتاسپ شاید فکر میکرد هر قدرد ضربت اش قوی تر باشدشاید مورد پسند قرار گیرد. به اصطـــلاح زورش به خودش معلوم نبود . آهنگر اوراجواب کرد . پتك را از دستش انداخت وباز سرگردان در اینسووآنسوی بازار میگشت . شاعر گرانقدر فردوسی علیه الرحمه این جا بیتهایی دارد که برحال وهوای مردم سرگردان مانیز موافـــق است :

نماند به کس روزسختی ورنج

تن آسانی وشادمانی وگنج

بدونیك برماهمی بگذرد
نباشد دژم هرکه دارد خرد
به تدبیر ماکی شود نیك وبد
نگیرد ترادست الاخرد

گشتاسپ به دهی درحومهء شهر رفت وبه زیرسایهء درختی آرمید . دهقانی اورا به منزلش دعوت کرد وگشتاسپ درخانه او رفت وچندی مهمان اوبود . در آنروزگار قیصران روم را رسم برآن بودکه دوشیزه های شان چون خواستار شوهر میشدند . جشنی برپامیکردند . مردم ازهرکران کشور جمع میشد . دوشیزه برکنگرهء قصر برمی شد و کسی را انتخاب میکرد.

کنایون دختر قیصر روم گشتاسپ را به خواب دید که وعدهء ازدواج را بدو میدهد. بدین ترتیب کنایون آرزوی ازدواج میکند وقیصر برمبنای همانرسم دیرینه جشن برپامینماید تا دخترش همسر خودش را انتخاب نماید . شاید این یکی از شگردهای دموکراسی درقدیم حساب شود.

روزاول کنایون شخص به خواب دیده خودش رانیافت فردای آنروز ، میزبان گشتاسپ به او پیشنهاد کرد که به جشنگاه شاه بروند. تاگردغم از خاطر بزدایند. میروندودر گوشه یی این جشن بزرگ را به تماشا مینشینند ، چشم کنایون برسیمای گشتاسپ میافتد واورا با انگشت نشان میدهد . غریواز گروه مردم برآسمان میرود وبدین ترتیب کنایون همسر خویش را انتخاب میکند.

شاه ازاین انتخاب دخترش ناراضی است . درجمع مدعوین وحضار بودند کسانی که به دامادی شاه می ارزیدند . بیگانه یی غریب که نه کسی اورامیشناسد ونه اوکسی را، باز دولت برسرش نشسته است .

این تصادف حادثهء داستان جشن استقلال افغانستان دربولیویا رامیماند که زمینه هاآمادهٔ وصلت دو دلداده میشنود . شاید این بازهای تصادف گاهگاهی برسر غریبان شهر های مردم دگر نشیند اما آواره گی وغربت بدبختی وبیچاره گی رادرقبال دارد.

دست کتایون را در دست گشتاسپ می نهند و بدین ترتیب ازخانه اش بیرون میکنند اما میزبان گشتاسپ به خوشرویی آنها رامی پذیرد .شاید این حادثه را برای خویش به فال نیك میگیرد.

گشتاسپ هرروز به شکار میپردازد ودرهکده به مرد شکارچی ماهر وتیراندازبی نظیر معرفی میشود.

پادشاه روم تصمیم میگیرد که دگر عنعنهء ازدواج وانتخاب همسر را برای دوشیزه ها تغییر بدهد . او قرارمیگذارد که دختران دگرش رابا شرایط دشوارتری به خانه شوهربفرستد . دختر دومین قیصر رایکی از بزرگان آن دیاربه نام میرین خواستار است .اما قیصر شرط میگذارد که اگر میرین بتواند گرگ درنده یی را دربیشه فاسقون ازپای در آورده ومردم را از شر آن نجات دهد به دامادی اوسر افراز خواهد شد. درغیرآن از این آرزوبگذرد .میرین مرد جهاندیده وآگاه وبه نجوم دسترس میداشت او دفتر ودیوان خودش را باز کرده وطالع خویش را درآن جستجوکرده دید که در فلان روزگارجوانی ازبلخ به روم میرسد وسه کار بزرگ رادر روم انجام میدهد بادختر قیصر ازدواج میکند ، گرگ درنده یی زاو اژدهایی را ازپای درمی آورد...

میرین به سراغ گشتاسپ میرود . موضوع رابااودرمیان مینهد واز او خواهش میکند که شرط قیصر را مبنی برکشتن گرگ که تنها ازدست او ساخته است اجرا نماید . گشتاسپ میپذیرد ، شرط را اجرا مینماید ومیرین داماد قیصر میشود.

اندکی بعد اهرن نامی خواستگار دختر سومی قیصر میشود قیصر بازهم کشتن اژدهایی را برای اوتکلیف میکند . اهرن میدانست که گرگ را میرین نکشته واو مرد چنین کار هایی نیست . به اومراجعه میکند تا راه حل مشکل رابه اونماید . میرین قضیه وسرگذشت را برای اومیگوید .اهرن نیز به سراغ گشتاسپ میرود وگشتاسپ بازهم برای کشتن اژدهاکمرهمت می بندد. اژدهاازپای درمی آید واهرن داماد پادشاه روم میشود .

شاه به دامادان جدید خویش می بالد که گویا هریك کار مهمی را انجام داده اند. روزی جشنی برپاست وبه آیین آن دوران پهلوانان در میدان فراخی گوی وچوگان گرفته اند که هزاران نفرنظاره گرآنهاست . دراین جشن گشتاسپ نیز اشتراك مینماید. وگوی را از همه گان به شمول دامادان شاه میبرد . شاه در هیکل بزرگ ،سواری ونیروی عجیب گشتاسپ انگشت به دندان میگزد . میپرسدکه این شخص کیست ، میگویند غریبی از دیار بلخ که روزگاری کتایون بخت برگشته دل بدو داد واز شاهزاده گی به خانهء غربت رفت.

گشتاسپ را به حضور شاه بردند. شاه از کرده پشیمان بود . گشتاسپ آثاروعلایمی ازکشتن گرگ واژدهارا به حضورپادشاه ارائه کرد وبدین ترتیب جای ویژه خویش را در دربار باز نمود.

قیصر با الیاس پادشاه خزر جنگید به وسیله گشتاسپ پیروزی به دست آورد وبلافاصله نامه یی به شاه بلخ نوشت و خواهان باژاز آن سرزمین شد. وبدین ترتیب گشتاسپ به آرزوی دیرینه خودش گام به گام نزدیك میشد.

لهراسپ ودرباریان به مشوره نشسته وبدین نتیجه رسیدند که حتماً گشتاسپ به روم رفته وشاه روم با پشتوانهء او خواهان باژ از بلخ است . لهراسپ حاضر میشودکه پادشاهی رابه گشتاسپ ببخشد وبدین ترتیب زریررا برای آوردن او به روم میفرستد . زریر به دیار روم میرسد وبرادر رامیشناسد واورا باخود به بلخ میآورد وبرتخت سلطنت مینشانند .لهراسپ به آتشکده معتکف میشود ودوستی بلخ وروم استحکام میابد.

نتیجهء ازدواج گشتاسپ وکتایون غیر از دختران دوپسراست ، اسفندیار وپشوتن .

اسفندیار بزرگمردی که دین زردشتی را انتشار داد وزردشت برای او از اهورا مزدا وروین تنی خواسته بود . وپشوتن دانشمندی که زردشت برای او عمر جاودانه از اهورا مزدا طلب کرده بود واین دو برای میهن خودش مفید ومثمر واقع شدند.

ما آرزومندیم آن عده هموطنان ماکه در روم وزنگ پراگنده اند فرهنگ صلح وصفا ودموکراسی وآزادی را با خودبه کشور بیاورندوبرای وطن خویش مثمر واقع شوند.

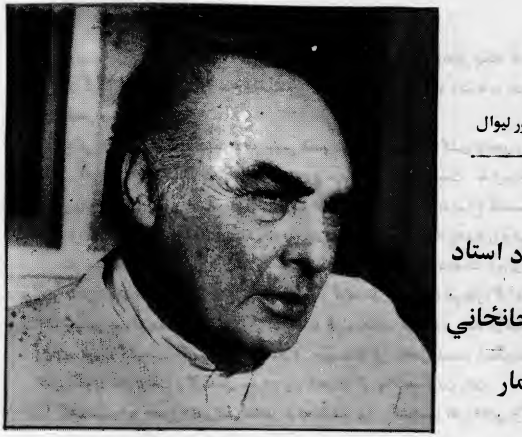

عبدالغفور لیوال

داروانباد استاد مجروح ځانځاني ښامار

زموږ دژبې ادبي شهکار

زموږ پراند دنړیوال ادب او پښتوترمنځ لومړنی پول استاد مجروح دی . سید بهاء الدین مجروح کله چې دپنځوسمو کلونو په سرکې ددوهم ځل لپاره هیواد ته راستون شو نوله نړیوالو ادبیاتو سره اشنا او ویلی شو چې زده کړه یې هم په کې کړې وه . ځکه نو دخپلې ژبې چاپیریال ته له مانیزاو جولیزارخونو دنوي شعر راګډولو ته یې متې راونغښتلې . هغه پردې پوهیده چې پښتو شعر کومې برخې ته اړتیا لري ځکه خوبې دتمثیلي منظومو خواته مخ وارواوه . (دلته ښایي یوه یادونه هیره نه کړو او هغه داچې موږ په خپل نوي شعري بهیر کې داستاد مجروح له آثارو پرته ځونورې تمثیلي بیلګې هم لرو چې یوه یې د اروانباد استاد پژواک "کلمه داره روپۍ" ده چې په 1337 لمریز کې خپره شوې ده خو نظر دې نورو بیلګوته دمجروح نمونې هم په هېڅ کچه او هم له مانیز اړخه پوره او کره برینبي او له هغو څخه زموږ دپیل لامل هم ددغو آثارو همدغه خانګړنه ده)

استاد مجروح له تمثیلي روایتونو څخه پیل وکړ او تر هغه ځایه چې ماته ښکاړه ده لومړی بیلګه یې د " ناآشناسندري " په نامه هغه منظوم روایت دی چې د ۱۳۵۲ کال په دوهمه ګڼه آریانا مجله کې (٦٠مخ) کې خپره شوې ده . په دې بیلګه کې داستاد مجروح اعجاز او کمال دادی چې د "اوروفیوس " او "اوریدیسه " داساطیري افسانې له داستاني جوړښت څخه پرته چې را اخیستل شوې نور هرڅه داستاد مجروح خپل دی دا په دې مانا چې ده ټکی په ټکی ژباړه نه ده کړې بلکې یوازې روایت کوي ، هغه هم دنوموړې افسانې داډانې او منځپانګې روایت ، نور تخیل ، هنري

سینګار او پرداز او انځور جوړونې ټولې د استاد مجروح ددهن هستونې دي . دی دخپل شعر هنري چاپېریال او شعري صمیمیت پخپله روزې ژبه یې خپله ده اودشعر په روایتي بهیر کې یې پردي توکي نه ترسترګو کیږي.

شاعر خوراشاعرانه پیل لري .ددغه شعر لومړی خلوریزه تغزلي او خوږه ده ، ورو ورو وړاندې ځي او د"شاعر" او " زمانې " دیالوګ پیل کوي لومړی "شاعر " له "زمانې" څخه غواړي چې:

....زوړ فصل پرېږده نوی باب نوی کتاب غواړمه
دناآشنا لرې ملکونو افسانې راواخله
دناآشنا سندرې دکې پیمانې راواخله

او "زمانه " هم د " شاعر " غوښتنه مني او وروسته له دې چې خان ورپېژني نود یونان یوه زړه افسانه ورته پیل کوي:

داسې وایي په قدیم قدیم یونان کې
ستاپه شانې یو شاعر و لیونی
په نامه د (اورفیوس)....

په دې افسانه کې د (اورفیوس) او (اوریدیسه) دسوخونکې مینې کیسه بیان شوې ده چې معشوقه دمار دچیچلو له امله مري او مین ورپسې دبلې نړۍ اوږد یون پیل کوي خوهلته هم نیمه خوا پاتې کیږي . څرنګه چې دافسانې خاګړنه ده چې فلسفي انددود ګروهه ، عقلي بنسټونه او اساطیري اړیکې ټولې په کې ګډې دي. استاد مجروح په خپلې منظومې افسانې کې دغه ټول آرونه ساتلي دي اوله دې ټولو برسیره یې دژبې خوږوالی شاعرانه صمیمیت ، آهنګ اوتخیل هم نه دي هیر کړي . مجروح یوازې خپله وچه فکري منځپانګه نه ارائه کوي؛ بلکې هغه شاعرانه کوي ، هنري کوي او د ښکلا په ځادر کې یې نغاړي ؛ له دې ځایه خو دهغه کار دخانګړي اهمیت درلودونکي دي. ناآشنا سندرې دوه برخې لري له یادې شوې افسانې وروسته "شاعر" او "زمانه" یو بل لنډ دیالوګ هم لري چې ددغه دیالوګ څخه وروسته "زمانه" د"شاعر" په غوښتنه یوه بله خوږه افسانه بیانوي داهم یوه مشهوره یوناني افسانه ده چې انګی نومیږي او هلته دابني چې دکبر کاسه آخر چپه کیږي . ددغې افسانې یو اتل "نرګس " نومیږي چې دډیرو پیغلو مینه نه مني ، کبر پرې کوي او دډیرو نجونو آزار او خون پخپله غاړه اخلي چې بالاخره په خان باندې دمرګ ترپولې مینیږي او د "خان" په بیلتون کې زاره چاودی کیږي.

ددوهمې افسانې په روایت کې استاد مجروح بیاهم دخپل ادبي خواک ټول کمال ښوولی دی

****

هغه شعرونه چې داستاني منځپانګه ولري ، یا یوه پیښه په کې په پوره توګه بیان شوي وي او دغه بیان خپل منطقي تسلسل هم ولري . له هغه ځایه چې په مجموع کې دهماغې پیښې یا کیسې دتمثیل دنده دشعري جوړښت په غاړه ده ځکه خو دغه ډول شعر په ادبي کړیو کې د "تمثیلي شعر

" په نامه یادشوی دی . داستاد مجروح همداسې یـو بـل شـعر" دکنړسیند" پـه نامـه دی چـې دده دخپل یادښت له مخې په ۱۳۵۵ کال کې لیکل شوی دی او اروابناد استاد بینوا ته ډالی شـوی دی داشعر کوم بهرنی روایت په ځان کې نه لري بلکې ټول توکي یې داستاد مجروح خپـل دی ویـلای شوچې په دغه شعر کې مجروح له " روایت" څخـه " حکـایت" تـه راځي او دخپـل شـعر دداسـتاني جوړښتونو هستوونکي دي .که څه هم چې په دغه شعر کې هنري ځواک نظر مخکې یاد شوي شـعر " ناآشنا سندرې " ته لږ دي او شاعر یوازې خپل ټولنیز – فلسفي الواکونه یوڅه وچ په وچه ارائـه کـړي دي ، خو دجوړښت له اړخه کره بریښي . داشعر اروابناد مجروح دخپل پلار په مشوره دمثنوي قـالب په ۲۷۸ بیتونو کې لیکلی دی . په هغه کې دشعریت دکمښت له په نظر کې نیولـو سـره سـره ویـلای شو چې دلومړنیو تمثیلی بیلګویوه ښه نمونه ده.

دمجروح بل نظم " دوطن مور" نومیږي چې د ۱۳۵۵ ش کال دمیزان په دوهمه یـې لیکلـی دی په دغه سمبولیک نظم کې ټولنیز او سیاسي حالتونه ، پیرونه ، پیښې او کړنې تمثیـل شـوې دي چـې ترتخیلي اړخه یې طنزي اړخ ځواکمـن دی. پـه دغـه نظـم کـې مجـروح خپـل سیاسـي او ټولنـیز سمبولونه ډیر ښه ټاکي اوپه خوږه طنزی ژبه انتقاد کوي.

***

دمهال پراعتبار له دې وروسته داستاد مجروج ترټولو غـوره او جـدي کـار دلوسـتونکو لاسـونوته رسیږي. ماناداچې په ۱۳۵٦ کال کې زموږ دپښتـو ادب یـو روڼ سـتوری "خانځانـي ښامـار " خپریږي . مجروح خپل دغه غوره اثر دپښتو آزاد شعر په قالب کې لیکلي دي.

دخانځاني ښامار یو غوره ځانګړنه داده چې په داسې وخت کې دآزاد شعر فورم په جدي تـوګه مطرح کوي چې پر هغه مهال لا دومره پلویـان نـه لـري اودشـاعرۍ پـه بـهیر کـې دیـوه ضمنـي او حاشیوي فورم په توګه ورته کتل کیږي خو دمجروح دغه اثر،کولای شي ځوان شـعري بـهیر دې تـه متوجه کړي چې دغه فورم دمنظومو ادبیاتو یوه مهمه برخه ده او ښایي پوره پام ورته وشي . له بلـې خوا داهم څرګندیږي چې افسانه ، داستاني جوړښتونه ، یوه ځانګړې مفکـوره اویـا خیـل پـه دغـه قالب کې په آسانۍ سره پوره اوکړه ځاییدای شي او لکه په قافیه وال شعر کې دځینو قـالبي اړتیـاوو له مخې دتخییل ځانګې په کې نه پرې کیږي.

دمنځپانګې له پلوه په دغه اثر کې هڅه شوې ده چې افسانه ، فلسفه ، اساطیر ، اروابوهنـه او آن کله کله سیاسي الواکونه په شعري هنر کې نغاړلي وړانـدې شـي . مجـروح غـواړي خپـل تـیزس او فلسفي وړاندیز داګزستنسیالیزم دنامتو استازي فرانسوي ژان پـل سـارتر دمشـهورې مقولـې (تـل یـو انسان دبل انسان دوزخ دی) په وړاندې ودروي . مجروح ټینګار کـوي چـې دانسـان لپـاره دهغـه خپل نفس دوزخ دی.

له دې ځایه وروسته شعر دخپل وړاندې شوي تیزس دزبات لپاره دافسانې په چوکاټ کـې دننـه دانسان اروابي منځ ته ننوزي " نفس" دیوه ښامار په توګه تمثیلوي اودابیي چې دغـه ښامـار څنګه

دشعر اویا تحت الشعور په ساحه کې منځ ته راځي ، وده کوي او دومره پرمخ ځي چې پخپله دشعور ځښتن (انساني اروا) په ښامار بدلوي . شاعر کله چې دشعور او تحت الشعور په هکله بحث کوي نو دې ته اړدی چې اروا پوهنه وځیړي وګوري هغه دلاشعور ساحه ځنګه دافسانې په ژبه تمثیلوي.

"یولوی غار دی چیرته پټ پروت
توره خوله یې هیبتناکه ، ننوتی زمکې تل ته
رسیدلی ددوزخ ناشنا درشل ته
نیمه شپه ترې ډاروونکې اروا ګانې راوزي ، ځي
غرو غونډو کې ننوزي
ژوندي کیږي لوی کونډونه ګرنګونه
تور دیوان ترې نه جوړیږي
دوج رود کوږ اوږ بسترهم
راژوندی شي اژدهاشي
بیاروان ددشت په لور شي
کله کله هم نژدې ځي ، دښار پورې دروازې ته"...

دلته استاد مجروح ترډیره داسلامي عرفان لوری نیسي او دمشهورو عرفاني اندیالانو (متفکرینو) په ځیر ټولې دوزخي ځانګړنې دانسان په نفس کې لټوي.

داچې په دې اړه استاد مجروح ریښتوني دی که سارتر یانور لویدیځوال ؟موږ څه نه وایو دادفلسفې کار دی اوزموږ سراوکار دمجروح له هنر سره دی خو دومره ښایي ووایو چې مجروح خپله خبره له ټینګو دلایلو سره وړاندې کوي ؛دغه دلایل دافسانې اواساطیري ایدیالونو ، نوې اروا پوهنې او فلسفي الواکونو په مرسته خواکمن کیږي ، دلته دې هیره نه وي چې استاد مجروح خپل اثر یوازې اوبوازې دسارتر دالواک د ، رد له پاره نه وقفوي بلکې غواړي خپله خبره له دغه ځایه پیل کړي دلته دشاعر آرموخه دفلسفي اند دود او دارواپوهنې دځینو ارونو ښوونه ده چې په روانه شاعرانه او هنري ژبه یې ارائه کوي دشاعر کمال خوبیا په دې کې دی چې ددې ټولو غوښتنو او ښوونو له پاره افسانوي جوړښت په نظر کې نیسي ، کیسه کوي او کیسه یې خورا خوږه ده دټولو اشخاصو ، پیښو ، موجوداتو ، اندونو او خیالونو دتمثیل لپاره سمبول ټاکي او خپل دغه سمبول د افسانې په اتموسفیر کې په خورا هنرمندانه ځواک سره روزي . وګورئ دغه سمبولونه " " ښامار " د نفس (زه) لپاره ، " یاغي دوزخیان " دژوند دځواکونو ، طبیعي غرایزو، عواطفو او هیجاناتو لپاره ، ښکلې مانۍ دانساني ذهن دمینې دسرچینې لپاره ، او تر ټولو غوره پخپله " لاروی دنیمو شپو" دحقیقت پلټونکي احساس لپاره خورا منطقي ، پرځای اوپاخه سمبولونه او نښې دي . دیوې افسانې په قالب کې ددغو ټولو نښو ، پیښو او اشیاوو راغونډول خورا هنري ځواک او شاعرانه نبوغ اړتیا لري او مجروح ځان له داسې ازمیښت څخه بریالی راباسي.

دمنځپانګې له الواګه ددغه اثر دانځورونو پیل حلقوي دي شاعر خپله افسانه له هغه ځایه پیلوي خو ځوخله دهغې په بهیر کې بیا همغه ټکي ته راګرځي او بالاخره یې پرهماغه ټکي پای ته رسوي ، دنیمو شپو لاروی له ګوم ځایه چې یون پیل کړی و بیرته هماغه ځی ته راستنیږي او هغه ښامار چې مړ شوی و بیاله سره رازیږي. شعري انځورونه دشاعر دفلسفي او علمي تیزس لپاره استخدامیږي او دهمدې لپاره اړدي چې دیوې یا خو په ځو بیلابیلو لوبو حلقو کې راو چوکی.

مګر هر کله چې دغه اثر ته دهنري کره کتنې له کړکۍ څخه ځیر شو نواړیو لاندینی ځرګندونې په ژبه راوړو:

یو خوداچې " ځانځاني ښامار" له آره دهنري موخې لپاره نه دی لیکل شوی دلته دشاعر آرموخه دخپلې فکري منځپانګې ارائه ده نه دهغې هنري سینګار . په ځینو برخو کې که وزن او آهنګ وایستل شي یا دویبونو ځایونه بدل شي (پرته له دې چې له محتوا څخه څه کم شي) نوربه هیڅ شاعرانه پسول ونه وینو . یوه بیلګه وګورئ:

" اوس یې " اسم محضه " په خوله راوړمه
هغه رمز دتولو رمزو " سراعظم" بیانومه
دغه سربانديې خبر شئ ، خوله ځایه یې پټ ساتئ په خپل
زړونوکې پنهان
هم له خلکو یې پټ ساتئ داعمالو په جاموکې
نوبه خلاص یاست له ګزنده له غضبه په امان"

ښکاره ده چې زموږ شاعر کولای شول خپل اثر سرتړپایه دشعري کوډو په اغیزکې ونغاړي ،مګر موږ وینو چې کله کله فکري محتوی له ده څخه داهیروي چې شعري ځانګړنې په پام کې ونیسي . البته داهم ښایي هیره نه کړو چې دغسې مورد دګوتو په شمیر دي.

له بلې خواکله خو په ځینو برخو کې ابهام له شعر څخه خوند اخیستل ناشوني کوي دغه ابهام که څه هم خپل لاسي (مصنوعي) نه دی او دمنځپانګې د اړتیا له مخې رامنځ ته کیږي خو په هرډول پرلوستونکي دهنري اغیزې خواک کموي دغه ابهام دپرانیستنې او حل لارې لري که لوستونکي درته ښه ځیر شي کولای شي ځان پرې پوه کړي چې شاعر څه غواړي ځو په دغه بهیر کې شعري توکي او دهغو اغیزې هیریږي . شاعر کولای شول دغو برخو ته دافسانې په ژبه او دنویو پیښو په رامنځ ته کولوکې بله ښه ورکړي او دهغو په تفسیر کې له لوستونکي سره مرسته وکړي.

په ځانځاني ښامار کې انځور جوړونه ؛ استاد مجروح هڅه کوي دخپل دغه غوره اثر په بهیر کې ذهني پیښې، اړیکې ، اشیاء (ځیزونه) غوټې اوبیا دهغو پرانیستنه عیني کړي . له همدې ځایه ده چې داسې سمبولونه ټاکي او کاروي یې چې دافسانې په دننه کې یې شتون او کړنې منطقي وي . ترډیره حده ددغه اثر انځورونه ښکاره او دلمس وړ د ۵ دبیلګې په توګه په پنځم پراو کې داپلاتونې سمځې تمثیل او انځورونه هومره عالي ده چې لږ کسانو ته یې دسیالی وړوي استاد مجروح

دخپلې ننداره یې صحنې پس منظر ته پوره پام ساتی اوتول چاپیریال پوره کره ننداري ته وړانـدې کوي یاپه بله ژبه دلوستونکي دذهن په حضور ولوکې واکمن مټ لري.

دپهلوان "ایکو" راتګ ښارته اودهغه په لاس دغرځنی ښکار، راهـب او دغـه دمعبـد ځرنـګوالی ، دښامار دهرکلي برخې اودمرګ دبوډۍ راتګ دښامارمانی ته همداراز دشاه لیلا دراتلـو کیسـې هغـه غوره او ممتازې برخې دي چې داستاد مجروح کوډګر قلم ته دلوستونکي حیرانتیا راپـاروي .یـادې شوې صحنې او دوي ته ورته نورې برخې دځانځاني ښامار په ټول بهیر کې شته ګڼ شمیر انځورونـه خورا طبیعي او ښکلي راغلي دي راځئ دیوې ښکلې بیلګې یوه برخه ولولو:

لاروي‌دنیمو شپو سترې ستومانه
تړی وړی شونډې وچې ، پټ په دوړو
آخر ورسید خپل ښارته.
لاروی په لویه لارباندې روان و
ورو ورو ښارته ورنژدې شو.
چې کتل یې
په بیدیا کې و دهغې لارې په غاړه
هلته ناسته وه په خاورو
یوه پیغله نازنینه.
زوړکمیس یې اغوستلی شینبخن و
اوږدې زلفې پریشانې
نرمې نرمې دصحرابادښورولې
دغروب په سره رناکې یې دسروزرو شغلې شغلې کولې
یومنګی ډک داوبوپې خواته پروت و
بیاداپیغله نازنینه
لاروي ته په خیر خیر شوه.
په شیبوشیبوپې ده ته وکتلی
ترڅو ناڅاپه مسکی شوه په خندا شوه
تابه وې چې:
له کوم وخته چې عالم راپیداشوی
دغه پیغله نازنینه هلته ناسته
دخپل وزک مسافر لاره یې ځارله
دخپل ژوند اودهستی له ژورتل نه
تمه تمه منتظره وه دیدار ته

ددې هسې سرګردانه مسافر خپل.
چې دااوس و ، دغه ځای ته خپل منزل ته رسیدلی
لاروی ناڅاپه په ولید،
چې دورک سمندرغاړې ،
دهغو آبی چشمانو په دریاب کې ،
نژدې هتله ښکاریدلې.
دژوندون صبح صادق یې
دهغورنګینو شونډو په افق کې ،
خلیدلو خندیدلو
نااشنا پیغلې نازنینې
شین کمیس ځیری ګریوانې
اوږدې زلفې پریشانې
کړاپورته خپل منګي په دواړو لاسو
لاروي هم دواړه لاسه کړه ورپورته
په دعا شو
دواړه لپې ورنژدې کړې.
پیغلې توپې ورته اوبه کړې له منګي نه
یخې یخې رنې سپینې
لاروي کړه تنده ماته خپله خپله
بیا اوبه یې لپې لپې
په خپل مخ اوپه خپل سرهم وشیندلې...
داسې ښکلې نمونې ډېر ځله دځانځاني ښامار په ترخ کې ځان راښکاروي اوپه رښتیا چې دځوانو شاعرانو له پاره غوره تمثیلي او انځوریزې بیلګې دي.

****

داستاد مجروح دشعرونو یوه مجموعه " نا آشناسندرې " نومیږي او په ۱۳٦۸ لمریز کال په پېښور کې خپره شوې ده. په دې مجموعه کې دوه درې داسې نظمونه هم شته چې اروابناد استاد دمهاجرت او مقاومت پېرشپو ورځوکې لیکلي دي یویې (خپل ځوان مجاهد زوی ته دیوې افغاني مور پیغام) نومیږي او بل یې توره بلا (ناهید ... ته دیو عاشق له خوا دمحبت پیغام) دی.

په لومړی نظم کې یوه مور خپل زوی جهادته هڅوي دغه نظم ډېر حماسي اړخ لري نه لیریک او دغه حماسه هم په مخامخ لیږدسره هڅوونکي او راپارونکي داستاني جوړښتونه ارائه کوي او دا ویلای شو چې دغه حماسی نظم یو څه خپل لاسی دی او دهغه وخت دضرورتونو دپوره کولو لپاره

لیکل شوي دي. ډیر هنري خواک نه لري او شعری پرداز یې کمزوری دی. دزبات لپاره بـه ددغـه نظم یوه لنډه برخه ولولو:

که دخپل زړګي احوال درته بیان کړم
ته مې شپه او ورځ یادیږي تل خپګان کړم
کله کله شیطان پټ پټ راته وایي
ددنیاټول راحتونه راته ستایي
وایي زلمی ځوانان پدې سیمه ډیر زیات دي
ولسونه دجهاد په لور رامات دي...

تراخره

دوهم نظم چې په هنري انداز یو څه شتمن دی (توره بلا) نومیږي او استاد مجروح نـاهید تـه ډالۍ کړی دی (البه ماته نه شوه ښکاره چې داکومه ناهیدده) یوه برخه یې لولو:

دوباره دې راژوندۍ کړې آرزوګانې
افسونګرې ، معجزه دمسیحایې
ښکلې سترګې دې هیواد دابادۍ دي
خنداګۍ کې دې پیغام دازادۍ دي
اې تیغۍ ته څه بلایې ؟

په دغه مجموعه کې څو لنډ شعرونه هم راغلي. (دبنګړوشرنګ) ، (دزلفـو زنـځیر) ، (سـاقي) ، (خوږې سندرې) او (شینکي خالونه) دادهغه اروابناد دلیریکو شعرونو ښې نمونې دي:

هرمازیګریم کوډر ته تللی - ماښام غموکې دعشق ځپلی
په نیمو شپو یم پټ پټ وژغلی - پاس په پالنګ یې نیغ ورختلی

په پای کې ښایي یو ځل بیا ووایو چې داستاد مجروح ترټولو جدي اثر هماغـه ځانځانـی ښامـار دی چې ددغې پیړۍ دپښتو شاعرۍ یو شهکار بللی شو اوخوان کول ته یې دلوستنې له وړاندیز سـره ددغه نابغه استاد اروابناد غواړو.

کنفرانس مطبوعاتی مرکز تعاون افغانستان دربارهء وضع زندانیان در زندان عمومی شهر مزارشریف

دربازپسین روزهای ماه فروری سال روان میلادی هیئت مرکز تعاون افغانستان برای ارزیابی وضع زندانیان ولایت بلخ ، سفری به شهر مزارشریف کرده بود.

هیئت دریکی دوهفته یی که درشمال کشور اقامت داشت از شهر های مزارشریف ، شبرغان ، ولسوالی بلخ وشهرك حیرتان دیداری نمود .

دربازگشت ازسفربه پشاور شاغلی حبیب الله رفیع مسوول نشرات – مرکز تعاون افغانستان – روز ۲ مارچ در پریس کلپ پشاور در کنفرانس مطبوعاتی شرکت کرد وبیانیه یی را به خبرنگاران و نماینده گان رسانه های گروهی شامل در کنفرانس خواندند. دراین بیانیه آمده است : زندان عمومی ولایت بلخ در حدود صد نفر زندانی داشت . دراین شمار ۹۰ آن از سوی قوای امنیتی وده آن از سوی امربا لمعروف ونهی عن المنکر گرفتار و به زندان کشانده شده اند ودر بخشهای گونه گون زندان میزیند .

- زندانیان به هیئت مرکز تعاون گفته بودند ، که از آنها تحقیق نشده است و دوسیه یی ندارند بی سرنوشت روزهای دشواری‌در زندان سپری‌میکنند .
- ملا اکرام الله مدیر زندان به هیئت گفته بود ، که زندانیان زنانه ندارند ، اما چند نفر کودك زندانی بودند و جدا از دگران نگاهداری میشدند و چندی پیش آزادگردیدند .
- زندانیانی که به جرم دزدی ، استعمال چرس وهیروئین از سوی منسوبین ادارهء امر بالمعروف گرفتار شده بودند میگفتند که اینان را عضو پرقدرت امر بالمعروف حاجی عبدالبصیر بی گناه گرفتار کرده اند و ازآنها پول میخواست .

بایستی تذکر داد که حاجی عبدالبصیر به گرفتن پنج میلیون افغانی رشوت گرفتار شده بود ودر بخش اول زندان ،زندانی بود .

دربیانیهء گفته شده است : وضع اعاشه واباتهء زندانیان اطمینان بخش نبود . هرزندانی یك کمپل داشت که آنهم از سوی صلیب سرخ به زندانیان توزیع شده بود . اتاقهای زندان خورد ودر هر اتاق ده تن زندانی زنده گی میکرد، روزانه دو قرص نان به هر زندانی توزیع میشد ، تنها درچاشت قورمهء کچالو نیز به زندانیان میدادند.

بازندانیان به روز های پنجشنبه پایواز زن و در روزهای جمعه پایواز مرد دیده میتوانست و زندانی میتوانست از دریچه خورد درب زندان برای سه چهار دقیقه با پایوازش ملاقات نماید ، دربیانیه اضافه شده است که: آنانی که به ارتباط رخدادهای سقوط شهر مزارشریف گرفتار شده انه ، دراین زندان نبودند ومردم میگفتند که گروه زندانیان را طالبان به زندانهای مناطق دگر کشور انتقال داده اند .

پس از ایراد بیانیهء مطبوعاتی ، خبرنگاران حاضر درکنفرانس پرسشهایی مطرح نمودند به هر پرسش از سوی شاغلی حبیب الله رفیع جواب ارائه شد .

خبرنگار : در زندان شهر مزارشریف ، زندانیان سیاسی ویاهم زندانیان خارجی بودند ؟

رفیع : چنان که در بیانیهء مانیز اشاره یی به این موضوع صورت گرفته است ، اما من مکرر به شما میگویم که در زندان شهر مزارشریف نه زندانی سیاسی وجود داشت ونه هم زندانیان خارجی .

مردم میگفتند که ادارهء طالبان مخالفان سیاسی شان را به زندانهای شهرهای دگر افغانستان انتقال داده ، زندانیان زندان مزارشریف همه زندانیان جنایی بودند.

خبرنگار : آیا ادارهء طالبان بالای زندانیان کارهای شاقه انجام میداد ؟

رفیع : تاجایی که من از زندانیان معلومات گرفته ام ، زندانیان کارهای شاقه نمیکردند .

خبرنگار : وضع عمومی در شمال افغانستان چگونه بود ، درمورد پوهنتون مزارشریف چی شنیدید ؟

رفیع : وضع در شهرهای مزارشریف ، شبرغان وحیرتان آرام بود ، مردم از ناحیهء امنیت شکایتی نداشتند دربازار ها مواد خوار وبار ونیازمندیهای اولیهء مردم وافر یافت میشد، شاگردان واستادان پوهنتون مزارشریف درموسم سرما تعطیل های زمستانی شان را سپری میکردند .

شاغلی اجمل یوسفزی رئیس پوهنتون بلخ گفت : از فارغان صنوف دوازده برای شمول در پوهنځیهای پوهنتون مزارشریف امتحان کانکور گرفته است ودختران نیز در امتحان کانکور شرکت داشتند .

پروفیسورعبدالرسول امین

دډیوې لاندې تورتم

ښاغلی امیر عثمان صاحب له کال ۱۹۹۲ م نه تر کال ۱۹۹۵ م پورې دمجاهدینو په دوره کې په کابل کې دپاکستان سفیر واو هغه په دغې حساسه او خونړۍ موده کې دکابل دننه او باندې ډیرې زړه دردوونکې پیښې پخپلو سترګو لیدلې اودغوټولو پیښوته یې " دډیوې لاندې تورتم " په نوم دکیسو بڼه ورکړې ده . ښاغلي امیر عثمان صاحب دخپلو لیدنوکتنو او تجربو دغه مجموعه چې دکتاب په شکل چاپ شوې ده ماته له اسلام آباد څخه پیښور ته راولیږله اوضمناً یې له ماڅخه دخپل کتاب په هکله دیوې تبصرې هیله هم کړې ده .

ما دښاغلي امیرعثمان صاحب دمجموعې دیارلس کیسې یا دهغه دلیدنواوتجربو لیکنې په ډیر دقت ولوستلې . دهغه په هره کیسه کې دعادي افغانانو یا دافغان ولس دښځو او نارینه وو دزړورتیا ، دخدای (ج) او وطن سره دمینې ، دآزادۍ او خپلواکۍ په لارکې دسرښندنې او دمریتوب او بلواک له ژوند څخه دکرکې یوداسې انځور لیدل کیږي چې تر پیړیو پیړیو به دافغانانو راتلونکې نسلونه دخپلو میندو او پلرونو په قهرمانیو ویاړکوي . هم په دې کیسو کې داهم لیدل کیږي چې دعادي اما قهرمانو افغانانو برعکس ځینو مشرانو ، قوماندانانو او ټوپکیانو دافغان او مسلمان په جامه کې دخدای(ج) ، وطن او ملت سره نه بخښوونکې خیانتونه کړي دي . دې تش په نوم افغان - مسلمانومحض دخپل قدرت دساتلو یا قدرت ته درسیدو په خونړۍ او تباه کوونکیو جګړو کې په زرګونو خپل اتلان پلرونه او میندې ، ورونه او خویندې ، زامن او لونه ، ماشومان او لویان مړه کړل . معیوب یې کړل ، بې عفته یې کړل ،چور یې کړل ، توهین یې کړل ، دپردو دروازو ته یې ودرول .. او خپل هیواد او خلک یې دنابودۍ ترسرحده راورسول . که له یوې خوا دافغانانو راتلونکې نسلونه به دخپلو پلرونو او میندو په قهرمانیو او قربانیو ویاړکوي ، له بلې خوا همدغه نسلونه به دافغان اومسلمان په جامه کې پر هغومشرانو ، قوماندانانو او ټوپکیانو - چې یې له خدای (ج) ، وطن، ملت ، جهاد او شهیدانو سره خیانت کړی - دخدای (ج) لعنتونه وایي اوپه نفرت به یې نومونه اخلي .

دښاغلي امير عثمان دکيسو يا دهغه دليدلو او تجربـو دمجموعـې دلوسـت پـه دوران کـې راتـه داسوال – چې دافغانستان دتباهۍ او دافغانـانو دتـراژيـدۍ عوامـل څه دي ؟– راپيداشـو . لـه دې سوال سره جوخت دهغو ليکوالو ليکنې – چې يې په تيرو شلو کلونو کې يا دنثر له لارې او يا دنظـم له لارې دافغانستان دتباهۍ او دافغانانو دتراژيدۍ عوامل په ګوته کړي دي – څه ناڅه ذهن تـه راغلې . وايې څومره خولې هومره خبرې . دا وينا داوسنۍ علمي نـړۍ پـه بـاره کـې بيخـي صـدق کوي . په شلمه پيړۍ کې ټولو علومو علمي بڼې غوره کـړې دي . ټول علـوم پـه مختلفـو کتيګوريـو ويشل شوي ، هر علم مختلفې څانګې لري اوهره څانګهٔ نوې بې شميره څانګې لري اوڅومـره چـې يوه وړوکې څانګه وده کوي ورسره نورې څانګې هم راټوکيږي او دغـه عمليـه پـه مـخ روانـه ده . اوس دهرې رشتې يوه ددير محدود تخصص په لور روان دی او اوس يو عالم هم دخپلې محـدودې څانګې په ټولوارخونو باندې دپوهې دعوه نشي کولای او همداعلت دی چې اوس هـرپـوه ځينـې مسايل يوازې دخپل محدود تخصص له عينکو نه ويني او دخپل تخصص په اسـاس ټينګار کـوي او دنوروڅانګو دپوهانو استدلال ته ډيـر اهميـت نـه ورکـوي . همـدا وجـه ده چـې مختلفـو پوهـانو اوليکوالو دافغانستان تباهي او دافغانانو روانه تراژيدي دخپلو مشخصو زاويو له مخې ځيرلې او خپـل شخصي عوامل يې په ګوته کړي دي .ځينې دغه عوامـل دافغانسـتان پـه ستراتيژيک موقعيـت کـې لټوي ، ځينو ته دافغاني ټولنې په وروسته پاتې اقتصادي ، سياسي او اجتماعي ژوند کې ځرګنديـږي؛ ځينې يې دافغانستان دقبيله يي او اتنيکي جوړښت نتيجه ګڼي ؛ ځينې يې دپـاچـاهي دربـار ضعـف بولي ، ځينې دجمهوريت راتګ ته اساسي عامل وايي ، ځيني ورتـه دلويديـزې نـړۍ دبـې پروايـي سوغات وايي او ځينې په ځينو عوامل او ځينې په نورو عواملو ټينګار کوي .

که چيرې موږ دغه ټولې ليکنې په دقت ولولـو دغـه ټول پوهـان او ليکـوال پـه درې ډلوويشـل کيدای شي چې يوه ډله دافغانستان تباهي او دافغانانو تراژيدي دداخلي عواملو معلـول ګڼي ، يـوه ډله يې په خارجي عواملو پورې منسوبوي او دريمه ډله يې داخلي او خارجي دواړه عوامـل ځيـرې او درې واړه ډلې دخپلو نظريو دائبات لپاره مستند دلايل لري .

دلته موږ ددوو ډلو په نظريوچې يوه يې دخارجي عوامل او بلـه يـې داخلـي او خـارجي دواړه عوامل ځيرې څه ويل نه غواړو ، بلکه دلته دهغې ډلې په نظريه چې يوازې داخلي عوامـل اساسـي او قاطع ګڼي او دښاغلي اميرعثمان صاحب په مجموعه کې هم داخلي عواملو ته ډيره اشاره شـوې ده په لنډول تبصره کول غواړم.

دداخلي عواملو دپلوي ډلې په نظر دافغانستان دتباهـۍ او دافغانـانو دتـراژيـدۍ اصلـي عـامل پخپله افغانان دي ، دوی دخپلې ټولنې داقتصادی ، سياسي او اجتماعي ژوند دوروسـته پـاتې کيـدو عاملين دي ، دوی دربار . دهيواد انکشاف ته پاملرنه نه ده کړې ، دوی شـاهي نظـام رنګ کـړ او جمهوريت يې اعلان کړ ، دوی پخپله دشوروي اتحاد دچال په جال کې ځانونه ښکيل کـړل ، دوی دثور خونـړۍ کودتـا وکـره ، دوی دشـوروي اتحـاد سـور پـوځ راتګ تـه لاره هـواره کـره ، دوی

دشورویانو په لاس خپل هیواد تباه او خپل خلک یې په ملـي تـراژیـدۍ اختـه کـړل او دوی خپـل افغانان دعربو او عجمو په لاس کې ورکړل . هم دوی په باندنیو هیوادونو کې ګوندونه او تنظیمونـه جوړ کړل ، خپل منځي جګړې یې پیل کـړې او هـم دوی دچپـي حکومـت لـه سـقوط نـه وروسـته دقدرت په سر دخونړیو جګړو په وجه خپل هیوادتباه او خپل ولس یې په ملي ویـر اختـه کـړ اودغـه ټولې بلاګانې یې پخپله پخپلو افغانانو نازل کړې .

دداخلي عواملو پلویان تل داسوالونه راپورته کوي چې آیا دخلق - پرچم ګوند مشران او غـړي روسان وو؟ آیا دمجاهدینو مشران ، قوماندانان او ټوپکیان خارجیان وو ؟ نه - ددوی په نظر دخلـق - پرچم ګوند دټولـو غـړو او دمجـاهدینو دګوندونـو او تنظیمونـو دمشـرانو ، قوماندانـانو او ټوپکیـانو نومونه، ځایونه ، موراوپلار ، کورنۍ ، قامونه ، اتنیکي اړیکي ، ددوی پوهه او استعداد او پـه افغـاني ټولنه کې ددوی او ددوی دکورنیو هویت ، حیثیت اود دوی دچم ګاونـد ډیـرو افغانـانو تـه معلـوم دی، دوی افغانان وو، دوی دخپل مور هیواد په خاوره زیږیدلي او خاپوړې یـې کـړې او هـم ددې مور هیواد په غیږ کې لوی شوي دي او ډیرو مشرانو ته دخپلو نیکونواو پلرونودوطن دوستۍ او وطـن ته دناموس دلوړ مقام دورکولو کیسې هـم معلومـې دي ، نـو بیـا ولـې ځینـو افغانـانو دمـور هیـواد خرڅلاو، دخپلو پلرونو او میندو ، خویـنـدو او ورونو او لـوراو زوی وژلـو ، دخپـل ټاټوبـي ورانولـو او دخپل هیواد تباهۍ او دافغانانو تراژیدۍ ته ملاوې وتړلې؟

آیا دوی ته اسلامي ارزښتونو ، اسلامي اخلاقو او دافغاناو عنعنو اجازه ورکړې وه ؟

ددې سوال ځواب هم منفي دی . ځکه چې نه انساني ارزښتونه ، نه داسلام سپیڅلی اخـلاق او نه دافغانانو منل شوې عنعنې یو انسان ، مسلمان او افغان ته دا اجازه ورکـوي چې هغـه دې خپـل مور وطن چې هرزښتینی افغان ته دناموس حیثیت لري په بل خرڅ کړي ، خپل مـور او پـلار ، خـور او ورور ، لور او زوی دې مړه کړي ، خپل ګډ کور دې وران کـړي ، خپـل لرغونـی هیـواد دې تبـاه کړي او خپل افغانان دې په یوه پرله پسې ملي تراژیدۍ اخته کړي ، خپـل نـاموس - مـور ، خـور او لور - دې دپردیو په درواوزو کې وګډوي او له خپل ناموس سره دې غیر افغاني لوبه وکړي .که دغـو تش په نوم افغانانو ته انساني ارزښتونو ، داسلام مقدس اخلاق او دافغانانو منل شوې عنعنـې اجـازه نه ورکوي نو بیا ولې دوی دانساني ارزښتونو ، اسلامي اخلاقو او افغاني عنعنو پر ضـد عمـل کـړی ؟ البته ددې سوال ځوابونه ډیر زیات دي او یـوې اوږدې څیړنـې تـه ضـرورت لـري ، امـا دداخلـي عواملو ځینې پلویان ددې پیچلي سوال ځواب دیوې سیاسي فارمولې له مخې داسې خلاصه کوي.

دوی وایي: دخارجي عواملو پلویان دافغانستان دتباهۍ او دافغانانو دتراژیدۍ پـړه پـه خـارجي شبکو اچوي او داخلي عواملوته ډیره لږه پاملرنه کـوي .دداخلـي عواملـو دپلویـانو پـه نظـر دهـر خارجي هیواد ټولې جاسوسي شبکې دخپل هیواد ملي ګټې خپله لومړۍ او اساسـي وظیفـه ګڼي . داشبکې شپه او ورځ دخپل هیواد دسالمیت ، خپلواکۍ ، امنیت ،دفاع، پرمختګ او دهیـواد دقـوت دتقویې لپاره ملاتړلې ولاړې دي ، ددوی ملي فریضه دخپل دولت دملي ګټو ساتل ، دملـي ګټو پـه

ضد په داخل او خارج کې دهر ډول خطر مخنیوی او شنډول ، په نورو هیوادو یا دهغه ملت چې په آینده کې ورځنې دخطر ډار کیږي ضعیفول او دخپل دولت دلنډ یاداوږد پلان دعملي کولو په لارکې رېږونه ګالل یا جاني قرباني ورکول دي اوبس .دیو هیواد جاسوسي شبکې دخپل هیواد نوکري کوي ، نه دفرد ، افرادو ، ګوندیا تنظیم .ددوی دهلوځلو او خدمت اساسي معیار وطن او ملت دی او ددغه معیار په مقابل کې ځان ، کورنۍ ، قام ، دوست ، مذهب او نور شخصي او اجتماعي روابط ورته هیڅ اهمیت نه لري .

دداخلي عواملو دپلویانو په نظر که چیرې دیو مشخص هیواد جاسوسي شبکې دخپل هیواد دملي ګټو دژغورلو اویا دخپل هیواد دملي ګټو دپراختیا لپاره په بل هیواد کې جاسوسان یا اجیران راپیداکوي نو دوی دغه عمل ولې ونه کړي؟ که ددوی دغه عمل دخپل هیواد او ملت لپاره دټولو نه لوی او اساسي خدمت ګڼل کیږي . ددغه لوی خدمت په مقابل کې لوی امتیازونه ترلاسه کوي او ددغو شبکو دفعال پرسونل خدمتونو ته دملي ویاړ مقام ورکول کیږي او دقدر په نظر ورته کتل کیږي نوکه دغه شبکې دخپل هیواد او ملت لپاره خپله اساسي او ملي دنده نه ترسره کوي نو په واقعیت کې دغه شبکې له خپل هیواد او ملت سره خیانت کوي . دا یو مثل شوی واقعیت دی چې دخپل هیواد دملي ګټو لپاره په بل هیواد کې اجیران او جاسوسان راپیداکول دهرمشخص هیواد دجاسوسي شبکو په ملي اهدافو ، اساساتو ، ملي خدمتونو ، ملي امتیاز او ملي افتخاراتو کې راځي اودا دهرې شبکې لومړی فریضه ده .

دداخلي عواملو دپلویانو په نظر که چیرې اجیران راپیداکول او اجیران استخدامول دیو هیواد دجاسوسي شبکو په اساسي خدماتو کې شامل وي نو بیا ولې دخارجي عواملو پلویان دافغانانو په ځای چې دخپل هیواد دتباهۍ او دخپل ملت دتراژیدۍ اصلي عاملین دي په خارجي شبکو دتباهۍ او تراژیدي پړه اچوي ؟ په دې کې هیڅ شک نشته چې خارجي شبکو دخپلو ملي ګټوساتلو اوپراختیا لپاره افغانانوته دمرګ اوتباهۍ وسایل ورکړي دي لاکن داهم واقعیت دی چې هم دغو افغانانو دغه ټول وسایل پخپله دخپل هیواد دتباهۍ او دافغانانو دملي تراژیدۍ لپاره استعمال کړي دي .

که ټوپک پردی و نو ټوپک خوافغان چلولی دی . که افغانانو دخپل وطن تباهی او دخپل ملت تراژیدی نه غوښتلای نو دبل هیواد دجاسوسي شبکې هغوی په زور ټوپک اخیستو ، دخپل هیواد تباهۍ اودخپل قام وژلوته نه شول مجبورولای.

تاسو دافغانانو په لاس دخپلو افغانانو ورونو بدې ورځې او زړه دردونکې کیسې دښاغلي امیر عثمان په مجموعه " دډیوې لاندې تورتم " کې ولولئ ، دلته دځینو کیسو ځینې برخې دبیلګې په توګه وړاندې کیږي . داتاسو اودایو ځوبیلګې ، اما ددغه کتاب لوستل هیرنه کړئ :

۱ " شریپ خانه وروره ! دا اور اوس دسرېدو په ځای نور هم تودشه او اوس یې لمبې دومره توانا شوې دي چې هرڅه پکې سوځي . هغه ابادۍ او ودانۍ چې ددښمنانو په

وخت کې ولاړې وي هغه اوس زمکې سره ځملولې شوې دي . هغه پټې او باغونه چې ددښمنانو دقبضې په وخت کې ښیرازه وو هغه دتوپو او راکټونو دلاسه اوس په شاړو او ویرانو بدل شوي دي او نور خولا پرېږده هغه ځوانان چې ددښمن له کلاشنکوفونو او راکټونو څخه بچ شوي وو هغوی اوس دخپلو په ګولو او راکټونو شهیدان کېږي . زه خو اوس هیڅ نپوهیږم چې داڅه وواو څه وشوو... اوس خو دمصیبت داشپه دومره اوږده شوې ده چې دخلاصیدو هیڅ امکان یې نه ښکاري " (دجهاد بیا فساد – له کیسې نه)

۲-یوڅوروڅې مخکښې ما یوه داسې واقعه واوریده چې غونې راباندې زیږزیږ شوې او هغه داچې دوروستو اتوار په ورځ چې زه سفارت ته لاړم نو بهر یوزلمی چې تعلیم یافته ښکاریده اوتراوتر دسفارت نه بهر ولاړ و، زه چې موټر نه کوزشوم دهغه نه مې تپوس وکه چې څه کار پسې راغلی دی. هغه وې چې دویزې دپاره راغلی دی . ماتې بیا پوښتنه وکړه چې هغه ولې دخپل ملک نه تلل غواړي ، دهغه جواب داوریدو قابل و: هغه وې چې ددوی خاندان په یوداسې علاقه کې اوسیږي چیرته چې دنورو علاقو په مقابله کې څه قدرې قلاري وه ، نو دهغه نور رشته داران هم دجنګ دعلاقونه هغوی څخه راغلي وو . یو ماښام هغوی دکور په غولي کې ناست وو چې یوراکټ راغی او نیغ دهغوی په غولي کې وچاوده او داسې دخاندان څوارلس کسان چې پکې زنانه او ماشومان شامل وو مړه شول . بچ شوو کسانو او دعلاقې نورو خلقو مړي دښخولو دپاره قبرستان ته یووړل ولې صرف شپږ کسان یې لاښخ کړي وو چې بیا دراکټونو داسې باران شوروشه چې مړي ښخول مشکل شول خو هغوي پاتې مړي په بوروکې بند کړل او دمحلې په جمات کې یې کیښودل .(ص۱۹۰).

۲ -" .... حالات دسمیدو په ځای نور خرابیده ، دمرګ ژوبلې نه علاوه چورچپاول ډیر زیات شوي وو، ځکه چې به په یو محله یاکوڅه کې راکټ ولګیده او چې مقامي خلک به دمړو او دژوبل شووکسانو په سنبالولو او یا داور په مړولو باندې اخته شول نوبیا به دلته ډزې شورو شوې او ډزوسره به لوټ مارو شوروشه نو چې دراکټ یا داورنه به څه بچ پاتې شوی وو هغه به دې وسله والو غلو یووړل او خلق غریبانان به په خالي میدان پاتې شول نه یې چاته شکایت کولی شو او نه دفریاد ځای و ، ولې چې نه پولیس و نه تانه وه ، مشران دچوکۍ په جنګ اخته وُ او خلق په خپلو وینو کې ډوب وو ."

دوکتورشیرزمان طاییزی

ډیوې لاندې تورتم

دډیوې لاندې تورتم دافسانو دهغې ټولوالې نوم دی چې امیر عثمان لیکلي دي او په اسلام آباد کې دسکتر نمبر ایې - ۸-۴ کاسه یونیته کوڅه نمبر ۱۰۰ او کورنمبر ۲۴۴ نه یې په کال ۱۹۹۸ م کې خوره کړې ده - امیر عثمان دحکومت په خینو لویو او اهمو عهدو کار کړی دی - او افغانستان کې دسفیر په عهده وه چې پنشني شوی دی - په سفارتي عهدو دکار کولو په وخت هم امیر عثمان پښتو او پښتونولی سره مینه لرله ، او دپښتو دشعر او ادب ښه لوستوال وه ، خو داپته وه چې قلم یې سرکاري خط وکتابت سره سره په پښتو لیکلو هم بلد کړی وه - ددې کتاب نه خو دا اندازه لګي چې ده سره به نوګهم ډېر څه په تور سپین کې وي - پکار خو داوه چې دخپلو سفارتي دندو په هکله یې هم پښتو کې څه ناڅه لیکلی وی .

دکتاب سریزه امیر عثمان پخپله لیکلې ده - ډیره لنډه خو جامع - داسې ښکاري ، لکه دنیشنۍ په هغې خبره یې عمل کړی وي ، چې وایي " غواړم چې بل څوک په یو پوره کتاب کې څه وایي هغه زه په لسو جملو کې ووایم " اویا یې دسیسرو خبرې ته پام شوی وي چې " اعجاز دجامعیت پریمانه ښکلا ده " _ پکار هم دومره سریزه وي ، خو خینو لیکوالو ته دا ګرانه پریوزي چې په دومره لږو ټکو کې خپل مطلب برسیره کړی شي او خپل اطمینان حصول کړی شي.

سرفرانسس بیکن په یوه موقع ویلي وو چې " لوست پوره سړی جوړوي ، جرګه مرکه حقیقي سړی جوړوي - او لیک کامل سړی جوړوي " - امیر عثمان دې درې واړه مرحلو نه تیر شو او کمال ته ورسیدو - دلته لږ وضاحت پکار دی چې لیک نه مطلب ډالباش یا دپولیس ابتدایي رپورټ لیکل نه دی ،بلکې دادب تخلیق دی - لیکوال هغه څوک بللی اومنلی شي چې ادب جوړوي - ادب ډیره خوره وره معنا لري ، خو په لنډو ټکوکې داسې معنا ورکولی شو چې " ښه خیال په لیک کې په ښه طریقه بیان شي " - داطریقه دمیچ ټول سامان نه لري، بلکې دلیکوال او دلوستوال ترمنځ ذهني رابطه راولي - کوم لیک چې لوستوال ته هغه خوند او هغه احساس ورکړی شي چې د لیکوال دلیک په وخت کې وه نو هغه لیک په هر شکل کې چې وي دادب یوه غوره ټوټه ګڼلی شي.

دخیال دخرګندولو لپاره چې په ادب کې خومره ځانګې توکیدلې دي او پښتو منلی دي هغو کې یوه دافسانې په نوم یادیږي - افسانې ته عموماً زلمي متې نغاړي ، ولې چې دا لنډه وي چوسته وي او رنګینه وي - امیر عثمان په تیر عمر دې میدان ته ودانګل ، خو ښه په زور کې اوپه یو نوي انداز کې.

دامیرعثمان دافسانو موضوع اوس زوړشوی دی - دافغانستان غمیزې ادب لپاره یې ډیرې دردوونکې او بریښونکې قصې جوړې کړې دي - دپښتو ادب به تر ډیره پورې په دې موضوع زرغون وي - دادب په هرصنف کې په دې موضوع لیکل شوي دي او کیږي ، خودافسانو په ژانر کې چې کومې افسانې صدیق پسرلي لیکلي دي چې " داسې هم وه" او " سره غالی " نومې کتابونو کې چاپ دي تراوسه پورې په ادبي لحاظ ټولو نه ښې افسانې ګڼلی شي - دلته موږ دصدیق پسرلي او دامیر عثمان مقابله نه کوو پسرلی افغان دی ، یوخوږ ژبی شاعر او پوخ لیکوال دی - او امیر عثمان دپاکستان یو خواخوږی او دادب په میدان کې بیخي نوی دی - دپښتو یو متل دی چې " زمکه هغه توده وي کوم ځای چې اوربل وي " - دپسرلی او امیر عثمان په احساساتو کې توپیر قدرتي امر دی - په داسې حالاتو کې دافغانستان په موضوع لیکونو کې داکتل پکار دي چې ددې لیکوال څوک دی او دهغه غرض څه دی ؟

امیر عثمان یو ډیر مخلص انسان دی - هغه دافغانستان غمیزې ته دګټې په نظر نه ګوري، بلکې دیو خواخوږي او زړه سوانده مفکر په نظر ورته ګوري - هغه چې څنګه په افغانستان باندې دشوروي یرغل خلاف او دمجاهدینو پلوي وه داسې دشوروي د ماتې نه پس دجهادي قوتونو دلاسه دافغانستان بربادی ته هم نه شي کتلی.

دوران شاه کاکا هغه مجاهد وه چې خپله ټوله شتمني ، ښځه اویکې یو زوی یې جهاد لپاره پرینښه او دنالیدلی رهبرانو په رهنمایي کې جهاد ته ووتو - په هغې کې ددواړو پښو نه هم ولویدو - خوهغه دافغانستان درون مستقبل په تمه تر هغې ژوند کاوه چې دیو نامعلومه جهادي قوت له خوا په کابل یوې حمله کې هغه او دهغه کور په راکټ والوتو.

بینومه توریالی‌دیوې کونډې قصه ده چې دواړه زامن جهاد له په خپله خوښه ورکوي او دواړه شهیدان کیږي - خو اصل خبره یې دمیرابو چرسي په خوله کړې ده چې " رئیس صیب دښار نه خلورو کلومیترو نه زیات بهر ته نشي تلی او صدراعظم صیب ښار کې دننه قدم نشي کیښودی - " او بیا مخکې هغه دیو ملګري داخبره " صیبه ! خبره دې رښتیا ده ! ولې تا اوریدلي نه دي چې تراوسه یو خل هم دکابینې غړي سالم دصدراعظم صیب ټیکانې ته نه دې رسیدلي - یا ورته څوک په پل چرخي کې ناست وي پټکي او خولی ترې کوزې کړي.اویا د دارالامان په لاره کې ترې څپلې اوبوټان وباسي " (مخونه ۵۷-۵۸)

جهاد بیا فساد هم لکه ددوران شاه دجهاد دکامیابی نه پس دهغې په فساد دبدلیدو یوه قصه ده - چې یو شتمن اسلم خان په ارت مت هرڅه دجهاد په لاره کې دملک دازادی دپاره ورکړي دي او چې مجاهدین راشي تو ملک کې اړې کړې نورهم زیات شي.

کاش که زه مرغی وی ! په دې اړکړې کې داسې مجاهد هم شته چې دخپلو ورونو ویشتلو ته ناست وي خو هغه مرغی مامور غلام جان ته دتداوی دپاره سپاري کومه چې دډزو په دوران کې ددوی په ودانی کې ژوبله شوې وي . دبتي کوټ مجاهد هغه بې نومه مجاهد دی چې افسانه نګار یې خان سره موټر کې سوروي اوپه لاره په خبرو خبرو کې ورته دجهاد قصې کوي - دابې غرضه مجاهد دشپیتو کالو په عمر کې په جهاد کې شامل شوې وه اودشوروي عسکرو دوتلو نه پس په کابل کې یوې خارجي موسسه کې دڅوکیداری وظیفه اجراکوي.

سترې اډوکې دترکي دانقلاب او افغانستان ته دشوروي عسکرو راتګ په خلاف چې خلق پورته شو او دشیروکاکا ایکی یو زوی هم په جهاد کې یوه پښه ورکړه او دکاره ولویدو ـ شیرو کاکا خپله لړه ډیره شتمني پریښوه او او دمهاجرت په دوران کې کله یو ځای او کله بل ځای دټوک ډوډۍ دپاره ښوریدلو ، ترهغې چې دعمر مزی یې وشوکیدو او سترې اډوکې یې په ارام شول .

جنتی که دوزخي دهغې سپین پوستې جینۍ دخلوص او محنت قصه ده چې خپل ټول ارام او خوشالی یې پریښې دي او دفلورنس نایتینګیل په پله روانه دافغانستان د غمځپلي ولس خدمت دپاره دکابل په یو هسپتال کې کار کوي - په داسې حالت کې چې دملک خپل ډاکټران او نور دکار خلق دملک نه بهر په ګټورو کارونوکې بوخت دي - خودې قصه کې دعبرت ټکی دادی چې دولس مشران په خپله خو دخپل ولس خدمت نه کوي خو دنورو خدمت ته یې هم نه پریږدي.

طاهر جان اوریشمه ډیره ساده او بې پیچه قصه ده ، خوداسې ښکاري لکه لیکوال دطاهر جان او دریشمې دواده یو علامت ګرځولي دخپل زړه ارمان بیانوي او دجنګ او جهاد سختیو وهلي ولس ته دمیني او ورورلي یو سبق ورکوي ، چې دجهاد له بري سره دښمنانو غیږي ورکړې وې ، خپلوی یې کړې وي او کوڅه په کوڅه دودونو بیندباجې غږیدلې.

په دې افسانه کې دکابل منظر داسې بیانوي " ښار په څو حصو کې تقسیم وه - دهر کماندر خپله خپله علاقه وه - خلق دیو حصې نه بلې ته په آزاده نه شو تلی او چې کله به تلل نو دبلې علاقې مامورینو به یې تلاشي اخیسته - ډیرو پوستو باندې به پیسې غوښتی شوې - (م ۱۲٦) بل ځای وایې " اوس نه هغه انټرکان وه نه کابل اونه سپین زر هوټل - پاتې صرف ددې ښایسته ودانو کهنډرونه وو چې دمجاهدینو مرګې یې ویلې (م ۱۲۸) څومره غرق طنزدی!

دډیوې لاندې تورتم دشیرکریم بنجارې قصه ده چې مجاهدینو کابل ونیو او ببرسري کابل ته ورننوتل - یو خواراکټ وه او بل خوا ددې ببر سرو لوټمار ... دجمعې دمانځه په وخت خلوربېر سري دشیرکریم کورته ننوزي او غواړي چې دهغه لور ملاله بوزي - شیرکریم راځي او خپله لور وژني.

دبیدیا ګلونه دافسانه نګار خپله قصه ده - بلکې دهغه دژوند دیوې اهمې پښې بیان دی چې په ډیر ښه انداز کې شوی دی ، خو عنوان یې راته بل شان ښکاري - بیدیا دمیرې اوشارې زمکې معنا ورکوي - سیدرسول رسا هم په دې مناسب دخپلو شعرونو یوې ټولوالی ته "دبیدیا ګلونه " نوم ورکړی دی . ولې دلته دسان هوزې اودسید حسین دفارم کومې نقشې چې امیر عثمان رابښکلې دي هغو نه ښیرازي اوسوکالي ځاځي - دابیان دافغانستان رهبران او کمانډرانو دپاڑیوه تتوره هم ده - دلته مادبین لفظ استعمال کړو ځکه چې داقصه دافسانې په صفت پوره نه ده - افسانه هرقسم پیښه په داسې رنګ کې پیش کوي چې حقیقت ورته نه شي ویلي خوپه داسې انداز کې چې رښتیا وګڼلی شي - په هر حال دا ډیره په زړه پورې قصه ده او ، زما په خیال ، هم دا یوه قصه دامیر عثمان ادبي حیثیت ټاکلو دپاره کافي ده.

دخپلې خاورې مینه ،دافغانیت هغه تصویردی چې ددهشت اووحشت دوړولاندې هم پټ شوی نه دی . خالقداد څه پنځلس کاله امریکه کې تیر کړی دیو روان ریستوران مالک او ښه اسوده دی - دشوروي عسکرو کابل کې دموجودګۍ په دوران کې هغه دمجاهدینو دکومک دپاره ډیرې هلې ځلې وکړې خو کله چې شورویان وپرځیدل اوامریکې مخ واړاوه نو کابل دمجاهدینو ډلو ترمنځ جګړو لا وران کړ - خالقداد راځي چې خپله شله مور ، پلار ، کشری ورونه او پیغله خور کابل نه وباسي - خو دمور او پلار یې صلاح نه راځي - پلار یې وایي " موږ هم ددې خاورې نه پیدا شوي یو او غواړوچې هم دې خاوره کې ښخ شو . " (م ۱۷۷)

دیودیپلومات خط دخپلې مور په نوم کابل کې دجومې په ورځ دکال ۱۹۹۳ م داګست په اوه ویشتم تاریخ لیکلی شوی دی - دایو خط نه دی؟ بلکې ددې ټول کتاب لنډیز او دافغانستان دپښتو یو تاریخي دستاویز ... خودلته امیر عثمان چې کابل کې دپاکستان دسفیر په حیث داخط جوړولو نوښه به داوی چې دهغو کمانډرانو او رهبرانو نومونه او کړه وړه یې ورکې هم څرګند کړی وی چې په راتلونکي وخت کې دافغانستان ولس ددې رهبرانو او کمانډرانو پیژندګلو کې څه تردد نه محسوسولی.

دامیر عثمان په دې افسانو کې ښه والی ډیر او بدوالی کم دی - ټولو نه لوي ښه والی یې دادی چې کومه افسانه یا قصه شروع کړې نو په نیمه کې یې نه شوی پریښی ـ او ټولونه لوی بدوالی یې دادی چې لهجه یې خالصه صوابیواله ده چې دابه لوستونکي ته ګرانه پریوزي.

افسانه نګار په خینو ځایونو کې لږ څه جذباتي شوی‌دی او بیان ترې ډرامایي شوی دی . مثلاً : دوران شاه کاکا نومې افسانه کې وایي " دوران شاه چې څه وخت هم دمټ په زور په څوکۍ ارتاوو نو پښه یې ښوییدلې وه او هغه سلګونو کزه لاندې کندې ته غورځیدلې وه - هغه ددښمن څوکۍ خوپه بم الوزولې وه ، ولې خپلې ځلورپښتې یې هم ماتې کړې وې " (م ۱۵) کوم بم چې په لاس ویشتلی شي هغې ته هینډ ګرینډ یعني لاسي بم وایي - هغه سړی دوه وژلی شي خو دیوال نه شي غورځولی نو په هغې بم د څوکۍ الوتل داسې مبالغه ده چې عقل یې نه مني - بله داچې دافسانې

خاتمه کې کور په راکټ الوزي اوبادر خان بچ پاتې کيږي - هغه خپل پلار " په غيږه کې راټول کړو ، سر يې ورله په خپل زنګون کښېنو او خپل سرېې پرې راتيټ کړو ... دا سې ډرامايي دی - دکور دالوتو نه پس افسانه رابنکلې شوې ده.

دا راز جهاد بيا فساد نومې افسانه کې " اسلم خان چې دشريپ خان ډيرې ته ورسيدو او دموټر نه کوز شو نو اول يې يوه لويه ډونګی سا واخيسته، لکه چې هغه غوښتل چې داټوله صفا سوتره هوا پخپل پرپوس کې خای کړي - مخامخ په يو پټي کې شريپ خان ولاړ و او زمينداز ته يې څه لارښودنه کوله چې ناڅاپه يې پورګه وکتل نو اسلم خان يې وليدو"(٦٣) دلته قصه ډرامې ته ورښوييدلې ده ځکه چې کلي نه د موټر ټک ، دهغې غرار او دهغې نه الوتونکي دوره شريپ خان نه ليده - او ناڅاپه يې اسلم خان وليدو - هم په دې افسانه کې دشريپ خان دخولې خبره " هغه دانګريزي ژبې يوه مقوله ده چې انقلاب دټولونه مخکې خپل بچي خوري . " (٧٠) افغاني ټولنه کې دانګريزي محاورو او متلونو رواج عام نه دی - بيا مخکې وايې " څه لږ وخت په دې خوندور کيفيت کې تير شوی وه چې دشريپ خان دکلي دوست صحبت خان هم څپر ته دننه راغی - صحبت خان اسلم خانه هم پيژانده ولې چې کله به اسلم خان کلي ته راغی نو شريپ خان به صحبت خان هم ضرور ميلمه کولو ." (م ٧٢) - نودلته صحبت خان چې دشريپ خان دکلي دوست دی په ناڅاپي ډول ښکاره کيږي.

دې هر څه سره ددې کتاب داهميت نه انکار په دې هم نه شي کيدلی چې د پښتو ادب ته يې يو بل دپلومات ليکوال وروپيژندلو.

دامير عثمان په دې ديارلسو افسانو کې دولس دافغانستان دهغې ورخو حالاتو پورې تعلق لري کله چې دوی هلته دسفير په حيث دپاکستان نماينده ګي کوله ، خو ورسره ورسره دکمونسټ انقلاب او دهغه وخت حالاتو ذکر هم شوی دی - دی افسانو کې دوی دهغوکردارونونومونه او کړه وړه نه دی برسيره کړي دکومو دلاسه چې جهاد په فساد بدل شوی دی - حقيقت دادی چې داهغه واقعات دي چې څوک ترې انکار نه شي کولی ، خو دشرمه يې بيانول هم نه غواړي - امير عثمان دې پښوته افسانوي رنګ ورکړو ، خو دراتلونکي وخت مورخ لپاره ددې وخت دافغانستان د تباهۍ اندازه لګولو کې داکتاب ډير ګټور پريوزي - پکار داوی چې دپاکستان هره لايبريري داکتاب وساتي.

دکتاب رغاونه ډيره ښکلې ده ، او کاغذ قيمتي دی ، دمخونو شمير يې دوو سووته رسي . - دکتاب بيه يوسل اوشل روپۍ ده چې ددې رغاونې او موادو دپاره زياته نه ده.

محمد آصف صمیم

ددپلوماسۍ په تورتم کې یو پړک

زه نه دپلومات یم اونه ددپلوماسۍ په تورتمونو او کړلیچونو کې بلدیم ؛ ځکه دپلوماسي دهیواد منځي (بین الدول) او نړیوالو اړیکوڅه ده او زما له بده مرغه له خپل ولس سره دګړیدا ژبه ترتړۍ ده ؛ نوځپل پخپله خبره نه شم پوهولای ؛ نو دنړیوالو اړیکو دژبې په رموزو به څه پوه شم ، خو څومره مې چې دخپلې خوارې ژبې دادب او پرهنې دقلم چلوونکیو دپیژندارې ده ، نوماپخپله ټولنه او هیواد کې دګاونډي هیوادپه دپلوماتیکو استازیو کې دځینو داسې ښاغلیو نومونه اوریدلي وو ، چې ددپلوماسۍ تورتمونو کړلیچونو ، شکونو او ځان ساتنې (احتیاط) ترې دخپلې ژبې ارزښت او حق نه و هیر کړی . یعنې که په یوه لاس کې یې دخپل هیواد دسفارتي آرونو او آدابو سپاره نیولې وه نو په بل کې یې دخپلې خوارې ، خواخوږې ژبې دودې اوپرمختیا پټې ښودل خپله پښتني او ادبي ژمنه ګڼله.

دغه ښاغلی ، که څه هم ټول ما په سفارتي پرتم کې نه وولیدلي ؛ خو دقلم دژبې زوریې درستې پښتونخوا منلی و . دغو ښاغلیو هریوه پخپل وخت اوترخپله وسه دپښتو دناوې په سرڅنه کولو کې دقلم دنایني ژمنه ښه دنر غوندې ترسره کړې ده.

داښاغلي اوس څوک له نړۍ او ستړي ژونده مرور شوي او یوڅو یې لالله الحمد اوس هم دا پښتو پالي.

زما چې هلکتوب ، ځوانۍ او دزده کړې شپې وې ؛ نو دلرې پښتونخوا په هغو ښاغلیو کې مې چې له پښتو سره لیونۍ مینه یې په وینه کې راوړې ، دښاغلي اسلم ختک ، مولینا عبدالقادر ، سیدرسول رسا اوشیرزمان (هغه وخت) غمجن نومونه اوریدل او له آثارو سره دقلم او فکر له وړمو سره یې بلدوم . داسلم ختک دوینو جام او ګلمستي دمولینا عبدالقادر زیاتره هغه سریزې او تبصرې چې " دفکر یون" کې راغونډې شوې وې درسا زیاتره ناولونه : شمعې، مامونې ، مغرور ، ... وروسته

میخانه دبیدیا ګلونه او باغ وراغ ده (دنظم ټولګې) ، دژوند دوزخ ، (ډرامه) اودښاغلی شیرزمان داوسني طاییزی امانت ، رحمان کورونه ، ګل خان ، او بیا وروسته غونډې او یونیم بل ناول او شعري ټولګي سوما او .. لوستی او اوریدلی وو ، داخو هغه نومونه وو ، چې پرما سربیره ورسره ټوله پښتونخوا بلده وه او دآثارو او افکارو وړمې یې زما په خیر دډیرو مغزو بن خوړ بویه کړی و ؛ او داخوړ بویي به تر هغې پاتې وي ، چې تر څو دانړی پاتې وي ، خوپردې سربیره چې کومه بله نوې ادبي وړمه د سفارتي او دپلوماسی دشک بن پرفضا له کابله را چلیدلی ، هغه هم تر خپلو اسلافو څه کمه کوزه وړمه نه ده او دچاخبره ، چې که مار اوږد دی ؛ نو سمساره پلنه ده ؛ خوپه یو څه توپیر:

داسهي ده چې پورته یادشوي قلموال داسې مهال زموږ دګران او ویاړلي هیواد په زړګوتي (کابل) کې میشته وو ، چې هلته دسوکالی او ملي یووالی هما پر هیواد وزرې خورې کړی وې ؛ خوله بده مرغه دابل قلموال دپلومات یا پرعکس ، بیا شل کاله وروسته داسې وخت زموږ د هیواد او خپلې برې پښتونخوا دغروورمې (!) او ساړه بادونه تنفس کړي چې پرزمکو شینلي او په باغونو کې ګلونه دمرغی پیدا وې ، لکه زمکه چې سپیره وه ، داسې دغرونو له سره هم د دنښترو او لمنځو زلفې دزمانې دناورین ورنځ تویې شوې وې ، داوخت دتیروخلاف دهر افغان ، هر پښتون او هرې پښتنې پرتندې دخپل برخلیک په باب دزرګونو پوښتنو ګونجې جوړې وې ، دناباوری او بې اطمینانی تودې کرښې هره خوا راکښلې ښکاري او دهیواد هره کونډه او هریتیم خان ته هم ګوته په غاښ دی او هغه چاته هم چې داتوره ورځ یې پرې راوستې ده.

څکه نوزموږ ددغه وروستي او نوي دپلومات خواخوږي قلموال دقلم څاڅکي اوپرخه پر ګلخانګونه ، بلکې پر سویو لویو او لو غرنو اوسیلی څپلیو ګلبنونو اوري . زموږ دغه دردیدلي قلموال دوست زموږ پر بده ورځ یوازې دقلم دځیګر وینې نه ژاړي ، بلکې له زړه یې هم پر موږ او زموږ پرهغه برخلیک څاڅي او په هغه چا هم پورې هم په بریتو بریتو کې خاندي ، چې پردې میرنې او غیرتي اولس یې داتوره او بدمرغه ورځ راوستې ده.

داښاغلي دپلومات لیکوال هغه امیر عثمان دی ، چې خدای شته ماخوبې دډیوې لاندې تورتم په لیدو دلیکوالی داخیره ولیده چې داخوزموږ هغه خواخوږی دی ، چې پرون یې دکابل په تناره کې هم له موږ سره دهیوادنیو ، ګاونډګیر او دوینې دتړون دپخلې په هیله راسره ځان سیخلی او همداله موږ سره ناورین زغمنه ده ، چې دده دقلم زوریې زموږ دپیښو کیسه کولو او افسانه کولو ته اړم کړی دی ، " دډیوې لاندې تورتم " دښاغلی امیر عثمان په دیارلسو لنډو کیسو کې دلسمې کیسې نوم دی . چې پر خپلې ټولګی یې ایښې دی . ددې ټولګی نورې کیسې : دوران شاه ، بې نومه توریالی ، میرابوچرسي ، جهاد بیا فساد ، کاش مرغی وای ، دبتې کوټ مجاهد، ستری هدوکي ، جنتی که دوزخي ، طاهرجان او ریشمه دبیدیاګلونه ، دخپلې خاورې مینه اودیودپلومات خط دخپلې مور په نوم دي.

" دتورتم لاندې ډیوه " پرلنډو کیسو نقادانه تبصره خکه ګرانه ده چې یـو خودلیکـوال (زمـا پـه اند) دا ددغسې لیکنو لومړی ازمیښت ښکاري او بل دده دکیسو ژوند په همدې کې دی ، چې لکـه اروابناد مهدي کیسې دیوې خانګړي موخي او ارمان پر چورلیخ چورلي او ښایـي همـدا دارمـان او پیغام محدودول او راغونډول وي ، چې دده او دنقاد دېې کرکې پرمختګ مخه وهي.

که سړی سانیو کره کتونکیو له تبره خان ژغوري ، نـو همدومـره دی ووایـي ، چې پـه ټولنـیزه توګه ددې کیسو دپیغام ارزونه په یو څو ټکیو کې راغونډه کړي.

کیسې په یوه بشپړه خوږمنۍ او همدردانه بـڼه راغونـډې شـوې ، دکیسـې داتلانـو دښیـګړو پـه جوتونه کې داعتدال لمن خوشې شوې ښکاري ؛ خودنیمګړتیاووپه بربنډونه کې بیا له نیـولی لاس (احتیاط) نه کار اخیستل شوي دی ، لکه په "کاش که زه مرغۍ وای" کې چـې هغـه دومـره لـه یـوې ژوبلې مرغۍ سره په دومره عاطفه چلن کوي چې دواړه اړخه دانسان دوینو تنـدې لیونـي کـړي او ګوته پرماشه کړي دي .

واقعیتونوته یوه سترګبرښوونکی خلا ورکړ شوې ده لکـه "بـتي کـوټ مجـاهد" کـې ټانکونوتـه دیوال کیدل او....

دکرکترونو خبرو اترو او ډایلاګونو لنډې کیسې ته ځای ځای ددرامې رنګ ورکړی او هغـه هـم دومره اوږده ډایلاګونه چې ... په "جهاد بیا فساد" کې .

ځینې کیسې دخوندورې او ټینګې پا یې له لرلو بې برخې دي ، لکه په همـدې جـهاد بیـا فسـاد کې.

دکیسې له راوي نه دکیسې په بهیرکي ځان ډیر زیات ښکاره کیـږي ، چـې دادیـوې ښې کیسـې خانګړنه نه شمیرل کیږي.

لکه دمخه چې وویل شول ، دځینو کرکترونو دشخصیت او تقوی په باب ډیر زیاته لوروتـه شـوې ده ،لکه ... دجهاد په زمانه کې مونږ ته هیڅ نه ملاویدل . په ورو مبوورخو کې خوبـه موراشـن هـم دکوره راوړو ، ولې چې ..(۹۳) مخ

داتلانو دژبې اصطلاحاتو او محاورو دسپیڅلستیا او اصلیت هیڅ خیال نه دی ساتل شوی ، لکـه : دابه اوس مونږ دجاپه کاته کې اچوو.. (۹۱ مخ) یا ... چې مونږ اودریدو نو یو چـاق اوچوبنـد سـپین ګیري ملاویـدل ، خـاصکر ، چمـک، دلکشـي ، برادرکشـي ، زنـداو خـری (خند وخـوری) / ۱۸۲ ، کردوپیش (۱۹۲ مخ)

دیو دپلومات خط دخپلې مور په نوم کیسه کـې (کیسـه یـې وبولـه) لـه مخـاطبې مـور سـره پـه کاریدلی ژبه کې هم انصاف نه دی شوی ، ځکه هغه مور چې دکلیوالی مور په څیر خپل کوچنیـان له قبرستان نه دلاټین په لاس پیریانو ډاروي ، هغه څنګه په انارشیزم They were putting up a brave faceغوندې انګریزي تعبیرونو Spoole, Expose , Stray اوداسې نورو پردیوټکیو او جملو پوهیږي.

دلیکدود اواملا په برخه کې ستونزې خوهسې هم دلته یوه عادي او بخښلي چاره ده.

پاسیدل ، ښاوره ، بالختونه ، واخې (وازې) ، جالا (جاله) پیخې (پینې) سپین ګیري ، زیرزیر ، رویزو (وروخو) ٦٤ مخ ، راویخ ، اوګه (اوږه) ، اولږې (ولګې) ١٨٧ مخ.

په ګرامري اونحوی برخه کې هم یو څه تمیدنه غواړي.

...اسلم خان او شریپ خان دواړ دیرې ته راستون شول . (٦٥) مخ

اوس دخمکې سره ځملولي شوي دي . (٦٩) مخ.

نیم ویخ اونیم دخوب په حالت کې (په خوبولي) ٧١ مخ

په تلوتلو کې خپل ددپلوماسي لپاره دخپل " شک بن" نومي کارولي ترکیب دجونتیا لپاره " دمور په نوم خط" دیوې برخې دحقیقت راوړنه بسنده ګنم چې ښاغلي لیکوال یې مني او ورسره ترې دده دنادپلومات سپیڅلی فطرت ښکلا له ورایه خلیږي ، لیکي : خوږې مورې دلته (چې) څه څه کوم . هغه دروایتي سفارت چوکاټ دننه نه وي ، زما دلاسه چې څه لږه ډیره ښیګړه اوشي ، نوزره مې پرې خوشحالیږي چې دامادهغې خپلو غمزپلو رونړو دپاره کړي دی . چاچې ډیر مصیبتونه او تکلیفونه زغملي دي . ١٩٧ مخ زه په پای کې ښاغلي او درانه دپلومات لیکوال ته ددې مبارکې وړاندې کوم ، چې خپل ډیر ارزښناک وخت یې دخپلو ورونو (پښتنو او افغانانو) پروړاندې دژړا لپاره بیل کړ او بیا داچې دادب په دومره ګنو خیلونو (Geners) کې یې دخپل ارمان ژبه دلندې کیسې په خوله کې کیښوده او له هغه څه یې پرده پورته کړه ، چې دهر افغان دزړه آواز و؛ خوژبه ورسره نه وه.

خپله لیکنه په دې هیله ، چې ښاغلي لیکوال به موږه همدې یوځل یادونه نه بسیاکیږي او هغه څه به راته هم په همدغسې خوږه ژبه ووایي چې ددې انځور نورتت اړخونه پرې رنړي.

دلازغم په دعا ترې بخښنه غواړم.

د دود پرخلاف " دډیوې لاندې تورتم " په یو څوتوریو کې داسې دربښیم:

دا اثر په منځنی کچه په ښکلی کاغذ اوښایسته دوتنه په ١٩٨ مخونو کې داسلام آباد په کیپټل کمپوزنګ له خواپه K K پرنترز کې په ١٩٩٨ م کال دچاپ جامه اغوستې ده.

مشاعرهء نوروزی

روز ۲۱ مارچ باروز اول سال خورشیدی برابر است . به مناسب نوروز سال ۱۳۷۸ خورشیدی مشـاعره یی از سوی مرکز مطالعات افغانستان ، خانهء فرهنگ جمهوری اسلامی ایران مقیم پشاور واکادمی پشتوی پوهنتـــون پشاور تدارك دیده شده بود.

مجلس مشاعره در سینت هال پوهنتون پشاور برگزار گردید. دراین مجلس افزون از روسای واعضای این سـه کانون برگزارکننده ، رئیس پوهنتون پشاور ، شخصیتهای فرهنگی واجتماعی افغانی واین جایی ، جنرل کونســـل جمهوری اسلامی ایران مقیم پشاور ، شعراء ونویسنده گان اشتراك نموده بودند .

مجلس ساعت چهار عصر روز ۲۱ مارچ ۱۹۹۹ – اول حمل ۱۳۷۸ خورشیدی به تلاوت آیهٔ چندٌ از قـرآن عظیم گشوده شد.

دوکتور راج ولیشاه ختك رئیس اکادمی پشتوی پشاور نخستین سخنران این جلسه بود ، او درگفته های خـود تدویر محفل مشاعرهء نوروزی را–که به اشتراك سه موسسهء سه کشور جداگانه صورت گرفته –کار ابتکـــاری پنداشت واز پروفیسورامین رئیس مرکز مطالعات افغانستان تشکر کرد که او تدویر این مشاعره را به شکل کنـونی آن پیشنهاد کرد .

خانهء فرهنگ جمهوری اسلامی ایران واکادمی پشتوی پشاور نه تنها از این پیشنهاد پشتیبانی کردند بل ایـــن پیشنهاد را ستودندوگفتند که در آینده نیز بایستی ماروزها و تقاریبی را که ارزش فرهنگی ذارند مشـــترکا تجلیـــل نماییم .

پس از سخنرانی دوکتور راج ولیشاه ختك ، شاغلی اباسین یوسفزی شاعر توانای زبان پشتو و استاد اســلامیه کالج پشاور قصیده یی در وصف نوروز – از خوشحال ختك –رابه خوانش گرفت . قصیدهء خوشحال ختك بـــه ین مطلع آغازمیشود: دنوروز صفت په باغ دی په صحرا هم

نورانی یی شي له فیضه هغه دا هم

دوکتور جواد آغا جری رئیس خانهء فرهنگ جمهوری اسلامی ایران مقیم درپشاور نیز دراین محفل ســـخنرانی داشت . او نبشتهء طویلی رابه خوانش گرفت وبخشهای آن یکی پی دگر توسط یکی از کارمندان خانهء فرهنـــگ برای حاضرین محفل مشاعره به زبان اردو ترجمه میگشت . اوّ دراین نبشته اش ارزشهای فرهنگی نـــوروز را بـــه بسط وتوسعه فراوان بررسی کرد وتجلیل از این رز را از نگاه دین مقدس اسلام نیز ارزشیابی نموده گفت: تجلیل از این روز با روحیهء دین مقدس اسلم مغایرتی ندارد . با آمدن دین اسلام درایران ارزشهای فرهنگی واخلاقی نوروز بیشتر از پیش جلوهء ویژه یی پیداکرد .

سومین سخنران – پیش از آغاز مشاعره پروفیسور عبدالرسول امین رئیس مرکز مطالعات افغانستان بـــود.او در گفته هایش نخست به موقعیت جغرافی وستراتیژیك افغانستان اشاره ها داشت وهمینسان به اشاره به قصیـــدهء نوروزی خوشحال خان ختك گفت : این قصیدهء خوشحال ختك گواهی میدهد که مردمان این منطقه بـــانوروز وجشن آن آشنایی داشتند وتجلیل از این روز از گذشته های دور بین مردم این سرزمین رایج بـــود وبـــه آن ارج میگذاشتند .

پس از سخنرانی پروفیسور امین مشاعره آغاز گردید . در مشاعره سروده هایی به زبانهای دری ، پشـــتو واردو به خوانش گرفته شدند و بیش از پانزده سخنور این سه زبان در مشاعره شرکت جستند وسروده های شان را بـــه خوانش گرفتند . درسروده هایی که به خوانش گرفته شدند ، چند تای محدودآن ویا هم تك بیتهای یکی دوســـروده باجشن نوروز رابطه داشت ؛ اکثر سروده ها بی رابطه با نوروز بودند .

در سروده های به خوانش گرفته شده چند سروده‌ء محدود برخوردار از ارزشهای هنری بود ، سروده هـــای دگر تنك مایه وبهره مند از هنر وشعریت نبودند .

پس از خوانش شعر های شاعران پروفیسور دوکتور قاسم جان رئیس پوهنتون پشاور سخنرانی کوتاهی نمـــود وتدویر محفل مشاعره را ستایش کرد ودربارهء نوروز نیز گفته های کوتاهی داشت .اوگفت درمنطقه یی که من بـــه اونسبت دارم (هنگو) تجلیل ازنوروز هنوز هم رواج دارد ، همه ساله مردم این دیار از این جشن پرشکوه فرهنـــگی تجلیل به عمل میآورند .

باختم سخنرانی پروفیسور دوکتور قاسم جان محفل خاتمه پذیرفت واشتراك کننده گان درعصریه یی که به همـــین مناسبت تهیه شده بود – اشتراك کردند .

پیرمحمد کاروان

دسنځل ګل دشپو مالک

شعر بی او دې مار دی چې رامول یې دښکلا جادو ګرو شاعرانوته ورځي.

"کله چې دخوست سنځلې ګل شي دتنیو دغرونو ماران مست شي " زموږ دکلي خلک دا جمله دیوه متل په ډول کاروي ځکه خو د" سنځل ګل په شپوکې " نوم رابـاندې خوږولګیـده . بیکسیار " سوچونه او کړلیچونه " ووهل او دادی دسنځل ګل په شپو کې دمه کوي . په کتاب کې غزلـې ، ازاد شعرونه او دشعرونونور ډولونه راغلي دي غزلې یې تریوې اندازې یو لاس ښکاري.

ښو او خوږو ردیفونو یې په ښکلا کې زیاتونه کړې . ځای په ځای دځینونویو خـبرو ښې کـارونې یوځه ځانګړنه هم ورکړې ده . ځای ځای ځپانده موسیقی لري ، او دوطن دغمیزې ځرک هم پکـې ځرګند دی.

چې زمانه درته قدم په قدم شک وکري
چې وخت دې زړه کې درته کرکه دفلک وکري
چې ته ورګورې په رنو او څه کولی نه شی
چې ځوک په زوره پرتندی درته ټوپک وکري
دبخت سپوږمی درته اشنا په ماښامي ډوبوي
دژوندانه په لمر دې سیوری دولچک وکري

زموږ کلی یې دپیل په پاڼو کې لومړنی غزل دی .په دې کـې یـې دوطـن روښانـه ادرس پـروت دی چې له لرغوني تاریخ سره سره نن سبا دوخت له سترګو لویدلی دی.

هلته وړاندې لږ پناه ته زموږ کلی – دبلا وختونو شاته زموږ کلی
اشنا څله رانه پوښتې ښه دې یاددي – دسپوږمی سپینې رڼا ته زموږ کلی

دخول په نوم غزل مې هم خوښ شو . په مهین وزن کې یې دوطن غمیزه نغښتې ده:

"دخول شپې سړې هواته اورمومږ- غواړو چیغې کړودنیا ته شورمومږ
په پردی نظر کره یې کړو بیاډز ! – چې بیا ښه یې ورشو خواته ورور مومږ
خمکه شاړه مېنه رنګه غر لمبې – ربه لاړشو کومې خواته کور مو مږ

دامکان په نوم غزل کې مې یوه ښکلی مطلع ومونده . چې صفیه جانې په خپله سـربزه کـې لـه شعري تلازماتو اوښکلا څخه درالویدو فتوی پرې صادر کړې ده.

مطلع داده : پناه ته دکتاروچنارو ولاړه ګله

مدام دې یادومه په تیارو ولاړه ګله

زما په نظر مطلع ډیره ښکلې ده دچنارو له کتاراخوا په تیارو کې ولاړګل که پـه رښتیـا ګل دی ، که دشاعر معشوق دی او که خاطره ده ډیر ښکلی ولاړدی . که شـاعر یـې پـه سـترګو نـه وینـي پـه خاطراتو کې یې راشین دی .هغه دچاخبره چې شاعر په پټو سترګو هم سپوږمۍ وینې . ولـې بـه یـې نه وینې ځکه چې دزړه روښانه سترګې لري . پورتنۍ مطلع دمناسبې ښکلا ترڅنګ دیوه ځپـانده وزن پر بنیاد ولاړه ده چې له ښکلانه دراپریوتو امکان یې نه ښکاري.

دسنځل ګل په شپو کې شاعر په ډیر شاعرانه غرور سره خپل هیواد بـې قـدره زمـانې تـه راسـې ورپیژني!

له قاف غره نه نیولی دچین بارې ته ورځیرمه – داټول وطن زما دی دا شودیارې ته ورځیرمه

سنځلونه دادکې پولې خواته چنارونه – اینځر له خوره پورې غاړې لارې ته ورځیرمه

دسنځل ګل په شپو کې شاعر کله کله مایوسه شوی هم دی.

داسې هم یو قام شته پښتانه یې نوم – مورنه پیدا بیا تر مرینې ژبه پرې

داسې محبوبا وطن مې برخه دی – شونډې تر درخو مهینې ژبه پرې

دابیتونه دنرګس غونډې رنځوره ښکلا لري . خوزه شاعر ته وایم چې ګرانه شاعره پـه دې برخـه کې به ګلاب ګلاب شوخي کوي . ستا په وطن کې چې دآدم درباب له ترنګ سره ددرخـو دچمبـې اوښکرو دشرنګ سره یې خومستې اولیونۍ تپې زمزمه کیږي .دا ژبه به غوخه نه بولې . تـاولیده چـې ددوولسیزو دمرګوني اژدهاله ژامې نه ژوندۍ راووته اوس خوبه یې ددریا ب غونـدې پـه ځپـوځپـو روانه بولې که څه هم ته به یو بل شاعرانه منطق ته لاس واچوې او راته وبه وایې:

قبرونه دي خازې دي ټولوطن موهدیره – ژوند تشې آوازې دي ټول وطن موهدیره

ګودر شته نه جومات شته نه دکلي څه درک – بس رنګې دروازې دي ټول وطن موهدیره

منم چې ته رښتیا وایې او ښکلي وایې خو داهم ومنـه چـې قبرونـه قامونـه نـه شـي وژلی ، سـتا دوطن دقبرونو او هدیرو شاته یوه ژوندۍ غوغا دراشنه کیدو په حال کې ده چـې تـر غرونـو درونـد سکوت به ماتوي او یو سندریز محشر به جوړوي.

بیا به ګورې چې داپرې شوي ژبه څنګه ګل ګل غوړیږي او څنګه ځپې ځپې خوریږي.

دسنځل ګل په شپو کې ځیني آزاد شعرونه مې دډیرې روښانه او صمیمانـه فضـا دلرلـو لـه کبلـه زښت زیات خوښ شول.

په ځینو آزادو شعرونو کې مې یوه نیمه برخه زیاته خوښه شوه او ځینې هـم یـو څه عـادي راتـه وبریښیدل خوبیا هم دبیکسیار آزاد شعرونه له دې کبله هم ښه دي چې دآزاد شعر په نوم لیکنو دډیـر

معتادو ناظمانو غوندې ضد او نقیض او له شاعرانه منطق نه ډېرې لرې مالیخولیایي مبهمې خبرې نه لري . دی په وچ زور سره نړیوالې اسطورې نه راوړي . مانا داچې که خینې آزاد شعرونه یې ډېر لوړ شاعرانه قوت هم ونه لري دومره دي چې دهغو ډیرو په خیر بې مانا نه دي چې خینې پیښې کوونکي کره کتونکي په لوی لاس رنګینې عینکې ورته واچوي او سپین کاغذونه دګلونو په رنګ ووینې . خینې خو یې په ډېر فاتحانه انداز چیغې او سورې هم ګډې کړي چې وا واه دادی ګلبن مې بیا موند .

زما په نظر له آزاد شعر سره دغزل غوندې بخت یاري نه کوي او کیدای شي چې په خامه بهانه ساده خبروته راتیټ شي.

داځکه چې که له غزل نه څو بیکاره بیتونه لرې هم شي په یو څو زورورو خوړو بیتونو کولی شي چې ژوندوکړي . همدا ډول که په غزل کې ساده خبرې هم وي کیدای شي دښه وزن ښې قافیې ښه ردیف دښو کارونو له کبله ښکلا ییز وجود ژوندی وساتی ، خو دغزل پرخلاف که له آزاد شعر نه یوه کمزورې برخه ژوندی لرې شي ښکلاییز وجود ته یې لویه صدمه رسیږي . په آزاد شعر کې که دشعریت او ښکلا لویه فضا خاییږي دومره دلوی ابتذال سره هم مخامخ کیدای شي. ځکه چې ترپایه دځانګړی موزون وزن ، دښو او ګلالیو قافیو او ښکلیو ردیفونو پرده پوښ نه لري . دمثال په ډول ددې کتاب دعمر ګزک یو شعر داسې ښکاري؛ لکه څوک چې په ټیلفون کې ساده او عادي خبرې کوي.

دبیکسیار په آزادو شعرونوکې مې فصلونه- ژوند – اډه – اوروسان چاوویستل ؟

ترعنوانو لاندې شعرونه خوښ شول ،

په دې شعرونو کې دساده ښایست صمیمانه او روښانې فضا انځور کړي اویو نیم ځای کې خوږ طنز، نوموړو شعرونو ته شعریت وربخښلی دی.

داهم دفصلونه دشعر یوه برخه:

خیر دی ایساره شه څه شپه به وکړې

بل ځلې بیا خدای خبر کله راځې

دومره لوی ژمی مخکې

مایوځلوربنده غزل لیکلی

هغه به وګورو لږ

...سړکال بیا فصلونه ښه راغلی

سړکالې بیا سنځلې ډیرې ډکې

سړکالې ډیر غریبانان نه یو لږ ډیره راځه

په کډه نومي شعر کې جنګ ځپلې تشې مینې ښکلې او روښانه انځوروي

اوبیا هماغه شپې وي

نجونې په ښيخوپسی نه تلې نورې
دجفت وطاق داکوبکو دچيندرکو رواج
زموږ له کلي نه لمن کړه ټوله
ګودر يې وواژه په زيږ مازيګر
درمند يې وسيخه په سره غرمه کې
مرغی په ډلو ډلو
ماپه دې خپلو سترګو وليدې پرغره واوښتې
دالیکنه مادکره کتنې په نيت نه ده کړې او دالیکنه تشه بود بهانه وبولئ چې دسخل ګل دشپو مالک سره مې پکې خواله کړې دې .

په پای کې به دومره ووايم چې زموږ درنګ وطن دبيا آبادی لپاره به د'ډيره ښه وي چې ټول هيواد وال پريوه لاره روان شي ، خو دهنري ښکلا دپنخونې لپاره به ښه داوي چې يو شاعر او ليکوال هم دبل شاعر او ليکوال پرلاره ولاړنه شي.

حتی ديوې سيمې دوو ګاونډيوشاعرانو مالک لاره دی بيله وي او دتکل لاره دې بيله وي.

په ډير درنښت

ماه کامل

ليکوال اومدون : حنيف خليل ؛ ناشر: اداره‌ء علم وفن پاکستان؛ مخونه : ۲۲۰؛ دچاپ ځای : ملت ايجوکيشنل پرنترز ، لاهور ؛ دچاپ کال : ۱۹۹۹ م .
دنوميالی محقق اولوی عالم اروانباد دوست محمد خان کامل په نامه دجوړشوی سيمينار دمقالو مجموعه‌ٔ چې ښاغلی حنيف خليل ټوله کړې ده . ددې مجموعې مقالې او ليکنې داستاد کامل پرژوند او اند ښه رڼا اچولای شي.

دروازه های بستهٔ تقویم

به عنکبوت بگویید
به آن زبان که به جزراویان بادندانند
نسیج هستی خویش
جذام هندسی خط وسطح وفاصله را
به هر کرانه بگستر
میان زاویهء لحظه های تشنهء صبح
وبرصحیفهء دیوار های سبز بشارت
رواق خانهء مابارگاه فتح توباد !
اگر به نیمه شبی دیدی
که در گریز شبخونیان منطق نور
شکیب خانه نشینان – سکوت پردگیان –
به گوش پنجره ها گفت
صدای نبض نجابت خوشتر بادا !
ودست حادثه نوزاد بذر رابطه را
زبام فاجعه افگند
مبادت از " نفس سرخ ابرها" بیمی
که بانگ رعد شباهنگام
نه از قبلهء صحرا نشین توفانها
که از تبار عقیم خطوط فاصله بود
به عنکبوت بگویید
رواق خانهءمابارگاه فتح توباد !

واصف باختری

غزل

کورله درقیب مویو شعور دبزرګی که ورکړې
یومحکمه پوهه ، یوصفت دنیک نیتی که ورکړې
کښیبنوجرګوکې څه به واورو څه به ووایو
بس خوناسته پاسته دجرګو ددرناوی که ورکړې
مینه به هم راپاڅوو، له بدوبه به هم واورو ټول
خدایه دغه خلقو ته دې ناسته دسیالی که ورکړې
تارپه تار دنیا دخدایه ستا ده زموږ چرته وه
تش دغه غزیبوله یې اسره دخپلولی که ورکړې
لاړلو، جداشولو، نیستی مسافران کړلو
بیادې بې وطنوله موقع دخپلواکی که ورکړې
هرڅه یې تالاکړه جوړې داریې چې بې ننګه وو
اوس ورله څه بند دګټې وتې دخلاصی که ورکړې
ګنبه ده یو رنګ نه یو ، بیل بیل کس جداصورت لرو
دغه رنګینو له یوګلشن درنګینی که ورکړې
نن هاشم له خانه څرنګ ووتو حیرانه یم
اوس ورله اخر کې څه مقصد دزنده ګی که ورکړې

هاشم بابر

توکل

بت پرستی نه مې توبه ده نوربتان ماتوم
چه واړه لوی شي په دې نیت باندې غټان ماتوم
دتوقع طمعې ځنځیر غاړه کې نه ګرځوم
دقناعت اصول مې زده نفس وشیطان ماتوم
ډیرې سجدې مې غیرته وکړلې توبه شه نوره
اوس په قوي ایمان ورځم زوړ بې ایمان ماتوم
توکل په خدای(ج) تکیه په ځان دا اراده ده زما
له دې نه پس دمتکاء هغه ایوان ماتوم
دزلیخا ډیرو سجدونه یوه ډیره ښه وه
یوته یوه سجده کومه این او ان ماتوم
مامصلحت ځان سره کړی دی نورنه غولیږم
چې درانه سپک تلې ورځم هغه میزان ماتوم
دغړوندی نه سر وباسم آزاد ژوندکومه
زوړ او زنګین ځنځیر شلوم ور دزندان ماتوم
په دفترونوداسرو نورګرځیدلی نشم
فقیرخانه لرم دکبر لوړ استان ماتوم
د"چکنور" کلی کې ځای لرم ځائیږم پکې
نور دحرص هواهوس منحوس جهان ماتوم

سناتور غلام نبی چکنوری

ابر فتنه

ملتم فارغ زظلم جمع الحادی نشد
سنگر مرد مجاهد مهد آزادی‌نشد
اشك وخون مردم مغرور ماراقدر کو ؟
دخل اصحاب شهادت خرچ بربادی نشد
آسمان شهر رحمت راکه ابر فتنه هاست
آفتاب فتنه سوزی سوی این وادی نشد
هرکجا بینی جفای آل تذویر است ،حیف
شغل اهلاف مروت غیر شیادی نشد
آتش غیر لست شهر خفته درخون مرا
برده گان غیر را چؤن قصه آبادی نشد
از بهشت اشتهادی الفت گلباد نیست
مرشددانای مارا میل استادی نشد
آنچه از میراث اجدادم که دفن خاك بود
بهرارباب جهالت مصرف عادی نشد
شکوه گاه من مقام بیزوال کبریاست
راز دار دل دریغا غیر "صیادی " نشد .

زمستان ۱۳۷۳ – شهر مزارشریف

اسدالله ولواجی

نوروز

" آمده نوروز ماه باگل سوری بهم

بادهء سوری بگیر ، برگل سوری بچم "

جام دمادم بده ، بیش بده کم مده

تابرد از دل مرا، وسوسهء بیش وکم

آتش زردشت را ، دردل صحرا ببین

باده به ساغر نما، بزم بیاراچوجم

برگ برقصدبه شاخ ، لاله بخندد بهٔ باغ

می شکند این زمان ، رونق باغ ازم

باسخن وبا سرود ، با طرب بی حدود

شوکت پارینه ، زنده نماید عجم

زود به صحرا خرام ، تابرد از دل ظلام

بادکه افشانده مشك ، ابر که باریده نم

خیزوبیا با بهار ، مژدهء شادی بیار

بین نمانده دگر تاب جفای توام

حال که نوروز شد، فصل محبت رسید

رسم وفاپیشه کن ، دست بردار از ستم

" بی توندارم قرار ، بی توندارم بهار

ای گل نوش آفرین ، برگل رویت قسم

بیرنگ کوهدامنی

ژوند

زموږ تقدیر یوه لرغونې کتیبه وه
چې دونو پرپوستکواوپرلویو ګاګرو
دتولو دښتو دګلانو پررنګینو پاڼو
اودخیرې او ورغویو پرمبهموګونځو
درمزپه تورو لیکل شوې وه او موږ هغه لوستلای نشوای
زموږ تقدیریوه لرغونې کتیبه وه چې لرغوني لیک یې
زموږ دژوند رازونه
په خپلو ګډو ودو لیکو کې ساتلي وو
اونه یې راکول
موږ هغه توري جنګولای نشوای
زموږ تقدیر یوه لرغونې کتیبه وه
چې سرلیک یې ژوند و
لاندې راغلي و چې :
" زموږ نیکونه به دتل لپاره
زموږ دنوي نسل
دګناهونو په هنداره کې راوځلیږي
دزمانې په نامه هیڅ څه نشته
یوازې یو چې دخپلو پخوانیو په اعمالو کې په نورونامو
په سپینو ، تورو نامو
بیا تکراریږو اومرو
موږ هماغه لرغوني خلک یو چې
نویوجامو، نویو کورونو کې له سره تکراریږواومرو
موږ هماغه لرغوني خلک یو چې
نویو ورنیو، زانګوګانو
اوپه نویو کفنونو اوقبرونوکې له سره تکراریږواومرو
موږ هماغه لرغوني خلک یوچې
نویو لمنځونو او په نویو حیواني مینوکې
نویو ښیګڼواوبدیو
اوپه نوي سخاوت او حسادت کې تکراریږو او مرو

خرګندشوم
اودتاریخ په نامه ستري آئینې زما تصویر راوښود
چې دبابا توپک مې غاړه کې و
اودپیړیو ابتذال داخلې
زمادتوپک له ستوني
دخوشالۍ اودناپایه بري چیغه وکړه
زماتوپک پوهیږي
چې زما دپاتې نسل
دکوم بچي اوږه به
درنه کړي
په دې هم ښه پوهیږي
چې زما دپاتې نسل
دکوم بچي تتربه
دخپلې چیغې په سربي څپوسوری سوری کړي
***
الوزم ، الوزم
آسمان ته خمه
اوبیا له هغه ځایه
دلمر دکور له خلاصو خوځنده کړکیوځخه لاندې ګورم
اودتقدیر ګرځنده وریځې وینم
چې خندوونکي امیدونه په خپل ګرځنده مدارکې سوځوي
او خندوونکي اتکلونه بیا ناسم راباسي
اوس دالرغونې کتیبه لوستی شم
داچې دونو پرپوستکو اوپرلویو ګاګرو
دتولو دښتو دګلانو پررنګینو پاڼو
اودځیرې او ورغویو پرمبهمو ګونځو
درمز په تورو لیکل شوې ده اومونږ هغه لوستلای نشوای
که مویقین نه راځي ولاړشئ هدیرې وګورئ
ولاړشئ ائینه کې خپل تصویر وګورئ
۱۹۹۸/۱۰/٦
احمد تکل

ژوندیو لرغون اوژیرپخون یوازیتوب دی چې شیبې ډکوي
موږ ددې ډکو شیبو
دمرګ ترپولې په راکښلوکې ورستیږو اومرو ."
****

دآسمانونو په وسعت
دیوې سترې آئینې په وړاندې
چې زماقهرماته کړې ده
یوازې فکرجن ولاړیم
اودتاریخ په نامه ستره آئینه تصویر په خوزره توتو کې ښیي
اودآئینې هر توته دیوه بل سړي تصویر ښکاروي
چې دپیړیو ګردیې
ستروخیروکې ښکاري
زه په دې ګنو تصویروکې ستا انځور لټوم
په تادتیرو خاطروګردونه ناست
یوې توتې دآئینې کې ښکاري
همغه تیره اولرغونې تاریخي موسکا دې
پرشوندو
پرمایادونه دي ...
یادونه دي ....
دخدای یادونه
وریږي
ته دآسمان لوري ته ځې اوماته لاس خوځوې
همغه تیره اولرغونې تاریخي موسکا دې
پرشوندو .
***

زمانه واوښتله ،
نه ،
غلط شوم
دزمانې په نامه هیڅ څه نه و
یوازې زه وم چې دچادپخوانیوګناهونو
اواعمالوپه هنداره کې په بله څیره

کرگس سوار پیر

آیا نمرود
کهن افسانهء دیرینه ننگ آلود
خدای ناخدای پیرپیران سال
نمیدانی توآیا هیچ
من این جاازدهان بویناك خندق نفرین
شنیدم قصهء معراج بال کرگسانی را
که از عمق جحزاران فرسوده
چنان ناهوده شاخ خشك روییده

***

نیمدانم برای من بگو نمرود
که مرگ دخترفانوس
کلام آخرینت راکجا میبرد
ترا در استقامتگاه پوچی خیمه می افراشت
ویا درکوچه های بی سرانجامی رهامیکرد

***

آیانمرود
چودیدی راه سبز آسمان راباز
که دستانت چنان باپنجه های تشنه جان آز
زباغستان یك پندار دودآلود
یکایك میوه های وهم را چیدند
که در ابریشمین رگهای گلهای روان تو
کسی شب را صدا بنمود
نمیدانم برای من بگونمرود
ترا آیا دریغی نیست
از آن شبگین طنین آواز
که یك باره چرا غستان جانت را
به دست بادهای هرزه گی بگشود

آیا نمرود

فساد نطفه های بویناك مردهء تالاب

نمیدانی تو آیا هیچ

که بال کرگسان در اوج از پرواز میماند

وپروازی که دارد بوی خون زنده گی بردوش

نمییابد رهی در بزمگاه اختران آسمان هرگز

***

توآیا هیچ پرسیدی مگر از خود

که زین معراج

معراجی به خون آگندهء منفور

کدامین تحفه را بر بارگاه نور خواهی برد

کدامین جای بی آزرم

توآن دستان خون آلود را درچشمه سار اختران

پاك خواهی شست

***

آیا نمرود

فساد نطفه های بویناك مردهء تالاب

توگاهی هیچ پرسیدی مگر از خود

که آن جا آن جنگزاران خندقهای دهشتناك

چی کس را اندرون سینهء مردابهای از لجن

آگندهء تاریخ میبیند

***

آیا نمرود

ایا کرگس سوار پیرافسونگر

مگر چیزی نیمدانی تو آیاهیچ

که آن جاهرجگن روییده از تالاب از مرداب

کنار خندق نفرین

برای تو سرود ننگ میخواند .

پرتونادری

داخترمبارکي

څوک دبې خداوو دظلمونو قرباني شو
څوک دباخداوو دنفسونو قرباني شو
څوک په رڼاورځې شومرګي ته ورترغاړه
څوک دتوروشپودزندانوقرباني شو
څوک دخپله کوره شوه بې کوره درپه دره
څوک دبل وطن دترورونو قرباني شو
څوک دبې عزته ژوندانه نه شوبیزاره
څوک دنام ونګ دحسرتونو قرباني شو
څوک دفریبونو په دامونوکې پرقیږي
څوک دسیاست دشبخونونو قرباني شو
څوک دنوي غم په توطئوکې مبتلا دي
څوک دخوږ وطن دارمانونو قرباني شو
څوک دي لادرکه نه یې مرنه یې ژوندی شته
څوک درهبرانو دخوبونوقرباني شو
څوک دمنصبونو په تلاش کې دي سرګرمه
څوک دډالرونو د پونډونو قرباني شو
څوک یې سرته ناست دي څوک یې مال وهي په بډه
ټول په رڼوسترګودحزبونوقرباني شو
چاته داختر مبارکي ووایم چاته
ژوند دافغانانو دغمونو قرباني شو

عبدالله غمخور

جونګړه

کلي نه بهر زموږ جونګړه ده
پاس دغره په سر زموږ جونګړه ده
ښکاري ښکلې پېغلې شنه منګي راته
جګه له ګودر زموږ جونګړه ده
لمر ده مچې کړې دګهيځ غوندې
هريومازيګر زموږ جونګړه ده
ليرې نه دژوند او دښکلا قاتل
ويشتې په تتر زموږ جونګړه ده
نه يې بدلوو موږ په مانۍ باندې
جوړه له هنرزموږ جونګړه ده
پټه ده ممانواو ګورګزوکې
خواکې دښترزموږ جونګړه ده
پرخوپريمنځلې په رنوځاځکو
هروخت تر سهر زموږ جونګړه ده
واوره اې وطنه چې خوريدلې تل
ستاپه هر پرهر زموږ جونګړه ده
ديرځلې ښکل کړې دزړه سواندمينې
خدايږو په نظر زموږ جونګړه ده .

زړه سواند شينواری

لکه دخاورو څلی !

زموږ دکلي ، دلويې لارې په سر
يوه تنکی ، يوه پيغلوتې
خوانه ځواني کې ، کونډه شوې ونه
ده ولاړه خړه پړه
لکه دخاورو څلی
لکه دختوبرجګی
***

هرسپورچې په دې لارتيريږي
يوموتي خاورې ، يولپه دوړې
ددې په سروروي
خونه پوهيږم چې په کومه سزا ؟
***

زړه کې يې ډيرې ګيلې
خوپه خوله هيڅ نه وايي
څه چې وايي، هغه زړه کې وايي :
لويه خدايه ! لويه خدايه !
يوباران درحم وکړې

ستانه مير زهير

بزم سخن

خوشابزم سخن گردد خرد محو تماشایش
به دلهاآتشین وجدی فتد از نالهء نایش
چه فرحت زاست تاثیر مبارك نغمهء مطرب
رسد روح نشاط آوربه گوش جان زآوایش
چوخواند از (نوایی) جامهء درپردهء " عشاق"
تپد جان دربرم از ذوق سمع لحن گیرایش
(نوایی) آن ابرمردیست کاندرمسند بینش
فزوده زینتی تاج ادب را دریکتایش
چه دانشورامیری هفت اقلیم معانی را
جهان بانی نموده فکر بکرعالم آرایش
زعرفان مشعلی افروخته، درخانقاه دل
شود تاره گشای قرب وحدت روزعقبایش
زانفاسش وزبدی زان نسیم معرفت گستر
به خلوت می رسید از نگهت جنت هدایایش
عروس معنی اشعار ترکی‌راجمال آراست
همه نازکخیالی های اوبارمزوایایش
دمد از سطرسطر جامهء اونگهت ریحان
زبرگ گل بود شیرازهء اوراق خضرایش
به هریك نکته اش پرورده صدگنجینهء حکمت
سزد باخامهء مژگان کنم تفسیرومعنایش
نویدم داد" محبوب القلوبش" بااشاراتی
که بتوان یافت دردهای مردم مسکن وجایش

به یکسو گلشن معنی به یکسو مامن عالی
نمود اعمار درملك هری افکار جویانش
دمد از بقعهء جنت نشانش نگهت عرفان
به گوش آید نوای حق زگلبانگ مصلایش
طنین افگنده ازبس شهرتش درعالم دیگر
زند خورشید انور بوسه برطاق معلایش
به امیدي که ازخاك مزارش دامن آراید
صباعنبرفشان می آید از بلخ وبخارایش
سزد برمن به وصفش گوهر افشانی کند طبعم
دلی دارم درون سینه می بالد زسودایش
ولیکن آیم از خجلت (متین) از نارسایی ها
نکردایجاد شعری درخوراوصاف والایش

محمد امین (متین) اندخوي

عشاق — شعبه از موسیقی

۲۲/۱۲/۱۳۷٤
صدیق الله بدر

ته غنچه دګلو یې
زه په نغموسربلبل
ته دخندا شین سپرلی
زه دژړا ژیړ خزان
ته ناره دمینې یې
زه په ذار دحق منصور
ته یې درناناوې
زه تورتم خوړلی یم
ته ښکلې هینداره یې
زه درکې خان ګورمه

مرا از (تحفة الافکار) اواین نکته شد روشن

شگفته صدبهارستان زهرلبخند بویایش

به ترکی شرح حال شاعران زوخواندم وگفتم

مرصع کرده نثر خویش بااین طرزانشایش

گره بکشودن از زلف سخن کاریست بس مشکل

خوشابرآنکه داند رمز حل این معمایش

سخن را دُرشناسان نغمهء روح بشرخوانند

دمداین ساز فطرت از ترنمهای خنیایش

بیاض گلشن خط یافت حسن دیگراز کلکش

ازان هر نو خطی رشکی برد برنسخ زیبایش

جمال نغز نقاشی زسیمش شد بسی دلکش

جهان گردید یکسرمحوحیرت از تماشایش

بدین رنگی که آذین بسته گلزار تفکر را

به صر صر جرئتی نبودبردهر سوبه یغمایش

به هرجایی که می افراخت قامت خامه پردازی

به سوی خود فرامی خواند اورا بانگ مینایش

نگارستان زیبایی به عهد خویش کرد ایجاد

بنازم آفرینشهای انگشت هنرزایش

به کف پیمانه مخمور ادب بودندمشتاقان

به بزم معرفت از گردش مینای صهبایش

نمی دانم چه حسن است این به وصف آن کرم جوهر

قلم از شوق ریزد از زبان لولوی لالایش

چوبراورنگ حشمت تکیه می زد ازره تمکین

عدالت سخت می بالید از اقبال والایش

به فرمان خرد زان برغنی مردم مسکین

به یکسان جلوه می افگندمژگان صف آرایش

زدامان سخای او نوا چیدند بی برگان

زبسکه داشت از جودوکرم تخمیراجزایش

به مژگان گردغم زآیینهء طبع حزین میرفت

به رنگ آبله آنکس که می افتاد درپایش

ددوکتور محمد اکرم غمجنه مړینه

دآزاد افغانستان مجله پــه خواشـینی داخـبر خپـروي چـې دافغانـستان دمعـارفو یـو سـابقه دار خدمتګار دوکتورمحمد اکرم دروان میلادی ۱۹۹۹ کال دفروری په اتمه نیټه دزړه دورپینې ناروغـی له امله په فرانسه کې وفات شو او دفروری په ۱۵ مه نیټه په پاریس کې خاورو ته وسپارل شو .

(انا لله وانا الیه راجعون)

دوکتور محمداکرم په ۱۲۹۴ ش = ۱۹۱٦ م کال په کابل کې زوکـړی و . داعلیحضـرت امـان الله خان دپاچهی په دوران کې امانیه بیا (استقلال) ښوونـځی کـې شـامل شـو او تردولـسمه زده کـړې ځ داستقلال په لیسه کې پای ته ورسولې .

ښاغلی دوکتور روان فرهادی وایي چې : دی لایق شاګرد و او فرانسه یي ژبه یـې پـه اسـتقلال لیسه کې زده کړې وه . له استقلال لیسې تر فراغت وروسته دممتازو شاګردانو په ډله کې پـه ۱۹۳۸ م / ۱۳۱۷ ش کال دزمکې له لارې له افغانستان نه ایران ته او له ایران نه ترکیې ته لاړ او بیاله همـدې زمکنی لارې فرانسې ته ورسید . په فرانسه کې یې دجغرافیا په څانګه کې خپلو تحصیلاتـو تـه ادامـه ورکړه .

ددویمې نړیوالې جګړې پیښیدویې په زده کړو کې څه خلل پیښ کړ ؛ ده دخپلې خـاصې مینـې له مخې زده کړوته دوام ورکړ او بالاخره یې په جغرافیاکې لیسانس واخیست . اوبیایې خپلـې لـوړې زده کړې پرمخ بوتلې په ۱۹۳۸ م کال کې PH.D واخیسته او تیـس یـې (دافغانـستان کتابپوهنـه) پرموضوع وکیښ او ددې کتابپوهنې دښپړتیا لپاره یې لندن ته هم سفر درلود .

په ۱۹۴۸ م کال کې ددوکتوری تر درجې پورې دلوړو زده کړو تر پای تـه رسـولو وروسـته بیرتـه خپل هیوادته راستون شو او دوخت دپوهنې وزارت کې په کار وګومارل شو.

ښاغلی استاد محمد نبي کهزاد په خپله یوه لیکنه (امید، ۳۵٦ مه ګڼه) کې لـه تحصیلـه وروسـته هیواد ته تربیرته ستنیدو وروسته دده ماموریتونو نه داسې ښودلي دي :

د ۱۹۴۸ له اپریل – ۱۳۲۷ ش نـه د ۱۹۴۹ م دمـارچ تـر شـلمې پـورې دپوهنـې وزارت دثـانوي تدریساتو دریاست غړی .

د۱۹۴۹ م کال دمارچ په ۲۱ مه دکابل دارالمعلمـین مدیـر مقـرر شـو او دهمـدې ۱۹۴۹ م کـال ددسامبر تر ۲۱ مې نیټې پورې یې داوظیفه پرمخ بوتله .

د ۱۹۴۹ م کال دثانوي تدریساتو رئیس مقرر شو او تر ۱۹۶۲ م کال پورې داوظیفه وردغاړې وه.

په ۱۹۵۳ م کال د ثانوي تدریساتو له ریاست سربیره دحقوقو دپوهنځې ریاسـت هـم وروسـپارل شو .

له ۱۹۶۲ م نه تر ۱۹۶۳ م پورې دافغان شاګردانو په چارو کـې پـه مسـکو کـې دافغـاني سـفارت فرهنګي آتشه .

له ۱۹۶۳ م نه تر ۱۹۶۴ م پورې دآلمان په مونشن کې دافغان فرهنګي اداري مشر .

له ۱۹۶۴ نه تر ۱۹۶۷ م پورې دافغانستان دپوهنې وزارت معین و، پـه ۱۹۶۷ م کـې دکـابل والي مقرر شو .

د ۱۹۶۹ م کال دمارچ په ۳ مه دارواښاد نوراحمد اعتمادی په کابینه کې دافغانستان دښوونې او روزنې وزیر مقرر شو .

له ۱۹۷۰ نه تر ۱۹۷۱ م پورې دصدارت مشاور وزیر . دارواښاد محمد موسی شفیق دصـدارت پـه دوران کې دمشاور وزیر په رتبه دافغانستان دخارجه چارو په وزارت کې دفرهنګي چارو رئیس بیـا پـه ۱۹۷۲ م کال کې په قاهره کې دافغانستان دشاهي دولت دلوی سفیر په توګه مقرر شو .

دارواښاد سردارمحمد داود دجمهوریت په دوران کې بیرتـه کـابل تـه راغـی اوبیـاپـه همدغـه دوران کې په۱۹۷۸ م کال په فرانسه کې دافغانستان دلـوی سـفیر پـه تـوګه پـه کـار وګمـارل شـو ، دخلق- پرچم ترکودتاپورې په فرانسه کې دافغانستان سفیر و .

دخلق – پرچم حکومت څه موده وروسته په فرانسه کې دده وظیفه ختمه کړه او دی پـه پـاریس کې پاتې شو .

بناغلی دوکتور روان فرهادی وایي : دوکتور محمد اکرم په پـاریس کـې تـرپـاتې کیـدو وروسـته دافغانستان دمسالې په اړه له فرانسه یې افغان دوستانو سـره لیـدل کتـل کـول او بیـلا بیلـو لارویـې دافغانستان دجهاد ملاتړ کاوه .

دوکتور محمد اکرم دجهاد په دوران کې دافغانسـتان لـه پخوانـی صدراعظـم ارواښاد دوکتـور محمد یوسف سره هم همکاري درلوده او په پیښور کې یې له صبغت الله مجددي سـره مـراوده وه . په دې دوران کې دوکتور محمد اکرم دافغانستان لـه مسـالې سـره لـه مرسـتې سـربیره دافغانسـتان دکتابپوهنې دتکمیل لپاره هم کار کاوه او دپاریس کتابخانوته یې ټګ راټګ درلود .

دژوند په وروستیو کلونو کې یې لـه ناروغتیـا سـره سـره مطالعـه کولـه ، دجراحـی عملیـاتو دی ډیرضعیف کړ خوبیایې هم دکار تلوسه درلوده .

دوکتور محمداکرم سربیره پردې چې دافغانستان معارفو یو پخوانـی خدمتـکار و اوکلونـه کلونـه یې دافغان خوانانو دروزنې لپاره دښو شرایطو دبرابرولو دخدمت په لاره کې تیر کړي وو، پـه خپلـه هم عالم او دانشمند سړی و . زموږ په هیواد کې دجغرافیا له پخوانیو عالمانو څخه و.

دامید اخبار چلوونکیو لیکلي دي چې : دوکتور محمداکرم ته د ۱۹۹۸ م کال دنومبر په میاشـت کې دفرانسې دجغرافیاداکادمي له خوا عالیترین نشان ورکړل شو . اوله دې تاریخه څه مـوده دمخـه یې دفرانسې ددولت عالیترین نشان هم ګټلی و .

دوکتور محمداکرم زموږ دهیواد لـه سیاسـي او فرهنـګي شـخصیتونو څخـه و . دده مړینـه لویـه ضایعه ده ، موږ ددوی پاتې کورنۍ او افغانستان دمعارف کارکوونکیو ته دده دمړیني تسلیت وړانـدې کوو .

اروادې یې ښادوي .

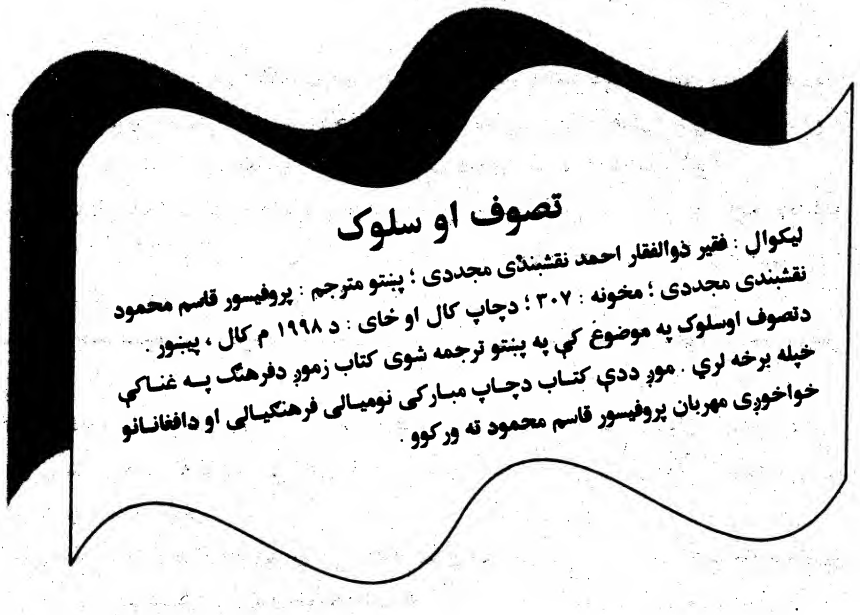

پایا

روان شاد جلیا نام ماندگار درتاریخ تیاتر کشورما

هرچند پیشینهء تیاتر درکشور ما زیاد نبود؛ ولی درهمین مدت اندك توانست به عنوان هنر همه پذیر واثر گذار راهش رابه دلها بازکند .

ار همان روزگار شاهین قناد و جبار رنگمال مردم به تکانه های این هنر ترکیبی و مختلط علاقمندی مفرطیی نشان دادند ، نمایشنامه فتح اندلس ، جاوا ، یا سرزمین جاوا ، راعدهٔ کثیری تماشا کرد وپیامد آن فرآورد ه های تیاتر هایّ پوهنی ننداری ، زینب ننداری ، مرستون تیاتر ، لشکری ننداری ، شهری ننداری و کابل ننداری استقبال شایانی به عمل آوردند .

در آن روزگارآثار نمایشی " تیاتری " روی سن اجراء میگردید که با خواستها، نیازمندیها وروان مردم نزدیك بود . دراین پذیرش ها ، زیستار مردم ، فرهنگ مردم ، علاقمندی مردم به نحو بارزی مطرح میبود .آثار از سطح فکری جامعه فاصله نداشت وزبان آفریده ها روان میبود ، این عوامل ونیز عشق به تیاتر مایه های اصلی تیاتر ما بود ، که آنرا تاحدی زیادی قابل پذیرش ساخته بود ، وما در این جا از یك فر آورده تیاتری زیر نام خشوو کارگردان آن صحبت ، یاد وفریادی خواهیم داشت .

بلی ، خشو ! یا پر آوازه ترین اثر نمایشی " تیاتری " که درسال ۱۳٤۹ خورشیدی به روی سن تیاتر مرکزی کشور آمد.این تیاتر بزرگ را حمید جلیا کمیدین معروف ، کارگردان بی بدیل تیاتر کشور که تازه بعد از ختم دوره تحصیل در رشتهٔ کار گردانی به وطن عودت نموده بود . ترجمه ، ادابت وکارگردانی نموده بود .

خشو نمایشنامه یی بود که بعد از یك مدت رکود در تیاتر به روی سن آمد . حمید جلیا از جمله هنرمندانی بود که از طفولیت با تاسیس تیاتر در سال۱۳۲۲ کار هنری را درتیاتر آغاز نموده بود . موصوف درسال ۱۳٤۸ بعد از تحصیل در رشتهء کارگردانی " رژیسوری" باحصول سند تحصیلی" ماستری " دررشته کارگردانی تیاتر به وطن برگشته بود ، بعد از یکی دوسال بی سرنوشتی که دامنگیر او وعدهٔ زیادی از هنرمندان تیاتر مابود ، سر انجام

محصول کار خلاق هنری تیاتری خود را عرضه کرد ودرکارش موفقیت بی نظیر دست آورد . نمایشنامه خشوبیش از پنجاه روز به روی سن کابل تیاتر نمایش خورد ، نمایشنامه خشو به دلها چنگ زد ریکاردهای قبلی رااز لحاظ تماشا گران وپذیرش درهم شکست ، خانواده ها را به تیاتر کشاند ، حمید جلیا بعد ازاین موفقیت چشمگیروبی نظیر دست به کارگردانی ده ها اثر نمایشی دگر زد که موفقیتهای مزید را برایش به بار آورد . جلیا نه تنها یک کارگردان ممتاز بود بل یک آموزگار مهربان نیز بود . برای تربیت جوانان مستعد در رشتهء تیاتر کورسهای آموزشی را تدویر وتدریس کرد وشاگردان بی شماری را جهت کارهای تیاتری به تیاتر مرکزی کشور معرفی نمود ، که من نیز افتخار شاگردی شانرا در رشته کارگردانی تیاتر دارم .

جلیا یک نام بزرگ وماند گار در تاریخ تیاتر ما خواهد بود ، چه جناب شان در وجود آثار تیاتری که از او به جا مانده است جاویدان خواهد ماند .

جلیادراین اواخر بیش از پنجاه روز وشب در دیار غربت در "آلمان" در بستر مرگ ماند وبه عمر شصت وپنج ساله گی پدرود حیات گفت .

عبدالحمید جلیا باتیاتر ، باهنرمندان خسته وشکستهء تیاتر با علاقمندانش برای ابد وداع کرد اینک مادگرجلیا صاحب را درمیان خود نداریم وتیاتر در ماتم نشستهء مارا سوگوارتر ساخت .

روانش شاد باد .

درخت آزادی

زلال خاطرهء عارفانه سوخت
صفیر صاعقهء عاشقانه سوخت
طنین بال همای غرورسبز
میان فاجعهء بیکرانه سوخت
به دست سرخ رها درکویرباد
تمام هستی برگ وجوانه سوخت
مگر ستاده تناور
به سان جنگل انبوه
درخت باورمن
درخت آزادی .

عزیزالله نفته

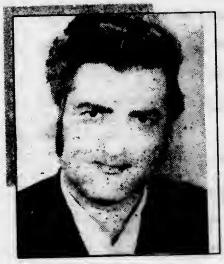

دپښتودنومیالی شاعر او لیکوال رومان ساغر ناڅاپي مړینه

په ډېرې خواشینۍ دمجلې لوستونکیو ته لیکو چې د ۱۹۹۹ م کال دمارچ په لومړۍ ورځ،دمجلې له ځانګې نه دتیلفون ځای ته وغوښتل شوم ، چاچې زنګ وهلی و ، هغه دپښتودښه شاعر ، نومیالی لیکوال او په افغانانو مین فرهنګي رومان شاه ساغر زوی و؛ راته یې وویل " زه درومان ساغر زوی یم هغه همدا سملاسي جامې کت کړې ، دیادداشت په کتابچه کې یې ستاپته او داداري دتیلفون نمبرونه کښلی وو ، نومې ځکه اول تاته تیلفون وکړ ، سبا لس بجې به یې جنازه کېږي او بیا به یې خاورو ته سپارو" ما لادتسلیت مراتب څرګندول نورنو تیلفون قطع شو"زه خپل ځان ډېر پړ اوملامت احساسوم، چې ددغه نومیالی فرهنګیالی او ګران دوست په جنازه کې مې ګډون ونه کړای شو.

دافغانستان دمطالعاتو مرکز دمارچ په دویمه څه غونډه درلوده ، زموږ رئیس ماته هم ویلي وو ، چې زه به هم پدې غونډه کې حاضروم ، غونډه مې هم نشوای پرېښوی اوله بلې خوامې زړه ډېر نارام و او دامې هیله وه چې دده په جنازه کې باید ګډون وکړم .

ما اروابناد رومان ساغراول ځل د ۱۹۹۲ م کال دجولای په میاشت کې - دپېښور پوهنتون دشرقي ژبو دپوهنځی دپښتو څانګې له خوا په باره ګلی کې دپښتو نثر په جوړشوی سیمینار کې ولید ، ډېر دروند ، ښکلی اومینه ناک انسان و . دافغانانو کومه ډله چې دپښتو دپارتمنت او پښتو اکاډمی په جوړوشویو سیمینارونوکې دګډون لپاره تللې وه ، په هغو کې ښاغلي استادمحمد صدیق پسرلی ، پوهاندوکتور زیار ، ښاغلیو حبیب الله رفیع ، زرین انځور ، محمد آصف صمیم او زلمی هیوادمل شامل وو . ده له دغوټولو افغانانو سره دزړه مینه کوله،او دصداقت او رښتیانی مینې علامې یې له وجناتو ښکاره وې .

ده همدې غونډې ته خپل دوه چاپ شوی کتابونه ، پاسته کانی او سوغات هم راوړي وو . په سیمینار کې یې پر ځینو کسانو وویشل ، ښه مې په یاد دی ، چې دافغانانو ډلې ته یې هم ورکړل او هرچاته یې خپل یادښت هم پروکیښ .

د ۱۹۹۳ م کال په اوایلو کې مو دپېښور په مطبوعاتو کې ولوستل چې پر ښاغلي رومان ساغر دزړه حمله راغلې ده ،اما دهمدې کال په سپتمبر کې بیا ښاغلي رفیع ، ښاغلی پیرمحمد کاروان، پوهاند دوکتور زیار او زلمی هیوادمل دپښتو خ' یوه جوړه شوې سیمینار ته بلل شوي وو بیا باره کلی ته ولاړو او اروابناد رومان ساغرهم راغلی و. کابو کال پس مو بیاولید . خوداخل دتیرکال په پرتله تازه او بشاش نه و او له خیرې یې ښکاریده چې دزړه حملې خپل اغیز پرې کړی دی .

داخل رومان ساغر دباره کلی دخنکلوترمنځ . و ر ا نیو به لنده او غرنی هواکې دپاتیدو توان نه درلود. دسیمینار په دویمه یې پروګرام پرېښود او بیرته کوهاټ ته ولاړ .

بیا ما ساغر خوکاله ونه لید ، خو دهماغه ۱۹۹۳ م کال په اواخرو کې یې خط راواستاوه او دایې لیکلی وو چې دوئا اخبار ورواستوم. و روسته تردې مو صرف دخط له لارې رابطه ساتله .

په۱۹۹٦ م کال کې پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار راته وویل چې ماپه یوه غونډه کې رومان ساغر ولید او دایې راته وویل چې ما داحمد خان په نامه دیوه پښتانه شعر پنډ دیوان پیداکړی دی چې له پښتو شعرونو سربیره فارسي نظمونه هم لري .

ددې خبر په اوریدو مې سملاسي رومان ساغر ته لیک واستاوه او دامې ورته ولیکل چې زه دفارسي ادب په وده کې دپښتنو پر برخه څه لیکم ، نوماته داحمد خان دفارسي کلام دځینو برخو فوتوکاپي راواستوه .هفته لس ورځې وروسته رومان ساغر په خاصه لوریینه زما له غوښتنې سره سم داحمدخان فارسي شعرونه راواستول ، څو ورځې وروسته یې دمنیر ددیوان فارسي غزلې راواستولې. کله چې ماکتاب لیکه نومې دروماں له رالیږلو موادو - دمننې په څرګندولو - استفاده وکړه .

د ۱۹۹۷ م کال داپریل په څلورمه پېښور په ګرین هوټل کې درحمان بابا سیمینار جوړشوی و.

محترم دوست اونومیالی لیکوال او شاعر ښاغلی همیش خلیل په بلنه زه هم هغه سیمینار ته تللی وم ، پدې سیمینار کې رومان ساغر هم مقاله ولوسته . پدې ورځ مې کابو څه کم څلورکاله پس بیادی ولید د ۱۹۹۷ م کال په جون کې رومان ساغر ،داروابناد ایو ب صابر په یادغونډه جوړوله . ددې غونډې دجوړولو پرمساله دخبرولپاره دوه درې څله دآزاد افغانستان دلیکوالو ټولنې ته راغی او له مانه یې غوښتنه وکړه ، چې ددې مجلس دمشرمیلمه په توګه په غونډ کې ګډون وکړم ، ماورسره ټوکه وکړه او ورته مې وویل : " ساغر صاحب زه دومره زوړ نه یم چې اوس په غونډو کې دمشر میلمه په توګه ګډون وکړم . محترم پسرلی صاحب او رفیع صاحب زموږ مشران دي . هغوی ته دابلنه ورکړه " په هغو ورځو کې ما له ځینو دوستانو سره یوځای له پېښوره دوتلو عزم درلود او دویزو په کارپسې به دوه په دریمه اسلام آباد ته روان وو او په ذهني لحاظ ډېر مصروف نو نه پوازې داچې د اروابناد ایوب صابر دغونډې دمشر میلمه توب مې ونه مانه ، بلکه دهمدغو مصروفیتونو په وجه هغې غونډې ته نه ولاړم .

د ۱۳۷۷ ش کال دئور په میاشت کې دتل له لارې خوست ته لاړم ، چې کله بیرته راوګرځیدم ، نومې په کوهاټ کې د رومان ساغر پوښتنه وکړه . په مینه یې خپل کورته بوتلوما او زما دلارې ملګری ښاغلی محمدالیاس وحدت دخوند شپه ورسره تیره کړه .

خبرې مجلس او ورسره دزړو پښتو کتابونو کتنه ، له هغې کتنې ورسته مې بیا ونه لید تردې چې یې له غمجنې مړینې خبرشوم .

رومان ساغر دسکندر شاه زوی په ۱۹۴۲ م کال ددسمبر په ۱۰ مه دکوهاټ دخنګل خیلو په یوه روحاني کورنۍ کې زوکړی و . زده کړې یې د M.A تردرجې پورې په کوهاټ او پېښور کې سرته رسولې وې او د کوهاټ په حکومتي ادارو کې یې دیو عزتمند افسر په توګه پرښو منصوبو کارونه هم وکړل .

ده دشعر ویلو رسا طبع درلوده اوله کوچنیوالي یې شعرونه ویل ، له ارواښاد ایوب صابر سره ناستې ولاړې دده دادبي ذوق دسرشاروېدنو په تاند ساتلوکې خپل پدل درلود .

دی په شاعرۍ کې له ارواښاد استاد حمزه شینوازی ډیر اغیزمن و ، ده خپله په یوه بیت کې ویلی دي :

دحمزه دبیت چینه کې لامبوزن یم
دخیبر دلوړو غرونو خنې دیخوا

دده شاعري دژوندانه دبیلابیلو اړخونو تمثیل ته وقف ده او په بشپړ شعري استعداد یې بیلا بیل مضامین دښو تعبیرونو ، ښایسته انځورونو ، او خیالي ترکیبونو په کارولو سره بیان کړي دي .

دده شاعری هنري متره هم لري او منځپانګه یې هم داعتنا او بحث وړ ده . ارواښاد ساغر دپښتو او فارسي دزړو چاپي او خطي کتابونو له ټولولو سره مینه درلوده او دخپل پرله پسې تلاښ له امله یې ډیر پښتو او فارسي زاړه چاپي او خطی کتابونه پیداکړي وو . ده خپل پیداکړي کتابونه خینې دپېښور پښتو اکادمی ته ورکړي او خینې یې خپله ساتلي وو .

دتحقیق شوق یې هم درلود او خینې تحقیقي مقالې یې هم دپښتو اکادمی په پښتو مجله او خینو نورو مقامي مجلولو اخبارونو کې چاپ شوې دي .

ارواښاد رومان ساغر له خپلې مورنۍ ژبې برسیره په اردو او انګریزي ژبو هم پوهیده . دده دشعر دوې مجموعې چاپ دي .یوه یې پاسته کانې نومیږي چې ۲۴۰ مخونه په ۱۹۸۸ م کال په پېښور کې چاپ شوې ده ، مقدمې پرې ښاغلی قلندر مومند او ارواښاد ایوب صابر لیکلې دي ؛ په دې مجموعه کې له غزلو سربیره دده دآزادو شعرونو څو نمونې هم پکې راغلې دي . سربیره پردې دماستر خان ګل ، عبدالاکبرخان اکبر ، عبدالخالق خلیق ، دوست محمد خان کامل ، پوهاند عبدالحی حبیبي ، او سید اکبر صابر پرمړینو ویلې پاړکی هم پکې خوندي دي . د ساغرشاعري دده دملي شعور او دده دچاپېریال انځورګره ده . ښاغلی قلندر دده دپاسته کانې په مقدمه کې په

دې اړه لیکلي دي : " دساغر دشاعرۍ اصلي رومانې عنصر دهغه دماحول داظهار اوخرګندونې کوشش سره تعلق لري ، چې دې پکې اوسي ."

داروانباد ساغر بله شعري مجموعه شین خالي نومېږي چې په۱۹۹٦ م کال کې چاپ شوې ده ، دسرور کوهاتي دشعري مجموعې دتدوین ،سریزې لیکلو او چاپ ته آماده کول دده په خپرنیزوکارونو کې حسابېږي ، داکتاب هم چاپ دی .

اروانباد رومان ساغر سربیره پردې چې ښه لیکوال او ښه شاعرو ، دفرهنګي ذخیرو له ټولولو سره یې مینه هم ثابته ده او تحقیقي او علمي کارونه یې هم داعتناور دي .

دپښتو اکادمي په پښتو مجله کې مادده یوه مقاله لوستې وه . دا مقاله یې دعبدالقادر خان خټک په یوه بیت کې دیوې کلمې په باره کې کښلې وه . داکلمه دعبدالقادر ددیوان په ټولو چاپي نسخو کې همداسې غلطه چاپ وه ، مګر اروانباد ساغر یې صحیح شکل په یوه قلمي نسخه کې موندلی و او په دې وسیله یې پښتانه له دې غلطۍ وژغورل .

دده ځیني نورې مقالې هم دپښتني فرهنګ ځیني تاریک او باریک نکات روښانه کوي . موږ دده مړینه په عام ډول دپښتنو دفرهنګ لپاره یوه غمجنه او زیاتمنه پېښه ګڼو ، دوفات له امله یې درنې کورنۍ ته تسلیت وړاندې کوو او ده ته دمغفرت دعا کوو.

اروادې یې ښاد وي .

ددې لیکنې په پا ېکې دده یو لنډکی آزاد شعر وړاندې کېږي :

نیمه شپه وه
زه اوده وم
نوی کټ و
ښاپیرۍ وه
اوبل زه وم
راویښ شوم
توره شپه وه
یوزورکټ و
غریبي وه
اوبل زه وم

دننګرهار نومورکی شاعران

لیکوال : محمدداود وفا ؛ مخونه ۱۵+ ۷۱= ۸٦؛ خپروونکی : دانش کتاب پلورنځی ، پېښور ؛ دچاپ کال : ۱۳۷۷ ش .

په دې تذکره کې دننګرهار ، لغمان اوکونړ د ۳۲ تنو نومورکیو شاعرانو لنډشرح حال اودشعرنمونې راغلي دي .

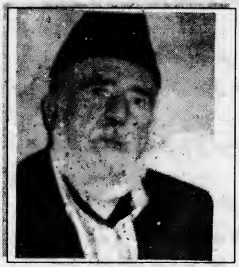

دافغانستان دمطبوعاتي څانګوپېژوانی همکار آغامحمد کرزی مړینه

په خواشینۍ سره مو خبر ترلاسه کړ ، چې دافغانستان دمطبوعاتو او دافغانستان دسرحداتو دوزارت پخوانی مامور او دپښتو لیکوال آغامحمد کرزی دروان ۱۳۷۷ ش کال ددلو په اوایلو کې په پردیسۍ کې ومړ . (انا لله وانا الیه راجعون)

آغامحمد کرزی داخترمحمد کرزی زوی ؛ کابو د ۱۳۰۵ شاوخوا دکندهار دښار جنوب ته په کرز کې زوکړی و .

کرزي رسمي زده کړې ترلسمه صنفه په کندهار او کابل کې پای ته ورسولې ، بیا رسمي کارته شامل شو. ده په احصائیه ، تعاوني ډیپو ، پښتو ټولنه ، دکندهار دمطبوعاتو څانګه (یوځل دمطبوعاتو دمعاون او بل ځل دطلوع افغان دورځپاڼې دمدیر او دکندهار مجلې دچلوونکی په توګه) دهلمند دمطبوعاتو دمدیر (دهلمند دجریدې دچلوونکی په توګه) دکندهار دقبایلو دلوی مدیر او همداراز دقبایلو او سرحدونو دوزارت دبیلابیلو څنګو دیو لوړرتبه مامور په حیث کارونه کړي دي .

داروابناد سردارمحمد داوٌد دجمهوریت په دوران کې یې د سرحدونو په وزارت کې کارکاوه. داروابناد کرزی مورنۍ ژبه پښتو وه ، دده په شرح حال کې لیکل شوي چې دی په دري او آلماني ژبو هم پوهیده او له عربۍ هم استفاده کولای شوه .

ده له مطالعې سره شوق درلود . دافغانستان دتاریخ او ادبي آثارو مطالعه یې درلوده . په پښتو یې لیکنې کولې ، ډیرې لیکنې یې دکندهار ، هلمند او کابل په مطبوعاتو کې خپرې شوې دي . اروابناد کرزی دملي فکرخاوند و ، له وطني او ملي مسایلو سره یې مینه درلوده او په هیواد کې روان نهضتونه یې په دلچسپۍ تعقیبول . د خوانو لیکوالو اوشاعرانو یو ښه مشوق و . له افغان خوانانو به چې دچا کتاب ګټشو او یا به یې ښه مقاله لیکلې وه ، نو کرزی صاحب به چې ولید اویا به پوه شو چې دمقالې لیکوال دغه خوان دی ، نوبه یې شاباسۍ ورته وایه اوپه نرمو او پستو خبروبه یې نور کار او دفرهنګ خدمت ته هڅاوه .

ارواښاد کرزی له خپلو همزولو اوله ځان نه مشرانو فرهنګیانو ، شاعرانو او لیکوالوڼه درنه کتل او احترام به یې ورته کاوه.

دثور له کودتا وروسته ډیر افغانان پر کورکښیناستل . خارج ته ووتل . زندانی شول اویاهم په تورو شپوکې دمرګ پرتورو لارو لاړل چې ترننه یې هم څوک دمړیني او تری تم کیدو له حاله او احواله نه دی خبر.

ارواښاد کرزی هم پدې لړکې دوطن پریښوولو ته اړشواوکلونه کلونه یې دسمندرونو هاخوا په پردیسی کې تیر کړل .

دملی وحدت دمحلي دښاغلیو کارکونکیو دلیکنې له مخې ارواښاد کرزی په پردیسی کې هم دوطن پرغم ژړل او دژوند ترپایه یې دافغانستان دمسایلو په اړتباط غونډو ، مارشونو او مظاهرو کې برخه اخسته اوپه پدې توګه یې خپل درناوی خپلو خلکو او هیواد ته وړاندې کاوه . ارواښاد کرزی له مقالو او سرمقالو سربیره ځیني ادبي پارچې هم لیکلې دي ، چې دوې ښې نمونې یې ارواښاد استاد بینوا داوسنی لیکوال ددریم جلد په ۱۷۲-۱۷۴ مخونو کې چاپ کړې دي .

خسارات وارده به فرهنگ افغانستان

نویسنده : به زبان پشتو: محمد اسمعیل یون ؛ مترجم به زبان دری: عبدالغنی هاشمی ؛ صفحات : ۱۱۴+۶ = ۱۲۰ ؛ ناشر: کتابخانه دانش ؛ جای وسال چاپ : پشاور ، ۱۳۷۷ ش ؛ کمپوزر: محمدظاهر بابری.

دراین رساله از زیانهای مرگباری یادآوری شده ، که طی شش سال پسین در دوران جنگهای قدرت طلبی گروههای جنگ افروز تنظیمی به نهادهای فرهنگی کشور وارد آمده است .

دافغان لیکوال عبدالقدوس پرهیز مړینه

د ۱۳۷۷ ش کال دسلواغې په ۲۸ مه نیټه دپښتو اودرې ژبو لیکوال عبدالقدوس پرهیز د ورپسېنې ناروغۍ له امله د ۸۱ کالو په عمر په پردیسی کې وفات شو.

(انا لله وانا الیه راجعون)

دده جنازه دکب دمیاشتې په ٦ مه نیټه پیښور ته راورسیده او له دې خایه یې دده پلرنی ټاټوبي دکوز کونړ دقعلټک کلي ته انتقال کړه او په هماغه ورځ په خپله پلرنی هدیره کې خاوروته وسپارل شو. دده دجنازې په مراسمو کې دننګرهار ډیر لیکوالو، شاعرانو، دطالبي اداري چارواکو، دده مینه والو او خپلوانو برخه اخیستې وه دمړي تر ښخولو وروسته سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار دده پر قبر وینا وکړ اودده ژوند لیک یې ولوست، ښاغلی غمشریک او نورو هم په خبرو او دشعرونو په لوستلو کې برخه واخیسته.

دارواښاد پرهیز فاتحه په خپل کلي کې هم واخیستل شوه او په پیښور کې یې هم دفاتحې مراسم پرځای شول. ارواښاد پرهیزد ارواښاد شمس الدین خان قلعټکي زوی دی په ۱۲۹٦ ش کال په قعلټک کې زوکړی دی (یادونه: دوحدت ورځپاڼې د ۱۹۹۹ م کال دمارچ د ۴ مې په ګڼه کې یې دده دزوکړې کال ۱۲۹۴ ش او دمړینې په وخت کې دده عمر د ۸۳ کالو ښودلی دی. مګر په اوسني لیکوال ۱/ ۱۵۸ مخ کې اوله دې خایه دکابل مجلې د ۱۳٦۰ ش کال د ۴ مې ګڼې په ۷۳ مخ کې یې دا کال ۱۲۹٦ ښوولی دی نوخکه ماهم دغو دوو منابعو ته ترجیح ورکړه.)

لومړنی زده کړې یې دسیمې په جمالی ښوونځی کې سرته ورسولې اوبیا جلال آباد ته راغی په جلال آباد کې یې په زده کړه پیل وکړ: په ۱۳۰۷ ش کال کې دحبیب الله کلکانی اړدوړ له درسه پاتې کړاو بیایې په خصوصی ډول خینو دیني عالمانو درس ووایه.

په ۱۳۱۳ ش کال کې دننګرهار په مطبوعاتو کې دکاتب په توګه کارته شامل شو او له دې وخته دتقاعد ترمهاله په بیلا بیلو ادارو کې په کاروګمارل شو دافغانستان دپارلمان په اتمه دوره کې دکوز کونړ دخلکو دنماینده په توګه دافغانستان دملی شورى غړی و.

ده په پښتو ټولنه کې، دپروان اوپکتیا دمطبوعاتو په ادارو کې، دننګرهار دقبایلو په مدیریت، دکابل مجلې دمدیر او بیا وروسته دشکمش، پښتون کوټ او شورتیپې دولسوال په حیث کارکړی

دی . بیا وروسته سره له دې چې متقاعد و ، خو په مملکتی مسایلو کې یې برخه اخیسته او پــه خینـو مشاعرو کې به هم لیدل کیده .

دوحدت ورځپاڼې د ۱۹۹۹ م کال دمارچ د۴ مې نیټې په ګنه کې لیکلي دي ، چې هغه د ویـښ خلمیانو په غورځنګ کې هم شامل و .

عبدالقدوس پرهیز دپښتو او دري ژبو لیکوال او دپښتو ژبې شاعر و .

دپوهانو افکار په نامه کتاب یې پخوا په کابل کې چاپ شوی دی .اروابناد استاد بینوا داوســنی لیکوال په لومړی ټوک کې کښلی دی ، چې دپرهیز دشـعر مجموعـه دزړه بـخری نومیـږي ؛ دادبـي لیکنې په نامه بله مجموعه هم لري او دفرزند صالح په نامه یې په دری ژبه یوه رساله کښلی ده .

ماخپله داروابناد پرهیز په آثارو کې دپوهانو افکار په نامه دده دکتاب چاپي نسـخه لیدلـې ده او نور مستقل چاپي آثار یې زما له نظره نه دي تیر شوي .

اروابناد پرهیز مقالې ، سرمقالې او نورې متفرقې لیکنې ډیرې لري چې دافغانستان په مرکـزي او اطرافي اخبارونو او مجلوکې چاپ دي .

موږ داروابناد پرهیز مړینه دهیواد فرهنګ ته یوه ضایعه بولو ؛ دده کورنۍ او دننګرهار فرهنګیـانو ته دده دمړینې تسلیت وړاندې کوو .

اروادې یې ښاد وي .

دالاندې څوبیته دده له یوې غزلې را اخلو:

یاشمع شه بلیږه پلوشو سره راخه
یاخان ستی پتنګ کړه له ایرو سره راخه
یاداکړه یا هغه خو په رموز دژوندون پوه شه
ژوندون سوز وګدا زدی داسرو سره راخه
محفل دګلرخانو سوزوساز دمحبت ته
مطربه که راخې سوو نغمو سره راخه
که غواړې چې همراز شې درندانو په محفل کې
ساقي په بې صبری دکو پیالو سره راخه.

مرگ نابه هنگام دوعضو علمی اکادمی‌علوم افغانستان

دراین اواخر از مرگ اسفبار دوتن از اعضای علمی اکادمی علوم افغانستان آگاه شدیم .

دراین دوتن یکی سرمحقق عزیز الله امرخیل ودگری محقق عبدالحسیب حکیمی. درتذکره های معاصر کشور ما شرح حال اینان دریافت نشد با استفاده از معلومات شخصی ویادداشتهای شماری از دوستان آنان دربارهء شان یاداشت زیرین راتقدیم خواننده گان گرامی میداریم :

سرمحقق عزیزالله امرخیل :

عزیزالله امرخیل فرزند حاجی حفیظ الله امرخیل در حدود سالهای ۱۳۱٤ یا ۱۳۱۵ خورشیدی در دهکدهء چهارقلعهء میدان به دنیا آمد. آموزشهای ابتدایی ومتوسط را تا دورهء بکلوریا درمیدان وکابل به پایان رساند پس از فراغت از این دورهء آموزشی شامل پوهنځی ادبیات پوهنتون کابل شد ، در فرجامین سالهای دههء چهارم سدهء روان هجری خورشیدی از شعبهء زبان و ادبیات پشتوی این پوهنځی فارغ گشت .

اودرسالهای چهل همین سده به پشتو تولنه رو آورد وبه حیث عضو علمی این کانون شامل کار گشت ،او چندی بعد از شمولش در پشتو تولنه درهمان دهه به حیث مدیر عمومی تدریسات پشتو مقرر شد وتا ماه اسد ویاسنبلهء سال ۱۳۵۲ خورشیدی این وظیفه رابه دوش داشت . از سال ۱۳۵۲ خورشیدی تا دوران مرگ نابه هنگامش درسال ۱۳۷۷ خورشیدی عضو دیپارتمنت زبانشناسی پشتوتولنه بود .

اودراین دوران به ترفیعات علمی نایل آمد وتاآخرین درجهء علمی اکادمی علوم (سرمحقق) رسیده بود . او اثر مستقلی دربارهء انگاره ها وبا ورهای فوکلوری مردم روستایی قمیه دیده بود ، که منتخبی از این اثر در سال ۱۳٦٤ خورشیدی درسالنامهء جریدهء زیری چاپ شد وبه گونه رساله مستقل نیز زیر نام (نوتکی) صحافی شد وتقدیم به دوستداران فرهنگ مردمی پشتونماگردید .

امرخیل درتکمیل پروژهء سترگ تالیف وگردآوری فرهنگ جامع زبان پشتو زیرنام (پشتو – پشتوتشریحی قاموس) بادگر اعضای شعبهء زبانشناسی پشتوتولنه سهیم بود . چهار جلداین فرهنگ از سال ۱۳۵۸ خورشیدی به این سو از سوی اکادمی علوم افغانستان چاپ وتقدیم به علاقمندان گردید . جلد پنجم این فرهنگ زیر خطاطی قرار داشت که رژیم سابق سقوط کرد و تفنگداران لجام گسیخته داخل کابل شدند ، تمام موسسات فرهنگی

راچوروغارت وآثاراین کانونها رابه تول فروختند ویاهم سوختاندند . از سرنوشت جلد پنجم این فرهنگ اگهـــی درستی در اختیارنداریم .

افزون از این کارهای علمی عزیزالله امرخیل شماری از مقاله های متفرق نیز دارد وجند مقالـــه وترجمـــه ، او درمجله کابل وجریدهء زیری به چاپ رسیده اند .

امرخیل دراوایل زمستان سال ۱۳۷۷ خورشیدی چشم از جهان بست ودر گورستان پدری اش درمیدان بـــه خاك سپرده شد ، روانش شاد باد .

عبدالحسیب حکیمی :

عبدالحسیب حکیمی فرزند عبدالحکیم خان در حدود ۱۳۱۶ خورشیدی در سلطانپور ســـفلای ســـرخرود ننگرهار به دنیاآمد ، دروس ابتدایی را درننگرهار و دوران متوسط را در دارالمعلمین کابل تکمیل کرده تحصیـــل عالی اش را تادرجهء لیسانس در بخش پیداگوژی به فرجام رساند وبه حیث آموزگار زبان انگلیسی شامل خدمـــت در وزارت تعلیم وتربیهء افغانستان شد .

اوبرای تقویه زبان انگلیسی با استفاده از بورسهای قصیرالمدت به فلپین نیز رفته بود . ودربـــارهء اساســـات تدریس زبان انگلیسی آموزش دید . پس از عودت به وطن در موسسهٔ تعلیم وتربیهء پوهنتون کابل شامل خدمـــت شد این موسسه آموزگاران زبان انگلیسی برای مکاتب شهر کابل وولایتهای کشور آموزش وپرورش میداد .

تا دوران از بین رفتن این موسسه درآن خدمت کرد ، زمانی این موسسه از بین رفت حکیمـــی درموســـات آموزشی وزارت تعلیم وتربیه کار میکرد وبه تربیه فرزندان وطن میپرداخت .

حکیمی در دههء سالهای شصت همین سدهء خورشیدی به اکادمی علوم افغانستان روآورد و در انســـتیتوت ترجمهء مرکز بین المللی تحقیقات پشتو به حیث عضو علمی پذیرفته شد . حکیمی در دوران ماموریتش در اکـــادمی علوم کتاب آتش درافغانستان تالیف ریاتالی ستیوارت ژورنالست امریکایی را از زبان انگلیسی به زبان پشتو ترجمـــه داشت واین ترجمه زیرنام اورپه افغانستان کی را برای دریافت درجهء علمی محقق کاندید کرد ، این اثر او بـــرای دریافت این درجهء علمی ازسوی اکادمی پذیرفته شد . ترجمه این کتاب باارزش از کارهای مهم فرهنگی اوبه شمار میرود . حکیمی مقاله هایی را از زبان انگلیسی به زبان پشتو ترجمه کرد ودر نشرات موقوت کشور به چاپ رسید او در فرجامین سالهای حاکمیت دوکتور نجیب الله کارش را دراکادمی علوم رها کرد وبه دیار پشـــاور مـــهاجرت نمود . اودر پشاور در پوهنتون دعوت وجهاد به حیث استاد زبان انگلیسی پذیرفته شد وتازمانی این پوهنتون فعـــال بود در آن کانون به حیث استاد زبان انگلیسی کارمیکرد وبا خانواده خود در پشاور میزیست.حکیمی از مدتها به این سو بیماری نفس تنگی داشت و زمستانها رابه نهایت دشواری سپری مینمود وبامرض مبارزه میکرد ، امـــا بـــا دریغ که امسال مرض براو غالب گشت وبه تاریخ ۲۰ جدی = ۲۳ رمضان المبارك سال ۱۳۷۷ خورشـــیدی در پشاور وفات یافت وجسدش را فردای آن به سلطانپور انتقال داده ،درگورستان پدری اش دفن گردید .

روانش شاد ویادش گرامی باد .

پوهاندوکتورمحمدنادر عمر

فقدان یك شخصیت علمی ونیك سیرت

به تاریخ ۱۳ اکتوبر ۱۹۹ م یکی دگر از خدام معارف وطن شاغلی ولی سراج به ۶۹ ساله گی چشم از جـــهان فانی پوشید .

انالله وانااليه راجعون .

ولی جان سراج فرزند سردار احمد علی خان سراج در سال ۱۳۰۸ هجری شمسی (۱۹۲۹ عیسوی) در شـــهر کابل تولد گردید ، تعلیمات ابتدایی وثانوی را در لیسهء عالی استقلال فراگرفت . در ســـال۱۳۲۹ ش (۱۹۵۰ عیسوی) به غرض تحصیلات عالی عازم فرانسه شد وبه تحصیل در رشتهء ریاضیات پرداخت .بعد از انجام موفقانـهء تحصیلات به وطن بازگشت وحین مراجعت به حیث اسیستانت در دیپارتمنت ریاضی در پوهنځی ساینس پوهنتـــون کابل شامل گردید .

در پهلوی وظیفهء اساسی استادی به هنر عکاسی علاقه داشت ویکی از عکاسان هنری بی همتای عصر خود به شمار میوفت . آثار عکاسی هنری زیادی از او به یادگار مانده ، که در آرشیف خانواده گی او موجود اند .

همچنان او بود که این هنـ ا به کانون تحصیلات عالی کشانید ودر دیپارتمنت پتالوژیی پوهنځی طب پوهنتون کـابل هنر عکاسی را به کار برد و فوتو های جالبی از انساج انسان تهیه کرد که در تدریس علم طب وطبع کتب درســی آنزمان خدمت قابل وصفی انجام داد .

درسال ۱۳۴۳ش (۱۹٦٤ عیسوی) به فرانسه بازگشت ودرلیسه های مختلف به حیث معلم ریـــاضی تدریـــس نمود. درتابستان ۱۳٤۹ ش (۱۹۷۰ عیسوی) به کابل مراجعت نمود ودر همین سال است که با همصنفـی دوران مکتب ورفیق صمیمی اش شهید سید بهاء الدین مجروح به سواری موترسایکل از پغمان جانب کابل بـــا موتـــری تصادم نموده ، هردو رفیق باهم شفیق از ناحیهء پا معیوب گردیدند . ولی سراج غرض تداوی عازم فرانسه شـــده تحت معالجه دراز مدت قرار گرفت .

در سال ۱۳۶۸ ش (۱۹۸۹ عیسوی) ، ولی سراج به اتفاق شاغلی محمد علی رونق وچند تن از وطن دوستان دگر ، در تاسیس لیسهء استقلال وملالی در پیشاور بذل همت نمود . مفکورهء تاسیس لیسه های استقلال وملالی در هجرت از آنجا نشئت نمود که شوروی ها هنگام تهاجم برافغانستان معلمین فرانسه یی لیسه های استقلال وملالی را اخراج نمودند . معلمین فرانسه یی در بلند بردن سویهء تعلیمی شاگردان نقش عمده داشتند . شاگردان اسبق ودوستان لیسه های استقلال و ملالی به منظور حفظ سویهء تعلیمی شاگردان مهاجر در صدد آن برآمدند تا لیسه هایی به نام استقلال و ملالی در پیشاور تاسیس گردد ، برای این منظور انجمنی به نام (A.E.M) یا " انجمن شاگردان ودوستان اسبق استقلال و ملالی " به وجود آمد که اساسنامهء آن را مرحوم ولی سراج تهیه وبرای تکمیل مراحل قانونی ورسمیت آن سعی بلیغ نمود و به غرض تطبیق پروگرام درسی شخصاً عازم پیشاور گردیده ، به حیث معلم ریاضیات به تدریس فرزندان مهاجرین وشهدای جهاد آغاز کرد . من که از اصول تدریس در آنجا مراقبت میکردم شاهد آن هستم که شاغلی ولی سراج با وجود معیوبیت پاکه به مشکل حرکت میکرد با اشتیاق تام تدریس می نمود ودر شرایط بسیار نامساعد با تن بیمار وخسته مدت چهار سال تمام به تدریس ریاضی ادامه داد وشاگردان ممتاز تربیه کرد وبه این صورت منحیث فارغ التحصیل لیسهء استقلال ، این وجیبه یی راکه برزمه داشت با خلوص نیت به وجه احسن انجام داد .

علاوه برآن در کورس های تربیه یی مؤسسهء ابن سینا " AVICEN " در پیشاور که شاگردان افغان را برای واکسیناسیون تربیه کرده سپس آنها را برای واکسین کردن مردم بیدفاع داخل در مقابل امراض گوناگون به افغانستان می فرستادند ، با شوق ورغبت زائد الوصفی به تدریس ریاضی وکیمیا پرداخت .

در آوان مسافرت رسمی رئیس جمهوری دولت فرانسه " فرانسوا میتیران " وهمسرش " دانیئل میتیران " از پاکستان به حضور آنها باریاب گردید وتوجه خانم وشوهر را پیرامون کمکهای بیشتر به مردم مصیبت رسیده افغانستان طلب کرد که بعد ها نتیجهء آن هم مثبت بود ولیسه استقلال وملالی در هجرت و بعضی انجمن های خیریهء دگر از معاونت های این دولت بیشتر مستفید گردیدند .

اوشخص بسیار خوشقیافه ،خوش مشرب ، خوش صحبت و خجسته صفات بود ، بادوستان محشور ، خلیق وصمیمی بود . دوستی صادقانه وبی شایبه داشت . راستکار و درستکار ، وطن دوست ووطن پرور بود . برافغانیت خود مباهات و به مفاخر افغانستان افتخار میکرد .

حافظهء رساداشت ، اشعار بیدل ، سعدی ، حافظ ، قاآنی ودگر شعرای نامدار فارسی را به حافظه سپرده بود . داستانها واشعار فوکلوری را با کیفیت خاص آن بیان میکرد واطرافیانش را محظوظ میساخت .

به فرهنگ وکلتور میهن بسته گی داشت . درمیان دوستان ازمحبوبیت فراوان برخوردار بود .

روانش شاد ویادش گرامی باد .

PROPERTY OF ACKU 5910

Editor-in chief: Prof. A. Rasul Amin
Editor: Senior- researcher Zalmay Hewadmal

ANNUAL SUBSCRIPTION

Afghanistan

Individuals	Afg. 10,00,00-00

Pakistan

Individuals	Rs. 200.00
Institutions	Rs. 400.00
Per copy	Rs. 15.00

Abroad

Individuals	USS. 50.00
Institutions	USS. 70.00
Per copy	USS. 10.00

Postal Address:
P.O.Box #867
University of Peshawar
NWFP, Peshawar, Pakistan
Tel: +92-91-840318
Fax: +92-91-840288

Bank:
Account No.1749-38
Habib Bank (Limited)
Jamroad Road
University of Peshawar
NWFP, Pakistan.

Note:

The ASC does not necessarily endorse the ideas and views expressed on its pages by scholars and writers.

The ASC has no objection to its articles and materials used, reproduced, photographed and translated for the aim of disseminating information about the Afghan cause. Complete mention of the source would be highly appreciated.

با پوزش خواهی از خواننده گان گرامی: لطف شماره های صفحات ۱۵۱ را ۱۵۰ و ۱۵۰ را به ۱۵۱ و همچنان ۱۵۸ را ۱۵۹ و ۱۵۹ را به ۱۵۸ درست نموده برما منت گذارند.

AZAD AFGHANISTAN (FREE AFGHANISTAN)

Vol. 1. No. 4 February – March 1999

In this issue:

1) This bimonthly journal: The Free Afghanistan: will give first priority to the writing on human rights and democracy in Afghanistan (Editorial).
2) Interview with Professor Rasul Amin on the meeting with Mr Karl Inderfuth and Mr. Lakhdar Brahimi in Peshawar.
3) The worst Afghan women rights condition: by Ms. Belqees Makaiz.
4) Report on the press conference of Mr. Pir Mohammad Etimadi. President of Council for Understanding and National Unity of Afghanistan at the Press Club of Peshawar.
5) Report on human rights and general condition of the people of eastern provinces of Afghanistan.
6) The first group of human rights defenders: by Dr. Mohammad Tahir Borgai.
7) Articles on the literature and folklore of the people of Afghanistan.

Monthly Journal (Pashto_Dari) of Afghanistan Study Center (ASC).

The ASC is an independent, nonpartisan and non profit-making academic center whose major source of income is subscription. Donation and accepts that financial assistance only which does not in any way compromise its independence.

Its major objectives are to pave the way for pluralism. participation, democracy and human rights in Afghanistan based on Islamic values and Afghan national tradition.

It struggles against discrimination in the mane of politico-religious ideology, language, race, creed, sect, sex and dictatorship in any form.